

માણસારક વિષ

ચાને

ભયંકર ખુન

ભાગ ૧મો.

લેખક:—ચમતુક શ્રીમદ ત્રિવેદી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૭૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડા. ગુણેશ વિષ

વિષય ૬-૩

પ્રાણહારક વિષ

યાને

ભયંકર પુન

ભાગ ૧લો.

લેખક અને પ્રકાશક:

ચત્રભુજ ભીમજી ત્રિવેદી સરપદ્મવાળા.

ભેડીયા બજાર—કરાચી.

ભીમપિતામહ, અહ્મનેજ, ભારતભક્ત દામાજી નાટક દત્તવાદિના કર્તા.

(સર્વ લક કર્તાને સ્વાધીન.)

વિક્રમાબ્દ ૧૯૭૬. પ્રથમાવૃત્તિ. ઇ. સ. ૧૯૨૩.

“તરૂણ-સાગર” પ્રેસમાં ગિરિવનશંકર-ખી. ત્રિવેદીએ છાપ્યું,
ન્યુ રમોલ ફાઝ કોર્ટની સામે, કમ્પાઉન્ડ રોડ—કરાચી.

કીમત કાચું પુઠું રૂ. ૨-૮-૦

પાકું પુઠું રૂ. ૨-૧૨-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૮૭
૬-૧૩

પડી આકાશેથી શિવ શિર વિષે ત્યાંથી ગિરિએ
પડી ત્યાં ઉંચેથી જમીન પર ને ત્યાંથી દરિએ
મળ્યું એ ગંગાને અધમ પદ આશ્ચર્ય તજ્જો
વિવેક બ્રહ્માની ગતિ સત વશા એવી ગણુજો.

ભુમિકા.

વર્તમાન વખતના વર્તમાન વહેતા વિશ્વ પ્રભાવમાં સાહિત્ય દ્રષ્ટિ પ્રદેશમાં અનેક નવલ કથાઓ બહાર પડે છે, અને નવલ કથાનો શોખ ગુર્જર વાંચકોમાં દીન પ્રતિદીન વિસ્તાર પામતો જાય છે, એ શોખને સતોષવા અનેક કુસુમો સાહિત્ય વાટિકામાં સંગ્રહિત થાય છે, એ ઉદ્યાનમાં આ એક કુસુમનો ઉમેરો કરતાં મને હર્ષ થાય છે. ગુણુ વાંચકોને હવે કાંઈ પ્રસ્તાવનાનાં ઉદ્ગારોનાં પાનાં ભરી સાંઠ નરમું સમજાવવાનો સમય રહ્યો નથી, કાળ બળે અને સાહિત્ય કસોટીએ વાંચકવૃંદ કુદરતીજ કદરદાન થતો જાય છે. અને એ કદરદાનીના પરિણામેજ આટલો બધો નવલકથાઓનો બહોળો જન્મ અને ઉકાવ થાય છે અને થયે જાય છે એ ઘણું ખુશી થવા જેવું છે. માણસને જેટલી વસ્ત્રોની જરૂર છે, તેનાથી અધિક જરૂર વાંચનની છે માંચન વિદ્યાના પ્રતાપે કરીનેજ આજે પાશ્ચાત્ય પ્રગતી ઉન્નતિ થઈ રહેલી છે તે સૌને વિદ્યત છે.

આ સંસારમાં અનેક પ્રકારના નવનવા રંગ નજરે પડે છે. મનુષ્યો શું કરવાને શક્તિવાન છે એ પોતે સમજી શકતા નથી ? તેમ છતાં ગર્વ ધેસા મનુષ્યો હુંજ સર્વ કાર્ય કરવાને શક્તિવાન છું એમ સમજી અત્યંત નીચ કર્મો આદરે છે ! પરંતુ સર્વેશ્વર તે ગર્વનાં પુતળાંઓને દાણુ દુઃખ દઈ તેમનું અભિમાન ઉતારે છે. માણસ માત્રના મનની સ્થિતિને કરતાં વાર લાગતી નથી. સુખમાં અભિમાની થાય છે, અને દુઃખમાં પસ્તાય છે. એવા પાપીઓ આખરે ભગવાનના

કોઈના ભોગ થઈ રીબાઈ રીબાઈને મરે છે, અને પશ્ચાત્ત રૌ રૌ નર્મના અધિકારી થાય છે. પ્રસ્તુત નવલકથામાં પણ તેજાજી સ્વાર્થ સાધ્ય કરનારા શયતાનોનાં ભયંકર કાર્યો વર્ણવેલાં છે કે, જેના બાંચનથી તેવાં કાર્યો કરનાર પર તિરસ્કાર છુટ્યા વિના રહેશે નહિ. કુદીચ કેસર જેવાં કૃત્ય કરનારી કુલ્લટાઓ, મહાદેવ જેવા પોતાની સ્ત્રીની કમાઈપર તાગડધિત્રા કરનાર કસાઈઓ, અને તેવા કૃતદ્વીઓને પોપનાર રતિલાલ જેવા પ્રપંચીઓ, પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્ય કરવા બિચારા ભોળા હૃદયનાં મનુષ્યોને પોતાના કુદીચ કાવા દાવામાં સપડાવી તેના હાથે અત્યંત નીચ કાર્યો કરાવે છે, અને પોતે કરેલા દોષો તેવા ભોળા મનુષ્યો પર ઢોળી પાડી, પોતાનો બચાવ કરે છે. પરંતુ આખરે તેવા મનુષ્યોની કેવી દશા થાય છે, તેનું આખેહુબ વર્ણન આ નવલકથામાં કરેલું છે.

સ્વર્ગિય પ્રેમના પરિબળે પ્રેમની પરિપક્વ દશામાં આવેલાં પ્રેમી યુગલને અનહદ કપ્પો સહન કરવાં પડે છે, પણ પ્રેમનો ત્યાગ નહિ કરતાં પ્રભુ પર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખી તેઓ પોત પોતાનો ધર્મ યથાર્થ સંભાળી આખરે સુખી થાય છે. એ મોતીલાલ અને મુકતાના વૃતાંતથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. પવિત્રતાની મુર્તિ મુકતાનું પાત્ર આવ અબળાઓને ઉત્તમ બોધ આપનારું છે, શાન્તા અને ઉમેદમલનું વર્તન વર્તમાન સમયમાં બનતા કેટલાક બનાવોનું દીગદર્શન કરાવનારું છે, સ્વામીનાં અત્યંત નિંદ્ર કર્મો નિહાળી નીચ વૃત્તિને અમિન થયેલી અને ધર્મથી વિચલિત થતી શાન્તાને શિયળવૃત્તની મહત્ત્વ સમજાવી સાધુવૃત્તિના સુંદરરાયે સદ્બોધ આપી કેવી રીતે નીતિના માર્ગ પર ચડાવી એ વૃતાંત બહુજ અનુકરણિય છે, ઉદારાત્મા આણુંદલાલનું દ્રઢાંત, એક નિષ્ણથી નોકરી કરનાર નોકરોને તેનો માલિક કેવો બદલો આપે

છે એ સમજાવનાર છે, સર્વ પ્રકારે કથાને વિશેષ રસસય બનાવવા મેં
યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો છે. તદાપિ તેનો સત્કાર થવો યા ન થવો એ
જન સમાજની રૂચિ પર આધાર રાખે છે.

આ નવલકથા કલ્પિત નથી, તેમજ સર્વાંશે સત્ય પણ નથી.
તદાપિ જેના વિચારો અને લાગણીઓના ભાવ સમજવાનું આપણે
માટે અશક્ય થઈ પડે એવી કલ્પનામય પ્રતિભાઓ નહિ ચિતરતાં
સઘળાં પાત્રોમાં સ્ત્રી અને પુરૂષોનાં આબેહુલ જીવનનું જ ચિત્ર આજેખેલું છે.
છતાં કોઈ વ્યક્તિગત આલેખ કરવાના પ્રયત્નથી હું દૂરજ રહ્યો છું, તોપણ
પ્રસ્તુત કથામાં કેટલાંક એવાં દ્રશ્યો આવશે કે તેવી વૃત્તિવાળા મનુષ્યો
કદાચ એ દ્રશ્યો પોતાને ઉદ્દેશીતેજ લખાએલાં માની લેશે એવાં મને
ભય રહે છે. કારણ કે જે વખતે મારા હાથથી લખાએલો “ભારત
લકત દારાણ”નો નાટ્ય પ્રયોગ શ્રી દુનિયા દર્શક નાટક
સમાજના બાહોશ માસિકો એ કરાંચીની રંગભૂમિ પર
ભજવ્યો, તે વખતે તેમાં મુઠાએલી પુરાણીના કામીકની વસ્તુને
નિહાળી, કરાંચીમાં વિદ્યમાન એકાદ વિપ્ર વિદ્વાને એ વસ્તુ
પોતાને ઉદ્દેશીતેજ લખાએલી માની લીધી હતી, અને એ માટે તેઓ
શ્રીમાને મને કેટલીક ધમકીઓ પણ આપી હતી; પરંતુ જ્યારે મારા
ઉદ્દેશનું સત્ય સ્વરૂપ તેને પ્રમગ્નયું—તેવુંજ એક બીજું દ્રશ્ય નજરે
નિહાળ્યું ત્યારેજ તેઓ પોતે કરેલી ભુલ માટે પરતાયા. અને
શાંન્ત થયા. આયદે પણ એવું ન બને એટલા માટે હું પ્રથમથીજ
જણાવવાની રજા લઉં છું કે આ પુસ્તકમાં કોઈના પર પણ કટાક્ષ
કરવાનો મેં ચત્તિકચિત્ત પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી. સામાન્ય દ્રષ્ટિમાં જે જે
દ્રશ્યો દ્રષ્ટિએચર થયાં છે. તે તે દ્રશ્યોને મેં તાદ્રશ્ય ચિતરવાનો

યથા સાધ્ય પ્રયત્ન કર્યો છે. આજથી અમુક વર્ષ પુર્વે કરાંચીમાં ગંડી
છોડ, પાંચની નોટના પચાસ. અને દશના હજાર બુનાવી આપવાની લાક્ષ્ય
આપનારા બદમાશો સ્વર્ણને પણ બૂલાવે તેવા બુનાવટી દાગીનાઓ
ને સ્વર્ણના સમજાવી તે ગીરવી મુકી ભોળા મનુષ્યો પાસેથી નાણાં
હુંટી જવાની કોશીષ કરનાર દુર કસાઇઓ, કાઠના ખીસામાં પાંચ
પૈસા જોતાં તેને મોટી લાલચો આપી, એક દિવસના ભાડા પર લીધેલા
પોતાનાં મકાનમાં તેડી જઈ તેની પાસેથી જગર જસ્તીથી પૈસા કઢા
વનાર સોનેરી ટોળાના શયતાનો; એ વગેરેનો દોર ઘણો વધી ગયો હતો
તે સમયમાં એક ઉદાર દીલના છુપી પોલીસના અમલદારે તેઓને પક
ડવામાં કેવાં કપ્પો સહન કર્યાં હતાં તેનો સર્વાંશે નહિ, તો કેટલેક અંશે
સત્ય હેવાલ રજુ કરવાનો મેં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ ધારવા
કરતાં પુસ્તકનું કદ વધી જવાથી, કાગળો અને છાપવાનાં સાધનોની
બેવડી ઉપરાંત મોબવારી, તેમજ અમયની પ્રતિકુલતા, એ સર્વનો વિચાર
કરી આ પુસ્તકને બે ભાગમાં સંપૂર્ણ કરવાનું મેં સાહસ કર્યું છે.
એટલે એ સર્વ હકીકત બીજા ભાગમાં આવશે. તો પણ કાઠને આઘાત
થાય, અથવા લાગણી દુઃખાય, તેવા વ્યક્તિઓ દોષો ચિતરવાના સાહસ
થી હું દુરજ રહ્યો છું. એ ફરીને પણ આ સ્થળે જણાવવાનું હું
વ્યાજબી સમજુ છું.

પુસ્તક લખવાનો જો કે મારો ધધો નથી. અને વ્યવહારિક કાર્યો
માં હું એટલો બધો દબાએલો રહું છું કે, વાંચવા વિચારવા જેટલો
સમય પણ મેળવી શકું તેમ નથી. તદ્દપિ મને તે વસ્તુ કાંઈક પ્રિય
હોવાથી, જે કાંઈ સમય મળે છે, તેને વ્યર્થ નહિ ગુમાવતાં મારી
એ હચ્છા તૃપ્ત કરવામાં તેનો ઉપયોગ કરું છું જો કે ધનનાં સાધનને
અભાવે મારા પ્રયાસને પુસ્તક રૂપે પ્રકાશમાં આવવાનું બની શકતું નથી,

પણ મારા શેઠ મેઘજી ગોકળદાસ અને પરમાનંદ ગોકળદાસ કે જેઓની સહાય તાથી હું મારો પ્રથમ પ્રયાસ “ભીષ્મ પિતામહ”નું પુસ્તક પ્રકાશમાં લાવવાને લાગ્યશાળી થયો હતો, તેમનો મારાપર જે અપૂર્વ જાવ છે તે અકથ્ય છે. વારંવાર તેઓ મારી ઉન્નતિ માટે પોતાનાથી બનતું કરે છે. હું તેમનો નોકર હોવા છતાં તેઓ શ્રી મારાપર ભાતવત સ્નેહ રાખે છે. તેમની પ્રેમભરી દેખરેખ નીચે જેમ હુશીઆર તરનારો તુફાની સમુદ્ર તરી જાય તેમ હું સાહિત્ય જીવનનાં તોફાનો મોળાઓ માંથી સહેલાઈથી અને આનંદથી પસાર થઈ શકું છું મારા મરહુમ શેઠ ગોકળદાસ આસુઆણી કે જેઓ દેહ સ્વરૂપે આજે મારી સમક્ષ નથી, છતાં તેમને પરોપકારી આત્મા મને સહાનુભૂત છે. અને દરેક યત્નમાં તેમનો હાથ, મને સહાય કરતો હોય, અને દરેક સારા નિશ્ચયમાં તેમનો સ્વર મને ઉત્તેજિત બનાવતો હોય, એમ મને જણાય છે. મારા સાહિત્ય તરફના તિવ્ર પ્રેમનું તેમના સુપુત્રોએ પોષણ કરવાથી આ પ્રગતિવાન જમાનામાં થતા વિકાસ અને જ્ઞાનોદ્ગમનો વિસ્તાર કરવાના કાર્યમાં મને પ્રોત્સાહન મળ્યું છે. મારું આ પુસ્તક પ્રગટ કરાવવાનું માન મારા શેઠ મેઘજી ગોકળદાસ અને પરમાનંદ ગોકળદાસને જ છે. તેમના લઘુ બંધુ ધરમશી ગોકળદાસ પણ તેમના જેવાજ નિખાલસ હૃદયના અને સાહિત્ય પ્રેમી છે. આ પુસ્તકમાં તેઓ શ્રીએ મને જે ઉમદા સલાહ આપી છે અને યોગ્ય ફેરફાર કરવા સૂચના કરી છે, તેને માટે તેઓ શ્રી નો હું ઉપકાર માનું છું. પ્રભુ! આ મારા પરોપકારી શેઠીયાઓને હાથે અનેક પરોપકારનાં કાર્યો થાઓ, તેમને દીર્ઘાયુષ આપો, એજ મારી અતિમ પ્રાર્થના છે.

અત્રેના ઉદારચિત્ર કેપારીઓ અને અન્ય સુદ્ધ બ્રાતાઓ, મારી અદ્ય બુદ્ધિ અનુસાર લખાએલાં પુસ્તકોનો યોગ્ય સત્કાર કરી હોંસથી ઉત્તેજન આપે છે. તેઓનો હું જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે.

મારા ગુરૂવર્ય પંડિત પ્રભાશંકર કાળીદાસ રાવળે પોતાના કીર્તી સમયનો ભોગ આપી. મને જે સહાયતા આપી છે તેને માટે એ મહાશયનો કિપકાર માનવાની આ તક હું જવા દઈ શકતો નથી.

કાર્યના વ્યવસાયને લીધે, પ્રુફ સુધારવામાં અને ચિન્હો મુકવામાં જોઈએ તેવી સંભાળ રહી શકી નથી; એટલે તેમાં અનેક દોષો રહી ગયા હશે. તો તે સુધારીને વાંચવા સુગ્ર વાંચકોને પ્રાર્થના કરું છું.

અંતમાં આ ક્ષુદ્ર પ્રયાસ પૂર્ણ કરતાં તેમાં રહેલી ભૂલોને દોષ રૂપ નહિ જોતાં ગુણભાડી થવા, સુગ્ર વાંચકોને પ્રાર્થના કરતો, આ અલ્પજ્ઞ લેખક પ્રભુને યાચે છે કે, હે પ્રભુ! આ ભારત ભૂમિના જનોને શુભ ભુદ્ધિ પ્રેરી, તેમની કીર્તિ, શોભા અને યશને વધારી સદા ચરણી કરી સુખી રાખો. અસ્તુ

લી. કર્તા

ચત્રભુજ ભીમજી ત્રિવેદી.

અર્પણ પત્રિકા.

સ્વર્ગવાસી શેઠ ગોકળદાસ આસુઆણીના કૃતિ
સ્મરણાર્થે તેમના અમર આત્મા પ્રતિ.

આપની ધર્મ પરાયણ વૃત્તિ સુવિખ્યાત હતી અને હજી
પણ છે. આપ વિદ્યાનંદી હતા. જ્ઞાનામૃત જિજ્ઞાસુઓને ઉત્તેજન
આપી પોતાને કૃતાર્થ થયેલા માનતા હતા. આપના અધિકાર
તળેની મારી નોકરીના માત્ર ટુંક સમયમાં પણ આપે મારા પર
જે પ્રેમ દર્શાવ્યો હતો તેને હું કદાપિ વીસરી જઈ શકું તેમ
નથીજ. આપના જીવન કાળમાં આપના તે સદ્ગુણો અને મારા
ઉપરના અતુલ ઉપકારોથી આકર્ષાયા છતાં તે પ્રમાણે વર્તીને ખુલી
રીતે કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને ભાગ્યશાળી થવાની તક મને મળી શકી
નહોતી પરંતુ અદ્યપિ પર્યંત આપના તરફની મારી પ્રેમની
ઉર્મીઓ ચાલુ રહેતાં આપના સ્વર્ગવાસ પછી પણ આ પુસ્તક
અર્પણ કરવાનો આ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં કૃતાર્થ થઈ સંતોષ
પામું છું પ્રભુ આપના આત્માને શાંતિ આપો.

લી. આપનું આત્મ શ્રેય ઇચ્છનાર.

ચત્રભુજ લીમજી ત્રિવેદી-કર્તા

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ છું	માડા સમાચાર.	... ૧
૨ જી	આણંદલાલનું ખુન.	... ૬
૩ જી	આ શું આશ્ચર્ય ! આ લોકો અહીં કયાંથી.	... ૧૬
૪ થું	આશ્ચર્ય ઘટના.	... ૨૨
૫ મું	સંભ્રમ અને વિશેષ ખુલાસો.	... ૩૫
૬ ઠું	પૂર્વ પરિચય.	... ૪૩
૭ મું	કુસંગત એજ મનુષ્યના સુખનું સત્યાનાશ વાળનાર છે.	... ૪૯
૮ મું	પાતકી પતિ પત્નિ.	... ૫૪
૯ મું	પ્રેમાર્કષણ.	... ૬૦
૧૦ મું	પ્રેમ યાતના—પ્રેમાર્કષણનો પ્રભાવ.	... ૭૩
૧૧ મું	પ્રેમીઓનો મેળાપ.	... ૮૦
૧૨ મું	ફેસરની કરામત.	... ૮૯
૧૩ મું	અપળાનાં લગ્ન માટે ચંડાળ ચોકડીનો ફરાવ.	... ૯૭
૧૪ મું	સુંદરરાય ફસાયો.	... ૧૦૪
૧૫ મું	ચંડાળ—ચોકડી.	... ૧૧૪
૧૬ મું	કાળીદાસ પણ કાવત્રાનો ભોગ થયો.	... ૧૧૮
૧૭ મું	રતિલાલનો પ્રપંચ.	... ૧૨૫
૧૮ મું	મુક્તા મરણના મુખમાં.	... ૧૩૫

૧૯ મું	સુંદરરાય નાસી ગયો.	... ૧૪૩
૨૦ મું	આણુંદલાવની ઉદારતા.	... ૧૫૪
૨૧ મું	કેસરની કુટીલતા.	... ૧૬૪
૨૨ મું	નવા પ્રપંચ.	... ૧૭૪
૨૩ મું	જરા દરવાજો ખોલોની ?	... ૧૮૬
૨૪ મું	સદ્બોધ.	... ૧૯૯
૨૫ મું	સુંદરરાયનો ઉદ્ધોગ અનેસફળતા.	... ૨૦૯
૨૬ મું	આ તે સ્ત્રી ! કે વસ્તીને ડસતી કાળી નાગણ ?	... ૨૧૯
૨૭ મું	પદ્માચન.	... ૨૩૦
૨૮ મું	શાંતાની માંદગી	... ૨૩૭
૨૯ મું	નાદાનની દોસ્તીમાં નાકનું નિકંદન.	... ૨૫૧
૩૦ મું	જેને રામ રાખે તેને કોણુ આખે.	... ૨૬૧
૩૧ મું	શંકા સમાધાન.	... ૨૭૩
૩૨ મું	જે થાય તે સારા માટે.	... ૨૮૬
૩૩ મું	મુકતાના લગ્નની ગોઠવણ.	... ૨૯૮
૩૪ મું	ભાવિ મિથ્યા થતું નથી.	... ૩૦૬

જ્યોતિષ વિધાનો અદ્ભુત ચમત્કાર

જે તમે તમારા આખા વર્ષનું લવિષ્ય જાણવા માગતા હો, વેપારની તેજ મંદી સાથે તમારો કાંઈ સબંધ હોય, સડો અથવા એવાજ કાંઈ ખીજ ધંધામાં ઉતરવા પહેલાં લાલ હાનીનો નિર્ણય કરવાની ઇચ્છા હોય, તો એક વખત અમારી મુલાકાત લઈ જ્યોતિષ વિધાના અદ્ભુત ચમત્કારનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરો. લાંબા લખાણોથી ખોટા બજારમાં ઝુકી ગ્રાહકોને લલચાવવાનો, તેમજ પ્રશ્નના પરિણામને છુપાવી માત્ર સાફ લગાડવા ઉદ્દેશ્ય સમજાવવાનો અમારો નિયમ નથી. પણ જ્યોતિષના આધારે પૂછાએલા પ્રશ્નનું જે કાંઈ ફળ જણાય. તે સાફ અને ખુલ્લું જણાવીએ છીએ. ખાત્રી માટે મળો અથવા લખો—

રહેઠાણુ:
શેડ જસરાજ વાલજીના
માળામાં—જોડીયા બજાર
કરાંચી

પંડિત પ્રભાશંકર કાળીદાસ રાવળ
કે. કર્મકાન્ડ પાઠશાળા—જસરાજ વાલજીનું
મંદીર—નાનકવાડા કરાંચી.

છપાય છે !

છપાય છે !!

પ્રાણહારક વિષ યાત્રે ભયંકર ખુન

—ભાગ ૨ જે—

જ્વેષ કાગળો

પૃષ્ઠ ૨૫૦-૩૦૦

કીંમત પાકું પુઠું રૂ. ૨-૦-૦

જે. એ. ત્રિવેદી પ્રધર્સ.

એઓ

ઇમારતનાં લાકડાં, હરડાં અને લાખના બુના

અને

જાણીતા વેપારી છે.

જો તમારે

ઇમારતને માટે સક્તા ભાવે લાકડું

ખરીદવું હોય.

હરડાં અને ઉચી જાતની લાખના વેપારમાં

સારામાં સારો લાભ

મેળવવો હોય

તો

ખીજે કોઇ પણ સ્થળે જવા પહેલાં તમો જે. એ. ત્રિવેદી પ્રધર્સ
નીજ સલાહ લેજો. તેમની સલાહથી તમને ફાયદોજ થશે.

બહારના ઓડરો ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામાં આવેછે. એથી
તો સતોષ પામેલા, કલકતા અને મુંબઇના વેપારીઓ માટે ભાગે
તેમનેજ કામ આપે છે.

વિશેષ માહિતી માટે નીચેના સીરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો:-

જે. એ. ત્રિવેદી પ્રધર્સ

બાલાઘાટ—સી. પી.

બી. એન. રેલવે.

અગાઉથી ગ્રાહક બની આશ્રય આપનાર સદગ્રહસ્થોનાં મુખારક નામો.

૪૦ શેડ મામદ હસાક લાયાત	૧૫ શેડ સાલેમામદ ઉમર ડોસલ
૧૫ ,, શીવજી ભદવજી.	૧૦ ,, શાવલદાસ ચાંદુમલ
૧૫ ,, હીરાનંદ વેરસીમલ.	૧૦ ,, વલ્લભદાસ દયાલ
૧૫ ,, અમરચંદ માધવજીની કું.	૧૦ ,, કલાચંદ દેવુમલની કું
૧૫ ,, હીરજી તુલસીદાસ ધધર્સ	૧૦ ,, અમરશી દયાલ
૧૫ ,, હાજી જેઠાભાઈ ગોકળ.	૧૦ ,, અકબરઅલી અબ્દુલહુસેન
૧૫ ,, એન. ડી. મલેક	આદમજી
૧૫ ,, જે. બી. હીરાનંદની કું.	૫ ,, એન. એમ. લંડરી
૧૫ ,, રવજી ઝવેરચંદ	૭ ,, વલ્લભદાસ ઉમરસી
૧૫ ,, ત્રીભોવનદાસ કું.	૫ ,, જીવણદાસ ગોવીંદજી
૧૫ ,, ગોરધનદાસ હોતચંદ	૫ ,, ભીમજી માવજી
૧૫ ,, કેસવજી વીરજીની કું.	૫ ,, મણીલાલ શામજી
૧૫ ,, જસરાજ કલ્યાણજી	૫ ,, ગોવુમલ ડોસામલ
૧૫ ,, લાલજી લખમીદાસ	૫ ,, વલ્લભજી ગોવીંદજી
૧૫ ,, ખાલીદ અલગાનીન એન્ડ	૫ ,, માધવજી થાવર
ફેહાદ મીરઝુક	૫ ,, ડી. સી. હકીમ
૧૫ ,, મામદ એન્ડ જશમ મીરઝુક	૫ ,, નસરવાનજી દીનશા કું
૧૫ ,, મજીદ જશમ	૫ ,, મુલજી મોરારજી સુંદરજી
૧૫ ,, સુનીયાન ખાનામ	૫ ,, રતનશી લવજી
૧૫ ,, જશમ મામદ બુધઇ	૮ ,, પ્રેમચંદ હેમચંદ
૧૫ ,, સાલે ઇબરાહીમ અલ્ફઝલ	૫ ,, સુંદરદાસ વલ્લભદાસ

- ૫ શેઠ પ્રધાનદાસ મગુમલ
 ૫ „ મયાશંકર પીતાંમ્બર
 ૪ „ વેલજી હરીરામ
 ૫ „ ધરમદાસ થાવરદાસ
 ૫ „ આસનમલ ત્રીકમદાસ
 ૪ „ હાજી લતીફઅલી
 ૫ „ ગોરધનદાસ ધમનમલ
 ૨૫ „ રીઝુમલ દલાલ
 ૧૦ „ કીશનચંદ
 ૧૦ „ દહેલરામ દૈદ્રાબાદવાલા
 ૧૦ એક સખી અહસ્થ
 ૧૦ શેઠ કેવલરામ
 ૫ સોની લાલજી માણિકચંદ
 ૫ એક નાગર અહસ્થ
 ૫ સેવારામ કુતેચંદ
 ૧ શેઠ વીશરામ
 ૧ „ લીલાધર
 ૧ „ વાધજી
 ૧૦ પટેલ કરસન માધા
 ૫ શેઠ રામજી પેથાલાઇ
 ૫ „ રતનશી પરશોતમ
 ૭ „ હસનઅલી હાજી અબ્દલા
 ૨ „ કુંવરજી નરશી
- ૧ શેઠ પ્રાગજી ઓધવજી
 ૩ શેઠ પ્રવીણરાય કલ્યાણરાય
 ૩ „ કરસનદાસ જીવણદાસ
 ૩ „ અલીમામદ અલા
 ૩ „ રજબઅલી ઝીણા
 ૩ „ કરીમ મામદ
 ૩ „ સુંદરજી જેઠાલાઇ
 ૩ „ તાલમ હાસમ એન્ડ સન્સ
 ૩ „ હાજી રમજન હાસમ
 ૩ „ મુસા બકર
 ૨ „ જગજીવન પ્રધાન
 ૨ „ મામદ બકર કરમાલી
 ૨ „ વશરામ મેધજી
 ૨ „ કેશવલાલ મુળજી
 ૨ „ મોહનલાલ કુલચંદ
 ૨ „ હાસમ અલાદીન
 ૨ „ પ્રાગજી દયાળ
 ૨ „ એક સખી અહસ્થ
 ૨ „ રેમતુલા લુતફલી
 ૨ „ રણછોડ જગનાથ
 ૨ „ શાપ્પાન મોહીય
 ૨ „ મામદ રેમુ માવજી
 ૨ „ કરસનદાસ ઠાકરસી

- ૨ શેઠ જાદવજી ખીમજી
 ૨ ,, હુસેની મામુ
 ૨ ,, મુલચંદ ખીમનદાસ
 ૨ ,, ડી. વીસનદાસની કું.
 ૨ મેસર્સ રાવજી કું.
 ૨ શેઠ મોહનલાલ નથુભાઈ
 ૨ ,, ટોકરશી ઘેલાભાઈ
 ૨ ,, ત્રીકમજી શીવજી
 ૨ ,, ત્રીકમજી રૂગનાથ
 ૨ ,, વીસનજી વાલજી
 ૨ ,, કેશવજી ભીમજી
 ૨ ,, ભીમજી લખમસી
 ૨ શાહ ત્રીભોવન ભાઈચંદ
 ૨ ,, છોટાલાલ જગનલાલ
 ૨ ,, અમુલખ તલકશી
 ૨ ,, રતિલાલ
 ૨ શેઠ કંચનલાલ ડી. શાહ.
 ૨ ,, કલ્યાણજી હેમરાજ
 ૧ ,, તુલસીદાસ જીવણદાસ
 ૧ ,, જોશી ટોપણદાસ વીસનજી
 ૧ શેઠ ચત્રજી હંસરાજ
 ૧ ,, આશિવજી ત્રીકમજી
 ૧ ,, ભાણજી હીરજી
 ૧ શેઠ ભાણજી વાઘજી
 ૧ ,, અંબારામ ખેરાજ
 ૧ ,, અંદરજી રવજી
 ૧ ,, શેઠ વાલજી ટોપણ
 ૧ ,, ખટાઉ નેણશી
 ૧ ,, ટોપણદાસ શીવજી
 ૧ ,, અંબારામ હીરજી જોશી
 ૧ મીસ્ત્રી કાનજી દેવકરજી
 ૧ ,, નારજી મોરારજી
 ૧ સોની મગનલાલ ઘેલાભાઈ
 ૧ ,, અરજી કાનજી
 ૧ ,, અમૃતલાલ ગોપાલદાસ
 ૧ ,, ખુશાલદાસ ત્રીકમદાસ
 ૧ ,, વીસનજી જાદવજી
 ૧ શુક્લ મગનલાલ હરજીવન
 ૧ ત્રિવેદી જટાશંકર પ્રાણજીવન
 ૧ ,, અમૃતલાલ પ્રાણજીવન
 ૧ ,, મોતીલાલ ગોવિંદરામ
 ૧ ,, પ્રાગજી જગેશ્વર
 ૧ ,, મોહનલાલ જગેશ્વર
 ૧ જોશી મહાશંકર અંબારામ
 ૧ શેઠ સાકરલાલ દુ. મહેતા
 ૧ જોશી જટાશંકર ડાહ્યા

- ૧ શેઠ હોશંગશાહ મી. કંદ્રાકટર
 ૧ ત્રિવેદી ગીરધરલાલ આર.
 ૧ શેઠ જમનાદાસ કાનજી
 ૧ „ જોડાલાલ ઝવેર
 ૧ જોશી દેવશંકર મમુ
 ૧ શેઠ અમૃતલાલ જગજીવન શાહ
 ૧ „ હંસરાજ ગટાણી
 ૧ „ ગોરધનદાસ ટોકરશી
 ૧ „ આવકશા દાદાભાઈ
 ૧ „ મુસા ગુલામહુસેન
 ૧ „ જાદવજી હરીભાઈ
 ૬ „ કેશવલાલ વનમાળી
 ૧ „ લાકુ વિશ્નુ
 ૧ „ રાજન ઝીણા પ્રેમજી
 ૧ „ કુંગરશી દામજી
 ૧ „ દેવજી જગનલાલ
 ૧ „ ચાંપશી વશરામ
 ૧ „ શીવજી કરસનજી
 ૧ „ અલીમામદ અબ્દુલસતાર
 ૧ „ જીનુલાલ મોહનલાલ શાહ
 ૧ „ પોપટ તેજશી
 ૧ „ કાસમભાઈ કરીમ બુઢા
 ૧ „ બુસબ ઇસ્માઈલ
- ૧ શેઠ હાસમભાઈ
 ૧ „ મોહનલાલ દેવજી
 ૧ „ લાલજી દામજી બલુશાલી
 ૧ „ મી. એચ. બલસારા
 ૧ „ મહેરજી એસ. હકીમ
 ૧ „ રતનશી રમ
 ૧ „ રામજી બેચર
 ૬ „ જાદવજી મુલજી
 ૧ „ દલપતરામ દેવશંકર
 ૧ સાધુ કેશવલાલ કાળીદાસ
 નિમ્બાઈ
- ૧ શેઠ લધારામ નાથાભાઈ
 ૧ શેઠ ભુપતરાય કાળીદાસ યાજ્ઞિક
 ૧ „ જગજીવન જાદવજી ગણુત્રા
 ૧ „ ગીરજાશંકર રામેશ્વર શુક્લ
 ૧ „ કર્ણાશંકર મોનજી ઠાકર
 ૧ „ પ્રભુદાસ
 ૧ „ ત્રીકમભાઈ જગનલાલ
 ૧ „ ગવરીશંકર સુંદરજી
 ૧ „ અમૃતલાલ શંકરજી ત્રિવેદી
 ૧ „ ગુલામહુસેન ઈબ્રાહમજી હકી
 મજી

૧ શેઠ એમદઅલી યુસુફઅલી	૧ શેઠ ઇલરામજી એ. મારવી
રાવલપીંડીવાલા	૧ ,, પાનાચંદ સંઘજી
૧ ,, તૈયબઅલી મુસાજી	૧ ,, હાજી સૈયદ આગા શુસ્તરી
૧ ,, કાનજી હિદ્દેશી મૈશરી	૧ ,, મલુકચંદ અવચલ
૧ ,, મથુરાદાસ રવજી	૧ ,, જોરામ કાળીદાસ
૧ ,, બલુરામ કાળીદાસ દાવડા	૧ ,, ડોસા કલ્યાણ કન્યાશાળા
૧ ,, રામજી મુલજી કલ્યાણી	૧ ખોળા ઇસ્માલ મુસા
૧ ,, મમનલાલ સવજી દવે	૧ ,, મામદલાઈ ઇસ્માલ રેમતુલા
૨ ,, એમ. કાનજીની કુા.	૧ શેઠ પ્રાગજી રતનશી
૨ ,, કાસમ નામોરી	૧ ,, કેવળરામ ટેકચંદ
૧ ,, પ્રભુરામ મોતીરામ	૧ ,, પ્રેમચંદ સુંદરજી ખોરડીયા
૧ ,, જીવણુરામ કાનજી	દીગશરવાલા
૧ ,, જાફરઅલી મેઘજી	૧ ,, અનંતરાય કેસવજી ત્રિવેદી
• ૧ ,, ઇસ્માઈલજી જીવણુજી સન્સ	૧ ,, દેવચંદ નાગજી
૧ ,, ઇસાક ઇસ્માલ	૧ ,, હીરજી વીસનજી

પ્રાણહારક વિષ

યાને

ભયંકર ખૂન.

(લખનાર—ચત્રભુજ ભીમજી ત્રિવેદી)

પ્રકરણ ૧૬.

માઠા સમાચાર.

રાત્રિના દશ વાગી ગયા છે. સધળે શાંતિ છે, માત્ર રસ્તે જતી આવતી ગાડીઓના અવાજ શિવાય ખીલ્લું કાંઈ પણ સંભળાતું નથી. સર્વ મનુષ્યો નિદ્રાને સેવે છે, જ્યારે એકજ મનુષ્ય આ વખતે રામબાગ ગાડીખાતામાં આવેલી એક જગ્યામાં બારી પાસે કાંઈ વિચારમાં ઉભેલો છે. તેનું મુખકમળ આધિઅર્કના તાપથી કરમાઈ ગયું હોય, ને જાણે શોક સરિતાના વમળમાં ગોથાં ખાતો હોય, એમ તેનો પ્રતાપી ચહેરો નિહાળનારને દ્રષ્ટિગોચર થતું હતું. તેનું મન જો કે સ્થિર નહોતું, તો પણ ગાઢી ચિંતાથી મુંઝાતું હતું. તે મન મુસાફરના મુંઝાતા છતાં તેને તર્કશક્તિ રૂપી સૈનિકા ચોતરફ ઘેરીને ઉભી હતી. વળી તેનું આશરૂપી વહાણ સંસાર સિંધુમાં વહન કરતું હોય તેમ તેની મુખમુદ્રા પરથી જણાતું હતું. તેનું ચિત્ત સ્થિર નહોતું. ઘડીમાં તે આમતેમ

ફેરા મારતો, તો ઘડીમાં તે બારી પાસે આવતો. અને ઘડીમાં આરામ ચેરપર બેસી ખલાતે માથું અઢેલી કાંઈક જાંડા, વિચારમાં જણાતો. એથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તેના મનની ચિંતા પ્રબળ છે. 'આજે મને આ શું થાય છે, જરૂર કાંઈ અશુભ જણાય છે' એકાએક તેના મોઢામાંથી એ ઉદ્ગારો નીકળી ગયા; અને તેની સાથેજ ટેલીફોનની ટનનનન ટનનનન કરતી ધંટીનો અવાજ સંભળાયો. યુવક ચમક્યો, કંપ્યો, ભયભિત થયો. તરતજ તેને ટેલીફોનનું હેન્ડલ ફેરવી સામે જવાબ આપ્યો; અને ટેલીફોનની કડી પરથી ભુંગળી ઉપાડી કાન પર રાખી સવાલ કર્યો 'હલ્લો ! તમે કાણ છો?'

'હું' ગમે તે હોઈ નામ જણવાની તમોને કાંઈ જરૂર નથી ! ' સામેથી જવાબ મળ્યો.

'પણ તમે કહેવા શું માંગો છો ?' યુવક ફરી પૂછ્યો.

'તે પછી, પહેલાં મને કહો કે તમે કાણ છો' સામેથી જવાબ આવ્યો.

'હું' મોતીલાલ છું.' યુવક પોતાનું નામ જણાવ્યું.

ઓહ ! મોતીલાલ છો કે ! હું તમારીજ સાથે વાત કરવા માગું છું.' સામેથી સત્કાર થયો.

'એમકે? વાર કહો શું કહો છો ? મોતીલાલે પુછ્યું.

'તમે જલદી અહીં આવો આણંદલાલ ભયમાં છે.' સામેથી સ્નાનના સમાચાર સંભળાયા.

'હેં ? શું આણંદલાલ ભયમાં છે ?' મોતીલાલ ગભરાઈ ગયો.

'હા વિલંબ ન કરો જલદી આવો.' સામેથી તાકીદ આપવામાં આવી.

‘પણ તમે કાંણુ છો ?’ મોતીલાલે ખીજો પ્રશ્ન કર્યો.

‘તે પછીથી જાણાશે ?’ સામેથી ઉડાવનારો જવાબ મળ્યો.

‘નામ આપવામાં કાંઈ હરકત છે ?’ મોતીલાલે પુછ્યું.
જવાબ ગેબ.

મોતીલાલ ગભરાયો, ટેલીફોન તરતજ છોડી દીધો, મહાદેવ ? તેણે તરતજ પોતાના એક મિત્રને હાક મારી; પરંતુ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિ, નીચેની જગ્યામાંજ તે રહેતો હતો.

કાંઈ દિવસ નહિ, અને આજે મહાદેવ મને કહ્યા મિત્રાચ ક્યાં ગયો હશે ? ખેર, એ મવાલીનો શું ભરોસો ? હું એકલોજ ત્યાં જઈશ તે મનમાંજ બળડ્યો.

અરથો કલાક ખીજો પણ પસાર થઈ ગયો, પરંતુ મહાદેવ આવ્યો નહિ, તેથી મોતીલાલ કપડાં બદલવા પાસેના ખંડમાં આવ્યો ગયો કપડાં બદલી નીચે ઉતરવાની તૈયારી કરતો હતો, એટલામાંજ મહાદેવ આવી પહોંચ્યો.

‘ક્યાં ગયો હતો મહાદેવ ?’ મોતીલાલે તેને જોતાંજ પ્રશ્ન કર્યો

શું જવાબ આપવો એવા વિચારમાં કેટલીકવાર મહાદેવ ચુપ રહ્યો. પરંતુ એકાએક કાંઈ યાદ આવતાં પોતાના ખીસામાંથી તમાકુનું પડીકું કાઢી બોલ્યો, ‘તમાકુ લેવા ગયો હતો કેમ શું કામ છે?’

આ વખતે મોતીલાલે જે ધ્યાનપૂર્વક મહાદેવના સામું જોયું હોત, તો તેના ચહેરા પર પડેલી શીકાશ તે સ્પષ્ટ જોઈ શકત. પરંતુ તેનું ચિત્ત ભ્રમને મળવા તરફ દોરાએલું હતું, એટલે ખીજી વસ્તુ આ પ્રતિ તેનું લક્ષ્ય નહોતું. ‘તારે મારી સાથે આવવું પડશે.’ મોતીલાલે પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું.

(૪)

‘ક્યાં ?’ મહાદેવે આશ્ચર્યચકિત થઇ ખીજો સવાલ કર્યો,
‘મોટાભાઇને ઘેર.’ મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘મોટાભાઇને ઘેર ? આટલી મોટી રાત્રે ત્યાં શું કામ છે ? તે
તો ક્યારના સુઇ ગયા હશે.’ આટલું કહેતાં તે કંપ્યો. ચમક્યો.
ભયભિત થયો.

‘નહિ મહાદેવ ? હજી તે જાગતા હશે, કારણ કે આજનો કાંઇ
વિચિત્ર મામલો છે.’

‘ઐટલે ?’ મહાદેવને પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન આવતાં કંપિત
સ્વરે બોલ્યો.

‘ઐટલે એમ કે, મોટાભાઇનો જીવ જોખમમાં છે.’

‘હેં ? શું કહો છો ?’

‘અરેજ કહું છું ?’

‘તમે શા પરથી જાણ્યું ?’

હમણાંજ તેના બંગલા પરથી ટેલીફોન થયો હતો.

‘ટેલીફોન ? કાણે ટેલીફોન કાધો હતો ?’

‘તે હું નથી જાણતો.’

‘તમારે તેનું નામ તો પુછવું હતું?’

‘મેં તો પુછ્યું પણ તેણેજ નામ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો,

‘ભાઇનાજ મકાન પરથી ટેલીફોન થયો છે; એમ તમે શા પરથી
જાણ્યું ? નંબર પુછ્યું હતું?’ મહાદેવે વળી એક નવીજ શંકા કાઢી.

‘ના તે તો હું પુછતાંજ ભુલી ગયો.

ત્યારે તો એ વાત મારા માનવામાં આવતી નથી.' મહાદેવે વાત હિઝવાના વિચારથી કહ્યું.

'કેમ ?' મોતીલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

'કાંઈ બદમાસે પોતાની મતલબ સાધવાના હેતુથી એ કામ કર્યું છે.'

'નાહિ મહાદેવ ! તું ભુલે છે. એમાં ટેલીફોન કરનારનો કાંઈ પણ સ્વાર્થ હોય; એમ મને તો નથી લાગતું.'

'હજી તમોને આ શહેરનો સંપુર્ણ અનુભવ નથી? એથીજ તમને એમ લાગે છે. માફ કરવું માનો તો અત્યારે જવનું માંડી વાળો.' મહાદેવે પોતાનાથી બનતું કરવા હજી પણ યુક્તિ કરવા માંડી.

'એ કેમ બને ? મહાદેવ ? આવી માંડી ખપ્પર સાંભળ્યા છતાં હું ત્યાં ન જઈ, તો મારા જેવો બેવકુફ બીજો કાણુ ? વળી લોકો મારા માટે શું ધારે ? મારે તો અત્યારેજ જવું છે ? તારી ઇચ્છા ન હોય તો તું ના આવતો.'

'ખેર, જ્યારે તમારી એવીજ ઇચ્છા છે, તો ચાલો હું આવવાને તૈયાર છું.' આખરે લાચાર થઈ મહાદેવે કહ્યું.

'ત્યારે કપડાં બદલી જલદી આવ.' મોતીલાલે કહ્યું.

'મારે કપડાં બદલવાની કાંઈ જરૂર નથી,' મહાદેવે જવાબ આપ્યો.

'ત્યારે હવે સમય ગુમાવવો એ પણ ઠીક નથી.'

'ચાલો મારી ક્યાં ના છે, હું તો તૈયારજ છું, જરા ઓરડીનું કમાડ બંધ કરી હમણાંજ આવું છું.' એમ કહી મહાદેવ નીચે ઉતર્યો.

મહાદેવ શરીરે રૂપ પુષ્ટ, અને તેનો ચહેરો ભયંકર છતાં તે વાતચીતમાં એવો તો ચાલાક હતો કે તેને એક લલા માણસ તરીકે ઓળખવામાં કોઈ પણ આનાકાની કરે નહિ. આણંદલાલનો તે વિશ્વાસ હોઈને, આણંદલાલે તેને મોતીલાલની પાસે રાખેલો હતો, જો કે તે શહેરના ગદમાસોમાં પહેલું નંબર રાખે તેવો હતો, છતાં તે મોતીલાલ સાથે તો સ્નેહથી વરતતો હતો. મોતીલાલ પણ તેનું ઘણુંજ માન રાખતો હતો. મોતીલાલનાજ મકાનમાં પહેલે દાદરે તેને રહેવા માટે મકાન કાઢી આપવામાં આવ્યું હતું; ઘણું ખર્ચ તે મોતીલાલની સાથેજ રહેતો હતો, કેટલીકવારે તે ઉપર આવ્યો. બંને જણા બહાર નીકળ્યા અને થોડીજ વારમાં ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગયાં.

પ્રકરણ ૨જું.

આણંદલાલનું ખુન.

આણંદલાલ મુળ જમનગરના વતની અને જ્ઞાતે નાગર અદ્રશ્ય હતા. માતા પિતા બાહ્યાવસ્થાથીજ તેનો ત્યાગ કરી સ્વર્ગવાસી થયાં હતાં. અને તેઓના સ્વર્ગવાસ પછી આણંદલાલે કરાચીનેજ પોતાનું નિવાસસ્થાન બનાવ્યું હતું. આ સંસારમાં એક લાઘુ શિવાય તેનું કોઈ સંયું નહોતું. તેના લાઘુનું નામ મોતીલાલ હતું. તે પણ કરાચીમાં રહેતો હતો. આણંદલાલે પોતાની કમાણીથી પાંચ લાખ રૂપિયાની સંચયકત મેળવી હતી. કરાચીના જુદા જુદા સત્તાઓમાં તેની જગાઓ

હતી, ભાડાની જે કાંઈ પેદાશ થતી તેમાંથી બેઠિ ભાઈનો ધણો સારી રીતે નિર્વાહ ચાલતો હતો.

આણુંદલાલને બાલ્યાવસ્થાથીજ રસાયનશાસ્ત્રનો ધણોજ શોખ હતો, તે સેંકડો પ્રકારના વિષ બનાવી શકતા હતા. ધણુ દેશો અને પહાડોમાં ફરી ફરીને વનસ્પતિનો ધણોજ સારો અભ્યાસ કરેલો હતો. તેની એજ પ્રતિજ્ઞા હતી કે મારી આખી જીંદગી રસાયનશાસ્ત્રના અભ્યાસમાંજ ગુજરવી. તેણે પોતાના મકાનમાં ખાસ એજ કામને માટે એક જુદોજ ઓરડો બનાવેલો હતો, તેમાં કાંઈને પણ આવવાનો અધિકાર નહોતો. દિવસનો ધણો ભાગ બહુધા તે ઓરડામાંજ ગુજરતો હતો, તેને બહાર ફરવાનો કે એવો બીજો કાંઈ પણ શોખ નહોતો. તે ઓરડામાંથી ફક્ત ભોજનના અને શયનના ટાઇમ પરજ બહાર નીકળતો હતો. તે ઓરડાને પણ એવી કારીગીરીથી બનાવવામાં આવ્યો હતો કે તેની ગેરહાજરીમાં તે કાંઈનાથી ખુલી શકે નહિ દુકાંમાં તે ઓરડાની કળ માત્ર આણુંદલાલ એકલોજ જાણતો હતો. મોતીલાલ પોને પણ તેનાથી અજાણ હતો. આણુંદલાલને એકાંતવાસ બહુજ પસંદ હતો તેથી તેણે મોતીલાલને એક જુદું મકાન રામબાગ ગાડીખાતામાં ખરીદી આપી. તેમાં સઘળી ગોઠવણ કરી આપી હતી અને પોતે હવાબંદર પર આવેલા પોતાના બંગલામાં તેનાથી નિરાળો રહેતો હતો. આણુંદલાલના એક મિત્રની પુત્રી મુક્તા કે જેનું રક્ષણ કરવાનું કેટલાંક કારણોને લઈ તેના પરજ આવેલું હતું. તેનું ખરચ પણ આણુંદલાલજ પુરું પાડતો હતો. મુક્તા એટલી મળતાવડા સ્વભાવની હતી કે દુક સમયમાંજ તેણીએ આણુંદલાલનો સ્નેહ મેળવી લીધો હતો. આણુંદલાલ પણ તેણી-

ના પર ઘણોજ સ્નેહ રાખતો હતો. એક પુત્રીથી પણ અધિક પ્યારથી તેને આહતો હતો. દિવસો જતાં મુક્તા આણંદલાલની એટલી બધી વિશ્વાસપાત્ર થઈ પડી કે આણંદલાલે ઘરની તમામ લગામ તેનેજ સોંપી દીધી. કાંઈ પણ કામ તે મુક્તાને પુછીનેજ કરતો. ઘડી પણ તે મુક્તાને વીક્ષી મુકતો નહિ. છતાં પણ પોતાને એકાંતવાસ ઘણો પ્રિય હોવાથી તેણે મુક્તાને માટે રામસ્વામી ગાડીખાતામાં એક મકાન ખરીદી આપી ત્યાં એક વિશ્વાસુ દાસીના હાથ નીચે રાખી હતી, તો પણ દિવસનો ઘણો ભાગ મુક્તા આણંદલાલની પાસેજ રહેતી હતી. આણંદલાલને વિચાર તેણીને પોતાના ભાઈ મોતીલાલ સાથે પરણાવવાનો હતો, અને તે સંબંધી તેણે એક વખત મુક્તાને પણ સેહજ ઇશારો પણ કર્યો હતો. મુક્તાએ જવાબમાં માત્ર નિયું જોઈ પોતાની સંમતિ જાહેર સંમતિ જાહેર કરી હતી. અને એથીજ મોતીલાલ મોટી વયનો છતાં તેનું સગપણ કરેલું નહોતું. પરંતુ પોતાનો ખરો વિચાર તેણે મોતીલાલને બીજકુલ જણાવ્યો નહોતો. દૈનિક દિવસો પછી તેના જણાવવા માં આવી ગયું કે તે પણ મુક્તાને ઘણોજ પ્યારથી આહતો હતો. આથી બન્નેના પ્રેમમાં વૃદ્ધિ થાય તેવા પ્રસંગો આણંદલાલ વારંવાર લાવતો. પરિણામ પણ પ્રેમનું પોશાક બન્યું. મોતીલાલ અને મુક્તા પરસ્પર દાંપત્ય સ્નેહથી જોડાવાની કબુલાત પર આવ્યાં. આણંદલાલના જાણવામાં આ સંઘર્ષ આવતાં તે ઘણોજ ખુશી થયો, અને જેમ બને તેમ તે બંનેનાં જલદીથી લગન કરી નાંખવા એમ આણંદલાલને વિચાર થયો. તણે શુભ રીતે સંઘર્ષ ગોઠવણ કરી રાખી પોતાનું એક વીલ બનાવ્યું અને તે મુક્તાને એકાંતમાં વંચાવ્યું. તે વીલ મુક્તાના નામનુંજ હતું. મોતીલાલને પણ તે સંબંધી મુક્તા મારફત ખબર મળતાં ઘણોજ ખુશી થયો. આણંદલાલે જો કે મુક્તાને લગન

સંબંધી કેટલીક વાતો કરી હતી, પરંતુ તેની મુદત તેણે ધણીજ લાંબી બતાવી હતી. વાસ્તવમાં તે લગ્નનો દિવસ પણ નહીં કરી ચુક્યો હતો. પરંતુ આ રીતે તેઓને આશામાં લટકાવવાનો તેનો કાંઈક ઉદ્દેશ હતો. જોત જોતામાં આણુંદલાલે નહીં કરેલો દિવસ પણ નજીક આવી પહોંચ્યો. માત્ર પંદર દિવસો બાકી રહ્યા હવે તેણે બંનેને પાસે બોલાવી તે સંબંધી તેઓનો અભિપ્રાય બહુ લીધો અને જ્યાં સુધી બીજી વાર કહેવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે ગુપ્ત રાખવાને તે બંનેને ચેતવણી આપી પોતાના કામમાં ગુંથાયો. પરંતુ મનુષ્ય ધારે છે કાંઈ ! અને ઇશ્વર કરે છે કાંઈ ! આણુંદલાલ પોતાની ઇચ્છા અમલમાં લાવે, તે પહેલાં એક નવો બનાવ બન્યો અને આણુંદલાલની સઘળી આશા મનની મનમાંજ રહી ગઈ.

રાત્રિના નવ વાગી ગયા હતા, તોફર ચાકરો વગેરે કામકાજથી પરવારી પોત પોતાને સ્થાનકે ચાલી ગયા હતા, આણુંદલાલ રાત્રિનો કેટલોક સમય પુસ્તકો વાંચવામાં અને નવીન પ્રકારનાં વિષ બનાવવામાં ગાળતો હતો. પોતાના નિત્યના નિયમ પ્રમાણે અત્યારે તે એક પુસ્તક વાંચતો બેઠો હતો, પરંતુ આજે તેનું ચિત્ત સ્થિર નહોતું. મુક્તા તરફથી એક ચીઠી તેને મળી હતી તેમાં લખેલી બાબતમાંજ તેનું ચિત્ત ચોટલું હતું. ‘શું એ ખરું હશે’ એવા ઉદગારો તેના મુખમાંથી વારંવાર નીકળતા હતા જે પુસ્તક તે વાંચતો હતો તેમાં કાંઈ એન પડ્યું નહીં. તરતજ તેણે કપાટમાંથી એક બીજું પુસ્તક કાઢી વાંચવા માંડ્યું, તેમાં પણ ચિત્ત ન લાગવાથી પાછું તેણે ટેબલ પર મુકી દીધું વળી તે વિષ બનાવવાના સાહિત્યો એકઠાં કરી કાંઈક વિચારમાં આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. આવી સ્થિતિમાં લગભગ રાત્રિના

અગિઆર વાગવાનો અમલ થયો. ઓરડામાં માત્ર એક દીપકનો મંદ પ્રકાશ વિસ્તરેલો હતો અને બહાર શહેરના ભાગમાં અધિકારનો અધિકારન પ્રસરેલો હતો. આણુંદલાલની આંખો ઘેરાવા લાગી. તેનો એવો નિયમ હતો કે, નિદ્રા દેવીનું આમંત્રણ થતાંજ ગમે તેવું જરૂરનું કામ પણ પડતું મુકી દેવું. તરતજ તેણે રસાયનવાળો ઓરડો બંધ કરી દીધો, અને શયનવાળો ઓરડામાં ગયો, પણંગપર પડ્યો થોડીજવારમાં નિદ્રાદેવીએ તેનાપર કૃપા કરી. અચાનક તે ઓરડામાં બે આકૃતિઓ દાખલ થતી જણાઇ, એ બંનેએ માથાથી પગ મુઘી કાળાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં હતાં, અને તેના મુખ ભુરખાથી છુપાએલાં હોવાથી, તેના શરીરનો કાંઈ પણ ભાગ દ્રષ્ટિગોચર તો નહોતો. તેઓમાંના એકના હાથમાં એક નાની રીવોલ્વર અને બીજાના હાથમાં એક શીશી હતી, શીશીમાં કાંઈ લાલ રંગનું પ્રવાહી ભરેલું હોય એમ દેખાતું હતું. અંદર દાખલ થતાંજ તેમાંની એક વ્યક્તિએ બીજાને ઉદ્દેશીને કહ્યું; ‘અત્યારે તો અહીં અંદર વધારે ધાસ્તી જેવું નથી. તો પણ સાવધ રહેજો મારી નિશાનીઓ તો ખ્યાનમાં છે ને?’

‘હાજી બેફિકર રહો.’ બીજી વ્યક્તિએ પણ તેવાજ ધીમા સ્વરથી કહ્યું.

અવાજ પરથી તે બે વ્યક્તિઓ પૈકી એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ હોય, એમ સાબિત થતું હતું. પહેલાં બોલનાર વ્યક્તિનો અવાજ મૃદુ અને કમળ હતો, તેની ચાલવાની ઢબ સ્ત્રીને લગતીજ હતી; બ્યારે બીજી વ્યક્તિનું સંધળું વર્તન પુરુષનેજ લગતું સ્પષ્ટ જણાતું હતું. પ્રિય વાંચક ! આપણી આટલજ સર્વાંશે નહિ તો કંઈક આંશે પણ ખરી છે. આવનાર વ્યક્તિઓમાં એક સ્ત્રી અને એક પુરુષ છે. સુઓ !

સ્ત્રીએ કૃષ્ણ વસ્ત્ર પરિધાન કરેલાં છે, અને પુરૂષે માત્ર મોઢાપરનો છુરખોજ રચામરંગી સજેલો છે, બાકી સર્વાંગે શ્વેત વસ્ત્રો પરિધાન કરેલાં છે.

દેટલીક વાર સુધી તે બંને ત્યાંજ સ્થિર થઇ ગયાં. પરંતુ થોડી વારે પેલી કૃષ્ણ વસ્ત્રધારી વ્યક્તિએ પોતાના સાથીને કાંઇક ઇશારત કરી. તે ત્યાંજ અટકી ગયો. અને પોતે ધીમા પગલાથી ચાલતી આણુંદલાસના પલંગ પાસે આવી. ઘડીભર તે નીદ્રિત નરના સૌંદર્ય અને અલંકારોનું અવલોકન કરવા લાગી, થોડીવારના અવલોકનથી તેના જાણુવામાં આવી ગયું કે તેના શરીર પર બધો મળીને લગભગ બે ત્રણ હજારનો દાગીનો છે. તેણે તરતજ પોતાના ખીસામાંથી એક કાગળમાં લપેટેલો રૂમાલ બહાર કાઢ્યો, અને તે રૂમાલ આણુંદલાસની સામે થોડા અંતરપર ધરીને ધીમે ધીમે તેના શ્વાસ સાથે તે રૂમાલમાં છાંટેલી વાસને તેના મસ્તકમાં પ્રવેશ કરાવવા લાગી. તેની એ કૃતિથી જાણીતું હતું કે એ રૂમાલમાં ક્લોરોફોર્મની અસર હતી પછી તરતજ તે કૃષ્ણ વસ્ત્રધારીએ પોતાની રીવોલ્વરને બિછાના પર રાખી દીધી; અને તેના તમામ ધરેણું ઉતારી લઇ પોતાના ઝબ્બાના છુપા ખીસામાં સેરવી દીધાં. એ કાર્ય કરી લીધા પછી તેણે પોતાના બહાર ઉભેલા સાથીને કાંઇક ચોક્કસ ઇશારતથી અંદર બોલાવ્યો અને આણુંદલાસને પલંગપરથી ઉપાડવાની ઇશારત કરી. તેના સાથીએ તેનો તરતજ અમલ કરીધો, અને જાણે તે અગાઉથી જાણુતો હોય તેમ પોતાના માલિકની ખીજ આસાની રાહ નહિ જોતાં ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગયો. ક્યાં ગયો તે કાંઇ સમજાયું નહિ, પરંતુ થોડીજ વારમાં તે પાછો આવ્યો. આ વખતે તે ખાલી હાથે આવ્યો હતો, આ પરથી

સ્પષ્ટ થતું હતું કે તે આણંદલાલને કાંઈ અન્ય સ્થળે રાખી આવ્યો છે. તેણે કૃષ્ણ વસ્ત્રધારી સ્ત્રીના કાનમાં કાંઈક કહ્યું. તે કંઈક ખુશી થએલી જણાઈ, તેણીએ તેના સાથીની તરફ કાંઈ એવી નજરથી જોયું, કે તે ત્યાંથી એકદમ ચાલ્યો ગયો અને તે સ્ત્રીએ બીજા ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં તીજેરી પડી હતી, તીજેરી ખોલવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ તેના કમનશીએ તીજેરી ખોલવાનું હથિઆર તે ભુલી આવેલી હતી; તેથી એ કાર્ય તે કરી શકી નહિ. એટલામાં તીજેરીપર પડેલી એક નાની પેટી તેના જોવામાં આવી. હાથમાં લઈને તપાસતાં તે બિલકુલ હલકી જણાઈ, તરતજ તેણે તે પેટી ખોલી અંદર એક કાગળ હતો તે તેણીએ બહાર કાઢ્યો, વાંચ્યો, ઘણીજ ખુશી થઈ, પેટી બંધ કીધી અને તેને પણ પોતાના છુપા ખીસામાં જગા આપી દીધી. બીજું કાંઈ વધારે હાથ ન લાગવાથી તરતજ તે ત્યાંથી પાછી ફરી, થોડી આગળ ચાલી, હજુ તો તે બહુ દુર ગઈ નહિ એટલામાં તેનો સાથી તેને સામે મળ્યો તેને તેણીના કાનમાં કાંઈક કહ્યું. તે ચકિત થએલી જણાઈ. એક પળનો સમય ગુમાવ્યા શિવાય તે તેની સાથે ચાલી, અને થોડાજ વારમાં તે એક નાના પરંતુ ખંડીઅર જેવા મકાન પાસે આવી પહોંચી. સાથીને બહાર ઉભો રહેવા દઈ પોતે અંદર ચાલી ગઈ. પરંતુ તે જેવી અંદર દાખલ થઈ તેવીજ ચમકી, કંપી, ભયભિત થઈ, છતાં હિંમત રાખીને બહાર આવી પોતાના સાથીના પાસામાં બારણાની આડમાં ઉભી રહી અંદરની ચેષ્ટા જોવા લાગી. સુઝ વાચકને “આવા ખંડિયરમાં આણંદલાલ ક્યાંથી, તેને અહીં કોણ લાવ્યું,” એ વગેરે અનેક શંકાઓ થતી હશે પરંતુ મારા સુઝ વાચકોને યાદ હશે કે પેલી સ્ત્રીએ આણંદલાલને બેશુદ્ધ સ્થિતિમાં પોતાના સાથી સાથે મોકલી દીધો હતો, તેજ તેને અહીં રાખી ગયો હતો. જેવી

સ્થિતિમાં તે લાગ્યો હતો તેવી સ્થિતિમાં આણુંદલાલ અત્યારે નથી. તે બિછાના પર આઘોટતો જણાય છે, પેલી પિશાચિનીના લયનું કારણ પણ તેજ છે. મુઠ્ઠ વાંચક ! ચાલો જેમ પેલાં છદ્મ વેશધારી છુપાઇને જોયા કરે છે, તેવીજ રીતે આપણે પણ અદ્રશ્ય રહી સઘળું જોયા કરીએ.

આણુંદલાલે જાગ્રત થતાંજ એક ઉલટી કરી. કલોરોફોરમની અસરથી બેલાન થએલું માણસ જાગે છે, ત્યારે બહુધા ઉલટી કરે છે, પણ એ ઉલટી અને બેચેનીનું કારણ આણુંદલાલના સમજવામાં આવ્યું નહિં. અરે ! હું ક્યાં છું ? મારું મકાન ક્યાં ? મને અહીં કાણુ લાગ્યું ? છત્તાદી અનેક વિચારો તેના હૃદયમાંથી પસાર થઇ ગયા, તે આસપાસ જોવા લાગ્યો. દગો ! દગો ! આટલા શબ્દોજ માત્ર તેના મુખમાંથી નીકળી શક્યા. તે આગળ એક પણ શબ્દ બોલે તે અગાઉ પેલી સ્ત્રીએ અંદર દાખલ થઇ પોતાના સાથીના હાથમાંથી પેલી શીશી ઝુંટાવી લેઇ આણુંદલાલના નાકપર રાખી દીધી. બસ, આણુંદલાલ એકદમ ચતોપાટ પૃથ્વીપર • ઢળી પડ્યો, તેનાથી એક શબ્દનો પણ ઉચ્ચાર થઇ શક્યો નહીં, તેનો આત્મા પરમાત્માની હજી રમાં જઇ પહોંચ્યો.

‘ચાલો કામ પાર થયું હવે તેને અહીંથી લઇ જવો જોઇએ.’
પેલી સ્ત્રીએ પોતાના સાથીને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

‘હા, એમજ જણાય છે. ચાલો ઉપાડો ત્યારે’ તેના સાથીએ થડે પેટે જવાબ આપ્યો.

‘કેમ તારા એકલાથી એ નહિ બને ?’ સ્ત્રીએ મહેનતમાંથી છટકવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘ નહિ મારા એકલાથી એ નહિં બની શકે.’ સાથીએ જવાબ આપ્યો.

‘હીક છે ચાલો ત્યારે.’

આણુંદલાલના શબ્દોને બંનેએ ઉચકી લીધું. ત્યાંથી તેઓ ક્યાં ગયાં તે કાંઈ જણાયું નહિ, પરંતુ કેટલીકવારે તે આણુંદલાલના શયન ગારમાંથી બહાર નીકળ્યાં, ત્યાં તેઓ ક્યારે, અને કેવી રીતે આવ્યાં કેટલો સમય ત્યાં રોકાયાં, એ વગેરે કાંઈ પણ સમજાયું નહિં. પેલી સ્ત્રીએ આસપાસ નજર ફેરવી તો સઘળું શાંત હતું. તમરાંના ઝીણાં શબ્દ શિવાય બીજું કાંઈ સંભળાતું નહોતું. ‘બસ હવે તમે જાઓ તમારું કાંઈ કામ નથી.’ તેણીએ પોતાના સાથીને આજ્ઞા કરી, તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો અને પોતે નિર્ભય ઉભી રહી થોડીવારે કાંઈ વિચાર આવતાં તે રસાયનવાળા ઓરડામાં ગઈ. ત્યાં કેટલીકવાર સુધી આમ તેમ નજર ફેરવી, સઘળું શાંત જણાતાં તે પાછી ફરી અને એકવાર ફરીથી શયનગારવાળા ઓરડામાં દાખલ થઈ, પણ ત્યાં તેણે શું જોયું? એક સ્ત્રી આણુંદલાલની લાશ પાસે ઉભી ઉભી રહી હતી. હાય, આખરે દુઃખનો ફાવી ગયા ! તેના એ ઉદગારો જો કે ગળગળિત સ્વરે નીકળેલા હતા, છતાં સ્પષ્ટ હતા. બહાર છુપાએલી સ્ત્રીએ તેણીને તરતજ ઓળખી લીધી. અચાનક તેણીને અહીં આવેલી જોઈ તે ખુશી થએલી જણાઈ. તે શું કરે છે તેનું નિરક્ષણ કરતી તે બહારજ ઉભી રહી. થોડીજવારમાં તે સ્ત્રી બહાર નીકળી અને રસાયનવાળા ઓરડા તરફ વળી. પેલી બહાર છુપાએલી સ્ત્રી પણ તે દેખી શકે નહિ તેવી રીતે તેની પાછળ ચાલવા લાગી, પેલી નવી આવનાર સ્ત્રીએ રસાયન વાળા ઓરડા યુક્તિથી ઉઘાડ્યો, હજુ તો તે અંદર દાખલ થઈ નહિ,

એટલામાં તો તે બેશુધ્ધ થઇ જમીન પર ઢળી પડી. તેની પુઠ પકડનાર વ્યક્તિનુંજ એ કામ હતું આણુંદલાલને જે રૂમાલથી બેશુધ્ધ બનાવ્યો હતો તેજ રૂમાલનો અહીં પણ ઉપયોગ થયો હતો. એક પળનો પણ સમય ગુમાવ્યા સીવાય, તેણે તે નવીન સ્ત્રીને ઓરડામાં ધકેલી દીધી; અને રસાયનવાળા ઓરડાનાં બારણાં યુક્તિપૂર્વક બંધ કરી નીચે ઉતરી પડી. જેવી તે નીચેનો દાદરો ઉતરવાનો વિચાર કરતી હતી, તેવોજ કાંઈનો દાદરો ચડવાનો ધીમે અવાજ તેને સંભળાયો તે ગભરાઇ ગઇ; પરંતુ થોડીજ વારમાં સાવધ થઇ ગઇ, અને બાજુની એક નાની કોટ-ડીમાં છુપાઇ ગઇ. કેટલીકવારે એક માણસ ઉપર આવ્યો, તેના પહેરવેશપરથી તે પોલીસનો માણસ હોય એમ જણાતું હતું. પોલીસ અત્યારે અહીં ક્યાંથી? એવી સહજ શંકા મારા સૂઝ વાચકને થાય એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ તેના આગમનનું કારણ તો ખુલ્લુંજ છે. જે વખતે પેલી સ્ત્રીએ નવિન સ્ત્રીને ક્લોરોફોર્મની અમરથી બેશુદ્ધ બનાવી તે વખતે તેનાથી એક ધીમી ચીસ પડાઇ ગઇ હતી, અને તે ચીસ હવામાં અથડાતી આ પોલીસના શ્રોત્રદ્વારમાં પણ અથડાઇ હતી. વળી એ ચીસ આણુંદલાલના મકાનમાંથીજ આવી હતી; અને એવો પ્રસંગ આણુંદલાલના મકાનમાં આ પહેલ વહેલોજ હતો. એટલે એ શું બન્યું છે; તે જાણવાને અહીં આવેલો છે. તે જે વખતે ઉપર ચડતો હતો તે વખતે તેની દ્રષ્ટિ એક કાળા આકારપર પડી હતી, પરંતુ તે આકાર ક્ષણ માત્રમાં અદ્રશ્ય થયેલો જણાતાં, પોતાને કાંઈ જામ થયો એમ સમજી તે પર્યારે આણુંદલાલના શયનગારમાં દાખલ થયો, ત્યાં તેણે આણુંદલાલને શયન પડેલા જોયા. આણુંદલાલની આ સ્થિતિ જોઈ, ત્યારે તેને પેલા આકાર માટે કાંઈ પણ તપાસ ન કરી

તેને માટે ઘણા પસ્તાવો થયો, પરંતુ હવે પસ્તાવાથી શું વળવાનું હતું ? જેમ અને તેમ ચોકીમાં જલદી ખપ્પર આપવાની પહેલી ફરજ હતી. તરતજ તે નીચે ઉતર્યો. આસપાસ તપાસ કરી પરંતુ કોઈ જણાયું નહિ. મકાનથી બહાર નીકળી સીધો ચોકીપર ગયો. તેમના જવા પછી કટલીકવારે પેલી અદ્રશ્ય થએલી સ્ત્રી ત્યાં આવી, ‘ચાલો આ પણ હીકજ થયું ! હવે જલદી અહીંથી નીકળી જવું જોઈએ.’ તે પાછી વળી, આણુંદલાલના શયનખંડમાં એકવાર ફરીથી તેણે પ્રવેશ કર્યો, લગભગ દરેક મિનીટ પસાર કરી તે બહાર નીકળી. ત્યાં તેણે શું કર્યું તે કાંઈ સમજાયું નહિ પરંતુ તેના અસ્પષ્ટ શબ્દો જે અમારા સાંભળવામાં આવ્યા તે આ પ્રમાણે હતા. ‘જલદી આવો.....હું ગમે તે હોઈ..... વિલંબ ન કરો.....પછી જણાશે.....છત્યાદિ.’ અસ્પષ્ટ શબ્દોનો પરિચય મારા સુઝ વાંચકોને પહેલા પ્રકરણમાં થઈ ગયો છે, એટલે અહીં તેનું પુનરાવર્તન કરવાની કાંઈ પણ આવશ્યકતા નથી.

પ્રકરણ ૩મું.

“આ શું આશ્ચર્ય ? આ લોકો અહીં ક્યાંથી”

અશાહ માસ ચાલતો હતો, આકાશ વાદળથી ઘેરાએલું હતું. વિજળીના ચમકારા અને ગડગડાટ ચાલુ હતા. થોડીવારમાં ધીમે ધીમે વરસાદ પડવા લાગ્યો. એક તો ધૂણપક્ષની રાત્રિ, અને વળી વાદળથી આકાશ ઘેરાએલું હોવાથી સર્વત્ર અધકાર વ્યાપી રહ્યો હતો, તમરાંના ઊંચા અવાજો અને વરસાદની ગર્જના શિવાય સંધળું શાંત હતું.

આવા અંધકારમાંથી પસાર થતા આપણા બંને યુવકો આશુદલાલના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યા. દરવાજાને ધક્કો મારતાંજ તે ખુલી ગયો, મોતીલાલને આથી આશ્ચર્ય લાગ્યું, તે બચ્ચિત થયો. ‘મહાદેવ ! અત્યાર સુધી દરવાજો કેમ ખુલો હશે ? મોતીલાલે ગળગળિત સ્વરે પ્રશ્ન કર્યો.

‘નોકરોએ અંધ કરેલો નહિ હોય.’ મહાદેવે શાંત મુદ્રાએ જવાબ આપ્યો.

‘ના મહાદેવ ! એમ ન બને. ભાઈનો સખ્ત હુકમ છે કે, નવ વાગતાં દરવાજા અંધ કરી દેવા. મને બહુ ભય લાગે છે.’

‘ગભરાવાનું કાંઈ કારણ નથી. ઘણી વખત નોકરોની એવી ભુલ થયેલી છે, અને તેના માટે આશુદલાલે નોકરોને ઠપકો પણ આપેલો છે.’ મહાદેવે દમ માર્યો.

મોતીલાલને આ જવાબથી જોઈએ તેવો સંતોષ થયો નહીં તેની છાતી ધબકવા લાગી. કાંઈ અનિષ્ટ થયું હોય એવો તેને ભાસ થવા લાગ્યો. આશુદલાલના શયનગારમાં ઝીણી બતી બળતી હતી તેના પર મોતીલાલની દ્રષ્ટિ પડી, તેથી તે વિશેષ અજબ થયો, તેની ધીરજ હવે ન રહી. તે બોલી ઉઠ્યો, ‘મહાદેવ ! તું’ ગમે તેમ કહે, પરંતુ મને આજે કાંઈ અવનવુંજ માલુમ પડે છે. મોટા ભાઈના શયનગ્રહમાં અત્યારે બતી ક્યાંથી ? ઓહ ! જો ! જો ! પેલો રસાયનવાળો ઓરડો પણ અંધ દેખાય છે. અહસોહ ! મહાદેવ, મને તો કાંઈ અનિષ્ટ જણાયું છે.’ મોતીલાલે મહુર્તમાંજ શોકોદગાર કાઢવા માંડ્યા.

‘કાંઈ નથી ધીરજ રાખો, રાત્રિ કાંઈ થોડી ગઈ નથી, ભાઈનો શયનનો દાષમ ક્યારનો થઈ ગયો છે. એટલે કદાચ તે સુવા માટે આવેલા હશે.’ મહાદેવે ધીરજ આપતાં કહ્યું.

દુઃખિત હૃદયે મોતીલાલે ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક એવો દેખાવ તેની દ્રષ્ટિએ પડ્યો કે; તે એક જળરી સીસ પાડી પૃથ્વીપર મુર્છિત થઇ ઢળી પડ્યો. ત્યાં તેણે શું જોયું ? આશ્ચર્યલાક્ષણે શબવત પડેલાં જોયા.

શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી તેણે મહાદેવને સંબોધીને કહ્યું; ‘મહાદેવ ! હવે મારું શું થશે ? હાથ ? મારા બંધુનું દ્રાઘ દુઃસ્મનોએ ખુન કર્યું જણાય છે ? અરેરે ? મારા વહાલા બંધુ ? તું આમ આ તારા કનિષ્ઠ બંધુને નિરાધાર છોડી ક્યાં ચાલ્યો ગયો !’ મોતીલાલ રડવા લાગ્યો.

“મોતીલાલ આ શું કરે છે ? રડવાથી કાંઈ વળવાનું નથી ? વૃથા શોક કરવાનો પ્રમય નથી ? પોલીસમાં જેમ બને તેમ જલદી ખજાર આપવી જોઈએ.” મહાદેવે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

મોતીલાલ શાંત થયો. મહાદેવનું કહેવું કટલેક અંશે તેને વ્યાજબી લાગ્યું તરતજ તે ઉભો થયો.

“મહાદેવ ? તું ખરું કહે છે. પરંતુ પોલીસને ખજાર આપના પહેલાં થોડી તપાસ આપણે તો કરી લઈએ ?” મોતીલાલે સમયસુચકતા વાપરી કહ્યું.

“જલે તેમ કરો” મહાદેવ તેના વિચારને સંમત થયો.

• “ત્યારે જો તું અહીંનો ખરાખર જાણીતો છે, એટલે તું ઉપર તપાસ કર, હું નીચે જોઈં છું. પણ જોજો ખરાખર બારીક તપાસ કરજો ?” મોતીલાલે મહાદેવને ભલામણ કરી.

“તેમાં મને નહિ કહેવું પડે.” એટલું કહી મહાદેવ ઉપર ગયો, મોતીલાલે નીચે તપાસ શરૂ કરી થોડીજ વારમાં મહાદેવ પાછો આવ્યો.

“ મોતીલાલ ? મેં ઉપર તો સઘળું તપાસ્યું પરંતુ એવું કંઈ ચિન્હ જણાતું નથી. ”

“ બરાબર તપાસ કરી છે ? મોતીલાલે ખાત્રી કરવાના ઇરાદાથી પુછ્યું. ”

“ હા, ” મહાદેવે દ્રઢતા પુર્વક જવાબ આપ્યો.

“ રસાયન વાળો ઓરડો પણ તપાસ્યો ? ” થોડી વાર વિચાર કરી મોતીલાલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ નહિ ? તે તો બંધ છે. મેં તો ઘણી કાશીષ કરી પરંતુ મારાથી તો તે ખુલ્યો નહિ. ” મહાદેવે જવાબ આપ્યો.

મોતીલાલ વિચારમાં પડ્યો, હવે શું કરવું એ તેને કંઈ પણ સુજ્યું નહિ.

“ તમે તો એ ખોલવાની રીત જાણતાજ હશે. ” મહાદેવે પુછ્યું.

• “ નહિ ? ભાઈએ તે મને બિલકુલ બતાવ્યુંજ નથી ? ”

“ કદાચ મુકતા જણતી હશે. ”

“ હા કદાચ જણતી હોય ? કારણ કે ભાઈ તેણીને ઘણાજ ખ્યારથી ચાહતા હતા; પુત્રીના કરતાં પણ તેના પર વિશેષ પ્રેમ હતો. પરંતુ મહાદેવ ? ભાઈના માથા પર આ ડાઘ શાના છે ? ” મોતીલાલે આશ્ચર્યલાક્ષના માથા તરફ આંગળી બતાવતાં પુછ્યું.

મહાદેવે નીચા વળી તે ડાઘ બરાબર તપાસ્યો, તેની સાથે તેને ત્યાં એક ખાંડો પડેલો પણ જણાયો તરતજ તે બોલી ઉઠ્યો “ મોતીલાલ ? એ લોહીનોજ ડાઘ છે. હવે બરાબર સમજાયું, ભાઈના

માથા પર જે પેલો ખાડો પડેલો છે તેમાંથી એ લોહી નીકળેલું છે, હું ધારું છું કે ત્યાં તેને ઘણાજ નોંરથી કાંઈ લાગેલું છે. અને તેને લીધે તેનું મૃત્યુ થયું છે.”

એકાએક મોતીલાલની નજર એક ગોળ લોઢાના દડા પર પડી. તેના પર પણ લોહીના ડાઘ પડેલા હતા. આથી મોતીલાલે તે બતાવતાં મહાદેવને કહ્યું: “ મહાદેવ ? તારી કલ્પના ખરી છે. જો ? પેલા સામે પડેલા લોઢાના દડાને પણ લોહીના ડાઘ છે. ”

મહાદેવે તે દડા તરફ દ્રષ્ટિ કરી, તેને પણ તેમજ લાગ્યું; “ પણ મોતીલાલ ? એ દડો આવ્યો ક્યાંથી ? ” મહાદેવે આશ્ચર્ય ચકિત થઈ પુછ્યું.

મોતીલાલની દ્રષ્ટિ બીજી તરફ હતી. તેથી તેણે મહાદેવનું કહેવું સાંભળ્યું નહિ. તે નીચે પડેલા કાચના ટુકડા તરફ એકી ટસે જોઈ રહ્યો હતો. એકાએક તેની નજર ઉપર ટાંગેલા લેમ્પ પર પડી. તે બોલી ઉઠ્યો “ મહાદેવ ? જો હવે સઘળું સમજાય તેવું છે ? હું ધારું છું કે આ બતી બરાબર રાખવા માટે જે વજન રાખવામાં આવે છે; તેની સાંકળ તુટી જઈ તે વજન કે જે સામે પડેલો ગોળ દડો આપણે જોઈએ છીએ, તે લાંબના માથા પર તુટી પડ્યો હોય અને તેનો આ ઘાત બરાબર મગજ પર થતાંજ લાંબનું મરણ નીપજ્યું હોય. કેમ મહાદેવ ? તને કેમ જણાય છે. જો આ ચીમનીના ટુકડા અને પેલા સફેત કાચના કટકા એ સઘળો બતીનોજ સામાન છે. ”

“ હા એ સઘળું સાફ જણાય છે, અને તમે કહો છો તેમજ અનુમાન થાય છે. પણ એ સઘળું બન્યું શી રીતે ?

“ એજ સમજવામાં આવતું નથી ? ” મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

“ ખેર ? એ સંઘર્ષ જાણવાની આપણે કોશીશ કરીએ તે પહેલાં જલદી પોલીસમાં ખબર આપીએ તો ઠીક. ” મહાદેવે સીધા અને સરસ રસ્તો બતાવ્યો.

“ હા, તારૂં કહેવું મને વ્યાજબી જણાય છે. બનવાનું હતું તે તો બની ગયું, હવે બરુદ સમય ગુમાવવામાં શો લાભ ” તેઓ ઝોર-ઝામાંથી બહાર નીકળ્યા, વળી કાંધ વિચાર આવતાં મોતીલાલે મહાદેવને કહ્યું “ મહાદેવ ? આપણે એક વાર ફરીથી રસાયનવાળો ઝોરડો ખોલવાની તજવીજ કરી જોઈએ તો કેમ ? મને લાગે છે કે આપણને તેમાંથી જરૂર કાંઈક ભેદ મળી આવશે. ” મોતીલાલને કાંઈક શંકા થતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“ અરે ભાઈ ? હું તો મહેનત કરીને થાક્યો. એ દરવાજો ખુલે એમ મને તો નથી લાગતું, છતાં પણ તમારી મરજી હોય તો ચાલો. ”

• આ પ્રમાણે બેઉ વિચાર કરે છે, એજલામાં એક વિકટોરીઆ દરવાજા પાસે આવી ઉભી રહી. તેમાંથી ત્રણ માણસો ઉતર્યા અને મકાનમાં દાખલ થયાં.

તેમની ચાલવાની ઢબ, અને પોશાક પરથી મોતીલાલે જાણી લીધું કે તે પોલીસનાં માણસો છે. તે બંને ત્યાંજ સ્તબ્ધ બની ગયાં. “ મહાદેવ ? આ શું આશ્ચર્ય ? આ લોકો અહીં ક્યાંથી. ” મોતીલાલના મુખમાંથી અચાનક એ ઉદગારો નીકળી ગયા.

પ્રકરણ ૪થું..

“ આશ્ચર્ય ઘટના. ”

આવનાર માણસો પૈકી એક તો પોલીસ કોનસ્ટેબલ ડુંગરસી હતો, અને બીજા બેમાં એક હરિસિંહ ડિટેક્ટીવ અને તેનો માણસ હુશોનખાં હતો. મકાનમાં દાખલ થતાંજ તેણે પ્રશ્ન કર્યો, તમે કોણ છો ?”

‘મારું નામ મોતીલાલ છે; અને આ મારો મિત્ર મહાદેવ છે,’ મોતીલાલે નમ્રતાથી જવાબ આપ્યો.

‘ત્યારે આણંદલાલના ભાઈ તમે પોતેજ કે ? હરિસિંહે પ્રશ્ન કર્યો.

‘જી હા,’ મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘શું તેમનું ખુન થયું છે ?’ ડુંગરસીએ પ્રશ્ન કર્યો.

હા, કોઈ બદમાશો એ કરપીણ કામ કરેલું છે, પણ તમોને તે ખબર શી રીતે પડી ? મોતીલાલે આશ્ચર્ય પામતાં પુછ્યું.

‘અમારો પહેરેગીર હમેશાં અહીં પહેરે દે છે એકાએક તેણે એક ચીસ સાંભળી તે અહીં આગ્યો અને ઉપર આવી જોયું તો આણંદલાલ શય્યવત માલુમ પડ્યા. તપાસ કરતાં મકાનમાં કોઈ જણાયું નહિ. તરતજ તેણે મને ખબર આપી, સારા ભાગ્યે હરિસિંહ કાંઈ કારણસર મને મળવા આવેલ હતા, એટલે તેઓને પણ મારી સાથે લેતો આગ્યો છું, પણ તમોને કોણે ખબર આપી ?’ ડુંગરસીએ ટુંકમાં સમજાવું જણાવી દીધું.

મને ટેલીફોન દ્વારા ખબર મળી કે આણંદલાલ જયમાં છે. મોતી
લાલે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું.

‘ટેલીફોન કરનારે પોતાનું નામ તો આપ્યુંજ હશે? હરિસિંહે
વચમાં પ્રશ્ન કર્યો,

‘નહિં મેં તેને નામ જણાવવા કહ્યું પરંતુ તે ટેલીફોન છોડી
ચાલી ગયેલો જણાયો.’ મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘નંબર તો કહેવામાં આપ્યુંજ હશે?’

‘નહિ, તે પણ મને ધ્યાનમાં નથી.’

‘તેની સાથે તમોને કાંઈ વિશેષ વાતચીત થએલી હતી.’

‘નહિં.’

‘અવાજ પરથી તમોએ કાંઈ પણ અનુમાન તો કર્યુંજ હશે?’
હરિસિંહે ઉલટ પાલટ સવાલો પુછવા જારીજ રાખ્યા.

‘અવાજ તો મારા પરિચયવાળો જણાતો હતો. પરંતુ જરાબર
તેને ઓળખી શક્યો નહિ.’ મોતીલાલે ખરેખર જણાવી દીધું.

‘તમને ખાતરી છે કે, તે ટેલીફોન અહીંથીજ કરવામાં આવેલો હતો?’
હરિસિંહે એક નવોજ પ્રશ્ન કર્યો.

‘તે પણ હું ચોક્કસ કહી શકતો નથી.’ મોતીલાલે જવાબ
આપ્યો.

‘ધણીજ ગંભીર જુલ કરી. જ્યારે અવાજ તમારા પરિચય
વાળો હતો ત્યારે તમારે તે જાણવા કોશિષ કરવી જોઈતી હતી? જરા
ખીજ વાતોપર દોરીને પણ તમારે તેનું નામ જણી લેવું જોઈતું હતું.’

અરે! નામ નહિં તો નંબર તો પુછવું હતું ?' હરિસિંહે સહજ દોષમાં એ પ્રશ્ન કર્યો.

‘પણ સાહેબ ! એ સઘળા માટે મેં કાશીય ઘણી કરી પરંતુ સઘળું વ્યર્થ ! તે તો આણંદલાલ ભયમાં છે જલદી આવો’ એટલીજ ખબર આપી ગેય થઇ ગયો. ખરે એ મારી જળ્યરી ભુલ થએલી છે, પરંતુ હવે શું થાય ?’ મોતીલાલે શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

‘હરિસિંહ આથી વિચારમાં પડ્યો, તે મોતીલાલ સામે એકી ટસે જોઈ રહ્યો.

‘હરિસિંહની ઉંમર પચાસ વરસની હતી, તે શરીરે રૂબ પુષ્ટ જણાતો હતો. અત્યાર સુધીમાં તેના હાથે આવા સેંકડો કેસો આવી ગયા હતા અને તેમાં તેને દરેક વખતે જય મળ્યો હતો. આવા કામો માટે તે આખા કરાચી શહેરમાં મશહુર હતો ‘થોડીવારે તેને કાંઈ વિચાર આવતાં મોતીલાલને પ્રશ્ન કર્યો, તમે ઉપર તપાસ કીધી છે ?’

‘હા, અમે તો સઘળું તપાસી ચુક્યા, અમને કાંઈ વિશેષ જણવા જોગ મળ્યું નથી. જે કાંઈ જણાયું છે તે તમો પણ જોઈ શકો તેવું સ્પષ્ટ છે.’ મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘અને તે શું છે ?’ હરિસિંહે પ્રશ્ન કર્યો.

‘તે સઘળું ઝોરડામાં દાખલ થતાં જણાશે.’ મોતીલાલે કહ્યું.

‘વારૂ હીક છે ! હમણાં આપણે ત્યાં ચાલીએ છીએ.’ તેણે ડુંગરશી તરફ ફરીને પુછ્યું, ‘તમે કહેતા હતા કે પહેરેગીરે એક સ્ત્રી આ મકાનમાં જોઈ હતી, એ શું ખરું છે ?’

‘હા, પહેરેગીરે એક સ્ત્રીને સીડી પર ઉભેલી જોઈ હતી.’ કુંગરશીએ કહ્યું.

‘તે સ્ત્રી કાણ હતી ? હરિસિંહે પ્રશ્ન કર્યો. પહેરાવાળો તેને બરાબર ઓળખી શક્યો નહોતો.’ કુંગરશીએ જવાબ આપ્યો.

‘પછી તે સ્ત્રી ક્યાં ગઈ ?’ હરિસિંહે બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

‘તે કાંઈ જણાયું નહિ. પણ પહેરાવાળાના કહેવા પરથી જણાય છે કે તે મકાનથી બહાર ચાલી ગઈ હતી. કારણ કે જે વખતે પહેરાવાળાએ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો, તે વખતે તેને કાંઈ મનુષ્ય જેવો આકાર જોવા જણાયો હતો, પરંતુ તેની દરકાર નહિ કરતાં ઉપરના બનાવ તરફ તેમનું ધ્યાન ખેંચાએલું હોવાથી. તે ઉપર ગયો, જ્યાં તેને આણંદલાલ શય્યવત જણાયા હતા. તરતજ તે બપોર આપવા દોડી આવ્યો, અને પછીનું સઘળું તમે જાણો છો.’ કુંગરશીએ હુંકમાં સઘળું જણાવી દીધું.

બધાએ આણંદલાલના ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. દાખલ થતાંજ હરિસિંહે ઘણીજ બારીકાથી ઓરડામાં આસપાસ નજર કરી પણ તેને કાંઈ નવિન જણાયું નહિ. એકાએક તેને કાંઈ વિચાર આવવાથી મોતીલાલને પુછ્યું; તમોએ આ મકાનની બધી કાટડીઓ તપાસી છે કે ?

‘મેં તો જોયું નથી, પરંતુ આ મારો મિત્ર સઘળે ફરી વળ્યો છે, માત્ર એક કાટડી શિવાયની તમામ કાટડી એણે તપાસી છે.’ મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘ વાર ચાલો પહેલાં આપણે આણુંદલાલની લાશ તપાસીએ. ’
હરિસિંહે કુંગરશીને સંબોધીને કહ્યું.

‘ હા એ ધણજ નરનું છે. ’ કુંગરશીએ જવાબ આપ્યો.

હરિસિંહ કુંગરશી તથા હુસેનખાને સાથે લેઈ આણુંદલાલના શય-
નગારમાં દાખલ થયો. મોતીલાલ અને મહાદેવ પણ તેની પાછળ ગયા.

હરિસિંહ જેવો અંદર દાખલ થયો તેવોજ આણુંદલાલની લાશ
પાસે ગયો. મોતીલાલે આણુંદલાલના માથા પરનો થએલો જખમ ચીમ-
નીના ટુકડાઓ અને પેલો લોહનો દડો વગેરે હરિસિંહને બતાવ્યાં. હરિ
સિંહે તે સઘળું બારીક નજરે જોઈ લીધું પરંતુ તેનાથી તેને કાંઈ સં-
તોષ થયો નહિ. તેણે આણુંદલાલનાં કપડાં તપાસવા માંડ્યાં પરંતુ કાંઈ
જણવા જેવું મેળવી શક્યો નહિ. આથી તે નિરાશ થયો. એકાએક તેની
નજર આણુંદલાલનાં કાટના ઉપલા ખીસામાં સફેદ રંગનું કાંઈ બહાર
દેખાતું હતું તેના ઉપર પડી, તરતજ તે તેણે ખેંચી કાઢ્યું. તે એક
કાગળ હતો. તેની અંદરના અક્ષરો પરથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે
કાંઈ સ્ત્રીનો લખેલો હોવો જોઈએ. હરિસિંહે તે વાંચ્યો, કાંઈક ખુશી થ-
એલો જણાયો, પરંતુ થોડીજવારમાં તેના ચહેરાનો રંગ બદલાઈ ગયો,
ગુસ્સામાં તેણે તે કાગળને જમીન ઉપર ફેંકી દીધો, વળી કાંઈ વિચાર
આવતાં પાછો ત્યાંથી ઉપાડી પોતાના ખીસામાં સેરવી દીધો.

‘ મોતીલાલ ! ટેલીફોન ક્યા ઓરડામાં રાખેલ છે ? હરિસિંહે કાંઈ
વિચાર આવતાં પ્રશ્ન કર્યો.

આ ઓરડાની પરશાળમાંજ ટેલીફોન રાખવામાં આવેલો છે.
ચાલો, હું તમોને બતાવું. ’ મોતીલાલે કહ્યું.

“ હા ચાલો. ” મોતીલાલ અને હરિસિંહ બંને પરશાળમાં ગયાં. હરિસિંહે ટેલીફોન અને તની આસપાસ બારીક નજરે તપાસ કરી; પરંતુ કાંઈ જાણવાનું મળ્યું નહિ. એકાએક તેની નજર સામેની દીવાલ પર પડેલા લોહીના ડાઘ પર પડી, તે આશ્ચર્ય પામ્યો, એક કુદરતી મારી તે દિવાલ પાસે ગયો. ડાઘ બરાબર તપાસ્યો વળી તેને કાંઈ વિચાર આવતાં તે આણંદલાલની લાશ પાસે ગયો, લાશના બંને હાથો તપાસ્યા, પરંતુ તે સાફ હતો. આથી તેની ખુશીનો પાર રહ્યો નહીં તે એકદમ કુંગરશી તરફ ફર્યો.

આ સમયે વખત કુંગરશી પેલા લોહીના ડાઘ પર પડેલા લોહીના ડાઘ તપાસતો હતો, તેને પાસે બોલાવીને હરિસિંહે કહ્યું, ‘ કુંગરશી ! ખુની ધણેજ આલાક જણાય છે. ’

‘ કેમ ? મને લાગે છે કે આણંદલાલનું કોઈએ ખુન કરેલું જ નથી ? કુંગરશીએ ઠંડે કલેજે જવાબ આપ્યો.

• ‘ ત્યારે ?

‘ આ બતીજ તેના મૃત્યુનું કારણ છે. ’

‘ શી રીતે ? ’

‘ જુઓની ! આણંદલાલના માથા પર જે જખમ જણાય છે. તે સામે પડેલા લોહીના ડાઘથી થયેલો હોય એમ સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે તેના પર પણ લોહીના ડાઘ છે. ’

‘ ખેર ! કદાજ એમ પણ આપણે ધડીભર માની લઈએ, પરંતુ એ સમજી બન્યું શી રીતે ? તેની કાંઈ કલ્પના કરી શકા જો ? ’

‘ હું તો ધારૂં છું કે આ વજનમાં જોડાએલી કડી તુટી ગઈ હોય, અને તેથી આમ બન્યું હોય. ’

‘ તમે કેટલા ભોળા છો ? કુંગરશી ! તમે એટલું પણ સમજ શકતા નથી ? કે એ વળનને આધારેજ બતી રહેલી છે. કદાચ તમો ધારોછો તે રીતે કડી તુટી જવાથી એમ બન્ધું હોય, પણ તેની સાથે બતી પણ નીચેજ પડવી જોઈએ તેનું કેમ ? ’

“ હા, તે એમજ થએલું છે. જુઓની ? સામે ચીમનીના ટુકડા પણ પડેલા છે. ”

“ અરે ? એતો સઘળું મેં જોયું ? પણ પેલો લેમ્પ હજી જેમનો તેમ પડેલો છે, તે તો તમે જોઈ શકો છો ને ? ”

કુંગરશીએ તરતજ ઉંચે જોયું અને બોલ્યો, “એ તો કડી પાછી જોડી દેવામાં આવી છે. તેના આધારે તે લટકી રહ્યો છે. નહિતો બરાબર તે નીચેજ આવવો જોઈતો હતો. ” કુંગરશીએ પોતાની હુશિયારીની હદમાં રહીને જવાબ આપ્યો.

“ અરે ? સાહેબ હજી પણ તમે ન સમજ્યા ? એ કડી જોડાઈ શી રીતે એ મને સમજવી શકશે ? ” આખરે હરિસિંહે કંટાળી જઈ કહ્યું.

“ઓ આઈ સી ? હરિસિંહ ? હવે હું સમજ્યો. નકી આ કામ કોઈ પદ્માશનુંજ છે. વળન તુટીને નીચે પડેલ નથી, પરંતુ કોઈએ સંભાળપૂર્વક કાઢેલો છે. અને પાછી કડીઓ જોડી દીધી છે. ” કુંગરશીએ પોતાની જુલ કબુલ કરતાં કહ્યું,

“ હા, એમજ છે. વાર કુંગરશી ? આ સામે દીવાલ પર શાના ડાઘ પડેલા છે, તે તમો જાણી શકો છો ? ” હરિસિંહે કુંગરશીને બહાર લાવી ટેલીફોનવાળી દીવાલ પર પડેલા ડાઘ બતાવતાં પુછ્યું.

“ હા, તે લોહીનાજ છે. ” કુંગરશીએ જવાબ આપ્યો.

“ એતો ઠીક પણ નિશાન કેવી છે ? ” હરિસિંહે વિશેષ ખાત્રી કરવા સુચના કરતાં કહ્યું.

“ તે તો બરાબર જણાતું નથી. ”

હરિસિંહે તરતજ પોતાના ખીસામાંથી એક યંત્ર કાઢી કુંગરશીના હાથમાં મુક્યું અને કહ્યું કે, આમાંથી તમે સઘળું સાફ જોઈ શકશો. કુંગરશીએ તે લીધું તેમાંથી તેને દિવાલ પર હાથના આંગળાનાં સાફ નિશાનો જણાયાં. તે ચક્રિત થયો અને મનમાં ને મનમાં હરિસિંહની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો.

“ કેમ ? કુંગરશી શું જોયું ? ” હરિસિંહે પુછ્યું.

“ હરિસિંહની બુદ્ધિની જેટલી તારિક્ક કરું તેટલી થોડી છે તમે પણ તપાસમાં હદ કરી છે. ” કુંગરશીએ તારિક્ક કરતાં કહ્યું.

“ તારિક્ક કરવાની વાંત જવા દો. પ્રસંગ આવે તારિક્ક કરજો હાલ તો તે નિશાનો શાનાં છે તેજ કહે ? ” હરિસિંહે વિવેક બતાવ્યો.

“ હાથના આંગળાનાં ? ” કુંગરશીએ કહ્યું.

“ ઠીક હવે અહીં આવો આણુંદલાલના હાથ પણ તપાસી લો ? ” એમ કહી હરિસિંહે આણુંદલાલના બંને હાથ ખુલા કરી બતાવ્યા. કુંગરશી તો દંગજ થઈ ગયો,

“ પણ હરિસિંહ ? એ પરથી તમે કહેવા શું માંગો છો ? ” કેટલીક વારે કુંગરશીએ પ્રશ્ન કર્યો.

“ એજ કે આ દિવાલ પર દેખાતા ડાઘ આણુંદલાલના હાથના નથી ? ”

“ હા એતો નથીજ ? પણ તેથી આપણે મેળવ્યું શું ? ” કુંગરશી પોતાની હુશિયારીની હદ ઓળંગી ગયો.

“ મેળવ્યું શું ? અરે ત્યારે સાહેબ ? તમે પણ આટલાં વરસો પોલીસ નોકરીમાં કાઢ્યાં છતાં ભોળા ભટાકળ રહી ગયા. આ પરથી આપણે ધણું જાણી શક્યા છીએ ? ”

“ પણ હરિસિંહ ? અમને તો આમાં કંઈ સમજ પડતી નથી ? ” મહાદેવે વચમાંજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ તમે શાન્તપણે જોયા કરો, વચ્ચે બોલવાનું તમારું કામ નથી. ” હુસેનખાંએ મહાદેવને આગળ બોલતાં અટકાવ્યો.

“ કુંગરશી ? આણંદલાલના હાથપર કોઈપણ પ્રકારનું નિશાન નથી. અને આ સામે દિવાલ પર હાથનાં આંગળાંનાંજ નિશાન છે, અને એ તમે પણ જોઈ શક્યા છે; ત્યારે હવે કહેશો કે એ નિશાન ત્યાં કેવી રીતે થયાં ? ”

“ હા, હવે હું સમજ્યો. જરૂર કોઈ બદમાશનુંજ એ કામ છે ? ”

“ બરાબર છે ? ” આ વખતે હરિસિંહ મહાદેવના સામે બરાબર તાકીને જોઈ રહ્યો હતો. તે ગભરાએલો જણાતો હતો. તેને બેચાર પ્રશ્નો કરવાનો હરિસિંહને એકવાર વિચાર થયો; પરંતુ બીજી પળે તેનો એ વિચાર બદલાઈ ગયો. તે ફરીને દિવાલ પરનો કાંઈ તપાસવા લાગ્યો. તે કાંઈક ખુશી થએલો જણાયો તે કુંગરશી તરફ ફરીને બોલ્યો કુંગરશી ? મને લાગે છે કે આ કામ કોઈ સ્ત્રીનું છે. જો કે હરિસિંહ કુંગરશી સાથે વાત કરતો હતો. પરંતુ તેની નજર મહાદેવ

તરફ જ હતી. હરિસિંહની આ તપાસથી મહાદેવ તો દંગજ થઇ ગયો. તે બિલકુલ બેભાન નજેવો બની ગયો. પરંતુ તે પણ દુનિયાનો ખાધેલો હરિસિંહથી હઠે તેવો નહોતો, તેણે તરતજ પોતાનો ભાવ બદલી નાખ્યો. ચાલાક હરિસિંહ ચેતી ગયો. તેણે પોતાના સાગ્રિત હુશેનખાનને મહાદેવ પર પુરતી નજર રાખવાની નેત્રપટ્ટીદ્વારા ઇશારત કરી દીધી હુસેનખાં પોતાના માલિકનો હેતુ સમજી ગયો. બદમાશોનો પીર મહાદેવ પણ સાવધ થયો તેણે જાણી લીધું કે, પોતાના માટે હુશેનખાંને કાંઈ ગુપ્ત લક્ષ્યમણુ થઇ ગઇ છે. તેણે હુસેનખાં તરફ દ્રષ્ટિ કરી; પરંતુ હુશેનખાં તેનાથી ઉતરે તેવો નહોતો; તેણે જાણે કાંઈ બન્યુંજ ન હોય તેવો ભાવ બતાવ્યો. મહાદેવને તેથી જો કે શાંતિ તો વળી, પરંતુ તે વધારે સાવધ થયો. પોતાનો ચેહરો ગમગિન બનાવી દીધો, જાણે કે આણંદ લાલના મરણથી તે ધણોજ દિલગીર થયો છે. પરંતુ તેની આ ચેષ્ટાથી છેતરાય તેવો હુશેનખાં નહોતો તે પોતાને સોંપાયેલું કાર્ય બજાવવામાં માલિકની આજ્ઞા મળવાની રાહ પર અટકી રહ્યો હતો; નહિ તો ક્યારનો તેણે મહાદેવને પોતાની ચાલાકીનો સ્વાદ ચખાડી દીધો હોત. યુક્તિ અને બળ બંનેમાં બેઉ સમાન છે. હુશેનખાં યુક્તિમાં આગળ પડતો છે; મહાદેવ બળથી કામ કરનારો એક મશકુર ઉદાવગીર છે, જોઇએ છીએ કે હવે તે બેમાંથી કોણુ સરસ થાય છે.

હુસેનખાંને એ કાર્ય સોંપ્યા પછી અને બીજી કેટલીક તપાસ કર્યા પછી હરિસિંહ ડુંગરશીને સાથે લઇ ફરીને આણંદલાલની લાશ પાસે ગયો અને કહ્યું; “ હવે આ માથા પરના જખમને બરાબર તપાસી જુઓ ? એ જખમ પાછળથી કરવામાં આવેલો છે. ” હરિસિંહે તે જખમ તરફ આંગળી બતાવતાં કહ્યું.

કુંગરસીએ નીચા નમીને બરાબર તપાસ્યો હરિસિંહનું કહેવું તેને ખરું લાગ્યું.

“ પણ હરિસિંહ ? એમ કરવામાં એની મતલબ શું હશે ? ” કુંગરસીએ થોડીવારે હરિસિંહને પુછ્યું.

“ આપણને ભુલાવામાં નાખવાની ? ” હરિસિંહે જવાબ આપ્યો.

“ હા બરાબર છે પણ હરિસિંહ ? આપણને તેના મૃત્યુનું કારણ તો શોધી કાઢવુંજ પડશે ? ” કુંગરસીએ કહ્યું.

“ મૃત્યુનું કારણ શોધવા પહેલાં ખુનીને શોધવાની જરૂર છે. કારણ કે તેના શિવાય મૃત્યુનું કારણ શી રીતે જાણી શકાશે ? ”

હા, ખુનીને પહેલાં શોધવાની જરૂર છે. ”

“ તે શોધી કાઢીશું ? ” હરિસિંહે ટુંકામાંજ પતાવ્યું. તરતજ તેણે મોતીલાલને હાક મારી નજીક બોલાવ્યો. મોતીલાલ ? તમારા માણસે કયું કાટડી જોએલી નથી ? ચાલો તે આપણે તપાસી લઈએ ? ”

સાહેબ ? એ કાટડી બંધ છે. તે ખોલવાની રીત હું નથી જાણતો ? ” મોતીલાલે કહ્યું.

“ શું આણુંદલાલે તે તમને નથી બતાવ્યું ? હરિસિંહે પુછ્યું.

“ નહિ ? એ કાટડીમાં ટાંખેને આવવાનો હુકમ નહોતો. તેમાં તે એકલાજ રહેતા હતા ખોલવાનું અને બંધ કરવાનું તે એકલાજ જાણતા હતા. ” મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

“ ચાલો ? એકવાર એ કાટડી તો જોઈએ ? ”

વગર વિલંબે સઘળા સીડી ચડવા લાગ્યા ત્યાં પ્રહોંચતાજ હરિસિંહે ધણીજ બારીકાથી તે ઓરડાના દરબાજાની તપાસ કરી પરંતુ ખોલવાનું

કાંઈ ચિન્હ જણાયું નહિ. તે મોતીલાલ તરફ ફરીને ખોલ્યો કે, “ જ્યારે આ દરવાજો બનાવવામાં આવ્યો ત્યારે તમે અહીં નહિં હતા ? ”

“ જી નહિ ? એ વખતે હું શહેરમાં પણ નહિં હતો મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

“ તો પણ તમે આ દરવાજાને ખોલતાં તો જોયો હશે ? ”

“ નહિ ? મારા ભાઈ ઘણીજ ચુપકીદાથી ખોલતા હતા. ઘણું કરી ખોલતી વખતે અમને અહીંથી કાંઈ કામનું બહાનું કાઢી દુર કરતા હતા. ” મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

“ તમે કાંઈ દિવસ એ વિષે તમારા ભાઈને કાંઈ પુછ્યું હતું ? ”

“ એ પુછવાનું હું સાહસ કરી શક્યોજ નથી ? ”

“ મેં સાંભળ્યું છે. કે, તમારા ભાઈ એક અનાથ બાલિકાનું પોષણ કરે છે ? ”

“ હા તે ખરું છે. મુકતાને તે પોતાની પુત્રીજ ગણતા હતા. ”

“ મુકતા કોણ છે ? ”

“ મારા ભાઈના મિત્રની એક છોકરી છે ? ”

• “ તમારા ભાઈ પોતાના એ મિત્રનું ધૂણુંજ સાઈં માન રાખતા હશે ? ”

“ ધૂણુંજ સાઈં ? ”

“ તમારા ભાઈના એ મિત્રનું નામ શું ? ”

“ સુંદરરાય. ”

“ અહો સુંદરરાય ? એને તો હું સારી રીતે ઓળખું છું ? તેઓ આણુદલાલ પાસે નોકર હતા.

હા તેજ ? મુકતા તેનીજ પુત્રી થાય. ? ”

“ એમકે ત્યારે તો મુકતા આ દરવાજો ખોલવાનો સકેત જણતીજ હશે ? ”

“ કદાચ ભાઈએ તેને કાંઈ ગુપ્ત ભેદ જણાવ્યો હોય તો કહી શકતો નથી ? ”

“ મુક્તા ક્યાં રહે છે ? ”

“ અહીંથી અર્ધા કલાકનો રસ્તો છે. ”

“ અહીંઆ કેમ રહેતી નથી ? ”

“ મોટા ભાઈને એકાંતવાસ હજુ પસંદ હતો તે કાઠની સાથે વધારે વાતચિત પણ કરતા નહોતા. હું પોતે પણ કાંઈ કાંઈ વખતે તેમને મળવાજ માત્ર આવતો હતો અને જરૂરી વાતચિત કર્યા પછી ચાલ્યો જતો હતો. નોકરો પણ પોત પોતાનું કામ ખત્રાસ થયા પછી સંધ્યા સમયે પાસેના મકાનમાં ચાલ્યા જતા હતા. આ કારણથી મુક્તાને પણ એક વિશ્વાસુ દાસીની દેખરેખ નીચે જુદા મકાનમાં રાખતા હતા. ”

“ મુક્તાને આ ખબર મળી છે ? ”

“ ના, હજુ સુધી તે કાંઈ પણ જાણતીજ નથી ? ”

“ વાર્ડ ઠીક છે ? પણ મારે આ કાટડી તો જરૂર જોવીજ પડશે ? મને લાગે છે કે તેની અંદરથી કાંઈક ગુપ્ત રહસ્ય મળી આવશે. ”

“ તો ચાલો આપણે ફરીથી ખોલવાની મહેનત કરી જોઈએ. ”

“ હા એમજ કરવું પડશે. ” હરિસિંહે તેનો દસ્તાવેજ એક વર ફરીથી તપાસ્યો પરંતુ ખોલવાની કહી અથવા તો એવું કાંઈ પણ નિશાન જણાયું નહિ. તેથી તેણે લાચારીએ કહ્યું; મોતીલાલ ? આ દસ્તાવેજ તોડ્યા શિવાય ખીજે કાંઈ ઉપાય નથી ? જો એક હથોડી અને છીણી લાવી આપો તો આપણે તેમ કરીને અંદર દાખલ થઈએ.

મોતીલાલે મહાદેવ સામું જોયું. મહાદેવ થોડીજ વારમાં સઘળાં સાધનો લઈ આગ્યો. દરવાજા પર હથોડાનો મારો શરૂ થયો. પરંતુ કાંઈ અસર થઈ નહિ. આખરે બહુ મુશ્કેલીએ દરવાજો ખુલ્યો. અંદરથી દવાઓની વાસ આવવા લાગી. હજુ તો હરિસિંહ મોતીલાલ વગેરે અંદર દાખલ થયા નહિ. એટલામાં તો “ ખબરદાર ? તમે કાણ છો ? ” એવો એક સુરીલો અવાજ સંભળાયો. સઘળા વિસ્મિત, ચકિત, અને ભયભિત થઈ ગયા. તેઓએ ઓરડામાં શું જોયું ? એક સ્ત્રી ઓરડાની વચ્ચેવચ્ચ ઉભેલી દીડી. તેની આકૃતિ અત્યારે ઘણીજ ભયંકર માણસ પડતી હતી. તે થરથર કાંપતી હતી. શ્વાસો શ્વાસ ચાલુ હતો. મોતીલાલ તો અચાનક આ બનાવથી આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયો; તેણે તે સ્ત્રીને તરતજ ઓળખી લીધી. “ અરે ? આ શો ગજબ ? મુક્તા ? તું અહીં ક્યાંથી ” તેના મુખમાંથી એકાએક એ ઉદ્ગારો નિકળી ગયા.

પ્રકરણ પમું.

સંભ્રમ અને વિશેષ ખુલાસો.

મુક્તા સ્થિર ચિત્તે ઓરડાની વચ્ચેવચ્ચ ઉભીજ રહી. તેનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ. તેણી હરિસિંહ અને આબનાર માણસોના સામું ધારી ધારીને જોવાં લાગી.

મુક્તાની ઉંમર પંદર વર્ષની છે, તેણી મધ્યમ ઉંચાઈએ છે. તેનો આકાર ગોળ અને નાનુકાઈથી ભરેલો છે, તેની આંખો કાળી લંબઘાટી અને સફળ આસમાની છે. જ્યારે નિર્મળ આંસુ તે આંખોમાં

ઉભા રહે છે, ત્યારે તે આકળમાં પલળેલા એક ખુપસુરત પુલની માફક દેખાય છે. તેના વાળ કાળા અને કુમળાશમાં રેશમ જેવા છે. સફાઈમાં નાબુક અને ઉમદા છે. તેની બ્રુટી વર્તુલાકારે છે, અને તે વાળ કરતાં જરા કાળા છે. આંખની પાંપણા કાળી-લાંબી તથા જાડી છે, અને તે જ્યારે નીચું જુએ છે, ત્યારે તેની કીકીચોને ઢાંકવાને તે એક ભુરખા અથવા ઝુલના જેવી માલુમ પડે છે. તેના હોઠ હિંગળોડીઆ રંગ જેવા ચળકતા નહિ, પણ કાંઈક સુંદર લાલાશવાળા છે, કે જે આકળની બીના-શની માફક છવાએલા લાગે છે.

ઓરડો સુંદર અને વિશાળ હતો, અને પાસે પાંચ પાંચ કપાટો ગોઠવેલા હતા, અને તે દરેક સેંકડો શીશીઓ, દવાઓ, અને યંત્ર વગેરે રસાયન બનાવવાનાં ઉપયોગી સાધનોથી ભરેલા હતા. એ ત્રણ કપાટો તો પુસ્તકોથીજ ભરેલા માલુમ પડતા હતા. અનુમાન પરથી એ સઘળાં પુસ્તકો રસાયનિક વિષયનાંજ હોય એમ જણાતું હતું.

મુક્તા પહેલાં દરવાજાનીજ પાસે ઉભેલી હતી, અને દરવાજો ખોલતાંજ તે ત્યાંથી ખસી ગયેલી હોય, એમ ત્યાં પડેલાં નિશાનો પરથી જણાતું હતું. મુક્તાને ચુપચાપ ઉભેલી જોઈ હરિસિંહે પુછ્યું ‘ તમારું નામ મુક્તા છે કે ? ’

મુક્તાએ ઘણીજ તિરસ્કાર ભરેલી દ્રષ્ટિથી મોતીલાલના સામું જોયું, કારણ કે તેણીએ સાંભળ્યું હતું કે તે નામ હરિસિંહને તેણેજ કહ્યું હતું.

‘ જી હા ! તમારું નામ મુક્તા છે ? ’ થોડીવાર તેણીએ જવાબ આપ્યો.

‘અમને સ્વપ્ને પણ આશા નહિ હતી કે, તને અહીં જોઈ શકશું !’ એમ કહેતાંજ હરિસિંહે ડુંગરશીના સામું જોયું. કેટલીકવાર શાંતિ પ્રસરી રહી. થોડીવારે ડુંગરશીએ નમ્રતાથી મુક્તાને પ્રશ્ન કર્યો ‘મુક્તા ! જો તું આ બાબતમાં કંઈ પણ જાણતી હોય તો ખુલે ખુલું જણાવ. સઘળો ભેદ ખુલે થયા શિવાય અમો ખરા ખુનીને પકડી શકશું નહિ, અને વખતે કાંઈ નિર્દોષ માર્યો જશે.

‘નિર્દોષ માર્યો ન જાય, એવી સંભાળથી કામ લેવું એ તમારું પોલીસનું કામ છે ?’ મુક્તાએ પણ તેવાજ દમ ભરાવ્યો.

‘અમે અમારી દુરજ બરાબર મમજીએ છીએ,? જો તું ખરેખર નહિ જણાવે તો અમારે લાચારીથી તને પકડવી પડશે. ?’ ડુંગરશીએ પોતાનું ખરું સ્વરૂપ બતાવ્યું.

‘બસ એજ તમારી દુરજ કે ? વાહરે જમાદાર સાહેબ ! વાહ, સ્ત્રીઓના પર તો સંપુર્ણ શુરા જણાઓ છો ? પણ પેલા ડોંબાનેથી તો દુરજ નાસોછો.’ મુક્તાએ પણ તેવાજ ક્રોધિત ભાવથી કહ્યું.

મુક્તા આ શબ્દો જો કે સહજ એલી હતી તો પણ તેની અસર મહાદેવ ઉપર સચોટ થઈ, તે હવે ત્યાંથી નાસવાનો લાગ શોધવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યું કે આ મામલામાં નાહક આપણે માર્યા જઈશું. એવો વિચાર કરી હુસેનખાંની તેના પર ગમે તેવી બારીક નજર છતાં, તે ત્યાંથી પસાર થઈ ગયો સઘળાની દ્રષ્ટિ મુક્તાપર ચોટલી હોવાથી તેના તરફ કાંઈનું લક્ષ રહ્યું નહિ.

મુક્તાની આવી દ્રઢતા જોઈ હરિસિંહે તેની સાથે એકાંત લેવાનું યોગ્ય ધાર્યું. તેણે પાસે ઉભેલાઓને દુર ખસેડવા ડુંગરશીને ઇશ્વારે કર્યો, ડુંગરશી તરતજ તે સઘળાને બીજા ચોરડામાં લઈ ગયો.

‘ મુક્તા ? જો તું સાચું નહિં કહે તો મારે લાચારીથી ખીજે કાંઈ રસ્તો લેવો પડશે. ’ હરિસિંહે સઘળાના જવા પછી કહ્યું.

હરિસિંહ ? શું તમે પણ તમારા સાથીઓની માફક મનેજ દોષિત માનો છો ? ’ મુક્તાએ ગભરાએલી હાલતમાં પુછ્યું.

‘ હા, પણ જો તું આ સંબંધમાં જે કાંઈ જાણતી હોય તે સ્પષ્ટ કહી દે તો હું તને દોષમાંથી મુક્ત કરવાને મારાથી બનતું કરીશ. મુક્તા ! આ કાગળ વિશે તું કાંઈ જાણે છે ? એ કાગળ મેં આણંદલાલના ખીસામાંથીજ મેળવ્યો છે હરિસિંહે એક કાગળ પોતાના ખીસામાંથી કાઢી મુક્તાના હાથમાં આપતાં કહ્યું,

‘ હા મેંજ ગમ કાલે એ ચીડી આણંદલાલપર મોકલાવી હતી, ’

‘ ત્યારે તો તું સઘળો ભેદ લગભગ જાણતીજ હોઈશ. ? મુક્તા ! જો તું તારૂં લડું ધચ્છતી હોય, તો તું નેટલું જાણતી હોય તેટલું મને જણાવ. હું તારા બચાવ માટે મારાથી બનતું કરીશ. ’ હરિસિંહે મુક્તાને આશાના શિખર પર ચડાવી દીધી.

‘ હરિસિંહ ! તમારી સાથેના ટુંક પરિચયમાં પણ પ્રભુ જાણે શાથી તમારા તરફ લકિતભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. હું જે વખતે આ ઓરડામાં દાખલ થઈ તે વખતે આણંદલાલ શયન પડેલા હતા હું ગભરાઈ ગઈ હરિસિંહ ! મારા જેવી એક સ્ત્રીને લવકર રાત્રિના સમયે એક મહાદાની પાસે ઉભા રહેવાથી ડર નહિં લાગે ? તરતજ હું ત્યાંથી પાછી ફરી, વળી કાંઈ વિચાર આવતાં હું તે ઓરડામાં દાખલ થઈ મેં આણંદલાલની લાશને યરાયર તપાસી તમે જે કાંઈ જોયું છે એજ

મેં પણ જોયું છે. માત્ર એક ચીજ કે જે ત્યાંથી મને મળી છે અને જેના તરફ મારું સંપૂર્ણ ધ્યાન ખેંચાયું છે તે મેં મારા પાસે રાખી છે, અને જે આપની ઇચ્છા હોય તો હું આપને બતાવી શકું છું.’ એમ કહી મુકતાએ એક શીશી કાઢી હરિસિંહના હાથમાં મુકી, હરિસિંહે તે બરાબર તપાસી, અને બોલ્યો. ‘ મુકતા ! આ શીશી શાની છે એ તું જાણે છે ? ’

‘ હા સારી રીતે જાણું છું ! એની અંદર જે લાલ પાણી દેખાય છે, તે ભયંકર વિષ છે, અને તેને ‘ પ્રાણહારક વિષ ’ એ નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ વિષ એવું છે કે જેના મસ્તકમાં પ્રવેશે તેનું તત્કાળ મૃત્યુ થાય. ’

‘ એ સઘળું તેં શી રીતે જાણ્યું ? ’ હરિસિંહે પુછ્યું.

આણુંદલાલે પોતેજ મને તેના સંબંધમાં સઘળું સમજાવ્યું હતું.

• ‘ તું કોઈ દિવસ આણુંદલાલના રસાયનવાળા ઓરડામાં ગઈ હતી ! ’

‘ ઘણી વખત ! હું એ દરવાજાને ખોલવાની રીત પણ બરાબર જાણું છું. જે વખતે આ શીશી મને મળી તેજ વખતે હું તે ઓરડામાં ગઈ હતી શીશીઓ કંઈ જગ્યાએ રહે છે એ હું બરાબર જાણતી હતી. ઓરડામાં દાખલ થતાં જે કબાટમાં એ શીશી પડેલી હતી તે કબાટ ખોલ્યો અને તેમાંથી આ શીશીનું બોક્સ બહાર કાઢ્યું. બોક્સના તળીયા પર ચાંટાડેલી ચીઠીમાં લખેલું મેં બરાબર વાંચ્યું તેમાં શીશીની સખ્યા લખેલી હતી. મેં તરતજ તે બોક્સ ખોલી તેમાંની શીશીઓ ગણી તેમાંથી બે કમતી થએલી જણાઈ. ’

મને ભય લાગ્યો. મેં એજ વખતે નકી કયું કે આણુંદલાલનું મૃત્યુ એજ પ્રાણહારક વિપત્તી થયું છે. તે બે શીશીઓ પૈકી એક તો મને મળી, અને ખીજનો પતો લાગ્યો નહિ. હું ધારું છું કે તે શીશી ખુની પોતાની સાથે લઇ ગયો હશે, જુઓ ! આ શીશી પણ અરધી તુટેલી છે, અને તેના કટકા આણુંદલાલના મકાનમાં મેં પેલા કાચના દુકડા સાથે જોયા હતા.

હરિસિંહ અજબ થયો. હવેજ તેને જણાયું કે ચીમની વગેરે કાચના દુકડા કરવામાં ખુનીનો શું હેતુ હતો? મુક્તાને તેણે ફરીને પ્રશ્ન કર્યો, મુક્તા ! એ પરથી તે શી અટકળ કાઢી ?

‘ મેં એ અટકળ કરી કે, મારા શિવાય પણ કોઇ ખીજું એ ઓરડા ખોલવાની રીત જાણે છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ આ શીશીમાં રહેલું વિષ કેમ ઉપયોગમાં લેવાય છે, અને તેની શીશીઓ કયા કબાટમાં રહે છે એ સંધળું પણ સારી રીતે જાણે છે, પણ તે શીશીના બોક્સ નીચે ચોડેલો કાગળ અને તેમાં લખેલી સંખ્યા તેના જાણવામાં નહિ હોય.

‘ તે આણુંદલાલને સાવચેત રહેવા ચીડીદારા સુચના શા માટે કરી હતી ? ’

‘ તેના દુશ્મનોના ભયથી બચવા. ’ મુક્તાએ કહ્યું.

‘ એનો દુશ્મન કોણ છે ? ’

‘ હમણાં એના ધણા દુશ્મન થઇ ગયા છે. ’

‘ તું એ લોકોને ઓળખે છે ? તને કોઇના પર શક છે ? ’

‘ હા છે, પણ તેનું નામ અને ફકાલું હું જાણતી નથી. એક દિવસ એક માણસની સાથે થયેલી વાતચિત મેં સાંભળી હતી, અને

એ પરથી મને તે માણસ પર શક જાય છે, પણ હું તેને બિનકુલ ઓળખતી નથી, અને એજ રીતે એ પણ મને કદાચ નહિં ઓળખતો હોય.’

“ મુક્તા ? એ માણસ પેલો ડોક્ટર રતિલાલ તો નહિ હોય ? તારા પિતાના પર આકૃત લાવવામાં એ ડોક્ટરનો હાથ હતો એમ મને તારા પિતાના ચાલી જવા પછી જણાયું હતું, પરંતુ આણંદલાલે એ તપાસને આગળ નહિં લાવવા જણાવેલું હોવાથી એ વાત અંધારા માંજ રહી ગઈ હતી. પણ તારા કહેવા પરથી જણાય છે કે આણંદલાલની સાથે વાન કરનાર એજ માણસ હોવાં જોઈએ ? ” હરિસિંહે કાંઈક નવું જણવાની ઇચ્છાએ પ્રશ્ન કર્યો,

“ નહિ, હરિસિંહ ? આણંદલાલ અને રતિલાલની કાંઈ દિવસ મુલાકાત થયેલીજ નથી. એ હું ખાત્રી પુર્વક કહું છું. કાંઈના પર ખોટો દોષારોપણ કરવો બ્યાજખી નથી. હા, એ ખરું છે કે, રતિલાલ એક ભયંકર માણસ છે. તેનામાં એવી શક્તિ છે કે ગમે તેવા માણસને પણ તે વશ કરી શકે છે ? જેવો એ છે તેવીજ તેની છોકરી છે. મોતીલાલને તેની સાથે સારી મૈત્રી છે તેમાં પણ ખાસ કરીને તેની છોકરી સાથે તો તેનો ગાંઠો સંમત છે. અરે ? ખરું પુછો તો મોતીલાલ તેના હાથનું પુતળું બની ગયો છે ? એમ થવાનું કારણ શું છે ? ને હું જાણતી નથી; તો પણ આવું કરપીણ કામ કરે તેવો એ નીચ નથી. ” મુક્તાએ નિર્દોષ ભાવે રતિલાલનો બચાવ કરતાં કહ્યું.

“ વાંઝે રીક છે તેની તપાસ હું જાતેજ કરી લઉંશ. ” એમ કહેતો હરિસિંહ મુક્તાની વાક્યચાતુર્યતા અને ગુણની પ્રશંસા કરતો

તેણીની સાથે બહાર આવ્યો અને ડુંગરશીતે ઉદ્દેશીતે બોલ્યો; “ મુક્તાની સઘળી હકીકત મેં સાંભળી છે જે હું તમોને ચોક્કસ પર આવ્યા પછી જણાવીશ. હાલ તો આણંદલાલની લાશનો બંદોબસ્ત કરી તમે ચોક્કસ પર જાઓ. એટલામાં મુક્તાને તેના મકાન પહોંચાડી હું પણ ત્યાં આવું છું. આજનો રિપોર્ટ તૈયાર કર્યા પછી આપણે કયા માર્ગ પર કામ લેવું તેના ત્યાં સાથે બેસીને વિચાર કરી લઈશું. ” એમ કહી હરિસિંહે હુસેનખાની તરફ કાંઈક એવા લાવથી બોલ્યું કે હુસેનખાં ચમક્યો, કંપ્યો, ભયભિત થયો. આસપાસ નજર કરી. મહાદેવ ગુમ થયેલો જણાયો. હુસેનખાંએ પોતાની થયેલી ભુલ માટે પોતાના માલિકની માફી માંગી. હરિસિંહે વિશેષ કાંઈ પણ નહિ કહેતાં સોંપેલું કાર્ય જલદી કરી લાવવાની આજ્ઞા કરી. હુસેનખાં ચાલ્યો ગયો. અને હરિસિંહ મુક્તાની સાથે ગાડીમાં બેઠો ગાડી ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગઈ. ડુંગરશી પણ એક પહેરેગીરને મકાનની સંભાળ રાખવાની ભલામણ કરી ચોક્કસ પર ચાલ્યો ગયો. મહાદેવના ચાલી જવાથી આશ્ચર્યચકિત થયેલો મોતીલાલ પણ અનેક વિચાર તરંગોમાં અથડાતો એકલો ઘર તરફ ચાલ્યો મકાનમાં પુનઃ શાંતિ પ્રસરી રહી.

પ્રિય વાંચક ! મહાદેવની પાછળ ગયેલો હુસેનખાં અને મુક્તાને મુકવા ગયેલો હરિસિંહ આવે. ત્યાં સુધી આપણે આપણો અમ્ય વ્યર્થ ગુમાવીએ તેના કરતાં ચાલો આપણે ફટલીક આગલી પાછલી બાબતો જણી લઈએ. જેમાંથી સ્તીલાલ, સુંદરરાય, મહાદેવ, વગેરે કાણુ છે ? એ આપણા જીવનમાં આવી જશે. અને તે સાથે આ ભેદ ભરેલા પુનનું ગુચવાએલું કોકકું ઉકેલવાનું પણ સુગમ પડશે. ? ?

પ્રકરણ ૬૬.

પૂર્વ પરિચય

રતિલાલના પિતા ભગવાનદાસ ભાવનગરમાં ડોક્ટર હતા અને એથી રતિલાલને પણ તેણે એસ. એમ. એન્ડ એસ. સુધીનો અભ્યાસ કરાવેલો હતો. રતિલાલે એ અભ્યાસમાં એક મેઝીક પ્રોફેસર પાસેથી મેસમેરીઝમનું પણ સાફ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું, ભગવાનદાસે પોતાના ધંધામાંથી સારો પૈસો મેળવ્યો હતો. રતિલાલ તેનો એકનો એક છોકરો હતો તેથી તેના મરણ પછી તેની મિલકતનો તે એકલોજ વારસ થયો અને દુનિયાની કહેવત ' ભરતામાં ભરાય ' એ પ્રમાણે તેના સસરાની મિલકત પણ તેનેજ મળી.

આધુનિક સમયના ઉછરતી વયના યુવાનીઆઓ સંસારની સરલ મુસાફરીમાં કુમાર્ગે ચઢાવનાર દુષ્ટ દોસ્તોની મિત્રતાથી નફટ બની રાગ રંગના શોખીન થઈ કુમાર્ગે રૂપી વ્રક્ષનાં ફળ ચાખવા નિમગ્નતાથી મર્યા રહી પોતાના વડીલોની ઇજ્જતને ખલેલ પહોંચાડે છે, તેઓમાંનો આ રતિલાલ પણ એક હતો. બાપના મરણ પછી તેણે ધંધામાં જોઈએ તેવું ધ્યાન આપ્યું નહિ. ખરાબ દોસ્તોની સોબતથી તે કુચ્છંદમાં પડ્યો.

મનુષ્યને તારે અને કુચ્છંદે એવી જો દુનિયામાં કોઈ વસ્તુ હોય તો તે પૈસો અને પ્યારજ છે પૈસાના પુણ્યથી પાપીના નાવ તરે છે અને પૈસાની કુમકેજ નીચ કુળનાઓ સરજેરી કરે છે.

પિતા અને મસરાનો પૈસો હાથ આવતાં રતિલાલ લુચ્ચા અને જુગારી દોસ્તોનો સરદાર બન્યો. આ માર્ગે તેનો કેટલોક પૈસો ખરાબ થયો. તેની સ્ત્રી સદગુણી હતી તેણી વારંવાર તેને ઘણું સમજાવતી પરંતુ પત્થર પર પાણી. થોડા દિવસ તેણે પોતાની ટેવ સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ “પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી” એ કવિશ્વર દક્ષપતરામ ના મહાવાક્ય અનુસાર પાછો તે પોતાના જુના દોસ્તો સાથે મોજશોખ મારવામાંજ વખત ગુમાવવા લાગ્યો. આખરે તેમાં તે પાપમાત્ર થઈ ગયો. એક કોડી પણ પાસે રહી નહિ, જ્યારે છુટું થવાનું હોય છે, ત્યારે તેવીજ જાતના સંજોગો આસપાસથી એકઠા થઈ જાય છે. આ અરસામાં રતિલાલની સ્ત્રીએ સ્વર્ગવાસ કર્યો. તે પોતાની પાછળ એક પુત્રીરત્ન મુકતી ગઈ રતિલાલને દુઃખ થું છે? તે હવેજ સમજાયું જે મિત્રો તેની સારી સ્થિતિમાં સલામો કરતા અને હાજરના હાજરજ રહેતા તેઓએ સદંતર તેની પાસે આવવાનું છોડી દીધું આવી સ્થિતિમાં તેના સગા સંબંધીઓએ પણ તેની સાથેના વહેવાર છોડી દીધો. રતિલાલને પૈસાના પણ સાંસા પડ્યા અને ખાવાના પણ વાંધા પડ્યા થું કરે? કોની પાસે જાય? ભાવનગરમાં તેને એક પાઈનું પણ કાંઈ બિધાર આપે એમ નહોતું. નિર્વાહ કેમ ચલાવવો તેની તેને ચિંતા થઈ. પોતાના કેટલાક અંગત સગાઓ પાસે તેણે પૈસાની મદદ માંગી જેમ પરંતુ સંધ્યેથી તેને નિરાશ થવું પડ્યું. એ ત્રણ દિવસના તો કડાકા થયા. એવું કેટલાક દિવસ ચાલે? અરે! પોતે તો ગમે તેમ ચલાવી લે પરંતુ બિચારી બાળક પુત્રીનું થું ગળું? તેણીના પર દયા કરી કેટલાક તેને ખાવાનું આપતાં પરંતુ તેથી કાંઈ તે બિચારીને સતોષ થાય! બહારથી

મળતા કંસારથી જે તૃપ્તિ ન થાય તે ધરના મુકા રાટલાથી થાય છે. તે બિચારી સુકાવા લાગી. રતિલાલને આથી બહુ લાગી આવતું પણ કરે શું? ગમે તેમ કરી તે પોતાની પુત્રી માટે ખોરાક જેટલું મેળવતો, અને પોતે ચલાવી લેતો. આવી સ્થિતિમાં કેટલાક દિવસો પસાર કર્યા. સુંદરરાય નામના તેનીજ જ્ઞાતિના સાધારણ સ્થિતિના યુવકને તેના પર દયા આવી તેને થોડા પૈસા રતિલાલને આપ્યા અને કાંઈ પણ ધંધો કરવાની ભલામણ કરી. રતિલાલે તેની સલાહથી ભાવનગરમાં એકવાર ફરીથી દવાખાનું ખોલ્યું પરંતુ તેને ત્યાં દવા લેવા કોણ આવે? રડ્યુંખડ્યું કાંઈ આવી ચડતું તેમાંથી તેનું સાધારણ ખર્ચ નીકળી શકતું તો પણ દુકાનનાં ભાડાં વિગેરે ખર્ચ માટે તો તેની એની એજ સ્થિતિ રહેતી.

સુંદરરાયની સ્ત્રી પણ તરતમાંજ સ્વર્ગવાસ પામેલી હતી તેને પણ રતિલાલની માફક એક પુત્રી હતી જેનું નામ તેણે મુક્તા રાખેલું હતું અત્યારે તેની ઉંમર માત્ર બે ત્રણ વર્ષનીજ હતી. સુંદરરાય સાધારણ સ્થિતિના માણસ હતો. વળી નાગરોમાં કન્યાઓની બહુ અછત રહે છે, તેમાં પણ ગરીબોને તો કન્યા મળવાના વાંધાજ. છતાં પણ સુંદરરાયની આગર ભાવનગરમાં સારી હતી, એટલે તેનું સગપણ થવાની અણીપર હતું પરંતુ સુંદરરાયેજ ફરી લગ્ન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કઢેલી હોવાથી તેણે ના કહી હતી. પોતાની સ્ત્રીના અવશાન પછી તેને ભાવનગર સ્થાન સમાન લાગતું હતું તેથી તેણે બીજે નોકરી મેળવવાનો પ્રયાસ કરવા માંડ્યો. પેપરોમાં આર્ટીકલો આપી તેના સારા ભાગ્યે કરાંચીમાં ડોક્ટર આણુંદલાલને ત્યાં નોકરી મળી એટલે તે પોતાની પુત્રી સાથે કરાંચી જવાને તૈયાર થયો. અને રતિલાલને પણ

તેણે કરાચી આવવાની સલાહ આપી. રતિલાલને એ રૂચ્યું અને તે પણ સુંદરરાયની સાથે જવા તૈયાર થયો. રતિલાલની પુત્રીનું નામ અપળા હતું તેણીની ઉંમર સાત વર્ષની હતી. બંને જણા ભાવનગરથી એકજ દિવસે નિકળ્યા. રતિલાલ પાસે ખરચીના પૈસા ન હોવાથી સુંદરરાયે તેને આપ્યા. ભાવનગરથી તેઓ પોરબંદર ગયા અને ત્યાંથી મેલની સ્ટીમર લીંગામાં કરાચી આવી પહોંચ્યા. સુંદરરાયે અગાઉથી તાર કરેલો હોવાથી આણંદલાલનો માણસ મહાદેવ તેને સ્ટીમર પર લેવા આવ્યો હતો પરંતુ તે સુંદરરાયને ઓળખતો નહિ હોવાથી સુંદરરાય કાકુભાઈ સુંદરરાય કાકુભાઈ એમ પોકાર કરતો ધકા પાસે ઉભો હતો બીજી સ્ટીમરે કરતાં મેલની સ્ટીમરોમાં પેસેન્જરોની ભરતી ઘણીજ રહે છે. એટલે બિચારો મહાદેવ ખરાડા પાડીને થાક્યો પરંતુ સુંદરરાયનો પગ ન લાગ્યો. આથી તે નિરાશ થઈ આણંદલાલ પાસે ગયો અને સઘળી હકીકત કહી. આણંદલાલ સમજ્યા કે કદાચ તેઓ ટાઇમ ચુકી ગયા હશે એટલે શુક્રવારે આવતી શેર્ડની સ્ટીમરમાં આવશે. સુંદરરાય તેમજ રતિલાલનું કરાચીમાં કાંઈ સગું નહિ હોવાથી અને ધર્મશાળાની પણ સગવડ ન હોવાને લીધે તેઓએ કાંઈ લોજનો આશ્રય લેવાનું નહીં કર્યું પરંતુ જેમ પોરબંદરના કિનારા પર સંખ્યાબંધ વીશીવાળા પેસેન્જર માટે પોકાર કરતા ઉભેલા હોય છે. તેવું કરાચીમાં નથી એટલે હવે શું કરવું, ગામમાં ગયા પછી સઘળા ગોઠવણ કરીશું આવા વિચારમાં તેઓ દ્રામમાં બેઠા તેના સારા ભાગ્યે અચાનક શ્રી શંકર વિજય હીંદુ લોજ કે જે રામસ્વામી ગાડીખાતામાં આવેલી હતી તેના પ્રે.પરમહંસ ભાગજીભાઈનો દ્રામમાં બેઠો થઈ ગયો. તેઓ તેને પોતાની લોજમાં

લાઇ ગયા, અહીં તેમને ઘણાજ સંતોષ મળ્યો. કારણ કે માલિકે તેમાં દરેક જાતની સગવડ રાખી હતી. અહીં તેઓ એક અઠવાડિયું રહ્યા તે દરમિયાનમાં સુંદરરાયે આણંદલાલનું મકાન શોધી કાઢ્યું. સુંદરરાયનો આણંદલાલે સારો સત્કાર કર્યો અને સઘળું કામકાજ બતાવી નોડરીમાં દાખલ કર્યો. આણંદલાલને એકાંતવાસ પસંદ હોવાથી સુંદરરાય માટે પોતાની પાસેનાજ એક બંગલામાં રહેવાની સગવડ કરી આપી આ રીતે સુંદરરાયની ગોડવણ થઇ જતાં તે પોતાની પુત્રી સાથે ત્યાં રહેવા ગયો. હવે રતિલાલ એકલો પડ્યો તેણે શ્રી શંકર વિજય હિંદુ લોજના માલિકને એક મકાન લઇ આપવા કહ્યું તપાસ કરતાં રામબાગ ગાડીખાતામાં રતિલાલને લાયકનું મકાન મળી ગયું તેથી તે પણ ત્યાં રહેવા ગયો. કેટલાક દિવસો પછી તેણે રામબાગ ગાડીખાતામાંજ એક ડિસ્પેન્સરી ખોલી. આ વખતે કરાચીમાં કોલેરાનું ઘણુંજ જોર હતું, રતિલાલના પિતા ઘણાજ બાહોશ ડોક્ટર હતા. તેની કેટલીક પેટન્ટ દવાઓના ઉપયોગથી રતિલાલે કોલેરાના કેસો સુધાર્યા અને દિન પ્રતિ-દિન તેને એ ધંધામાં જય મળતો ગયો. આખા રામબાગ ગાડીખાતામાં તેણે સારી નામના મેળવી રહેતે રહેતે તે આખા કરાચી શહેરમાં મશહુર થઇ ગયો.

સુંદરરાયને પણ આણંદલાલ તરફથી સારો પગાર મળવા લાગ્યો. સુંદરરાયની પુત્રી પર આણંદલાલનો ઘણાજ સ્નેહ બંધાયો તેના કાલા થેલા શબ્દોપર આણંદલાલ લેલાજ બની જતા હતા. તેણીને માટે નવિન પ્રકારના રમકડાં અને એવાંજ બીજાં રમતનાં સાધનો આણંદલાલ વરંવાર બજારમાંથી ખરીદી લાવી મુકતાને ખુશી રાખતા. તેણીના પર તે પોતાના લાઇ કરતાં પણ વધારે સ્નેહ રાખતા હતા. આણંદલાલની ઉંમર અત્યારે ચાલીસ વર્ષ ઉપરની હતી. લક્ષ્મી દેવીની પણ તેના પર

મહેર હતી છતાં તેણે લગ્ન કરેલું નહોતું લગ્ન કરવાની તેની ઇચ્છા પણ નહોતી. ન્યારથી મુક્તા અહીં આવી ત્યારથી તેણીના રક્ષણ માટે આણંદલાલે એક ગુલામ નામની ચાકરડી રાખી હતી. જો કે ઉમરમાં તો ગુલામ પણ નાનીજ હતી, તો પણ તેનું વર્તન વૃદ્ધને અનુસરતુંજ હતું એટલે આણંદલાલે તેણીને મુક્તાના રક્ષણ માટે રાખી હતી. ન્યારે મુક્તા સાત વર્ષની થઈ ત્યારે સુંદરરાયની સલાહથી તેણીને સ્કુલમાં મોકલી. ગુલામ પણ મુક્તા સાથે સ્કુલમાં જતી. અને સાંજના ફરી તેની સાથે આવતી. આણંદલાલનો સ્નેહ દિન પ્રતિદિન મુક્તાપર વધતો ગયો અને મુક્તા પણ આણંદલાલનેજ પોતાના પિતા સમજવા લાગી. ત્રણ વર્ષમાં તેણે ગુજરાતી ચોથું ધોરણ પુરું કર્યું. કરાંચીમાં ગુજરાતી ચોથા ધોરણ સુધીજ અભ્યાસ ચાલતો હોવાથી આણંદલાલે મુક્તાને ઘેર આગળ સંસ્કૃત અભ્યાસ કરાવવા માંડ્યો હુંક સમયમાંજ મુક્તાએ ગુજરાતી તેમજ સંસ્કૃતનું સારું જ્ઞાન મેળવી લીધું.

રતિલાલ અને સુંદરરાય આ રીતે કરાંચીમાં સુખી જીવંતી ગાળતા હતા. તેઓને કરાંચીમાં આવ્યાં લગભગ દશ બાર વર્ષ જેટલો સમય પસાર થઈ ગયો હતો છતાં પરસ્પર એક બીજાને મળ્યા નહોતા. એજ માત્ર દિલ્લીગીર થવા જેવું હતું, છતાં પણ રતિલાલ જેવા નીચ માણસોના સહવાસમાં સુંદરરાય નથી આવ્યા એ પણ એક રીતે ઠીકજ થયું છે. કારણ કે કુતરાની પુછડી વાંકી તે વાંકીજ તેવીજ રીતે રતિલાલને ગમે તેટલી ઠોકરો લાગ્યા છતાં પણ ન્યારે તેને સારી કમાઈ થઈ અને પાંચ પૈસા મેળવ્યા કે પાછો કુચ્છદમાં પડ્યો. સુંદરરાય જો તેના સહવાસમાં આવ્યો હોત તો તે બિચારાનો પણ એજ હાલ થાત. પરમાત્માની કૃપાથી એ દુર રહ્યો એ પણ ઠીકજ થયું છે. રતિલાલ

વિચાર કરે તો સુંદરરાયનો તેના પર કાંઈ થોડો ઉપકાર નથી પરંતુ વાંચક ઉપકારનો આભાર માનવાનો સમયજ ક્યાં છે! આધુનિક સમયમાં તો ઉપકારનો બદલો અપકારથીજ અપાય છે. ! રતિલાલે પણ તેમજ ક્યું છે એ આગળ જતાં જણાશે. રતિલાલ જેવો રખડેલ ઉપકારની કદર શું નરી શકે! સુંદરરાયે રતિલાલને પોતાનો એક જ્ઞાતિ બંધુ સમજીને મદદ કરી હતી. આપેલ મદદ પાછી લેવાની તેની ઇચ્છા પણ નહોતી છતાં રતિલાલની તે આપવાની ફરજ હતી. અત્યારે જો તે કાંઈ પણ મારી કમાણી કરતો હોય તો તે સુંદરરાયનોજ પ્રતાપ હશે.

સગાં સબંધીઓથી તજએલા અને સુખી સ્થિતિમાંથી એક બિખારી કરતાં પણ હલકી સ્થિતિ ભોગવતા પોતાના એક જ્ઞાતિ બંધુને મદદ કરી સાથે રસ્તે દોરનાર સુંદરરાય ! તમને ધન્ય છે! તમારા એ સત્કાર્યનો બદલો પ્રભુએ તમને યોગ્યજ આપ્યો છે અને આપશે પરાંપકારીઓનું પ્રભુ પરાંક્ષ રીતે પણ બહુજ કરે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

કુસંગત એજ મનુષ્યના સુખનું સત્યાનાશ
વાળનાર છે.

રતિલાલની કમાણી વધવા સાથે તેના કુચ્છંદમાં પણ વધારો થતો ગયો. તેનીજ પાંદોશમાં એક કાળીદાસ નામનો ડોક્ટર રહેતો હતો તે મણીજ બદમાશ હતો તેને ત્યાં એક ફેસર નામની સ્ત્રી રસોઈ કરતી

હતી તે દેખાવમાં ઘણીજ સુંદર હતી, તેના પર રતિલાલની નજર પડી. તેણીને મેળવવા તેણે ધણું કયું પરંતુ તેમાં તે ફાવી શક્યો નહિ, અચાનક એક માણસનો તેને ભેટો થયો, અને તેની મદદથી તે તેણીને મેળવી શક્યો.

કેસર કાળીદાસના મકાનમાંજ રહેતી હતી તેણીનાં સૌભાગ્યનાં ચિન્હો પરથી તે સૌભાગ્યવંતી હોય એમ જણાતું હતું પરંતુ તેના પતિના દર્શન રતિલાલે આટલા વર્ષમાં કોઈ દિવસ કર્યાં નહોતાં. કોઈ કોઈ વખત મોતીલાલનો નોકર મહાદેવ ત્યાં આવતો અને તેણીની સાથે કેટલીક શુભ વાતો કરી ચાલ્યો જતો હતો. વખતે મહીનામાં એકાદ બે દિવસ રાતવાસો પણ રહેતો આથી રતિલાલે તેની મારફત તેણીને મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો અચાનક એક દિવસ એ તેની ડીરપેનસરીમાં આવી ચડ્યો.

‘ અહો પધારો પધારો! આજે તમે આ સ્થળે આવી ચડ્યા ! ’ રતિલાલે આવકાર આપતાં કહ્યું.

‘ હા, જરા આ તરફ આવ્યો હતો, એટલે વિચાર થયો કે ડોક્ટર સાહેબને મળતો જાઉં ? ’ મહાદેવે પણ વિવેક બતાવ્યો.

‘ ધણુંજ સાડું. વખતે વખતે આવતા રહેજે, અરે હા, પણ હું તનાડું નામ જુલો ગયો ? ’

‘ માડું નામ મહાદેવ છે. ’

‘ મહાદેવ ! વાહ નામ તો બહુજ મજાનું છે. ’ હા, મહાદેવ !

‘ કાળીદાસ વેઠને ત્યાં કામ કરે છે તે જાણ તમારી કાંઈ સગી માય છે. ’ રતિલાલે પોતાના મતલબની વાત કાઢી.

“હા તે મારી ઓળખાણ વાળી છે.” મહાદેવે કહ્યું

‘દેખાવમાં તો તે ઘણીજ સુંદર જણાય છે? કાળીદાસ તેણીને શું પગાર આપે છે?’

‘પંદર રૂપિયા.’

‘હું તેમને ત્રીશ રૂપિયા આપીશ. મારે ત્યાં કામ કરવા રહેશે? હમણાં મને ઘણીજ જરૂર છે.’

‘તે તો તેને પુછીએ ત્યારે ખચર પડે પણ મને તો લાગે છે કે તે કાળીદાસને છોડે તેમ નથી. કારણકે તે બંનેનો કાંઈ જુદોજ સબંધ છે. ડોક્ટર સાહેબ! ખરું પુછો તો કાળીદાસ જેવો લુચ્ચો માણસ આખા કરાંચી શહેરમાં નથી.” મહાદેવે પોતાની મતલબ સાધવા માટે કાળીદાસનું ભુંડું બોલવા માંડ્યું.

રતિલાલ પણ મહાદેવના દોરંગી દોર પર ચડ્યો. તે પોતાની મગજ કાચળીમાં સહજ ગુમાનની ધુળ ભરી કહેવાં લાગ્યો. ‘મહાદેવ? હું સમજું જાણું છું આજ કાલ કાળીદાસનું દવાખાનું બિલકુલ બંધ પડ્યું છે. બિચારો મુશ્કેલીએ પોતાનું ખર્ચ પુરું કરે છે, મારા આવવા પછી તો તે પાયમાલ થઈ ગયો છે.’

‘છતાં પણ તે શોખીન છે, કેસરને આનંદ કરાવવામાં તે કાંઈ પણ કચાશ રાખતો નથી.’

‘અરે! મહાદેવ? એ તો મારો કાંઈની સાથે ખ્યાર બાંધવાનો વિચાર નથી, પણ જો મારો વિચાર થાય તો હું વળી એ કાળીદાસના કરતાં ઘણીજ મોજ કરાવું સમજ્યો?’

‘ અરે સાહેબ ! એ તે તમે શું બોલ્યા ? એ કાળીદાસ તે બિ-
આરે તમારા શું હિસાબમાં ! શું કરે ! જો તમે મને પહેલાં કહ્યું
હોત, તો કેસરને તમારાજ હાથમાં સોંપત પરંતુ હવે તો લાચાર.
તો પણ સાહેબ ! કરાંચીમાં તેવી સ્ત્રીઓની ક્યાં ખોટ છે. એક એક
કરતાં સરસ હું તમારી પાસે હાજર કરું ? શું એકલી કેસરજી સ્વરૂપ-
વતી હશે કે ? ’

“ નહિં મહાદેવ ! જો તારાથી બને તો તે કેસરનેજ લાવી આપ.
હું તને નિહાલ કરીશ માફ તો ચિત બસ એજ લલનામાં લાગ્યું છે ”

‘ તે હું માનું છું. પણ કેસર કાંઈક ભપકાને પસંદ કરનારી છે.
અને તમે તો બિલકુલ સાદો પોશાક અને સધળો ઠાક પણ સાદોજ
રાખો છો, એટલે તેણીના ધ્યાનમાં એ વાત ન પણ ઉતરે ! ”

‘ અરે મહાદેવ ! એ તો હું દેખાઉ છું સાદો પણ જો હું ધાર
તો એવો રોફ માફ કે કાળીદાસ મારા તેજમાંજ અંજાઈ જાય. અરે
યાર ! જાવનગરમાં એવી મોજ કરી છે કે કરાંચીમાં કાંઈએ તેવી જાગ્યેજ
મોજ કરી હશે ? ’ રતિલાલે બડાઈ મારવા માંડી.

“ અરે ! એ શું બોલ્યા ? તમે તે કાંઈ કમ છો ? જો તમારી
એવીજ મરજી હોય તો કાલને કાલ એજ કેસરને તમારા હાથમાં
સોંપી દઉં પરંતુ તે જે કહેશે તે પગાર આપવો પડશે અને તેની ઇચ્છા
મુજબની રહેવા કરવાની સમવડ કરી આપવી પડશે. ” મહાદેવે પોતાના
સ્વાર્થની વાત કાઢી.

“ હા હા, મોઢે માગ્યો પગાર અને ઇચ્છા મુજબની સમવડ,
પછી છે કાંઈ ? ”

પણ કાળીદાસ તમારી પાડોશમાંજ રહે છે એટલે કેસર કદાચ અહીં તમારી સાથે રહેવાનું કબુલ નહિ કરે તો ?

“ તેમને માટે જુદું મકાન રાખીશું ? પણ તે કાળીદાસને છોડશે તેની તને ખાતરી તો છેના ? નહિ તો પછી મકાનનું બાકું પણ માથે ન પડે ” ?

“ અરે ! એમ તે બને ? મહાદેવનો એક બોલજ બસ થશે. ”

“ ત્યારે તો તારો પણ તેની સાથે કાંઈક ગાઢો સબંધ લાગે છે. ”

“ ઘણોજ સાહેબ ! કાળીદાસ કરતાં પણ વધારે, એ તો તમે તેણીના પરિચયમાં આવશો ત્યારે જણાશે ? ”

“ પણ મારી પાસે આવ્યા પછી તારાથી તેની સાથે કાંઈ પણ સબંધ રાખી શકાશે નહિ ” રતિલાલે મનક કરતાં કહ્યું.

“ અહીં પણ હું ક્યાં તેની સાથે કાંઈ સબંધ રાખું છું. ” મહાદેવે પણ હસતાં હસતાં કહ્યું.

“ તો પણ કેટલીક વખત રાતનાં હું તને અહીંજ જોઈ છું તે પ્રહી નહિ બની શકે સમજ્યો ? ” એમ બોલતાં રતિલાલ મુછમાં હસ્યો.

“ અરે તમે જુઓ તો ખરા ! પછી તમે પોતેજ કહેશો કે મહા દેવ તું આખો દિવસ અને રાત્રી અહીંજ રહેતો બ. ”

“ એમકે ? ત્યારે તમારી વચ્ચેનો સબંધ કાંઈ ભેદ ભરેલો જણાય છે. ? ”

“ હશે એ સંબંધ તમને સમય આવતાં જણાશે. હવે હું રજા લઇશ. હજુ મારે કેસર પાસે ખોટી થવું પડશે. પણ જોને તમે તમારા નિશ્ચયથી ના કરતા ! ”

“ અરે મારો નિશ્ચય તે કરે ? હું મારા નિશ્ચયમાં પ્રહ છું તું તારા કામમાં પ્રહ રહે એટલે બસ. ”

મહાદેવ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

આ રીતે રતિલાલે નિશ્ચયના નાવમાં બેસી અનીતિના પથરા ભરી વહાણને સંસાર સાગરમાં ફેળવું મેલ્યું. મહાદેવ રૂપી કુસંગના વાયુએ કરી રતિલાલનું નાવકું ફરીને પણ એક વાર કુમાર્ગ તરફ વળ્યું ખરે ? કુસંગત એજ મનુષ્યના સુખ અને સંપતિનું સત્યાનાશ વાળનાર છે. !!

પ્રકરણ ૮મું.

પાતકી પતિ પત્નિ.

હવે મહાદેવને એક નવીન આશાનો નેજો હાથમાં આવ્યો. તેની હૃદય ભુમિની અંદર નુતન ઉમેદોના ફણગા પુટી નીકળ્યા હવે આ વાતથી કેસરને વાકેફ કરવાની તેની ઇચ્છા થઈ તે તરતજ તેણીની પાસે ગયો. હમેશના નિયમ પ્રમાણે મહાદેવે બહારથી બારણાની સાંકળ ધીમેથી ઠોકી થોડીજવારમાં બારણાં ઉઘડી ગયાં અને મહાદેવ અંદર દાખલ થયો. આ કેશર મહાદેવની પરણેતર સ્ત્રી હતી. અત્યાર સુધીમાં મહાદેવે સેંકડો સારા ધરની વહુ દીકરીઓને વ્યભિચારના ઉંડા આરામાં હોમી હશે. આવા નીચ માણસોના સંબંધમાં તેની નિચ જીતિની પ્રસ્તાવના સિવાય વિશેષ કંઈ પણ બાણવાનું હોતું નથી એટલે તેના એ નિચ કૃત્યોનું ચરિત્ર રજુ કરું તેના કરતાં તેને વિચાર કરવાનું મારા સુઘ વાંચકાને સોંપું એ કેટલેક અંશે બ્યાજખી ગણાશે. દુઃખમાં એકલુંજ

કહેવું બસ થશે કે મહાદેવનો સધળો ડોળ દમમ પોતાની સ્ત્રીની કમાઇ ઉપરજ હતો, થરમાં દાખલ થતાંજ તે આશ્ચર્ય પામ્યો. તેને કેસરને સંબોધીને કહ્યું 'કેમ આજે કાંઈ જણાતું નથી. આજનો દિવસ ખાલી ગયો હોય એમ જણાય છે.'

'ના બિલકુલ તેમ થયું નથી, જો કે તમે ધારો છો તેમ કાંઈ ઉત્તમ કર તો નથીજ મળ્યું તોપણ પંદર વીશ રૂપિયાનો માલ આજે પણ મળ્યો છે.' કેસરે જવાબ આપ્યો.

'માલ મળ્યો છે ? થેલી દેખાય છે! માલમાં આપણું શું વળ્યું! આપણને તો નવા સિકકાના નગદ જોઈએ સમજી?'

'નગદ પણ છે, જુઓ આ બે રૂપિયા રોકડા મળ્યા છે, અને આ વીંટી આશરે પોણા તોલાની હશે.'

'વાહ એ વળી ક્યો શિકાર હાથ આવી ગયો હતો?'

'પેલો હીરજી સોની ધણા દિવસથી ટંગવળતો હતો આજે હાગ મળી ગયો રોકડા તો માત્ર તેની પાસે બેજ રૂપિયા હતા, એટલે ફરેબથી તેના હાથની વીંટી મેં ઉતારી લીધી.

'આલો એ પણ ઠીકજ થયું પણ કેસર? હવે આ કાળીદાસમાં આપણું કાંઈ વલે તેમ નથી લાગતું?'

એ તો હું પણ સમજું છું પણ બીજો કાંઈ ઉપાય નથી.'

'પણ પંદર રૂપિયામાં આપણું પુરું થાય તેમ નથી, એ તો સારું છે કે આ ઓરડીને બે વારણું છે એટલે અવાર નવાર આવી સાધારણ પેદાશ થાય છે નહિં તો આપણું કાંઈ આટલામાં પુરું થાય તેમ નથી?'

‘ એવું છે ત્યારે તો અહીં રહ્યાં છીએ નહિં તો ક્યારનો કાળી દાસને છોડી દીધો હોત.’

‘ પછી કાળીદાસે સો રૂપિયા આપવાનું કહ્યું હતું તે આપ્યા કે નહિ. ’ ?

‘ નહિ હજી ક્યાં આપ્યા છે ? ’

‘ હો! શું હજી નથી આપ્યા? મને તો લાગે છે કે તે હમણાં પૈસાની બહુજ તંગીમાં છે. ’

‘ હા, મને પણ એમજ જણાય છે. ’

‘ ત્યારે હવે તારો શું ઇરાદો છે ? ’

‘ હું તો તમે જેમ કહો તેમ કરવા તૈયાર છું પણ મહાદેવ? તમને મારા આ કૃત્ય તરફ જરા પણ તિરસ્કાર આવતો નથી. ?

‘ અરે ! તિરસ્કાર તે શાનો આવે? પૈસા કાને વહાલા ન લાગે કેસર ? ખરું પુછે તો મને તારા પર આગળ કરતાં પણ વધારે વહાલ આવે છે. ’

‘ વહાલ કેમ ન આવે ? કમાવાની દાનત નહિ અને મફત કપડાં પહેરીને શેઠની માફક ફરવું, જીએમ્મી ? તમને કંઈ ચિંતા છે ? મારીજ કમાણી પર તાગમિન્ના થાય છે જો હું ન હોત તો તમને ખબર પડત. ’ ?

‘ ખરું કહ્યું મને પણ એજ વિચાર થયા કરતો હતો કે જો તું ન હોત તો હું પરણત કેને. ’ ?

‘ તમને પરણીને પણ હું શું સુખી થાય છું. ?

‘અરે તું સુખી નથી થઈ તો હું તો થયો છુંના ? મારા સુખમાં પણ તારો હિસ્સો તો છે કે નહિ !’

‘બળ્યો તમારો હિસ્સો ? હવે એ તમારી મળક જવાદો અને મને કહો કે પછી તમે મારા એરીંગનું શું કર્યું ?’

‘અરે ગાંડી ? એરીંગ તો શું ! પણ હવે તો તને સોના ચાંદીના દાગીનાથી દાટી દેવી છે. આજે એક એવો સંધર આશામી હાથ આપ્યો છે કે જેમાંથી એક સારી જેવી રકમ તરતમાંજ મળી શકે તેમ છે.

‘એ વળી કાણુ છે ?’

‘ડોક્ટર રતિલાલ.’

‘ડોક્ટર રતિલાલ ! તે તો અહીં પાસામાંજ રહે છે.’

‘હા તેજ.’

‘ત્યારે તો નેની પાસેથી તરતમાંજ બસો પાંચસો કઢાવજો કે જેમાંથી મારાં એરીંગ થાય.’

‘અરે ગાંડી ? કાંઈ બસો પાંચસોમાં આપણું સાર્થક થાય એ તો કહ્યું છે કે ‘મારવો તો મીર અને લુટવો તો ભંડાર’ આ રતિલાલ પાંચસો તો એક તડાકે એક હજાર લેવા છે. કાળીદાસમાં તો આપણું કાંઈ વળે તેમ નથી. એ લુખાલાલમાં હવે કાંઈ માલ નથી. જો રતિલાલ હાથ આવે તો કામ પારા પણ પ્રથમ એને ખુશી કરવા એ તારા હાથમાં છે.’

‘અરે ? તેને એકવાર અહીં લાવો તો ખરા પછી જુઓ કે તેને કેવા વસ કરી લઈ છું ?’

‘એ તો મને ખાતરી છે પણ કેશર ? આજના વિહારની તમારી કાંઈ પ્રતિષ્ઠા જળી હોય તો તેમાંથી મને તો કાંઈક આપો કે

હા, હ્યો તૈયારજ છે ? એમ કહી કેસરે એક પ્લાન્ડીનો શીશો અને થોડું ખાવાનું તેની પાસે રાખ્યું મહાદેવ પ્લાન્ડીનું એક ગ્લાસ ભરી ગટગટાવી ગયો અને કેસર તરફ ફરીને બોલ્યો. કેસર ! ભલે થાય એક તમારાજ હાથનું ભરેલું પ્યાલું મને આપો.

‘ ભલે મારી ક્યાં ના છે, પણ જોજો પછી વધારે ન થઈ ગય. ? ’ તરતજ તેણીએ એક બીજું પ્યાલું ભરી આપ્યું.

મહાદેવ એ પણ પી ગયો, હજુ પણ વધારે પીવાની તેની ઇચ્છા હતી પરંતુ કેસરે તેને અટકાવ્યો, હવે તે ખાણા પર બેઠો.

અરે ! ચિકકાર છે ? આવા મુત્ર તુલ્ય મદીરા પીનારને ! અને અભક્ષાભક્ષ કરનારને ! ચિકકાર છે ! આવી કુસટા સાથે વિહાર કરનારને ! હજારો પુરૂષોના હાથથી મરદન થયેલી માનુનીથી રંગે રમનાર એવા હરામી કુતરાઓ જે તેની હજારો કુતરાથી બોટાએલી તનરૂપી આંટમાં જીલ ફેરવનાર છે ? અને આ મહાદેવની માફક સ્ત્રીની કમાઈ પર તાગડધિન્તા કરનાર છે ! તેમની આસપાસ કાળના વિકાળ દુતો મોત રૂપી પીંજરામાં પુરી યમરાજ પાસે ખડા કરવાને સદા ભ્રમણ કર્યા કરે છે !

કાળીદાસ જેવા સેંકડો પુરૂષોએ આ કરપીણ કૃત્ય કરનારી કેસર સાથે વિહાર કરેલો હશે અને તેઓને નીચોવવામાં આ કુર કેસરે કશી પણ ન્યુનતા રાખી નહિ હોય પરંતુ અનીતિનો પૈસો અનીતિનાજ માર્ગમાં વપરાય છે. એ કુદરતી કાચદા મુજબ પોતાની સ્ત્રીના અભિચારથી કિત્પત્ર થએલું વિત મહાદેવ અભિચારમાંજ ખર્ચે તો આણુંદલાલને ત્યાં કામકાજ કરવા રહેલી ગુલામ સાથે તેને રનેહ બંધાયો હતો, અહીં કેસર જે કાંઈ કમાતી તે સમગ્રી કમાઈ મહાદેવ મારફતે ગુલામના ઘરમાંજ સમાતી અને આ નર પિશાચ અને પિશાચીની વચ્ચે નાણાં સળધી હમેશાં તકરાવે થયાજ કરતી હતી.

ખાણું ખલાસ થયા પછી મહાદેવે પોતાના વિકારને પણ શાંત કર્યો અને પછી બ્રોક્ષ્યો ‘ ત્યારે હવે હું રતિલાલ પાસે જઈ છું અને સઘળી ગોડવણ કરું છું તું કાળીદાસ પાસેથી રજા લેવાની તજવીજ કરજે. ’

“ પણ મકાન એલાએદું રાખવા માટે રતિલાલને ફેહેજો એમ કરવામાં આપણને બેવડો કાયદો છે. ”

“ એતો મેં પહેલેથીજ ગોડવણ કરી છે. ” રતિલાલે પણ તે કબુલ કર્યું છે.

“ ત્યારે ફીક હવે તમે જાઓ. અને રતિલાલને સમજાવી કાઢ સારા મકાનની તજવીજ કરો હું કાળીદાસ પાસેથી રજા મેળવવાની પ્રપંચ જાળ ગોડવું છું. ”

મહાદેવ ત્યાંથી સીધો રતિલાલ પાસે ગયો અને યુક્તિથી આહું અવળું સમજાવી એક મકાન લીધું બે ચાર દિવસ પછી કેસરે પણ કાળીદાસ પાસેથી દેશમાં જવાને બહાને રજા લીધી અને રતિલાલે તેમના માટે તૈયાર કરાવેલા મકાનમાં રહેવા ગઈ.

આ મકાન ફાટકથી થોડે દુર હવાખંદરના રસ્તા પર આવેલું હતું. મકાન વિશાળ અને તેની આસપાસ નાનો પણ મુંદર બગીચો હતો તેમાં કેસરને એક ચાકરડી સાથે રાખવામાં આવી અને ડોક્ટર રતિલાલ પણ પોતાની ડીસ્પેન્સરીના ટાઇમ શિવાયનો સમય ત્યાંજ ગુજારતો હતો. કેસરે પોતાનાથી જોટલું બન્યું તેટલું રતિલાલ પાસેથી મેળવ્યું. રતિલાલે તરતમાંજ તેણીને પાંચસો સાતસોના દાગીના કરાવી આપ્યા હતા. એ સિવાય હમેશના લખણટ ખર્ચનો તો હિસાબજ નહોતો. છતાં પણ એ નીચ કેસરની તેટલાથી તૃપ્તિ થાત તેમ

ક્યાં હતું! તેની આશા તેા દિન પ્રતિદિન લંબાતીજ ચાલી. છ સાત મહિના જેટલો સમય પસાર થઇ ગયો પરંતુ રતિલાલ પાસેથી ત્રણ હજાર મેળવવાની તેની આશા ફળીભુત થઇ નહિ છતાં પણ એટલું તો કહેવું આવશ્યક છે કે રતિલાલને તેણીએ ગુલામજી બનાવી દીધો હતો. તેણી ગમે તેટલું ખર્ચ કરે ગમે તેવાં કપડાં પહેરે અને ગમે તે વસ્તુ મંગાવે તો પણ રતિલાલ તેને કશું કહેતો નહીં તેની આવી સ્થિતિને લાલ લઇ કેસરે પોતાની પ્રપંચ જાળ પાથરવા માંડી. આખરે રતિલાલ તેમાં ફસાયો અને કેસરની આશા પણ ફળીભુત થઇ.

પ્રિય વાચક! એ વિષય લંપટ મનુષ્યોથી થોડા વખતને માટે આપણે દુર જઇએ અને પહેલાં મુકતાની કેટલીક હકીકત જાણી લઇ એ પછી એ વિષય લંપટ રતિલાલ પાસેથી પૈસા કઢાવવા માટે કેસરે કેવી પ્રપંચ જાળ ગોઠવી તે જાણીશું.

પ્રકરણ ૯મું.

પ્રેમાકર્ષણ.

આજીવનના એકાંતવાસ પ્રણાજ પ્રિય હતો એથી તે કોઇને પણ પોતાની સાથે રાખવા ઇચ્છતા નહોતા. કે રજુ કે વિષ બનાવવા માં અને તેવી સંભાળ રાખવામાં કેટલી જવાબદારી રહેલી છે. એ આજીવનના સારી રીતે જાણતા હતા, વળી એવી વસ્તુ કોઇ અપાત્રના

હાથમાં જાય તો તેનો કેવો દુરુપયોગ કરે એ પણ આણંદલાલ
થી અનુદય નહોતું એટલે એ ધંધો છાંતે પણ બતાવવાની આણંદલાલ
ની ઇચ્છા નહોતી. મોતીલાલને પણ તેણે ને સખંધમાં અજાનજ રાખે
લો હતો. એકાંતવાસ પસંદ કરવાનું પણ એજ કારણ હતું મુક્તા
જ્યાં સુધી બાળક હતી ત્યાં સુધી તો તેણીને પોતાની પાસેજ રાખતા.
પરંતુ હવે તે બાળક નથી તેની ઉંમર ચૌદ વરસની થઇ છે.
હવે તે સંજ્ઞા સમજવા લાગી છે, એટલે તેને પોતાની પાસે રાખવી
વ્યાજબી નથી એમ ધારી મુક્તાને માહું ન લાગે એવી રીતે યુક્તિ
પ્રયુક્તિથી સમજવી સુંદરાયની સાથેજ રાખી હતી છતાં પણ તેનો
સ્નેહ તેના પર પુત્રી વત જોવાને તેવોજ હતો. દિવસમાં એક બે
વખત મુક્તા આણંદલાલને મળી જતી અને બાકીનો આખો દિવસ
પોતાના પિતાની સાથેજ રહેતી. મોતીલાલ જો કે આણંદલાલને ત્યાં
દરરોજ એક વખત આવતો હતો છતાં પણ તેણે મુક્તાને કાંઈ વખતે
જોયેલી નહિ હતી. આણંદલાલ કાંઈક પુખ્ત વિચાર કરીનેજ મોતી-
લાલને એવા ટાઇમ પર બોલાવતો કે જે વખતે મુક્તા તેની પાસે ન
હોય, આથી મોતીલાલ મુક્તાને જોવાને મંદભાગીજ રહ્યો હતો માત્ર
તે એટલુંજ જાણતો હતો કે સુંદરાયને મુક્તા નામની એક પુત્રી છે.
તદપિ તેણીને તેને કાંઈ દિવસ જોયેલી નહોતી મુક્તાના સખંધમાં પણ
તેમજ હતું. આમ કરવામાં આણંદલાલનો ગમે તે હેતુ હોય, પરંતુ
પરમાત્માની ઇચ્છા કાંઈ જુદીજ હતી.

આજે આણંદલાલને જન્મ દિવસ હોવાથી મોતીલાલ હમેશ
કરતાં વહેલો આખો જોવો તેણે આણંદલાલના મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો
તેવોજ તેને એક અદુશ્વર સંભળાયો, તે ચમક્યો તે શ્વર ક્યાંથી આવે

છે તે જાણવા તે ત્યાં ઉભા રહ્યો. ફરી તે મધુરધ્વની સંભળાયો, મકાનની આસપાસના નાના બગીચામાંથી તે આવતો હતો. મોતીલાલે તે મનોહર વાદિકામાં પ્રવેશ કર્યો. એ સ્ત્રીઓ એક નાના બેચ પર બેસી કાંઈ વાર્તાલાપ કરી રહી હતી. બન્નેની વચમાં બહુ તકાવત જણાતો હતો એક તો કુમારિકા જણાતી હતી અને બીજી મંપુર્ણ સ્ત્રીના રૂપમાં આવેલી હોય એમ જણાતું હતું. મોતીલાલે કુમારિકાને તો તેના અહેરા પરથી સુંદરરાયની પુત્રી તરીકે ઓગળા લીધી. અને બીજીને તેણીની અંગરક્ષક તરીકે માની લીધી. અહા ! મુક્તાએ આ વખતે એવો તો સુંદર પોશાક પહેર્યો હતો કે એ મુર્તિ ખરેખર જોવા જેવી હતી હતી. શું કહીએ નગરે નિહાળી નિહાળીને જોઈએ છીએ. એની જીભી હૃદયમાં જોતાની સાથે આગળથી લઈએ છીએ પણ એ સ્વર્ગ સુંદરી મુક્તાનું તે શું વર્ણન કરીએ! કવચ હાથમાં છે સુંદરતા રમણમાં તરી આવેલી છે. જીભી હૃદય મંદિરમાં રમીજ રહી છે, પણ એ સારલ્ય એ મુગ્ધતા એ રમણિયતાનો ભાગ સરખો કરાવવાને શબ્દ જડ તોજ નથી મહા પ્રયાસે કંઈ શબ્દ મનમાં મનમાં ગોઠવાય છે, પણ વિવેક બુદ્ધિને તે હિતોપમા જેવો લાગે છે, ને રસવૃત્તિ એમાં શુષ્કતાજ દેખે છે. કાંઈ ઉપમા સુઝતીજ નથી. કાંઈ અલંકારના ગ્રંથોમાંની સાદૃશ્ય જડતુંજ નથી. અને કાદંબરીકાર સમર્થ બાણુભટ પણ આ મુર્તિને જોઈ એનું શું વર્ણન કરત એ માત્ર અભિલાષાજ રહી જાય છે. ઘણી નવલકથાઓ અને નાટકો વાંચ્યા હશે પણ એકે પાત્ર અત્યારે આ પાત્રને સરખાવીએ એવું મળતું નથી.

મોતીલાલ તો મુક્તાના સૌંદર્યને નિહાળતો. ત્યાંજ સ્થંભી ગયો. અહા ! સુંદરરાયની પુત્રી આવી સુંદર છે એ તો મેં આજેજ

જણ્યું, ! હું તો ધારતો હતો કે તે હજુ બાળક હશે પણ આતો યુવા-
વસ્થામાં પ્રવેશી ચુકી છે. તે મનમાં જ બળડ્યો. અને તેઓની વચ્ચે
થતી વાતચિત સાંભળવાના ધરાદાથી તે એક ઝાડની ઓથે છુપાઇને
ઉભો રહ્યો. થોડી વાર શાંતિ પ્રસરી રહી.

‘ મુક્તા બહેન ? કેમ મૌન્ય રહ્યાં, જરા ઉતાવળે વાંચોને ? હું
પણ તેનો લાલ લઉં. ’ આખરે ગુલાબે શાંતિનો ભંગ કરતાં કહ્યું.

‘ ભલે તારી એવી ઇચ્છા છે તો સાંભળ સાધવી સ્ત્રી કેને
કહેવી તેના ગુણ અને લક્ષણો કેવાં હોવા જોઈએ તે વિષે આ પુસ્તક
માં ઘણું જ સારું લખેલું છે. તે વિષયમાંથી એક કવિતા વાંચવા માંડી
છે. સમજણ ના પડે તો પુછજો. એમ કહી તેણે વાંચવા માંડ્યું.

નીતિ નેપુરો એ રહ્યાં પાય ગાળ,
રહ્યાં બાંહય બાળુ દયા દાન રાળ;
પતિ મુદ્રિકા હેત હીરે જડાણી,
ખરી એ સુભદ્રા કવિએ પ્રમાણી.

‘ આ પ્રમણે કવિ સ્ત્રીઓના અલંકારનું વર્ણન કરે છે. અર્થાત
સોળે રણગાર સજ્જે, હજારો ઓપતા અલંકારો પહેરો. પરંતુ જ્યાં
મુખી આ અલંકારો સજ્જા નથી ત્યાં મુખી છતર અલંકારો તે અંગાર
સમાન છે. ’

‘ હા એમાં મને પણ સમજણ પડી, આગળ વાંચો. ’

‘ વારે સાંભળ. ’

સરિતા તણા સ્નેહને તો વિચારો,
 ભલે ખુબ ખારો ગણે સિંધુ ખારો;
 પતિ સેવતી વેદ વાણી વદાણી,
 ખરી એ સુભદ્રા કવિએ પ્રમાણી.

‘ ખરેખર પતિના પ્રતિ સતીની સદા એજ ફરજ છે, સ્વામી ગમે તેવો હોય, વ્યસની વ્યભિચારી કે વિરૂપ હોય, ? રોગી હોય કે યોગી હોય! કાંતિવાન હોય કે કુબડો હોય, ! પરંતુ સતીને તો તે પરમેશ્વરજ છે. કેમ મુશ્કાળ આમાં કાંઈ ખોટું છે ? ’

‘ છે તો એમજ, પરંતુ બહેન ? કળીયુગમાં તારા જેવા વિમળ વિચારની ભામાઓ ઘોડીજ. આજ કાલની સ્ત્રીઓ તો છેલ્લ છટકી ઓ પોશાક પહેરી છેલ્લની સાથે વેલ ડીયર કરી વરની પહેલ મહેલ પર ચડી સહેલ કરવી, માર્ગે ચાલતા માથું ઢિધાડે તો પણ મક્કપતી ખાનુની શિર દાકવાની પણ પરાણે તરદી લે, તન બદન તંગ રહે અને અંગ અનુપમ દેખાય એવાં રંગ ઝેરગી પોદકાં, શરીર દેખાય એવા ખારીક પોતના મક્કમક્કના આછા રંગના સાળુ અથવા મવન આવી રીતે પશ્ચિમ દિશાના વાયેલા પવનમાં શહેરની સુંદરીઓ ઢિધવા લાગી છે. અનીતિને અધારે કુવે કુબવા લાગી છે. બહેન! પતિનો પ્રભાવ ખંડન કરનારી પાપાણુરૂપ પ્રેમદાઓ પૃથ્વી પર ઘણી વધી પડી છે !

‘ હા, એ તારૂં કહેવું ખરૂં છે, પરંતુ કાંઈ બધી સ્ત્રીઓ તેવી હોતી નથી. ’

‘ તો પણ સ્ત્રીઓનો મોટો ભાગ તો તેવોજ છે. ? ’

‘ નહિ તારી ભુલ થાય છે. તું અત્યાર સુધી એવાજ સહવા-
સમાં રહી હોપશ, જોથીજ તને એમ જણાય છે. ’

ગુલામ બિચારી શરમાઇ ગઇ તેણે નીચું જોયું, તેનાથી એક
શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ.

ગુલામને શરમાવાનું કારણ મારા સુત્ર વાંચકો સમજી ગયા
હશે, એટલે તેનું વિશેષ લંબાણ કરવાની આ સ્થળે કાંઇ જરૂર નથી.

ટુંકામાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે મુકતાના કહેવા મુજબ
ગુલામ તેવા ખરાબ સંસ્કારોમાં ઉછરેલી હતી, અને તેના પરિણામે
આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ તેમ મહાદેવના પ્યારમાં પડેલી હતી.

‘ ગુલામ જો ખરું પુછે તો અલણ સ્ત્રીઓમાંજ એવું ધણી
વાર બને છે. ’ મુકતાએ પોતાનું બોલવું જારીજ રાખ્યું.

પરંતુ જારીણી ગુલામથી એ સહન ન થયું, તે બોલી ‘ મુકતા
એ તારું કહેવું કેવળ ખોટું છે. શું સ્ત્રી ભણી એથી કરીને સંસાર
ઠારી સમજવી ? ભણતરનું અભિમાન કરનારી ભામિનીઓજ ભુમીને
ભાર રૂપ છે, એમજ હું તો માનું છું. ’

‘ ભુમીને ભારરૂપ એમ કહેવું ખોટું છે. હોય કદાપિ ગુમાન
આવી જાય પણ આખરે ભણેલી તે ભણેલી અને અલણ તે અલણજ. ’

‘ એટલે શું ! જે ગુણો અલણ સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવે છે તે
ગુણો ધણે ભાગે ભણેલી સ્ત્રીઓમાં જોવામાં આવતા નથી. ’ મુકતા
બહેન ! હાલના ભણતરની તો વાતજ ના કરશો. કાણુ જાણે શાએ
પ્રકારની પદ્ધતિ ચાલુ છે કે નાનપણથીજ ઉંધે રસ્તે વિદ્યાર્થીઓનું
વલણ ચાલુ જાય છે. ’

‘ એ તો સારાસાર સંસ્કારનું’ પરિણામ છે સારાસાર સંસ્કાર પામવાનું કારણ સંગતિજ છે. સારાં માતા પિતાના મંરક્ષણ નીચે શિક્ષણ પામેલા સંતાનો સદા ઉત્તમ વ્રતિના અને ઉત્તમ વિચારો ધરાવનારાં થાય છે. બાગની અંદર ઉછરેલા વૃક્ષનો આધાર જેવી રીતે ઉદ્યાન પાળકના હાથમાં રહે છે, તેવી રીતે પ્રજાની ઉન્નતિનો સઘળો આધાર તેમનાં માત પિતા ઉપરજ રહે છે. ખરી રીતે જોનાં તો વિદ્યા એ ત્રીજું લોચન છે અને સુખ દુઃખની બેઠ છે. ગમે તેવી અકળામણુ આવી હોય તો પણ જરા પુસ્તક લઈને બેઠાં એટલે સઘ સંતાપ સમ્યા સમજવા.’

‘ એ તો બહેન મારા જેવી ભોળાંને સમજાવવાનું છે. ખરી રીતે તો ભણેલીજ નખોડ વાળે છે.’

‘ તે તો મેં તને કહ્યું તેમ સારાસાર સંસ્કારનુંજ પરિણામ છે. ’

‘ એ હું ન માનું. ’

‘ ત્યારે શું તારું એમ કહેવું છે કે બાળાએ શાળામાં શિક્ષણ લેવુંજ નહિ. ’

• ‘ હા તેમ પણ કહી શકીશ. હાલ વેળુ કરતાં પણ વિદ્યા સેંધી થઈ ગઈ છે પહેલાં સોમાં પાંચ સ્ત્રીઓ ભણેલી હતી અને હાલ સોમાં પાંચ અલણુ માલુમ પડે છે મોંઘી ચીજ સોંધી થઈ ગઈ તેમ તે લણી અવદશાને પ્રાપ્ત થાય. દ્રષ્ટાંત તરીકે હાલ જે મુવર્ણુ બચી પદવીને ભોગવે છે તેજ જો અત્યંત સોંધું થઈ ગઈ તો લેણી તેના

જાનકાં જવાના લોટા ખનાવીને વાપરે અને ઉચ્છિષ્ટ પદાર્થો નાંખવાના નળા તરીકે મોહલે, મોહલે મુકાય. કંગાળને આંગણે કસ્તુરી કાદવ તરીકે વપરાય અને હસ્તી સમાન ઉત્તમ વાહનો ધોખીને દ્વાર બંધાય જ્યારે વિદ્યા દેવીએ વિશ્વમાં સ્ત્રી પુરૂષો પર દયા કરી ઉંચ અથવા નીચ સર્વના હૃદયમાં વાસ કરવા માંડ્યો ત્યારે તેમને વધારે વગોવવા માંડી છે. વિદ્યા લશ્ચરોને એજ ક્ષાયક છે. કે જેના ઉત્તમ પવિત્ર માખાપ છે જેના હૃદય રૂપી સરોવરને કાંઈ ઉત્તમ વિચાર રૂપી વિહંગો વિલાસ કરે છે. જે નાનપણમાં જ જાતિના નાવમાં એસી સત્યના સાગરમાં શિયાળના મુકાની અને ચતુરાઈના ચાટવાની મદદથી સફર કરે છે. જે પવિત્ર પ્રેમરૂપી પોપટને પાળી પવિત્ર મંત્રથી ફળગી જાય છે ! બીજી કુલટાઓ છોને લણી ગણી મોડી બી. એ. અથવા તેથી પણ વધારે થાય તો પણ તે સંધળું હુ તો નિષ્કળજ, કેતકી વૃક્ષ સમાન ગણું છું. ’

“ ગુલાબ તારા વિચારો પણ ખુબ આધા દોડે છે હો ! તારા વિચારો પણ એકંદરે ઇચ્છવા જોગ છે. હવે આપણને એટલો સમય નથી. એટલે હું એ સંબંધમાં ઉંડી ઉતરતી નથી તો પણ એટલું તે ચોક્કસ છે, કે વધારે લશ્ચરોની ઇચ્છા કરનાર વિદ્યાર્થીએ કુસંગના કુંડમાં નહાતાં પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ . ”

“ હશે બહેન બહુ થયું વળી કોઈ અન્ય પ્રસંગે આપણે એ સંબંધી વિવાદ કરીશું, હાલ તો ચાલો આપણે પુષ્પ ચુંટી લઈએ. ” ગુલાબે વાતને ટુંકી કરવાના હેતુથી કહ્યું.

બંને ત્યાંથી ઉડી પુષ્પ ચુંટવા લાગી.

મોતીલાલ તો મુક્તાના આવા ઉત્તમ જ્ઞાનથી દંગજ થઈ ગયો તેના પ્રસંશનિય વિચારો માટે તે મનમાં જ ખુશી થયો.

શ્રીમંત લોકા જેમ પોતાના મકાનની પાસે બગીચા બનાવી મકાનની શાલામાં વધારો કરે છે તેમ આણંદલાલે પણ સુંદર બગીચા બનાવ્યો હતો બગીચાને ઘણાંજ ઉત્તમ ફળદ્રુપ કુસુમિત વૃક્ષો અને વૈભા-ઓથી શુશોભિત કરવામાં આવ્યો હતો, બગીચાની મધ્ય ભાગે એક આંબાનું ઝાડ હતું તે હાલ વસંતરૂતુ હોવાથી મનને ઘણુંજ આનંદ મળ્યો હોતું હતું અહા! આંબાનો મ્હોર કમળનાં પુષ્પ કેતકીનો કાંટો નવ વિકસિત કેસુડા અને બ્રમર ગુંગરવ આટલાં વાના કયાં વિલાસીના ચિતને ચળાયા વિના રહે?

“બગીચામાં વિહાર કરતી આનંદથી પુષ્પ ચુંટતી અને રમણીઓ પેલા આંબાના વૃક્ષની નજીક આવી પહોંચી. આ તેજ આમૃ વૃક્ષ છે કે જ્યાં મોતીલાલ છુપાયો છે. આ બંનેને પોતાના તરફ આવતી જોઈ મોતીલાલને ત્યાંથી ખસી જવાનું મન થયું પરંતુ કાંઈ કુદરતી આકર્ષણને લીધે તે ત્યાંથી ખસી શક્યો નહિ તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો ગુલાબ પોતાના ધ્યાનમાં પુષ્પ ચુંટતી હતી પરંતુ મુક્તાની નજર મોતીલાલ પર પડી, ચારે નેત્રો એક થયાં બંનેની દ્રષ્ટિ એક થતાં બંનેના શરીરમાં રોમાંચ થયો. મોતીલાલનું સૌંદર્ય તેજસ્વિતા અને ચહેરાની લવ્યતા જોઈ મુક્તા મોહ પામી ગઈ. સ્ત્રીઓને મોહ થતાંજ લગ્નજ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ થયું મુક્તાનું મુખ અને નેત્રો નીચાં ઢળી ગયા જે પુલ ચુંટવા હાથ લાંબાવ્યો હતો તે પુલ ઉપરજ આંગળી ફરી ગઈ પુલ ચુંટાયું નહિ મુક્તાએ નીચે મોઢે કેટલાંએક વિચારો કરી

લીલા. સ્ત્રીઓને જે વસ્તુની જરૂર હોય છે, તે ત્યારે નજર સામે આવે છે ત્યારે તેમને અતિપ્રય આનંદ થાય છે. એ આનંદનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી પરંતુ સ્ત્રીઓને ડાલે દુઃખ છે તેમના દરેક સુખનાં કામોનાં દુઃખના વાદળાં આવી પડે છે. મુક્તાના હૃદયમાં પણ આનંદ અને ભય એ બંને એકઠાં થઈ જવાથી તેને અકળાવી મુકી ત્યાંથી આડી નજરે જોતી જરાં આઘી ખસી ગઈ ગુલામ થોડી આગળ ચાલી ગયેલી હતી. તેની સાથે તે પણ મળી ગઈ. મોતીલાલે વિચાર્યું કે અહીં વધારે થોભવું ઉચિત નથી. લાગ સારો છે માટે જલ્દી અહીંથી નીકળી જવું જોઈએ. તે ત્યાંથી થોડે દુર ખસ્યો પરંતુ તેના પગ પાછા પડવા લાગ્યા તેની દ્રિષ્ટ મુક્તા ઉપરજ કરી હતી. અને મુક્તા પણ તેની સામુંજ જોઈ રહી હતી. આશ્ચર્ય તો એ હતું કે ગુલામ મુક્તાની પાસેજ હોવા છતાં તેની નજર મોતીલાલ પર પડીજ નહોતી અને મુક્તાએ પણ તેણીને એ સંબંધમાં કંઈ પણ કહ્યું હોય એમ જણાતું નહોતું. કહેવાના તે અખાડાજ કરવાની હોય, એમ તેની નેત્ર પદ્મી પરથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું, તેના શાંત નેત્રો હજુ પણ મોતીલાલને ત્યાંજ ઉભો રહેવાના મશારા કરી રહ્યા હતાં. મોતીલાલ તો વિધાતાની અંપૂર્વ લીલા રૂપસુંદરી મુક્તાને જોઈ ત્યારથીજ સર્વ ભાન ભુલ્યો હતો તેનું ચિત્ત ભ્રમિત થયું હતું તે ત્રૈલોક્ય મોહિનીને કેવા રીતે મેળવવી નેનાજ વિચારમાં ઉભો રહીને મુક્તાના સામુંજ જોઈ રહ્યો હતો.

ચંદ્રનો ઉદય જેમ આકાશને દીપાવે છે તેમ જગતનાં પ્રાણી માત્રને પણ આનંદ આપે છે. પ્રેમનો ઉદય પણ એવોજ ચમત્કારિક છે. એકના હૃદય આકાશમાં ચંદ્ર ઉગ્યો એટલે બીજાનાં હૃદયમાં નેત્રોમાં

અને આખા શરીરની નસે નસમાં તે આનંદ ઉછળી રહે છે. પ્રેમ એ ચમત્કારિક વસ્તુ છે. એ તે એ ચાર નેત્રોનો પ્રેમ એક બીજના હૃદયમાં ઉતરતાંજ કાંઈક નવું દેખાવ ગતાવે છે. મુક્તાનાં હૃદયમાં ઉદય થએલા પ્રેમ ચંદ્રે મોતીલાલના હૃદયમાં પ્રકાશ પાડ્યો. હજારો માણસોની વચમાં છુપાઈ બેઠેલાં પ્રેમીઓની પરિક્ષા કરવાનું સાધન તેમના નેત્રો અને મુખના ચિન્હો છે. પ્રેમ કદી છુપો રહેતો નથી, કાંઈ સુર્યને ઢાંકે તોજ મનુષ્ય પ્રેમને ઢાંકી શકે. સ્વર્ગિય પ્રેમની એજ બહિષ્કારી છે.

બગીચાયાં બધું શાંત સ્તંભ છે વચમાં વચમાં ઝાડ ઉપરનાં પાદડાં ખરવાતો ખડખડાટ થાય છે. કાંઈક વખતે ઝાડની ઓથમાં ભરાઈ બેઠેલાં પક્ષિઓની પાંખો ફફડવાનો અવાજ સાંભળાય છે. બધું સ્તંભ છે એ સ્તંભતાને ભેદી કાઢતો અવાજ સાંભળાયો કાંઈએ ભુમ પાડી. “ મુક્તા હજી પણ તમારું પુષ્પ ચુંટવાનું કામ પૂરું થયું નથી કે ? ”

મોતીલાલ આ અવાજથી ચમક્યો. તે અવાજ તેણે ઝોળીખી લીધો. સુંદરરાયનોજ તે અવાજ હતો. હવે ત્યાં થોભવું બાજબી નથી એમ સમજી મોતીલાલ જરા દુર ખસ્યો. પરંતુ મુક્તાના પ્રેમાકર્ષણે તેને ત્યાંથી આગળ વધવાજ દીધો નહિ.

“ સુંદરરાયનો અવાજ સાંભળી મુક્તા ચમકી તેણે કુલ ચુંટવાનું છોડી દીધું. તરતજ તે ત્યાંથી આડી નજરે મોતીલાલ સામું જોતી મુલાવ સાથે ચાલી ગઈ. અને જેમ લોહું લોહયુગ્મક તરફ ખેંચાય છે તેમ મોતીલાલ પણ મુક્તા રૂપી લોહયુગ્મક તરફ ખેંચાતો તેની પાછળ જાયો.

આણુંદલાલ પોતાની જન્મ તિથીનો દિવસ સર્વ ઉપાધિ રહિત બની પોતાના સ્નેહીઓ સાથે આનંદમાં ગુજરતો હતો. આજે તેણે મોતીલાલ, સુંદરરાય, મુક્તા વિગેરેને જેમ પોતાને ત્યાં બોલાવેલાં હતાં. તેમ કરાંચીના સુપ્રસિદ્ધ પંડિત પ્રભાશંકર કાળીદાસને પણ નિમંત્રણ કરેલું હતું પરંતુ હજી સુધી તેઓ આવેલા ન હતા. એથી પોતાના વિશ્વાસુ નોકર રામગોપાલને તેને તેડવા માટે મોકલાવેલો હતો.

મુક્તા મોતીલાલ, સુંદરરાય વગેરેના આવી જવા પછી ફેટલીક વારે પડિતજી પણ રામગોપાલ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યા આણુંદલાલે તેમને આદર સહિત આસન પર બેસાડ્યા અને પછી સુંદરરાય તરફ ફરીને બોલ્યા ; સુંદરરાય ! આ પડિતને તમે ઓળખો છો એ મહા શય સરપદડના વતની છે. તેમનું નામ પ્રભાશંકર કાળીદાસ છે. જ્યો તિથના કામમાં તેઓ એટલા બધા પ્રવિણ છે કે કરાંચીમાં ભાગ્યેજ કોઈ તેની બરાબરી કરી શકે છે. ! શ્રીયુત શેઠ જસરાજ વાલજીના મંદિરમાં ચાલતી કર્મકાંડ પાડશાળાના તેઓ ઉત્પાદક છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ અત્રે “ચાલતી ઔદીચ્ય સહાયક યુવક મંડળની સંસ્થા” કે જે હડીવાળા ચોવીસીના ઔદીચ્ય વિદ્યાર્થીઓને શ્રી પુસ્તકો સંકલ્પ શીપ અને ગરીબ નિરાશ્રીત કુટુંબો ને અન્ન વસ્ત્રાદી પહોંચાડવાનું કાર્ય કરી રહી છે. તેના એ અગ્રગણ્ય આશ્રયદાતા છે. એમ કહું તો કાંઈ ખોટું નથી. કારણ કે જેમ તેઓ પોતાને માટે દ્રવ્યો પાળી ન કરે છે. તેમ ઉક્ત સંસ્થાને આશ્રય આપવાની યાચના પણ કરે છે. અને એમ કરીને “બ્રાહ્મણોએ દાન લેવું અને દેવું ” એ સુત્ર ને સિધ્ધ કરી ખતાવે છે. તેમની આ પવિત્ર ભાવનાને કષ્ટ તેમની કરાંચી

માં એટલી બધી પ્રતિષ્ઠા જામી ગઈ છે. કે હિંદુ કામતો મોટા ભાગ કર્મકાંડને લગતાં દરેક કાર્યો માટે એમનેજ ખેલાવે છે જ્યોતિષની ખરી ખુબી ગણિત છે. અને ગણિત ઉપર એ મહાશયનો સંપુર્ણ કાબુ હોવાથી તેમના હાથે બનેલાં જન્મપત્રી વર્ષ ફળ ટપકા વગેરે એક ભવિષ્યવેતાની ગરજ સારે છે. એથી વેપારી વર્ગમાં તેમનું એટલું બધું માન છે. કે વેપારની તેજ મંદી જાણવાના જિજ્ઞાસુ વેપારીઓ તેમને શાંતિથી ખેસવા પણ દેતા નથી. આમીસ અને પારસી કામ પણ પંડિતજીને ઘણીજ માનની નજરે જુએ છે. મારા માટે તેઓએ ભાખેલું ભવિષ્ય. અઘાપિ મિત્રકુલ સત્ય માલુમ પડ્યું છે. મને તેમના પર એટલો બધો વિશ્વાસ છે કે ગમે તેવું સાધારણ કામ પણ હું તેમની સલાહ લઇનેજ કરું છું આજુદલાલે પંડિતજીની પ્રસંશા કરતાં અને સર્વને તેમનો પરીચય આપતાં કહ્યું. સર્વ સાનંદાશ્ચર્ય ભાવે પંડિતજીના સામે એકી દ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યા એટલામાં અગાઉથી કરેલી ગોડવણ મુજબ નોકરોએ આવી સ્નાના પ્યાસા અને રકાખીઓ સૌના આગળ ગોડવી દીરાં સ્ના પીતાં પીતાં આજુદલાલે પંડિતજીને પોતાના ભાઈ મોતીલાલની ઓળખાણ કરાવી મોતીલાલ આજુદલાલના ભાઈ થાય છે, એ જાણી મુકતાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

સ્ના પીવાઈ રહ્યા પછી કેટલીક વારે સઘળાંએ સાથે ખેસી ભોજન લીધું મુકતાએ અગાઉથી ખેડકની જાજમ ખખેરી સાફ કરી રાખી હતી. ગાદી તકીયાના ગલેફ બદલ્યા હતા અને આજુદલાલને ખેસવાના તકીયા પાસે પાન સોપારીની પેટી પણ મુકી દીધી હતી. ભોજન લીધા પછી સઘળાં ત્યાં જ્યાં પાન સોપારી વિગેરે મુખવાસ લીધા પછી શેત્રંજ આદિ રમતનાં સાધનોથી આખો દિવસ ખસાર કર્યો.

રાત્રીનું ભોજન લીધા પછી મોડું થઈ જવાથી સુંદરરાય મુક્તા વિગેરે ઉઠ્યાં પંડીતજી પણ જીવાને તૈયાર થયા પરંતુ આણંદલાલે તેમને રોક્યાં સવારનું ભોજન લીધા પછીજ જવાનો આગ્રહ કર્યો કાઢનાથી ના કહેવાઈ નહી. મોતીલાલનો પ્રથમથીજ જાણતો હતો કે રાત્રિ પણ ત્યાંજ રહેવું પડશે એટલે તે ધરની લલામણ મહાદેવને કરીનેજ આગ્યો હતો. ગુલામને એ નોકરો સાથે આણંદલાલે સુંદરરાયના મકાન પર મોકલાવી દીધી. અને નોકરોને ઘેરજ સુવાની લલામણ કરી મુક્તા ત્યાંજ રહી. છેક મોડી રાત્રે બધાએ શયન કર્યું.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ત્રેમયાતના-ત્રેમાકર્ષણનો પ્રભાવ.

રાત્રિનો સમય છે ચંદ્રના સ્નિગ્ધ કિરણોમાંથી પડતી રજતધારા વડે આસપાસના મકાનમાં શિખરો સફેદ રંગે રંગાઈ જઈ પોતાની શોભા વધારી રહ્યાં છે. અહા ! કેવું સુંદર દેખાય છે ! ચંદ્ર દેવે જગત ની જડ વસ્તુઓને પણ કેવી નયન મુગ્ધ કર સુંદર બનાવી દીધી છે. જગતે શુષુપ્તિ દશા પ્રાપ્ત કરી છે. કેળેનો શબ્દ નથી માત્ર ચિંતાને જેણે બેનપણી બનાવી છે. ચિંતાએ જેના હૃદયને જર્જરિત કર્યું છે. તેમનેજ આવા શાંતિના સમયે આનંદના સમયે નિદ્રા નથી તેજ માત્ર આ સ્વર્ગિય સુખ ભોગવતાં નથી. તેમનાંજ વિરહી નેત્રોમાં ચંદ્ર

ની અમૃતમય શીતળતા પ્રવેશ કરતી નથી. કાઠ ધનનું વિરહી છે, કાઠ પ્રેમનું વિરહી છે, કાઠ પુત્રનું વિરહી છે, કાઠ પતિ પત્નિનું વિરહી છે. એ વિરહી જનોના હૃદયને વિરહ વેદના આવી વારંવાર ડખ મારે છે તેમના કામળ કાળજીને ફાક્ષી ખાય છે. તેમના હૃદયમાં વિરહ વિષની જવાળાતા ભડકા ઉઠે છે. ત્યાં ચંદ્રની ઠડી જ્યોતિ પ્રવેશ કરતી નથી. તેમજ તેના હૃદયમાં શાન્તિ નથી. સુખ નથી આનંદ નથી ચિંતાતુર પ્રાણીઓ પાસે નિદ્રા દેવી પણ આવતી નથી. મુક્તાની પણ એવીજ સ્થિતિ છે. પહેલા માળની એક બારી પાસે તે ઉભી છે. તેનો ચહેરો ચિંતાતુર છે. એક હાથ ગાલે ટેકવી ગંભીર વીચાર કરતી ચંદ્ર તરફ જોઈ રહી છે. આકાશમાં અનેક વાદળો જ આવ કરે છે. તેમ મુક્તાના હૃદયાકાશમાં પણ અનેક વિચારનાં વાદળો જ આવ કરી રહ્યાં છે. તેનો મનોહર ચહેરો જોતાં જણાય છે કે પાપીણી ચિંતાએ તેના હૃદયને ઘેર્યું છે ચિંતારૂપી ચિતાના પ્રચંડ તાપથી ઘેરાયલી સુંઠરી ના કપાળ ઉપર પરસેવાના ટીપાં જણાય છે. રત્નિના શીતળ સમયે પરસેવો કેવો? પરસેવાથીજ જણાય છે. કે તેના હૃદયમાં ચિંતાની પ્રચંડ ચિતા બળે છે. તે ચિંતાના સાગરમાં ડુબેલી છે. શ્વાસોસ્વાસથી હૃદય ઉછળતું નથી. આંખો પલક મારતી નથી. સ્થિર નેત્રે બારીમાં ઉભી લીલા સામેના સ્ત્રી તરફ જોઈ રહી છે. ત્યાં પણ તેને શાન્તિ મળી ન હોય તેમ તે ત્યાંથી પાછી ફરી અને શય્યા પર પડી. પથારીમાં અંદરના કીર જોએ પેસાં જઈ શય્યાને શીતળ કરી છે. મુક્તા શય્યામાં પથરાયલી શીતળતાનો ઉપભોગ કરવા પથારી સાથે ચોટી ગઈ પરંતુ તેના સરીર માં વિરહ તાપનું એટલું બધું જોર વધી ગયું છે ! કે શીતળ પથારી વારંવાર ગરમ થઈ જાય છે. તેથી તે વારંવાર તરફડે છે. આભોટે છે

એજ સમયે શીતળ પવનની હલેકી આવી, પથારી ઉપરની આદર અને મુક્તાએ ઓઢેલું ઝીણું લુગડું ઉડવા લાગ્યું. ઓરડાની બધી વસ્તુઓ હાલવા લાગી પવને મુક્તાને અંગે સ્પર્શ કર્યો તેજ ક્ષણે મુક્તા કંપી ઉઠી ઓઢેલું લુગડું ઉઠી ગયું. પહેરેલું વસ્ત્ર પણ ખસી ગયું. ઠંડો પવન આવતાં છતાં પણ તેને શાન્તિ વળી નહી, ઉલટો તે એક ઉઠો નિશ્વાસ નાંખી દુઃખી થઈ તે ઉઠી ને ઉભી થઈ. આરી પાસે ગઈ પણ ત્યાં તેને શાન્તિ મળી નહી. ડ્રામળ બીજાનામાં તેને કાંટા લાગતા હોય તેમ થતું મોઢું છેક ઉતરી ગયું. આરીમાં પણ કાંઈ ગમ્યું નહી પહેરેલું કપડું શરીર પરથી ખસી ગયું તેનું પણ લાન રહ્યું નહી તેવેજ વેશે તે પથારીમાં જઈ પડી.

વિરહી યુવતીના હૃદયમાં બધી વસ્તુની ખોટજ જણાવા લાગી નેત્રો માંથી અગ્નિ વરસતો હતો. ઓરડામાં ગોડવેલી સુંદર વસ્તુઓ તેમને ગમતી ન હતી. ઠંડો પવન શીતળ સુધા વરસાવતો ચંદ્ર પણ તેનો શત્રુ થઈ પડ્યો તેથીજ તે સુખ લેવા જતાં દુઃખી થઈ પડી. બહુ દુઃખે ઘેરાઈ તે બોલવા લાગી રે! શું નારી જન્મ આટલો બધો પાપ મય છે? શું સ્ત્રીના જન્મમાં આટલાં બધા દુઃખ! વિધાતાએ પુર્વ જન્મનું પ્રાયશ્ચિત કરવા માટેજ સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ કરી હશે? તેમ નહોય તો સ્ત્રીને જરા પણ સ્વતંત્રતા કેમ નથી? સંસાર સમુદ્ર તરવાનું જે સાધન તે નારી જાતિ પોતાની સ્વેચ્છાથી ન મેળવી શકે એ કટલી બધી પરતંત્રતા! સ્ત્રીઓને ડગલે ડગલે પરતંત્રતા! આલ્યાવસ્થામાં માત પિતાને અધિન-યુવવસ્થામાં પતિ પ્રેમને આધિન-અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રને આધીન, બસ પરતંત્રતાજ! અહા મારા લાગ્યમાં એ પરતંત્રતા હજી પણ આવી નહિ. ભગવાને મારા નસીબમાં એ ઉપભોગ લખ્યો નથી

મને સ્વામીને આધીન કરી નહિ આ જન્મ વૃથા જશે એમ જણાય છે. યુવાવસ્થામાં સુખોથી વેગળા રહેલી સ્ત્રીનું જીવન કળ રહિતજ છે. હે ભગવાન ! નારી જન્મનું એક માત્ર સુખ પતિ સેવાનુંજ છે. શું તે મારા નસીબમાં લખ્યું નથી ! યુવાવસ્થામાં પતિ સેવા વગર સ્ત્રીનો સમય શી રીતે જાય ? પ્રભુ દયા કરો ! તમારી દયા વગર હું દુઃખી કન્યા શી રીતે જીવી શકીશ હું જન્મની દુઃખી છું, માતા બાલ્યાવસ્થા માંજ મરણ પામી. અરેરે ! માતા હોય તો અત્યાર સુધીમાં તો હું પતિ સેવાનો અલભ્ય લાલ લઇ પણ ચુકી હોઉં. પિતા બિચારા શું કરે. હું પણ તેને શું કહું પ્રભુ ! પ્રભુ ! તેને તું પેરણા કર કે તે માઈ પ્રેમ પાત્ર મેળવી આપે. મોતીલાલ માઈ પ્રેમ પાત્ર છે. તેજ મુર્તિને પતિ રૂપે મેળવી આપે. તેવી પ્રેરણા કર. પ્રભુ તમે કલ્પતર છે ચિંતા મણી છો. પારસમણી છો, કામના પુર્ણ કરો, મેં તેમને જોયા છે ત્યારથી માઈ હૃદય તેમણે ચોરી લીધું છે મને આકર્ષણ કયું છે ઓહ માઈ હૃદય તેમના તરફ ખેંચાય છે જુઓ તેમના દર્શન માટે માઈ મન તલપી રહ્યું છે જાણે માઈ શરીર તેમના તરફ જવા ધસી રહ્યું છે. ઓહ ! માઈ શરીર કંપે છે શા માટે ! મેં તેમને જ્યારથી જોયા છે ત્યારથી માઈ મન યૌવન દેહ અને જીવન સર્વસ્વ તેમના ચરણમાંજ અર્પણ કર્યું છે. ઇશ્વર જો તમે સત્ય હો તો મને તેજ પતિ મેળવી આપો. જો તે પતિ મને નહિ મળે, તો જીવન પર્યંત કુમારીકા રહીશ અન્ય કાઈ પતિની પત્નિ થઈશ નહિ એજ ધર્મ, એજ પ્રતિજ્ઞા ! ભાગ્ય દેવી પ્રસન્ન થશે તો મોતીલાલની ચરણ સેવા કરીશ, તેમને મદદ કરીશ, અને આ જીવનનું સાર્થક કરીશ. એજ મારો પતિ, તેનો ધર્મ, એજ મારો ધર્મ તેનો સુખભોગ એજ મારો સુખભોગ, તેના સુખમાંજ સુખ

માની મારા પ્રાણ શીતળ કરીશ. મારા જન્મનું એક માત્ર સુખ પતિ. તેનેજ સુખે સુખી થઈશ તેમ નહિ થશે તો તે પ્રાણને આનંદ આપનાર મનોહર મુર્તિનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરી કાળના ક્રોમળ પાસમાં ચિર શાંતિ મેળવીશ. જા મન ! તું તે મદા ભાગના મનમાં મળી જા, જાઓ નેત્રો ! તમે તે મહાન પુરૂષના નેત્રોમાં મળી જાઓ, જા જહવા તું પણ તે પુરૂષની અમૃતમય વાણી કાઢતી જહવામાં મળી જા? જા પ્રાણ તે મદાત્માના પ્રાણમાં એકત્ર થઈ જા. જાઓ બંને કાન તે હૃદય વિહારીના કાનમાં મળી જા નિરંતર તેમના કાર્યમાં મદદ કરો. જા શરીરનું સઘળું ચૈતન્ય તું પણ તે પુરૂષના ચૈતન્ય સાથે મળી જા. તેનાથી વિખુટા રહેવામાં હવે શું ફળ છે જેને જે અર્પણ કયું છે તેમનામાં મળી જાઓ ! ભલે આ જડ દેહ વેગળું પડી રહે. ભલે આલ્યાવસ્થાની પરતંત્રતાના કાયદામાં જકડાઈ રહે ભલે અન્ય જનોના હપકાપાત્ર થવાય તે કામ અમયે થઈ રહેશે. હમણું તો મન પ્રાણ તમે સર્વ જાઓ તેમને મારા પ્રણામ કહેજો.

મુકતા તેજ ક્ષણે મૂર્છિત થઈ ગઈ. પથારીમાં પડતાં પડતાં ભોંય-પર ઢળી પડી. તેનું મન ત્યાંજ ગયું તેનાં પ્રાણ ત્યાંજ ગયાં. તેનું ચિત્ત ત્યાંજ ગયું તેનું હૃદય ત્યાંજ ગયું, તેજ પણ તેજ મનમોહન મોતીલાલ પાસે ગયું જડદેહ ત્યાં પડી રહ્યું, ધન્ય છે પ્રેમ તને અને તારી લીલાને. ધન્ય છે તારા અદૌકીક પ્રભાવને !

કેટલોક વખત એમજ વીતી ગયો. પવને દયા કરી વહેવા માંડ્યું શરીરની ગરમી ઉતારી ઠંડક કરી કેટલીક વારે માત્ર ચૈતન્ય આનંદ તે ઉઠી ઉભી થઈ આમ તેમ ફરવા લાગી. બારી પાસે ગઈ પરંતુ

પુર્વ સ્થિતિ કરતાં કાંઈ પણ વિશેષ ફેર જણાયો નહિ એકાએક કાંઈ વિચાર આવતાં તે ઓરડો છોડી ચાલી ગઈ. ક્યાં ગઈ તે કાંઈ જણાયું નહિ.

અહા ! પ્રેમ એક મોહિની છે, જેના હૃદયમાં એક વખત પ્રેમ હિતપત્ર થયો કે તેને મોહિની કાગીજ એ મોહિની જીવન પર્યંત છુટતીજ નથી. બાણ શય્યા પર સુતા હોય કે તપેલી રેતીના રણમાં ઉભા હોય. જળના ઉંડા ભાગમાં કુખાડ્યાં હોય કે આકાશના ઉચામાં ઉડ્યા ભાગમાં ઉડ્યાં હોય તોપણ પ્રેમની મોહિની આકર્ષણ કર્યા વિના રહેતીજ નથી પ્રેમ વૈર્ય તમને છે દ્રઢ પ્રતીજ્ઞાથી ચળાવે છે. ગંભીરતા છોડાવે છે, મૌન્ય તોડાવે છે. સમસ્ત મદગુણ ભુલી જઈ હિતાહિતનાં જ્ઞાનથી શુન્ય બની જઈ, મનુષ્ય પોતાના પ્રેમીના દર્શન કરવા દોડે છે. પ્રેમ એ હૃદયને, મનને, આંખને, પગને, કાનને, હાથને અને આખા શરીરને ધકેલી પોતાના પ્રેમીની પાસેજ ઉભું કરી દે છે. પ્રેમ એ બંને પ્રેમીઓને મેળવી આપે છે. ચાર નેત્રો ભેગાં કરે છે પ્રેમીઓ અમૃતમય વાગીથી હૃદયને શાંત કરે છે. પ્રેમ એ એકા અદ્ભુત કારસ્તાન દેવ છે !

એક તરફ મુકતા પ્રેમચાતના ભોગવે છે ત્યારે બીજી તરફ મોતી લાલની પણ એવીજ અવદશા થઈ રહી છે. તે પથારીમાં તરફડે છે. આંખોમાં ઉંઘ નથી. હૃદયમાં શાન્તિ નથી આખી રાત્રિ એકજ ચિંતા થઈ રહી છે. તે સુંદરી તેજ મૃગનયનિ તેજ મનોહર નયન મુગધકર સ્વર્ગની અપસરા જેવી મુકતા તેના હૃદયમાં સુક્ષ્મરૂપે ઉતરી પડી હૃદયમાં અશાંતિ મચાવી રહી છે. ઘણા યત્ન કરવા છતાં તે મનોહર છબી ભુલાઈ જવાતી નથી ભુલાઈ પણ જતી નથી મોતીલાલ જ્યાં નજર

ફેફ છે ત્યાં તેજ મનોહર મુર્તિ જણાય છે હમણાં તે જાન ભુલ્યો એ એક ચિતે આકાશના ચંદ્ર સામું જોઇ તેમાં મુકતાની સુંદર મુર્તિ નીરખી રહ્યો છે. ચંદ્ર આકાશમાં જેમ જેમ મુસાફરી કરે છે તેમ તેમ તેને તે યુવતી ચાહતી જણાય છે. ચાલતાં ચાલતાં છેવટે જાણે તે તેના ઓરડામાંજ આવશે એવી આશામાં વાટ જોતો ખેડો છે છતાં થોડી થોડી વારે તેનું ધૈર્ય ખુટી જાય છે, ત્યારે નિરાશ હૃદયે પથારીમાં પડી જાય છે. ચંદ્રના સામું જોવાનું બંધ કરી પોતાના ઓરડામાં જીએ છે. ત્યારે ત્યાં પણ તેને તેજ મનોહર છબી તેની આંખો સામે નૃત્ય કરતી જણાય છે જાણે હૃદયમાંથી નીકળી ધીમે ધીમે દિપકની જ્યોતિમાં જાય છે અને ત્યાંથી મોટું સ્વરૂપ દ્રષ્ટ મોતીલાલને તલસાવે છે મોતીલાલનું ચિત્ત તે યુવતિનું દર્શન કરવા તલપી રહ્યું છે. તેનો વિચાર સાગરે તોફાની થઇ ઉઠ્યો છે. એજ સમયે કાઠએ બારણું ઉઘાડ્યું હોય એવું જણાયું. કાઠનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો કાઠએ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો હોય એમ પણ જણાયું. મોતીલાલે તે તરફ નજર કરી એક યુવતી તેના તરફ આવતી જણાઈ.

વાંચક તમે શું આ યુવતીને ઓળખી શક્યા છો ? તે યુવતી ખીલ કાઠ નહિ પરંતુ મુકતાજ હતી. અહા ! જોયો પ્રેમાર્પણનો પ્રભાવ !

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પ્રેમીઓના મેળાપ

‘કેણુ મુક્તા ? અત્યારે અહીં ક્યાંથી .’ મોતીલાલે તે યુવ-
તીને ઓળખતાંજ થરથરતે માટે કહ્યું.

‘હા, પણ મોતીલાલ તમે અત્યાર સુધી જાગો છો ?’ મુક્તાએ
સામે પ્રશ્ન કર્યો.

“ મુક્તાના કેમળ શબ્દનો મોતીલાલને કર્ણધ્રાત થતાંજ તે
બીછાના પરથી બેઠો થયો. ”

‘ તરફી લેવાની કાંઈ જરૂર નથી. સુતા રહો ’ મુક્તાએ સ્મિત
કરતાં કહ્યું.

‘ પણ અત્યારે તું અહીં શા માટે આવી ? ’

‘ તમેજ મને બોલાવી હતી ના ? ’

‘ મેં બોલાવી હતી ? ’

‘ હા તમેજ મને બોલાવી, અને હું આવી ! ’

‘ મુક્તા આજે તને શું થયું છે ? ’

‘ જે તમને થયું છે તેજ મને થયું છે ! ’

‘ એટલે ? ’

‘ એ તમારા હૃદયને પુછો ? ’

‘ હું તો આ તારા માર્મિક શબ્દોમાં કાંઈ સમજી શકતો નથી. ’

‘ ક્યાંથી સમજો ? ’

‘ અરે પણ તું કહેવા શું માગે છે ? ’

‘ વાહરે મારા અનણ્યા પ્રવાસી તમે પણ હદ કરો છો હો. તમારું પુરોનાનું આજ કામ છે કે ! ’

‘ પણ એવું મેં શું કામ ક્યું છે ? ’

તમે મારી ચોરી કરી છે ?

‘ ચોરી ? અને તે પણ તારી ચોરી. ? ’

‘ હા હા. મારી ચોરી. ’

‘ મુકતા! ખાલી તું મગજ ખપાવે છે. જા માઈં માથું દુઃખે છે, મને નિરાતે સુવા દે ? ’

‘ શું તમારું માથું દુઃખે છે ? ત્યારે ત્યો હું કાંઈક એપકું મગજ થડો થાય પછી મારી કરેલી ચોરી તમને યાદ આવશે ? ’

‘ નહિ ? નહિ ? તમારે કાંઈ તસ્દી લેવાની જરૂર નથી ! ’

‘ પણ એમાં શું છે ? ’

‘ છે તો કાંઈજ નહિ પરંતુ દેશ, કાળ, મહ સ્થિતિ વિગેરેનો યોગ્યાયોગ્ય વિચાર કરવા જોઈએ ? ’

‘ આમાં તો હું કાંઈ અયોગ્ય જોતી નથી. દેશકાળ સ્થિતિ સર્વ સાનુકુળજ છે. ’ મુકતા દ્રઢમઢ રાખી બોલી.

મોતીલાલે પણ સાંખી ખેંચ તાણુ નહિ કરતાં તેમનો હસ્ત સ્પર્શ પણ કાંઈ શક્તિ આપશે એમ જાણી બોલ્યો ‘ ઠીક જેવી તમારી પંખી. ’

સાંભળતાંજ મુક્તા મોતીલાલના બિછાનાં પાસે ગઇ અને તેના ઓશીકા પર બેઠી. સ્વભાવિક સ્નેહને અવલંબી દુમિયાદારીમાં પરપુષ્પ સમક્ષ સ્ત્રીને રાખવાની લગ્નજનો ત્યાગ કરી આ વખતે માત્ર વિશુદ્ધ હૃદય રાખી બેઠી. મુક્તાનો કામળ હસ્ત મોતીલાલને મસ્તક પર પડતાંજ તેને નિરાંત વળી. મીઠાએલી આંખો ઉઘડી અને હાથ. એમ બોલી ઉઠ્યો. ક્ષણવારમાં માથાનો વ્યાધિ નિર્મુળ થયો. કાંઈ નહિ જોયું ઔષધ ! ઔષધમાં માત્ર મુક્તાના વિશુદ્ધ હૃદયથી પોતાના મસ્તક પર મુકાએલો કામળ હસ્ત !

‘બસ બહુ થયું બહુ ઉપકાર થયો, મુક્તા ! હવે તમે જાઓ મોકું થશે !’

‘હો ! ત્યારે તમારે માથે ચંદન લેપ કરું.’ એમ કહી મુક્તા ત્યાંથી ઉઠીને ઓરસીઓ શોધી કાઢી ચંદન લઇ બસવા બેઠી ક્ષણવારમાં ચંદન તૈયાર કરી મોતીલાલ પાસે આવી પહોંચી અને ચંદન ચોપડવા લાગી.

મસ્તક ઉપર શીત લેપાચ્છાદન થતાં જો કે મસ્તકની ઉશ્મ સમી પશુ તેજ ઉશ્મએ હૃદયમાં વાસ કર્યો. શું ? દૈવની ઇચ્છા હશે કે મુક્તા મારી થશે ? મુક્તા ! તું ખરેખર સૌંદર્યનો નમુનો છે. તું જેની ચર્ચા તેનો ભાગ્યોદયજ થવાનો ? તું સ્ત્રી જાતિનું પરમ કર્તવ્ય, પતિ પરાયણ થવું એ પુર્ણ રીતે સમજે છે. તારું વિશુદ્ધ હૃદય અને તેમાંની કામળતાનો પાદુભાવ કયા વિરલને અકિત થશે. આરે ? પરમાત્મા તે આ સૌંદર્યને અહીં ક્યાંથી આણ્યું. દેખીને દાઝવા માટેજ કે ? આવી ઉત્તમ મનોભાવનાવાળીને શુદ્ધ સ્નેહાળ સ્ત્રીઓ આ સમ-

યમાં લાગ્યેજ હોય છે? ધણેખરે સ્થાને શુદ્ધ સ્નેહ નહિ હોય આવા ઉત્તમ યુગ્મ તો પુર્વ જન્મનાં સંસ્કારથીજ બને છે. ને તેઓજ સ્વર્ગિય આનંદ ભોગવે છે. મુકતા? તું એ સ્વર્ગિય આનંદનો અનુભવ લેનારી ચમત્કાર કે કેમ? મારે તારી આપેક્ષા નથી. અને રાખું તો એ નકામી છે. પરંતુ તારા સુખાર્થે હું વિશુદ્ધ ભાવથી પરમાત્મા પાસે પ્રાર્થના કરું છું કે તને તારો ઇચ્છિત સ્વામી મળે. ને તું આપણા હીંદુ સંસારના કળ્લેડાંના અને ઉત્તમ કુળના અલિલાષમાં દુઃખ પડે તો દીકરીને ભલે પડે, પણ આવું આબરૂદાર ઘર ક્યાંથી ” આવા દુષ્ટ રિવાજમાં સપડાઇ ન જ ને સુખી થા એજ મારી ઇચ્છા? આવા ક્ષણભંગુર વિચાર મોતીલાલ કરે છે ત્યારે બીજી તરફ મુકતાનું પણ તેના હૃદયનું અને હસ્તનું લિન્ન પ્રકારનું કાર્ય ચાલતું હતું. મોતીલાલ ! મારો અને તમારો અત્યારનો આ સ્પર્શ મારા હસ્તનો અને તમારા મસ્તકનો છે તે સ્થાને પરમાત્માએ તમારો જમણો હાથ મુક્યો હોત તો હું કેવી સુખી થાત ? અરે ! એમ કુદરત વિરૂદ્ધ તો બનવું અશક્ય. પુરંતુ લગાર તે હસ્ત અહીંયાં લાગ્યા હોત તોજ બસ હતું ! મારા સ્નેહાતુર હૃદયની સાથે તમારું હૃદય જોડાય તો કેવું સારું ! પણ અરે ! એ દિન ક્યાં દેખાવાના છે ! એ પૈસાદાર અને હું એક સાધારણ સ્થિતિના પિતાની પુત્રી ? હશે તમે તમારીનેજ સુખી કરજો કદાચ અત્યારે મારી મનોવાંચના તમોને કહું ને તેનો સ્વિકાર ન કરો તો મારે મારા હૃદયને સ્નેહ વૈરાગ્યનું ભગવુંજ સળવવું પડે ! દેહને તો કાંઈ લોક લલ્લજાએ અને મનુષ્ય મંડળમાં પહેલાં ગણાવાની બીકે સળવાય છે ! ના ! ના ! કદાચ કહું તો હૃદય કોમળ છે એટલે અસ્વિકાર તો નહીં કરે ! પણ એકદમ એ સાહસ કરવું એ ઠીક દેખાય નહીં. વખતે તેમાંથી કાંઈ અનિષ્ટ પરિણામ પણ નિપજે અરે ! પણ આ હૃદય તો

હવે ખીજને સ્નેહદાન આપશેજ નહિ ! આપવાનું સ્થાન તો આજ છે ! મારા પિતા પુછે તો પણ મુક્તિ અમુક્તિથી આજ વિચાર દર્શાવવો પાછી તો ધમરને ગમે તે કરે ! ગાય અને દીકરીને તો જ્યાં દોરીને લઇ જશે ત્યાં જશે ! કાંઇ તેનું બળ છે ? એ તો પ્રારબ્ધ પડ્યું મને કમને નિલાવવુંજ ને સુખ દુઃખમાં જીવન ગાળવું એટલામાં ચંદન ક્રિયા પણ સંપૂર્ણ થઇ, તેની સાથે બંનેના પ્રણયના માનસિક આપાર પણ બંધ પડ્યા, પરંતુ સ્નેહની લાગણીનો પ્રવાહ તો ચાલુજ રહ્યો. બંને જણા મૌન્ય ગ્રહણ કરી થોડી વાર શાંત રહ્યા પરંતુ તે શાંતિએ પણ પ્રત્યેકનો હૃદયભર સંબંધ રાખી ત્યાગ કર્યો.

‘લ્યો ! સહજ વાર તમારું પાદ સેવન કરું !’ એમ કહી પ્રત્યુત્તરની રાહ નહીં જોતાં મુક્તા ઉભી થઇ પગ પાસે બેઠી. મોતીલાલથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહીં થોડી વારે તેણે કહ્યું ‘મુક્તા ! રહેવા દે, આ તારું મારા પ્રત્યેનું કર્તવ્ય નથી !’

‘તમારા પ્રત્યેનું નહિ ! પરંતુ એક વિશુદ્ધ લાવનાવાળા અતિથી પ્રત્યે તો મારું કર્તવ્ય છેજ !’

‘હા, બલે તારું એ કર્તવ્ય હોય પણ હું તો તેનો સત્કાર નહિ કરી શકું, મારા પગને તું ન ચડાવતી !’ મોતીલાલે મુક્તાની એ ઇચ્છાનો ઉચ્છેદ કર્યો.

‘કેમ ?’ મુક્તાએ પ્રશ્ન કર્યો.

‘આવો સંબંધ અનુબ્ધ અમુક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે ત્યારેજ તે અનુભવી શકે ?’ મોતીલાલ સહજ સ્વેચ્છાને જન્મ આપીને બોલ્યો.

‘ ભલે એ સંબંધને તમે ઇચ્છતા હો તો સદૈવ ઇચ્છજો. ,
મુક્તા પણ એવાજ ગર્ભિત ભાવથી બોલી.

‘ મારી ઇચ્છાનો પ્રવાહ ચાલુ રાખવો એ કાંઈ મારા
હાથમાં નથી ! ’

‘ ત્યારે ? ’

‘ એ તો પ્રતિ વસ્તુની ઇચ્છાને આધીન છે. !

‘ હું કાંઈ સમજતી નથી ! મુક્તાએ વાતને મોણમાં નાંખ-
વા માંડી. ’

‘ અસંખ્ય વસ્તુની ઇચ્છા રાખીએ તો પ્રદિપ્ત થતી ઇચ્છાનો
કાળ જતો પણ અંત આવે. !

‘ એ ખરું પણ એમ ન હોય તો કેમ ? તે વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય
કે નહિ. !

‘ બેશક થાયજ. તો તો સર્વે સાનુકુળજ. !

‘ ત્યારે સમજો કે સર્વ સાનુકુળજ છે. ’

‘ અહો ! આ તો બંનેના વિચારનું સ્પર્શ થયું ! મોતીલાલ
કાંઈક સ્પષ્ટતા દર્શાવી બોલ્યો. ’

‘ વિચારોનું શમાટે કહો છો. ! હૃદયનું થયું એમજ કહોને ? ’
મુક્તા પોતાનો આવિર્ભાવ દર્શાવી તદન સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બોલી. ,

‘ પણ બંનેની સ્થિતિ પરતંત્ર છે. ’

‘ તો ક્યાં આ દેહનાં સ્પર્શની વાત છે. આ તો હૃદયના
સ્પર્શની વાત છે ના. ! મુક્તા મોતીલાલની શંકાનું સમાધાન કરી બોલી.

‘ બંનેનો અર્થ તો એકજ છે. ના ? મોતીલાલને પુનઃ શંકા થઈ.

ત્યારે ખીજું શું !

‘ શું ? ત્યારે મારો દાંપત્ય સ્નેહ અનુભવવાનો નિર્ણિત માગ થઇ ચુક્યો ? ’

‘ એમાં વળી કાંઈ ખામી કે ! ’

ભવિષ્યમાં પરતંત્રતા અને અન્ય સૌંદર્યને લેઇ આ વિચાર ક્ષોભ પામે તો ? મોતીલાલે મુક્તાનું હૃદય પારખવા પ્રશ્ન કર્યો.

‘ અફસોસ કે તમારા મુખમાંથી આવા શબ્દો નીકળે છે ! ખરેખર ! સ્ત્રી સમાજની અધમતા થવાનાં કારણોમાં પુરૂષોત્તે તેના પર અવિશ્વાસ એ પણ એક કારણ છે ! આપણા દેશની સ્ત્રીઓ આમ છતાં એટલી અધમ નથી થઇ કે એક વખત જે હૃદયને સ્નેહ અકિત થઇ તેનો તેના કરતાં કવચિત ઉત્તમ સૌંદર્ય અને ગુણ દેખે. તો પણ ત્યાગ કરે ! તેને તો તે એક ભાવથીજ ઓગળશે ? અન્ય દેશમાંની સ્ત્રીઓ કરતાં આ દેશની સ્ત્રીઓ આ બાબતમાં ચડે છે. પછી ભલે તે સાહિત્ય અને કળામાં ઉતરતી હોય ! પુરૂષવર્ગ પોતાના અંતઃકરણમાં રહેલી જાની વાત સ્ત્રીઓ આગળ નહીં કરતી એ ભાવનાનો ત્યાગ કરી એક નિષ્ઠાથી સ્ત્રી જાતિને આત્મ અર્ધાંગ સમજી તેઓ પર વિશ્વાસ મુકી પોતાનો વિચાર દર્શાવે તો ભાગ્યેજ કોઇ સ્ત્રી કંતસ નિવડે ! હિંદની દરેક નારી સારી રીતે જાણે છે કે પોતે એક ઉત્તમ ગ્રહણી તરીકે ગ્રહકારભાર અણાવવાને તથા બાળકોને ઉન્નતિમાં લાવવાને સરખાએલી છે. નહિ કે ! જાહેર મેળાવડાઓમાં ભાગ લઇ પુરૂષ વર્ગની સાથે સ્પર્ધામાં પોતાનું પાકિત્ય બતાવવાની ખાતર ! આમ છતાં તેઓ પોતાના વિચાર અમલમાં લાવી નથી શકતી તેનું

મુખ્ય કારણ પુરૂષ વર્ગનો તેઓના પર અવિશ્વાસ છે ? જો પુરૂષ વર્ગ શુદ્ધ હૃદયથી તેઓના આગળ વાત કરે, ને પોતાના જ્ઞાનનો તેઓને સ્વાદ ચખાડે તો જલદી થોડાજ વખતમાં આત્મોન્નતિ સાથે દેશોન્નતિ પણ થાય ! મુક્તા મોતીલાલના મતનું ખંડન કરી સહજ ક્રોધથી બોલી.

‘ આમાં એવડું બધું શું છે ! આ આક્ષેપ કાંઈ તમારા પર નહોતો ! મોતીલાલે શરમાઈ જઈને કહ્યું.

‘ ત્યારે માફ કરેલું પ્રસંગોપાતજ હતું ? મુક્તા જાણે ભુલની ક્ષમા માગતી હોય એમ બોલી.

‘ હશે જવાદો એ વાતને ! પણ—’ મોતીલાલ બોલતા અટક્યો.

‘ પણ શું ? કહેને શામાટે અચકાઓ છો !

‘ આપણાથી આ સાહસ તો નથી થયુંને ? ’

‘ સાહસ કાંઈજ નહિ જે થયું છે તે ડીકજ થયું છે. !

‘ એમ કે ? ’ મોતીલાલ આનંદથી હસ્યો.

‘ અને તેના હાસ્યની સાથે ક્રોધએ ઉમેરો કર્યો. બહારથી પર-શાળમાં ક્રોધના હસવાનો અવાજ સાંભળાયો મુક્તાએ તે અવાજને ઓળખી લીધો. તે અવાજ ગુલામનોજ હતો. મુક્તા તો તે આવાજ સાંભળી ચમકી, કંપિ, ભયભિત થઈ, કાન્ટના પુતળાની માફક ત્યાંજ સ્થિતિ ગઈ. ગુલામ અંદર આવી પુછશે તો શું જવાબ દઈશ ? એવા વિચારમાં તે સિન્ન થઈ ગઈ તે નીચું જોઈ પગના અંગુઠા વતી ભોંય ખોતરવા લાગી. મોતીલાલની પણ તેવીજ સ્થિતિ હતી. કેટલીકવારે મોતીલાલે બારીમાંથી બહાર ડોક્યું કાઢ્યું. સઘળું શાન્ત ત્યાં ક્રોધ પણ માણસ જણાયું નહિ. ‘ કાંઈ નથી મુક્તા ? એતો આપણને ખાલી

બ્રમ થયો. નોપણ હવે તારે અહીં થોભવું વ્યાજખી નથી. સુર્યોદય થવાને થોડીજ વાર છે. માટે તું જલદી અહીંથી નીકળી જ આણંદલાલ જાણશે તો કાંઈ અનિષ્ટ પરિણામ આવશે. ?

મુક્તાને મોતીલાલનું કહેવું વ્યાજખી લાગ્યું પરંતુ તેનું અંતઃકરણ તેને ત્યાંથી ખસવાને ના પાડતું હતું, તેણી બોલી “ પાછા ફરી ક્યારે મળશો ! ”

“ પ્રભુ જ્યારે મેળવશે ત્યારે ? કારણ કે મોટાભાઈએ મળવાનો સમયજ એવો રાખેલો છે કે આપણ બંનેનો ભેટો થાયજ નહિ ? ”

“ તેમાં તેનો શો હેતુ હશે ? ”

“ એ તે જાણે ! પણ મુક્તા ! હવે વિશેષ વાતચીતનો સમય નથી જો પ્રાતઃકાળ થઈ ગયો છે. વખતે ગુલાબ આવી ગઈ હશે માટે તું જ નહિ તો કાંઈ અનિષ્ટ થશે ? રંગમાં ભંગ પડશે. ? ”

મુક્તા પ્રણયયોગનો ત્યાગ કરી મોતીલાલની તરફ સ્થિત હાસ્ય કરતી બહાર નીકળી પોતાના ઓરડામાં આવી ગઈ મોતીલાલનું કહેવું ખરું હતું. ગુલાબ આવી ગઈ હતી. આણંદલાલ, સુંદરરાય, વિગેરે પણ બહાર ઓટલા પર બેસી દાતણ કરતા હતા. પરંતુ તેના સારા ભાગ્યે હજુ સુધી તેના સુવાના ઓરડામાં કોઈ ગયું હોય એમ જણાતું નહોતું કારણ કે તેનું બીજાનું જેવી ને તેવી સ્થિતિમાં પડેલું હતું તેણી જાણે હમણાંજ ઉંઘમાંથી ઉડી હોય તેવો ભાવ કરતી પોતાના ઓરડામાંથી બહાર નીકળી કેટલીક વારે મોતીલાલ પણ ઉઠ્યો. પોતાના પ્રિય પાત્રને પ્રસન્ન રાખવા આજે મુક્તાએ પોતાના હાથથીજ રસોઈ બનાવી. દંતઘાવન આદિ ક્રિયા બલાશ થયા પછી સઘળાએ સાથે ભોજન લીધું, અને પછી સઘળું સ્નેહી વર્ગ વીખેરાઈ ગયું. મોતીલાલ અને મુક્તાને મળવાનો ફરી પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયોજ નહિ. !

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કેસરની કરામત.

‘ મહાદેવ ! જો આજે મારી છાત્રી કેરી દેખાય છે ? ’ હમણાંજ નવો દેસ પહેરી માથાના કેસ ઓળી સેથો પાડી સજ્જ થએલી અને આયના આગળ ઉભી ઉભી પોતાના રૂપ સૌંદર્યને રૂઆબથી જોતી કેસરે આંખના ઇશારા સાથે મહાદેવને પુછ્યું.

‘ કેસર ! સાચું કહું ! તું કહેશે કે મારા વખાણુ કરે છે પણ આજનો દાક કાંઈ એરજ બન્યો છે. પારસી ફેશનનું આ બ્રાડિઝ કેવું શોભે છે. ? સાડીનો અને એનો રંગ મળતોજ આવે છે. મહાદેવે પેતાની સ્ત્રીની તારિક કરતાં કહ્યું. •

‘ બ્રાડિઝ શીવાયું છે તો સાઈ, મેં જાણ્યું કે એ નવો ગામ-ડીઓ કપડું બગાડશે પણ થોડી સિલાઈમાં કામ સાઈ કર્યું છે. હવે આપણે શીવાયું કામ એનેજ આપીશું, પણ પેલો ચંદનહાર તો હું પહેરતાંજ લુલી જાઉં છું. ક્યાં મુક્યો છે ? જરા લઈ આવોંની !

કહાગરો પતિ આવી લઈ ટુંક ઉઘાડી અને ચંદનહાર બહાર કાઢી તેની કારીગીરીના વખાણુ કરતો કેસર પાસે આવ્યો અને બોલ્યો. ‘ હમણાંના ઘાટ પણ તરેહ તરેહના થઈ ગયા છે. શી કારીગીરી વાપરી છે ? ચંદનહાર આ ઢાટમાં પડ્યો એટલે પછી જોઈ લ્યો રૂઆબ ?

‘ મહાદેવ ? તમે પણ મારી એટા કરો છો કેમ ? કસબ કરવો તો પુરો કરવો, નહિ તો આપણી ચતુરાઈ શા કામની ? જો એમ ન કરીએ તો કરાચી જેવા શહેરમાં આપણો કોણ લાવ પુછે ? કાંઈ રૂપ ને કંઈ તાલ મેલ બને હોય ત્યારેજ કોઈ અંગત. ’ ?

‘ હાજતો અમને પુરોને તમારા જેવું ન આવડે. ’

‘ હશે, પણ મહાદેવ તમે કહેતા હતા તેમ આ રતિલાલ પાસેથી બે ત્રણ હજાર મેળવવાની તમારી આશા તો હજુ ફળીભુત થઈ નહિ ? ’

‘ થશે કેસર ? ઉતાવળે આંખા ન પાકે મેં તેને માટે સમજાવી તૈયારીઓ કરી રાખી છે. ’

‘ અરે શું, તૈયારીઓ કરી રાખી છે ? તમે તો વારંવાર એમજ કહ્યા કરો છો. તમારાથી કાંઈ વળવાનું નથી. જુઓ આજે હું તેની પાસેથી કેવી યુક્તિથી કઢાવું છું ? ’

‘ કેસર ? રતિલાલને તું કાચો ન સમજતી તેના જેવો લયંકર માણસ આખા કરાચીમાં નથી. ’

‘ અરે એવા લયંકર માણસને ભોટ બનાવું ત્યારેજ મારું નામ કેસર. ? ’

‘ તારાથી કાંઈ પણ થવાનું નથી. રતિલાલને તો કોઈ વખતે હુંજ દાવમાં લઇશ ? ’

‘ ત્યારે આજ મારો પણ રંચ જુઓ. જે હું કરીશ તે તમારાથી બિલકુલ બનશેજ નહિ ? ’

‘ વારૂ જોઈશું, પણ આજે ઉમેદમત કેમ આવ્યો નહિ ?

‘ આવશે તેનો વાયદો ખાલી નહિજ નય મેં તેને આશા દોરીએ અધર લટકાવ્યો છે. એટલે આજે જરૂર તે અહીં આવશે અને તેની પાસેથી પણ પૈસા કઢાવવાનો લાગ ફાવશે. ’

‘ કેસર ? તારી કરામત પણ કાંઈ ઓછી નથી હો ? તું પણ હદ કરે છે ?

‘ અરે ! તમે જુઓ તો ખરા આજે એકજ કાંકરે એ પક્ષીઓ પાડવાં છે. ’

‘ પણ કેસર ? ઉમેદમત તો હજી સુધી આવ્યો નહિ અને રતિલાલ તો હમણાંજ આવી પહોંચશે. ’

‘ અરે ! એ તો એમજ ચાલશે. છોતે રતિલાલ આવે ? તેની આંખમાં ધુળ નાખવી એ કાંઈ મોટી વાત નથી ? તે દિવસે હરિવલ્લભદાસ આવેલા હતા અને રતિલાલ પણ ધરમુંજ હતો, પરંતુ કેવી યુક્તિથી કામ લીધું હતું, રતિલાલને જરા પણ ખબર પડવા દીધી હતી ! એ શિવાયના અનેક મનુષ્યો તેની હાજરીમાં અને ગેરહાજરીમાં આવે નય છે, પરંતુ તેને કાંઈ પણ શક આવે છે ? અરે ! મહાદેવ ? રતિલાલને તું ગમે તેવો લયકર કહેતો હોય પરંતુ તેને રીઝાવવો એ કાંઈ મોટી વાત નથી. ?

આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ ચાલે છે, એટલામાં કોઈએ એકાએક બારણું ખખડાવ્યું કેસરે ધડીઆળમાં જોયું. તો ખરાખર આઠ વાગેલા હતા, મહાદેવને બાબુના ઓરડામાં બેસવાનું કહી કેસરે બારણું ઉઘાડ્યું; અને ઉમેદમત અંદર દાખલ થયો. કેસરે તેમનો સત્કાર કર્યો અને

તેને અંદરના ખંડમાં લઇ ગઇ. જેમાં પોતાને સુવાતો પક્ષંગ હતો. એક બાળુએ પીતળની સાંકળોની હિંડોળા ખાટ હતી, વચ્ચે એક હેંગીંગ લેમ્પ ટાંગેલો હતો તેમાં ઝાંખી બતી બળતી હતી, તેને કેસરે જરા તેજ કરી ખંડની અંદર દેશી વિજ્ઞાપતી કામવાસનાને પ્રદિપ્ત કરે એવાં ચિત્રો ગોઠવેલા હતાં. એક બાળુ એક નાની કપાટ અને એક નમુનેદાર પેટી હતી. એ શિવાય આમ તેમ બીજાં શ્રંગાર યોગ્ય જગ્યાએ ગોઠવેલો હતો, હિંડોળા ખાટ પાસે એક કાચ મુકયો હતો અને તેની સામે ભીંત પર એક મોટો આરીસો ટાંગ્યો હતો. કેસર ઉમેદમલ સાથે પક્ષંગ પર બેઠી કેટલીક આડી એવળી વાતો કર્યા પછી ઉમેદમલે પુછ્યું ‘ કેસર ? આ રીતે હમેશાં મારે અહીં આવવું તેના કરતાં જો તું સમજે તો...

‘ હા, એ હું જાણું છું પણ.....’

‘ પણ શું, એમાં તને કાંઇ હરકત છે ? ’

‘ હરકત તો કાંઇ નહિં પણ મારા પર રતિલાલનું કેટલુંક દેવું છે. તે પતાવ્યા શિવાય મારાથી કાંઇ થઇ શકે તેમ નથી. ?

‘ કેટલું દેવું છે ? ’

‘ આશરે પંદરસો બે હજારનું હશે. ’

‘ એટલું બધું દેવું શાથી થયું ? ’

‘ એ બધા મહાદેવના કામ છે. ’

‘ એટલે ? ’

‘ એટલે શું ? એ વાતને લંબાવવામાં સાર નથી. હુંકામાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે તેણે રતિલાલ પાસેથી કાંઇક વેપારને

બહાને પૈસા લીધા અને તે સઘળા તેણે જુગારમાં ગુમાવ્યા, આજે લગભગ ત્રણ વરસ થવા આવ્યાં છે. મારી પાસે પૈસા ક્યાંથી હોય કે હું આપું. ? રતિલાલ તો હમેશાં આંટા ખાય છે. ગઈ પરમ દિને તે અહીં આવેલો હતો અને નહીં ખોલવાનું ખોલી ગયો પણ શું કરું ? જ્યારે મેં તેને બહુજ કાલાવાલા કર્યા ત્યારે તેણે એકાદ બે દિવસ થોભવાની મહેરબાની કરી, પરંતુ જો કાલે તેમના પૈસા ન અપાય તો "...કેસરની આંખમાંથી અશ્રુ બિંદુઓ પડવા માંડ્યાં.

‘ પણ તેના પૈસા પતાવી આપીએ તો ! ઉમેદમલે તેણીને શાંતિ આપતાં કહ્યું. ’

‘ તો પછી બાકી શું રહ્યું ! ’

‘ વાઈ તેના પૈસા પતી જવા પછી તો કાંઈ હરકત નથી ના ? ’

‘ ના પછી મને કાંઈ હરકત નથી. ’

‘ લે ત્યારે આ પંદરસો રૂપિયા તો હાલ મારી પાસે છે. બાકીના કાલે મારી સાથે લેતો અવીશ કાલને કાલે તેના પૈસા આપી દઈએ પછી કાંઈ. ? ’

‘ બસ, તેમનું પતી જવા પછી તમે જેમ કહેશો તેમ કરવા હું તૈયાર છું. ? ’

‘ ઉમેદમલ મુખે બન્યો, તેણે તરતજ પાકીટમાંથી પંદરસોની નોટો કાઢીને કેસરનાં હાથમાં આપી, કેસરે તે બ્લાહિજના ખીસામાં સેરવી દીધી, અને તરતજ ઉમેદમલની કાઠે વળગી પડી. બસ પછીનું તો પુછવું જ શું ? ’

સુતા વાંચકોને આ સ્થળે જણાવવાની જરૂર છે કે રતિલાલે કેસરને સુખી રાખવા માટે માડી, થોડા, નોકર, ચાકર વગેરેની સારી સગવડ કરી આપી હતી. એ શિવાયનું બીજું પણ ખર્ચ કરવાની તેણીને છુટ આપેલી હતી. રતિલાલની બજારમાં સારી આંટ હતી અને તેણે સઘળા વેપારીઓને કહી રાખેલું હોવાથી કેસરને ડાઘ પણ વાતની ન્યુનતા રહેતી નહિ, એટલું જતાં પણ પૈસાની લાલચુ આ નીચ કુલટા પોતાનાં નિચ કૃત્યો નિર્લજ્જપણે કર્યાજ કરતી હતી ! રતિલાલની ગેરલાજરીમાં સેંકડો પુરૂષો આ કુલટાની મુલાકાત લેતા અને તેની પાસેથી કેસર યુક્તિ પુર્વક દ્રવ્યોપાર્જન કરતી પૈસાથી ડાઘની તૃપ્તી થઈ છે કે આ કુલટાની થાય ? તેણે રતિલાલના આ વિશ્વાસ ભુવનને વેશ્યામંદિર બનાવી દીધું હતું. રતિલાલને ડાઘ તેના સપ્તધમાં કાંઈ કહેતું તો તરતજ તેને ધિક્કારી કાઢતો પરંતુ તે બિચારો ક્યાં જાણતો હતો કે તેની એ દરકારીનો તો એ કુલટાએ સંપુર્ણ લાભ લીધો હતો. કેટલેક વિવેકે કેસરે પોતે જો જગ્યામાં રહેતી હતી. તે જગ્યાના માલિકને પણ વશ કરી લીધો અને તે ઉમેદમલ પોતેજ હતો. આજે રવિવાર હોવાથી તેની આતુરતા પુર્વક રાહ જોવાતી હતી, બિચારો બોળા હૃદયનો ઉમેદમલ કેસરની પ્રપંચ જળમાં ફસાયો અને આપણે ઉપર વાંચી ગયા તેમ રૂપિયા પંદરસોમાં નાહ્યો. હવે જોઈએ છીએ કે, કેસર તેની સાથે પ્રેમથી રહે છે કે પ્રપંચી પ્યારના પાશમાં સપડાએબોજ રહેવા દે છે ! તેમના જવા પછી કેટલીક વારે મહાદેવ બહાર આવ્યો અને ખુશ થતો બોલ્યો કેસર ? આજે તો તે હદ કરી છે ! આવો શિકાર આજ સુધી ડાઘ પણ હાથ આવ્યો નથી !

અરે ! તમે જુઓ તો ખરા ? આજે રતિલાલ પાસેથી પણ પંદરસો બે હજાર પડ્યવવા છે. પણ તમારી હાજરીની અહીં જરૂર નથી. તમે બાબુના ઓરડામાં છુપાઈને સાંભળ્યા કરજો.

વારૂ ઠીક છે, એમ કરીશ. આ પ્રમાણે વિચાર ચાલે છે એટલામાં રતિલાલ આવવાનો પગરવ સંભળાયો. મહાદેવ ચાલ્યો ગયો, અને રતિલાલે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. કેસર જાણે ડાઘની સાથે તકરાર થવાથી દુઃખિત થએલી હોય તેવો ભાવ કરી પલંગ પર બેઠી હતી. રતિલાલે પણ તેની બાબુમાંજ જગ્યા લીધી. કેસરને બોલાવવા તેણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો તદ્દપિ તે સર્વ વ્યર્થ ગયો આખરે કંટાળી જઈ તે બોલ્યો; કેસર ? આજે તને શું થયું છે ? ”

“ અમારું ગમે તે થાય ! આપ જેવા મોટા માણસોને અમારી ગરીબની શી પરવા હોય ? ” અમારું રંકનું નશીબજ રંક હોય ! એમ કહેતી ચતુર કેસરે મ્હોં ઉતારી દીધું.

“ પણ તારું દુઃખ શું છે ? ” તે તો કહે ? રતિલાલે સહજ ગુસ્સામાં કહ્યું. “ શું કહું ? ” ગળ ગળિત થતી કેસર બોલી; આજ કેટલા દિવસ થયાં પેલો રોયો મારવાડી કપડાના પસા માટે મતાવે છે. ઉમેદમણનો ભૈયો ભાડા માટે પણ આંટા ખાય છે, આજે તેની સાથે કેટલી તકરાર થઈ એ તમે કયાંથી જાણો ! ગાડીવાળીના ત્રણ ચાર મહિના ચડી ગયા છે ! આજ કાલ કરી છેતરો છો ! બળ્યું ! તમારા જેવા મોટા લોકની મહેબતમાં શું કહાડવાનું છે !

‘ એમ કેમ ? કેસર ! મેં તારા માટે કદ વાતની ન્યુનતા રાખી છે કે તું વારંવાર મને આમજ કહે છે ? ’

‘પણ પૈસા માટે તો મારી વારંવાર આવીજ તકરાર રહ્યા કરે છે ?’

‘એટલા માટે તો મેં તને કહ્યું છે કે; તારે આપણા જાણીતા કાંપડીયાઓને ત્યાંથીજ કપડું લેવું. ગાડીવાળો પણ મેં જાણીતોજ સોંપેલો હતો પરંતુ તેજ એને રજા આપી. ભાડાના પૈસા મારી પાસે તેં આજ સુધી માગેલા છે કે તું આવાં ઓછાં વેણ ખોલે છે ?’

‘પણ તમને તો ખબર છે ને ? કે ભાડાના પૈસા આપવાના છે ! અમને તો વારંવાર માગતાં શરમ થાય !’

‘વારૂ થયું તે થયું બધી થઇને કેટલી રકમ દેવી છે ?’

‘બધા થઇને બારસોને આશરે છે. પાંચી પાંચ પચીસ વધતા કે ઓછા અમને તે કાંઇ તમારી માફક મોટે હિસાબ આવડે છે ?’

રતિલાલે ખીસામાં હાથ ધાડ્યો ને નોટોની થોકડીમાંથી રૂપિયા પંદરસોની નોટો ગણી કેસરને સ્વાધિન કીધી. કેસરને સંતોષ થયો. પણ એ સંતોષ રતિલાલથી ન સમજાયો. ચતુર કેસરે પાંચી કપટ જાળ પાથરવા માંડી તે બોલી; “અમારો ઓશીયાળો અવતાર. ખાત્રા પીરાનું, લુગડું, ચીથરું. જણસભાવ બધુંએ અમારે માગી લેવાનું, જાંઘતુ માગીએ અને તમારા માનવામાં એમ આવે કે આનો બહુ લોભી છે, ત્રાસ આપનારી છે. પુરૂષ બિચારો બળ્યો જલ્યો એ ઘડી આરામની ઇચ્છાએ આવે અને તેની પાસે રોહડાં રોવાં એમાં શું સુખ ? બળ્યો! અમારો સ્ત્રીનો તે કાંઇ અવતાર છે ? કેસરે પાછું આંખમાં પાણી આપ્યું.

અરે ! ઘેલી ? સ્ત્રી ન હોત તો આ બધો સંસારજ શાનો હોત ?
વળી સ્ત્રી વગરની તે કાંઈ જીવંતી છે ? ઘરમાં અધારે દીવો તે સ્ત્રી ?
સ્ત્રી જત પછાએ સરજી ન હોત, તો મારા જેવા કમ્મક વિશ્વાસીના
અંગલાઓ રમશાન જેવા મુના દેખાત ? સ્ત્રી વગરની બધી મોજમજ
લુપ્તી લાગત ? એમ કહેતાંજ રતિલાલે કેસરના મુલાખી ગાજ
પર એક ચુંબન કર્યું.

મહાદેવ કે જે જાણુના ઓરડામાં છુપાઈ અત્યાર સુધી ચાલેલી
વાતચિત સાંભળતો હતો તે તો કેસરની કરામતથી દંગજ થઈ ગયો તે
ત્યાંથી ઉડ્યો અને પાછલે આરજીથી પસાર થઈ પર્યારો મોતીલાલને
ઘેર ગયો. અને આ પોત પોતાના મોહથી વશ થયેલું જોકું પણ વાત
કરતું બંધ પડ્યું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ચપળાના લગ્ન માટે ચંડાળચોકડીનો ઠરાવ.

ધીમે ધીમે રતિલાલની વર્તણૂક ચપળાના જાણવામાં આવી
ગઈ. તેણી રતિલાલને કાંઈ કાંઈ વાપતે એ સમયમાં કાંઈક કહેતી
પરંતુ રતિલાલ તેના પર ધ્યાન આપતો નહિ. કેસરમાં તે એટલો તો
શિન્ન થઈ ગયો હતો ! કે ડીરપેન્સરીમાં પણ તેની હાજરી ધણીજ
ઓછી થયા લાગી. ચપળાએ કેટલુંક ડોકટરી જ્ઞાન રતિલાલ

પાસેથી મેળવ્યું હતું, તેમાં વળી રતિલાલની વારંવારની થતી ગેરહાજરીથી તેના જ્ઞાનમાં ઓર બી વધારો થયો. કારણ કે તેની ગેરહાજરીમાં દીસ્પેન્સરીનું તમામ કામ તે પોતેજ કરતી હતી. તેણીની ઉંમર આ વખતે સોળ સતર વર્ષની હતી. તે યુવાવસ્થામાં પ્રવેશી ચુકી હતી. રતિલાલે હજુ સુધી તેનું લગ્ન કરેલું નહોતું, તેનો વિચાર તેણીને મોતીલાલ સાથે પરણાવવાનો હતો. મોતીલાલ મહાદેવની સાથે વારંવાર ત્યાં આવતો પરંતુ હજુ સુધી એ સમ્બંધી વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો નહોતો. ચપળાનું ચિત્ત પણ મોતીલાલમાં જ ચોંટ્યું હતું અને તેણીની સઘળી આશા મોતીલાલના જવાબ ઉપરજ લટકી રહી હતી, એક દિવસે અચાનક મોતીલાલ તેને ત્યાં આવી ચડ્યો. રતિલાલે તેનો ધણોજ સત્કર કર્યો. ‘મોતીલાલ ! હમણાં તો તમે ખિલકુલ આવતાજ નથી ?’

‘ડોક્ટર સાહેબ ! ખરું પુછો તો હમણાં ખિલકુલ સમય મળતાજ નથી, આજે પણ ધણીજ ઉતાવળ છે એટલે હું થોભી શકું તેમ નથી !’

‘ના, એમ ન થાય, જરાવાર બેસો, ચાહ થઇ રહેવા આવી છે, હમણાંજ મંગાવું છું આપણે સાથેજ ચાહ પી લઇએ. !’

‘નહિ, એત્રી તકલીફ લેવાની કાંઇ જરૂર નથી. હું હમણાંજ ઘેરથી ચાહ પીને નીકળેલો છું. !’

‘ના એમ ન થાય. આજે તો મારા હાથની ચાહ પીવી પડશે. !’

‘ઠીક છે, જ્યારે તમારો અત્યામહ છે તો લાવો.’

‘ ચપળા ? રતિલાલે ચપળાને હાંક મારી. થોડીજ વારમાં ચપળા ચાહના જે પ્યાસા લઈને ત્યાં હાજર થઇ. તેમનાં એક મોતીલાલ પાસે અને બીજો રતિલાલ પાસે રાખી, પોતે અંદર ઓરડામાં ચાલી ગઇ.

‘ મોતીલાલ તમારો સંબંધ ક્યાં થયો છે? રતિલાલે ચાહ પીતાં પીતાં પ્રશ્ન કર્યો.

‘ કેમ, એ તમારે કેમ પુછવું પડ્યું ? મોતીલાલે સહજ સંકેશીલ થતાં કહ્યું.

‘ સહેજ. !

‘ નો પણ એ જાણવાથી તમને લાલ શું ? ’

‘ લાલ છે તો ધણો છે, અને નથી તો કંઈ નથી. છતાં પણ તમને હરકત હોય તો મને જાણવાની કાંઈ જરૂર નથી. !

‘ ના મને તેમાં શી હરકત છે. મારો સંબંધ હજુ સુધી થયો નથી પણ — ’

‘ પણ શું ? જો સંબંધ થયો ન હોય તો મારી એક માગણી છે !

‘ શી ? ’

‘ મારી ચપળા સાથે તમારો સંબંધ કરવાની. !

‘ મોતીલાલ આ સાંભળી ચમક્યો, તેનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શક્યો નહિ.

‘ કેમ ચુપ થઇ ગયા ? તમારી ઇચ્છા હોય તો હું આણંદલાલને વાત કરું. !

‘ના તેમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. કારણ કે મારે પરણવાની ઇચ્છાજ નથી !

‘રતિલાલ મુંઝાયો. મોતીલાલને હવે તે શું કહે ? મોતીલાલના આ જવાબથી તેનો ચહેરો શીકા પડી ગયો તેણે કાંઈક સાહસ કર્યું એમ તેને જણાયું પણ હવે શું થાય ? જે કે મોતીલાલના પર તેને ગુસ્સો તો ઘણો આવ્યો પરંતુ તેણે સમયસુચકતા વાપરી હાલ તો એ ઝેરનો ગોટ ગળી ગયો. કેટલીક વારે મોતીલાલે ત્યાંથી જવાની રજા લીધી, અને પરવારો આણંદલાલના ઘર તરફ વળ્યો. ચપળા કે જે અત્યાર સુધી બાળુના ઝોરડામાં બેસી સઘળું સાંભળ્યા કરતી હતી તે હવે બહાર આવી. તેને ચહેરો નિસ્તેજ જણાતો હતો. મોતીલાલે કરેલા ઇન્કારનુંજ એ પરિણામ હતું એમ રતિલાલ સમજી ગયો. હાલ તરત તેણે તે સંબંધમાં કશું પણ તેણીને કહ્યું નહિ. ચપળા કાંઈ બોલી નહિ, એટલામાં મહાદેવ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. રતિલાલે તેને મોતીલાલ સાથે થએલી વાતચીત ચપળાની રૂબરૂ કહી સંભળાવી. મહાદેવ સઘળી વાત શાંતિથી સાંભળી લીધા પછી બોલ્યો.

‘રતિલાલ ! જે મનેજ પુછતા હો તો મોતીલાલે તમને જણાવેલી સઘળી વાતો બનાવટીજ છે ! ખરું તો એ છે કે તે સુદરરાવની પુત્રી મુક્તાને ચાહે છે. અને મને પાકી ખબર મળી છે કે તે બંને પરસ્પર પ્રેમ આપી પણ ચુક્યાં છે. !

‘પણ એ સઘળી તને ખબર મળી ક્યાંથી ?’

‘મુક્તાની દાસી મુલાબે મને સઘળું કયું.’

‘જે તું કહે છે તે ખરું હોય તો—’

‘ તો પણ થાય શું ? ત્યાં મોતીલાલનીજ ઇચ્છા નથી ત્યાં તમે શું કરી શકો તેમ જો. ’

‘ મોતીલાલને લાથ કરવો એ કાંઈ મુશ્કેલ નથી ! પણ પહેલાં એ મુક્તાને મુગથી ઉમેડી નાંખવાની જરૂર છે. ’

‘ એ બનવું ઘણું મુશ્કેલ છે ? કારણ કે તે આણંદલાલ અને સુંદરરાય બંનેના રક્ષણ તળે છે. મારી સલાહ માનો તો પહેલાં સુંદર રાયનેજ પુરો કરો કે જેમાં તમારું કાંઈક વળે. ’

‘ સુંદરરાયને પુરો કરવાથી આપણને શો લાભ ? ’

‘ સુંદરરાયની ગેરહાજરીમાં મુક્તા નિરાધાર બની જશે અને પછી તેણીને નેવી સ્થિતિમાં આપણે ફાવે તેમ કરીશું. ’

‘ પણ આણંદલાલનો મુક્તા પર ઘણોજ રોહ છે એટલે કદાચ સુંદરરાયની ગેરહાજરીમાં તેઓ મુક્તાને પોતાની સાથેજ રાખશે. ?

‘ એ કાંઈ કાળે બનવાનું નથી ! કદાચ ઘડીલર એમ માની લો, કે આણંદલાલ તેનું રક્ષણ કરશે પરંતુ પોતાની સાથે તો નહિજ રાખશે ? જેમ મોતીલાલને જુદા મકાનમ રાખે છે તેવીજ રીતે મુક્તાને પણ રાખશે ?

‘ તો પણ તેના રક્ષણ તળે રહેલી મુક્તાને આપણે કાંઈ પણ કરી શકશું નહિ. !

‘ અરે ? તમે જુઓ તો ખરા ! ગુલાબ મારફત સંબળો લાદીશું. આણંદલાલને તેની ખબર પણ પડવા નહિ દેઈએ. !

‘ ગુલાબ સાથે તને કાંઈ ઓળખાણ છે ? ’

અરે ! સાહેબ ! ગુલામ તો મહાદેવની ગુલામજ છે ? પણ તેને થોડી પૈસાની લાલચ આપવી પડશે ! ' મહાદેવે પોતાના સ્વાર્થનું પણ સાદું કરી લીધું.

‘ અરે ! પૈસાની તો કાંઈ દરકાર નથી જે ખર્ચ થશે તે કરીશું પરંતુ સુંદરરાયને કેમ ફસાવવો ? ’

‘ સુંદરરાયને ફસાવવો એ તો સહજ છે, જુઓ ’ એમ કહી મહાદેવ રતિલાલના કાનમાં કાંઈક કહ્યું.

રતિલાલ ખુશી થએલો જણાયો તો પણ તેને સહજ શંકા થતાં તેણે મહાદેવને પ્રશ્ન કર્યો ‘ મહાદેવ ! તું કહે છે તેવી રીતે કરવાથી સુંદરરાયના જાનને તો કાંઈ નુકશાન થાય નહિ ? ’

‘ તમારી ભુલ થાય છે ? પહેલાં મેં તમને કહ્યું તેમ કરવાની રજા આપો, પછી પરિણામ જોયા પછી વિચાર કરીશું ! મને તો લાગે છે કે આ ધણેજ ઉત્તમ રસ્તો છે ? ’

‘ પણ મહાદેવ ! એ સુંદરરાયે મારા પર એક વખત ધણેજ ઉપકાર કર્યો હતો તેના તરફ આજે પ્રયત્ન કરતાં માફ દીલ અચકાઈ છે ! ’

‘ અરે ! આજે ઉપકારને યાદ કરે એવા મનુષ્યો હજી ક્યાં ? એ તો એમજ બને છે ? વળી તમારે ક્યાં ખુલ્લા થવું છે ? તમે તો અજાણને અજાણ રહી શકશો અને પ્રસંગ આવતાં તેના મિત્ર થઈને મુળ પણ છેદી શકશો ! સુંદરરાયને તમારા પર ખિલકુલ શક જશેજ નહિ ! હાં, પણ તમે તમારી મતલબ કાઢીને પણ જણાવતા નહિ. મોતીલાલને પણ જે માનથી મળતા હતા તેજ માનથી મળજો ! કાઢીને

કાંઈ પણ શંકા ન આવે એવી રીતે કામ લેવાથીજ ધારેલું પરિણામ આવશે. ?

‘ ડીક છે, હાલ તરત તો તે કંઈ તેવીજ ગોડવણ કરીશું ? પણ ચપળા અહીં એકલી રહે છે માટે કંપાઉન્ડર રાખવાની જરૂર છે. કાંઈ તારા ધ્યાનમાં હોય તો લાવજો. ’

હા એવો એક માણસ મારા ધ્યાનમાં છે. પેલા કાળીદાસને રાખો, તે ડોક્ટરી કામનો અનુભવી છે. વળી જીનો પાંડેશી અને જાણીનો છે. હાલમાં તેણે પોતાનું દવાખાનું ઉપાડી નાંખ્યું છે, થોડા પૈસા જમા કર્યા છે તેમાંથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. ’ મહાદેવે સલાહ આપતાં કહ્યું.

‘ કાળીદાસને રાખવાની મારી ઇચ્છા થતી નથી કારણકે તે અહીં હોય તો કેટલીક અડચણ પડે ? ’ રતિલાલે વાંધા રજૂ કર્યો.

‘ તમારી અડચણ હું સમજું છું પણ તેમાં ધાસ્તી રાખવા જેવું કશું નથી. કાળીદાસ આપણને ખીજા કામમાં બહુ ઉપયોગી થઈ પડશે ? હોળીનું નાળીએર બનાવવામાં તે ઘણો કામ લાગશે ? ’ મહાદેવે ખુલાસો કર્યો.

રતિલાલને મહાદેવની સલાહ રૂચી. તરતજ તેણે કાળીદાસને બોલાવવા માટે મહાદેવનેજ મોકલ્યો. થોડીજ વારમાં મહાદેવ કાળીદાસ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. મહાદેવે તેને રસ્તામાંજ કેટલુંક સમજાવી દીધેલું હોવાથી રતિલાલને વિશેષ સલાહ જવાબ કરવાની જરૂર પડી નહિ. દુકાનમાં કાળીદાસને કંપાઉન્ડર તરીકે આજીસ રૂપીઆના પચાસથી રાખી લીધો કાળીદાસે કેટલાંક ગુપ્ત કારણોને લઈ તે કબુલ કર્યું હતું.

તેનો હેતુ કાંઈ જુદોજ હતો, કાળીદાસને કામની સમજુતી આપી રતિલાલ મહાદેવની સાથે ગાડીમાં બેસી ચાલ્યો ગયો. કાળીદાસ પોતાના કામે લાગ્યો રતિલાલ અને મહાદેવ પરબારા કેસર પાસે ગયા ત્યાં તેઓએ કેટલીક ગુપ્ત વતો કરી તે અમારા સાંભળવામાં આવી નથી. પરંતુ કેટલીક વારે રતિલાલ ગાડીમાં બેસી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો; અને કેસરે એક બીજી ચુકિત શોધી કાઢી. થોડી વારે તેઓ પણ ઘરથી બહાર નીકળ્યાં.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મુંદરરાય ફસાયો.

મુંદરરાયની ઉંમર અત્યારે ચાલીસ વરસની હતી તેને તેની સ્થિતી માટે સંતોષ હતો તેની રહેણી કરણી જનમડંગના ઠગા ફટકાથી દુર રહેલો હોવાથી તમામ સાદી હતી, તે આજુદલાલ પાસે પંદર વર્ષથી નોકરી કરતો હતો અને તેટલા વખતમાં તેના હાથમાંથી લાખો રૂપિયાની લેવડ દેવડ થઈ હશે છતાં એક વખત પણ તેના મનમાં લે.બી વિચાર જાગત થવા પામ્યો નહોતો. આજુદલાલને તેના પર વિશ્વાસ હતો તે તેનું ઘણુંજ સાચું માન રાખતા એટલુંજ નહિ પણ તેને મિત્ર તરીકે ગણતા હતા. જો તેમની પાસે આવીને કામ એમ કહે કે તમારો મુનીમ ચોર છે, તો તેઓ તે માણસની અવગણના કરીને કાઢી મુકે. આવો આજુદલાલનો મુંદરરાય પર વિશ્વાસ હતો એક

વખતે કાઠ સોનેરી ટોળીવાળાએ ફરેબથી સુંદરરાયના બે હજાર રૂપિયા લુટી લીધા હતા. અને સુંદરરાયે આણંદલાલને એ સંબંધી વાત કરતાં આણંદલાલને તેના પર કશો પણ અવિશ્વાસ આવ્યો નહોતો. અને આખરે એ પૈસા હરિસિંહની મદદથી આણંદલાલને મળ્યા હતા. આ બનાવ બન્યા પછી આણંદલાલનો સુંદરરાય પર વધારે સ્નેહ બંધાયો. અને તેણે પોતાની તમામ મિલકતની લેવડદેવડ તેનેજ સોંપી દીધી. પોતાને માત્ર જ્યારે પૈસા જોઈએ ત્યારે તે સુંદરરાય પાસેથી માગી લેતો. મોતીલાલને પણ ખર્ચ માટે સુંદરરાય મારફતેજ પૈસા મળતા આ રીતે સુંદરરાય આણંદલાલના ઘરનો ખાણસ થઈને રહેતો હતો. એક દિવસ જ્યારે તે કાંઈ દિસાબ કરતો બેઠો હતો તે વખતે એક સ્ત્રીએ તેના ઓરડામા પ્રવેશ કર્યો; તેણી ગમગિનીથી ગાંડી બની ગઈ હોય એવી દેખાતી હતી. તેની ખુબસુરતીએ સખા અને ન અટકાવી શકાય એવું મોહિની રૂપ ધારણ કર્યું હતું, તેની જાતી ધડકતી હતી. અને વિખરા-એલાં મોતીની માફક ઓર ઓર જેવડાં પારદર્શક કાચના જેવાં આંસુ તેના ગુલાબી ગાંઠ પરથી ભરી પડતાં હતાં સુંદરરાય ધડીભર આશ્ચર્ય ચકિત દ્રષ્ટિએ તેણીના સામે એકી ટસે જોઈ રહ્યો. તે મનમાંજ બળડ્યો; અહો ! આ પરમ સુદરી કાણુ હશે ? અહીં શામાટે આવી હશે ! આવી સુંદરતા તો મેં કાંઈ દિવસ જોઈ નથી ! અહા ! શું તેણીનું સુંદર સ્વરૂપ ! તેનું મુખ જાણે ચંદ્ર ! નેત્ર જાણે કમળ ! બગુટી જાણે કામદેવનું ધનુષ્ય ! અધર જાણે બિંબ ! નાસીકા જાણે પોપટની ચાંચ ! ખરેખર ! સૃષ્ટિમાં જેટલું સૌંદર્ય છે, તે સઘળું સૃષ્ટિ-કર્તાએ આ સુંદરીમાંજ નિર્માણ કર્યું છે ! ઓહ ! તેણીને જોઈ મારા

હૃદયમાં વિકાર કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ! તેણીને આલિંગન કરવા મન કેમ લલચાય છે ! આવા અનેક વિચારો કરતો અને તેણીના તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકતો, સુંદરરાય તેણીને કાંઈ પુછવાનું કરતો હતો. એટલામાંજ તે ધીમે ધીમે નજીક આવી. અને એક એવો તો કટાક્ષ સુંદરરાય તરફ ફેંક્યો કે સુંદરરાય તો ગાંડોજ બની ગયો. ને એવા પ્યારના ભોગ થઈ પડ્યો કે; જેમાંથી માણસ ભાગ્યેજ બચી શકે ! તેની બુદ્ધિ બ્રાન્ડ થઈ ગઈ તે સ્ત્રી સુંદરરાયનો હેતુ મમજી ગઈ અને મારી સુંદરતાથી એ અંજનન થયો છે. એમ જાણીને તેણી મનમાંજ રાજ થઈ.

પ્રિય વાંચક! આ સ્ત્રીને તમે ઓળખી હશે તે બીજી કાંઈ નહિ પરંતુ કેસરજી હતી ! રતિજ્ઞાનની સલાહથી સુંદરરાયને ફસાવવાજ તે આહ્વાન આપી હતી. આણંદજ્ઞાનના લાખો રૂપિયા સુંદરરાય પાસે રહેતા હતા. અને એજ સુંદરરાયને પોતાના મોહપાશમાં બંધાએલો જોઈ તેની પાસેથી પણ કાંઈક કઢાવવાની ઇચ્છા થઈ આવી. રતિજ્ઞાને સુંદરરાયને ફસાવવા જે યુક્તિ બતાવી હતી. તેનું સહજ રૂપાંતર કરી કેસરે પોતાના સ્વાર્થની બાજી ગોઠવવા માંડી. સુંદરરાય મુર્ખ બન્યો, ખરેખર ! જ્યારે અનિષ્ટ થવાનું હોય છે. ત્યારે તેવાજ કનિષ્ઠ વિચારો આવે છે ! આપણી જાણીતી કહેવત “ વિનાશ કાળે વિપરિત બુદ્ધિ ” આ સ્થળે ખરી પડે છે. સુંદરરાય જેવો સરસ હૃદયનો મનુષ્ય કે જોણે પોતાની સ્ત્રીનાં સ્નેહને લઈ બીજી વારનું લગ્ન કરેલું નહોતું ! જે વિષય વાસનાથી સદા દુરજ રહેવા ઇચ્છતો હતો ! તેજ સુંદરરાયની આ કેવી દશા? માયા ! માયા ! તારા મોહપાશમાંથી કાણુ બચ્યું છે ? વિશ્વામિત્ર જેવા પણ એક વખત તારી મોહજાળમાં ફસાયા હતા તો આ બિચારા સુંદરરાયનું શું ગમ્યું ? આ વખતે સુંદરરાયને કેસરનો ચહેરો અંદરથી પણ

વધારે ચળકંતો ભાસ્યો. તે એટલો તો કામાતુર બની ગયો કે કેસરને આલિંગન કરવાની તેને ઇચ્છા થઈ આવી; પરંતુ એવું સાહસ કરવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ તે એ પગલાં પાછળ હટ્યો કેટલીક વારે કેસર બોલી; “ સુંદરરાય ? મને બચાવો ? હું ભારી આકૃતમાં છું આ નિરાધાર અબળાનું કરાંચીમાં કાઢ નથી ? તમે દયાળુ છો તમારાં હૃદયને હું બરાબર જાણું છું આ શહેરમાં તમારા સિવાય મને કાંઈ પણ બચાવી શકે તેમ નથી ? ” કેસરે પોતાનાં આંસુઓ લુછતાં ગળગળિત સ્વરે કહ્યું.

એક અપરિચિત સ્ત્રીના મોઢામાંથી પોતાનું નામ સાંભળી સુંદરરાય અજબ થયો વિસ્મીત ચક્રિત ભાવે તેણીના તરફ જોઈ રહ્યો, કેસર તેનો ભાવ સમજી ગઈ તે બોલી; “ સુંદરરાય ? તમે મારા નામ અને કામથી અપરિચિત છો; પરંતુ હું તમોને ઓળખું છું ? તમારી ઉદાર વૃત્તિનો મને પુરું પરિચય છે. એથીજ હું આજે તમારી પાસે યાચનાર્થે આવી છું ? ”

“ તમારી શી યાચના છે ? તમારા પર એવી શું આકૃત છે ? ” દ્રવ્યાદ હૃદયના સુંદરરાયે પ્રશ્ન કર્યો.

“ હું આપને મારા પરની આકૃત સમજાવું તે પહેલાં મારી યાચના સાંભળી લ્યો ! સુંદરરાય ? તમે તો મને આજે પ્રથમજ જોયેલી હશે; પરંતુ મેં તો તમને મારા મકાન પાસેથી અનેક વાર જતાં જોયા છે. તમારો મનમોહક ચહેરો મારી દ્રષ્ટિએ પડ્યો ત્યારથી તમને મેળવવાની આશામાં અહીં ઘણી વખત આવી ગઈ પરંતુ તમારી સાથે એકાંત લેવાનો સમય મળ્યોજ નહિ, અચાનક આજે ઇશ્વરે એ સુયોગ્ય

પ્રાપ્ત કરાવી દીધો. હું તમને પ્રેમથી ચાહું છું ! સુંદરરાય ? મારા જેવી સ્ત્રી જે પુરૂષને ચાહે છે તેને જીંદગી સુધી ચાહે છે ! અને જેને ચાહે છે તેનીજ તે થઈ રહે છે ! પરંતુ હું અહીં તમારી સાથે રહી શકું તેમ નથી. કારણ કે તેમ કરતાં તમારા પર મારે લીધે આકૃત આવવાની ધાસ્તી રહે છે; માટે જ તમે મને અહીંથી બીજે સ્થળે લઈ જવા ખુશી હો તો હું તમારી સાથે જીંદગી સુધી રહેવા બંધાઉં છું.”

“ પણ તમારા પર શી આકૃત છે ? એ તો જણાવો ? ” સુંદરરાયે કહ્યું.

“ જ્યાં સુધી તમે મારા પ્રેમનો સ્વિકાર કરો નહિ અને કર્યો છે એમ ખાત્રી થાય નહિ ત્યાં સુધી એ હું તમને કહીશ નહિ ? ”

“ વારૂ પણ મારી પાસે પૈસા નથી તેનું કેમ ? ”

‘ પૈસા નથી ? ’ કેસરે જાતી વીંધી નાખે એવી રીતે વ્યંગમાં કહ્યું.

જાણે મોટો ગુન્હો કર્યો હોય અને તેવી શરમાતો હોય તેવી રીતે સુંદરરાયે પોતાનું મોઢું સંતાડ્યું.

કેસરે કરન્તી નોટો અને સોનાથી ભરેલી મોટી તીજોરી તરફ આંગળી કરી કહ્યું ‘ અરે ! આ પૈસા કાના છે ? ’

આ સાંભળી જેમ સિંહ પોતાના શિકાર તરફ જલંગ મારે છે, તેમ સુંદરરાયે તીજોરી પર જલંગ મારી અને કેસર તેને અડકે નહીં તે માટે પોતાના હાથ પસારીને બીતો બીતો બોલ્યો, ‘ કેમ ? તારો શો વિચાર છે ? એ પૈસા ઉચ્ચાપત કરીને હું ક્યાં રહીશ, મારી આબરૂનો કાંઈ વિચાર કર્યો ? ’

એ સ્ત્રીએ એકી નજરે તેના સામું જોઈ રાખીને જવાબ આપ્યો,
 ‘વારૂ ત્યારે મારી તો આગર નહિં કે ? હું આગરદાર નથી એમ તમે
 ધારો છો ? તમારા ખાનર હું મારી આગરનો ભોગ આપવા તૈયાર
 નથી થતી કે !’ કેસરની આ શબ્દ બોલવાની દબ અને તેની આંખની
 મીઠાશ આ વખતે એવી હતી કે તેથી મોટા મુનીનું પણ ચિત મળી જાય !

લાચારીથી સુંદરરાય ખુરશી પર ઢળી પડ્યો. કેસર તેની પાસે
 ગઈ અને કામ સુચક અગ્નિની માફક ચળકાટ મારતી આંખે તેને કહ્યું
 ‘જો તમે મને ખરેખર ચાહતા હો ! અરે જો તમે મને ખરેખર
 તમારી ગોદમાં આપવા ખુશી હો તો...’ આમ બોલી કામની થરથરતી
 નેતરની જેમ કમાન વાળીએ તેમ તે કમાન વળીને તેના પર પડી,
 જેથી બંન્નેના હોડો લગભગ એકઠા થઈ ગયા. તેણે ફરીથી કહ્યું ‘જેવી
 રીતે હું તમને ચાહું છું તેવી રીતે તમે મને ચાહતા હો તો...’ બસ
 હવે બાકી શું રહ્યું ? સુંદરરાયનો દિવસ ફરી ગયો ! તેણે કેસરને પોતાના
 તરફ ખેંચી અને ચુંબન કરતાં બોલ્યો ; વારૂ ત્યારે જેમ તું મને ચાહે
 છે તેમ હું પણ તને ચાહું છું તારે જોઈએ તે લઈ લે ? ‘કેસર એક-
 દમ તેના હાથમાંથી છટકી ગઈ અને તીજેરીમાંથી નોટાનાં પડીકાં
 ઉપાડીને પોતાના જખાની એક કાથળીમાં સેરવી દીધાં અને કેટલીક
 ગીની પણ તેમાંથી તેણે ઉપાડી, કાથળી ગીની અને નોટાથી જલકાઈ
 ગઈ ત્યારે તેણે કહ્યું. બસ હવે હું નિર્ભય થઈ, આજે રાત્રે દશ વાગે
 ગાડી લઈને ફાટક પાસે ઉભા રહેજો ત્યાંથી એક માણસ તમોને મારા
 મકાન પર લઈ આવશે આવતી કાલે પહેા ફાટનાં પહેલાં આપણે કરાંચી
 છોડી જઈશું હવે આપણે પરસ્પર પવિત્ર ગાંઠથી હમેશને માટે બંધાઈ
 ચુક્યાં છીએ, અને યાદ રાખજો કે હું આજથી તમારી છું ! તમારી

પાછળ દિવાની છું ?' એમ બોલી તેણે પીડ ફેરવી, સુંદરરાયે તેણીને જવા દીધી. સુંદરરાયનું મગજ તદ્દન બહેર મારી ગયું હતું, પ્યારથી તે એટલો તો આંધળો બની ગયો હતો કે આવેશમાં તે આવેશમાં ફેવું ભુંડું કામ કર્યું તેનો તેને લગારે વિચાર આવ્યો નહિ. બદમાશ કેસરે તેના લોહીમાં ખરાબ કામ કરવારૂંપી ઝેરનું ટીપું નાંખી દીધું, ગુન્હા નો પશ્ચાતાપ કરવાને બદલે તે તો ખુશી થયો. બરાબર દશ વાગે તે ફાટક પાસે જઈ પહોંચ્યો ત્યાં એક માણસ ઉભેલો હતો તેણે કેસરનું ઘર બતાવતાં કહ્યું કે 'બાઈ સાહેબ આપની રાહ બેતાં ઉપર બેઠાં છે, માટે આપ ત્યાં પધારો ! આ સાંભળી સુંદરરાયના મનમાં અનેક ઝતની શંકાઓ થવા લાગી તો પણ હિંમત પકડી દાદરે ચડવા લાગ્યો. આ વખતે કેસર રતિલાલ સાથે પલંગ પર બેઠેલી હતી. તેઓ મોટેથી હસતાં હતાં અને તેના હસવાનો અવાજ આખા સુંદરરાયના કાન ઉપર અથડાતો હતો. તે દાદર ઉપર થોભ્યો અને ઉપર શું થાય છે તે ધ્યાન પુર્વક સાંભળવા લાગ્યો. પરંતુ એક ઘંટીના અવાજ શિવાય બીજું કશું સાંભળી શક્યો નહિ ઘંટીનો અવાજ સાંભળી કેસરે રતિલાલને કહ્યું. 'સુંદરરાય આવેલો જણાય છે તમે બાબુના ઓરડામાં ચાલ્યા જાઓ કારણ કે તમારો અને એનો રૂબરૂ બેટો થાય એ ઠીક નહિ.'

રતિલાલને તે બ્યાજખી લાગ્યું તે કાંઈ પણ આનાકાની નહિ કરતાં બાબુના ઓરડામાં ચાલ્યો ગયો. થોડીજ વારમાં સુંદરરાય ઉપર આવ્યો, તે જોયો ઓરડાની અંદર દાખલ થયો તેવોજ કેસરે પ્રશ્ન કર્યો. ભલે પધાર્યા ? કેમ શા કારણથી પધારવું થયું છે ?

આવા આદર સત્કારથી ખરેખર સુંદરરાયની આંખ ઉઘડવી
 નેંદ્રતી હતી ! પણ ના એ કામાંધ બિલકુલ સમજ્યોજ નહિ, તે
 પોતાના આવવાનો ખુલાસો આપવા જતો હતો એટલામાંજ કેસર બોલી
 ઉઠી આખ મને લગતે નાશી જવા માટે પધાર્યા છો ખરું કે નહિ ?
 પણ એ મિથ્યા આશાને દુર કરો. સાહેબ ! આપના ચહેરા સામું તો
 જુઓ અને પછી વિચાર કરો કે મારા જેવી સુર્યને જાંખવે એવી જેની
 ખુબસુરતી છે તે આપ જેવા માણસ સાથે પ્યારમાં પડે ખરી કે ?
 હું ખાત્રીથી કહું છું કે પેલી નાની રકમ જે તમે મને આપા છે તે
 તો તમે મને ચુંબન કર્યું તેની અર્ધા કીંમત પણ નથી ! હવે તમે જે
 કાંઈ કહેશો અથવા કરશો તે સમે મારે કેવી રીતે બચાવ કરવો તેનાં
 બારાં મેં શોધી કાઢ્યાં છે ! હવે સાહેબ સલામ, ! પધારો ! અગર ન
 પધારો તો હું અહીંથી જતી રહું ! સુંદરરાયે આવા જવાબની બિલ-
 કુલ આશા રાખી નહોતી. હવેજ તેને ખરી હકીકત સમજાઇ પોતે કેવા
 ગભિર પ્રકારનો ગુન્હો કર્યો છે તેનું તેને લાન થયું ; તેનાં માકાં
 પરિણામ તેની આંખ સામે તરી રહ્યાં. અંતઃકરણમાંથી ઝણઝણાટ
 કરતો ગેબી અવાજ નીકળ્યો, “ હાય ! મેં મારા માલિકને દગો દીધો !
 હું મરદ થઇ એક નીચ નારીના ફંદમાં ફસાયો ! મેં મારી જીંદગી
 ધુળ કરી ! એટલુંજ નહિ પરંતુ બિચારી મુક્તાની જીંદગીને પણ દુઃખમાં
 નાંખી ! ખરેખર ! હું ક્ષમાયો ! એ રીતે પશ્ચાતાપ કરતો ત્યાંજ સ્થંભી
 ગયો. સુંદરરાયના મનમાં શા તર્ક વિતર્ક ચાલે છે. તેની અટકળ
 બાંધીને કેસરે ધીમેથી કહ્યું ; સુંદરરાય ? બીજું કાંઈ પણ કરવાનું
 માંડી વાળજે, કારણ કે મેં જે તજવીજ કરી છે તેમાં આખરે તમારેજ
 ફસાવું પડશે. પોલીસ અમોને કાંઈ કરી શકવાની નથી અને તમને

કાંઈ પણ ચોક્કસ પુરાવો મળી શકે નેમ નથી જો પરિણામનો વિચાર કર્યા શિવાય કાંઈ પણ પગલાં ભરશે તો નમે પોતેજ ફસાશે માટે જો તમારી છાંદગી તમને પ્રિય હોય તો હું તમને શીખામણના બે બોલ કહું તે ધ્યાન પુર્વક સાંભળો તમારે હવે કરાચીમાં રહેવું જોખમ ભરેલું છે આણંદલાલને તમે કાંઈ જવાબ આપી શકો તેવું રહ્યું નથી માટે મારી મનાવ માનો તો જ પાંચ ગણી જાઓ હજી વખત છે. દેન તમને મળી શકશે પણ સુન્દરરાયને તેણીની સલાહ રૂચી નહિ તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો, ના ! ના ! હવે મરવા શિવાય મારો છુટકાજ નથી ? પોલીસમાં કે એવી બીજી કોઈ જગાએ ખબર આપવાની પણ મારે જરૂર નથી ? હવે તો હું મારું લોહી તમારા પરજ રેડીશ. ? એમ બોલી તે ફસર અને તેના નોકની ઠકા મસ્કરી વચ્ચે ત્યાંથી ચાલતો થયો. બહાર નીકળ્યા પછી સુન્દરરાયને એકવાર આત્મઘાત કરવાનો વિચાર થઈ આવ્યો, પરંતુ બીજીજ પળે તેનો એ વિચાર બદલી ગયો. આણંદલાલની પાસે સઘળી હકીકત કહેવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો તે પરબારો આણંદલાલ પાસે ગયો અને આણંદલાલના પગ પકડી રડી પડ્યો આણંદલાલ સુન્દરરાયની આ સ્થિતિથી આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો સુન્દરરાય ? આજે તને આ શું થયું છે ? આટલો બધો ગભરાય છે કેમ ?

‘સાહેબ ? હું ફરીને પણ ફસાયો, કોઈ બદમાશે મને લુંટી લીધો ?’

‘હૈ ? વળી શું થયું છે ? એવા કાણ બદમાસો તારી પાછળ પડ્યા છે ?’

‘ સાહેબ એજ હું જાણતો નથી, આજે સાંજના હું જ્યારે હિસાબ કરતો મારા ઓરડામાં ખેડો હતો એટલામાં ત્રણ ચાર પુરૂષો મારા ઓરડામાં દાખલ થયા હું તેને કાંઈ પણ પ્રશ્ન કરું તે પહેલાં તેમાંના એકે મારા મોઢા પર કુચો મારી દીધો અને બીજાએ મને કાંઈ દવા સુંઘાડી તરત હું બેશુધ્ધ થઈ ગયો પછી શું થયું તે મારા ખ્યાલમાં નથી પરંતુ જ્યારે હું શુદ્ધિમાં આવ્યો ત્યારે તીજેરી ખુલી પડેલી દીડી અને તેમાંથી તમામ રોકડ નાણું એ બદમાશો લઈ ગયા હોય એમ જણાયું. કારણ કે તીજેરી ખાલી પડેલી હતી ’ સુંદરરાય શરમને લીધે સરાસર બુદ્ધિ બોલ્યો! જ્યારે અનિષ્ટ થવાનું હોય છે ત્યારે વિચારો પણ તેવાજ કનિષ્ઠ આવે છે. જો સુંદરરાયે ખરેખર કંઈ હોત તો તરતમાંજ તે સઘળી મિલકત મેળવી શકત પરંતુ ભાવિ સઘળું ભુલાવે છે ! નેને એક તો પોતાની એ કહાણી કહેતાં શરમ આવી અને બીજું કેસરે તેને ડરાવેલો હતો. કેસરની સામે થવાનો એક પણ પુરાવો તેની ખાસે નહોતો એટલે તેણે આ સઘળું બનાવટી કરવું પડ્યું પરંતુ આમ કરવાથી સુંદરરાયે પોતાના પગમાંજ કુવાડી મારી હતી અને હાથે કરીને સંકટ પોતાને માથે વહોરી લીધું હતું. એ બિચારો ક્યાંથી જાણે ? આણુંદલાલનો સુંદરરાય પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો એટલે તેણે સુંદરરાયનું કહેવું ખરુંજ માન્યું. તેણે તરતજ ટેલીફોન કરી હરિસિંહ ડીટેક્ટિવને ત્યાં બોલાવ્યો થોડીજવારમાં તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. આણુંદલાલે તેને સઘળી હકીકતથી વાકિફ કર્યો હરિસિંહને પહેલાં તો સુંદરરાયના પર શક ગયો, પરંતુ તેનો નિર્દોષ ચહેરો જોતાંજ એ આશ્ચર્ય ડીટેક્ટિવ સમજી ગયો કે તે કાંઈ બદમાશોનો ભોગ

થઈ પડ્યો છે. તેણે સુંદરરાયને કેટલાક સવાલો પૂછ્યા, પરંતુ જે હકીકત સુંદરરાયે આણંદલાલને કહી હતી તેના શિવાય કાંઈ પણ તે વધારે મેળવી શક્યો નહિ. હરિસિંહ સઘળું પોતાની નોંધપોથીમાં નોંધી લઈ બીજે દિવસે મળવાનું કહી ચાલ્યો ગયો. મહાદેવ જે અત્યાર સુધી સઘળું જોયા કરતો હતો તે ત્યાંથી જવાનો ક્ષણ શોધતો હતો એટલામાં આણંદલાલ અને સુંદરરાય ઉઠ્યા, અને તીર્થેરીવાળા ઓરડામાં ગયા. મહાદેવ ત્યાંથી દોડતો કેસર પાસે ગયો.

અહા ! ભોળા હૃદયના મનુષ્યોને ભમાવવા માટે ધુર્ત મનુષ્યો કેવી કેવી પ્રપંચ જાળો ગોઠવે છે ! અને મારી બેવકુશીની વાત મારા વંડીલો અથવા માલિક પાસે કેમ થઈ શકે ! એવી મિથ્યા શંકાને સ્થાન આપી સુંદરરાય જેવા ભોળા મનુષ્યો એવા બદમાસોના કાવત્રાના કેવાં ભોગ થઈ પડે છે ? એ સઘળું આપણને આગળ જતાં જણાશે.

પ્રકરણ ૧૫મું.

ચંડાળ—ચોકડી.

સુંદરરાયના ચાલી જવા પછી કેટલીક વારે રતિલાલ બહાર આવ્યો અને બોલ્યો; “ કેસર ? તું પણ અમારાથી ઉતરે તેવી નથી; તે પણ ખુબ રંગ જમાવ્યો છે ! પણ કેસર ? સુંદરરાય માટે આપણી ગોડવણ તો કાંઈ જુદીજ હતી ! અને આ તો કાંઈ ઉલટું જ થયું છે ! ”

“એનો જેવો સમય તેવું વર્તન ! જ્યારે મેં જોયું કે સુંદર-
રાય મારી સુંદરતામાં મોહ પામ્યો છે. ત્યારે તેનો કાંઈ બદલો આપ-
વોજ જોઈએ. એમ ધારી મેં મારો રંગ જમાવ્યો !” એમ કહી કેસરે
પોતે સુંદરરાયને અહીં કેવી રીતે બોલાવ્યો હતો અને તેની પાસેથી
કેવી રીતે પૈસા કઢાવ્યા એ સર્વ ટુંકમાં સમજાવ્યા દીધું.

“આખરે સ્ત્રીની બુદ્ધિ પાનીએ એ કહેવતને તેં ખરી પાડી !”
રતિલાલે સહજ ગુસ્સામાં કહ્યું.

“કેમ આમાં શું ખોટું થયું છે ?”

“તારી નજરમાં તો કાંઈ ખોટું નથી ! પરંતુ હું તો સમજું
છું કે આમાં તો તેં હાથે કરીને સઘળાને ફસાવ્યા છે ! જો મને પહે-
લેથીજ ખબર પડી હોત, તો મેં તેને અહીંથી જવા પણ દીધો ન
હોત ! અહીંજ તેને પુરો કરત ! અમારો પહેલેથી ઠરાવ પણ એજ
હતો. ખેર ! જે થયું તે થયું પરંતુ હવે પછી એવું સાહસ કદી કરતી
નહિ ! હાં પણ કેસર ? લગભગ કેટલી રૂકમ હશે ?”

“આશરે પંદર હજાર !”

“હે ! પંદર હજાર ? તેં પણ મરતાં સુધી ખેચ્યું છે ના શું !
એ સઘળા નોટોજ છે કે ?”

“આરસો પાંચસો ગીની સિવાય સઘળા નોટોજ છે !”
કેસરે કહ્યું.

“ગીનીને માટે કાંઈ હરકત નથી. પરંતુ નોટોજ આપણા
ભયનું કારણ છે ! નોટોના નંબર જાહેરમાં આવ્યા પછી પોલીસો તેની
તપાસ કરતાજ રહેશે, કરન્સી અને બેંકોમાં એ નોટોના નંબર નોંધાશે—

“ નોંધાશે શું ? નોંધાયા ! અને કામ પણ પેલા ડિટકિટવ હરિસિંહના હાથમાં સોંપાયું ! દોડતા અને હાંફતા આવતા મહાદેવ રતિલાલના વાક્યને પુરું કર્યું. અને આશ્ચર્યલાલને ત્યાં બેસી સર્વ હકીકત સવિસ્તર સમજાવી.

હરિસિંહનું નામ સાંભળતાંજ કેસર ચમકી, કંપિ, ભયભિત થઈ ગઈ, હરિસિંહ કરાંચીમાં એક પ્રખ્યાત ડિટકિટવ હતો તેના હાથમાં ગયેલા કેસનો પતો નહિ મળ્યો. એવું અત્યાર સુધી બન્યુંજ નહોતું : એ કેસર સારી રીતે જાણતી હતી, એથી તેણીને ઘણો ભય લાગ્યો. તેણી મહાદેવને કાંઈ પણ સલાહ પુછે તે પહેલાંજ રતિલાલે તેણીને કહ્યું : “ જોયું ? તું તો ધારતી હતી કે સુન્દરરાય નાશી જશે ! પણ આતો ઉલટું થયું ! ”

ત્યારે હવે આપણે શું કરીશું ! આ મિલકતને ક્યાં છુપાવીશું ? કેસરે કંપિત સ્વરે કહ્યું.

“ મારી સલાહ પ્રમાણે હાલ તો એ સઘળું તમારા ધરમાંજ રાખો, અને પ્રસંગ આવતાં આપણે તેનો રસ્તો કરીશું. ” મહાદેવને કાંઈ વિચાર આવતાં તેણે રતિલાલને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

રતિલાલે કેટલોક સમય એ સંબંધી વિચાર કર્યો આખરે તેને પણ મહાદેવની સલાહ યોગ્ય લાગી, અને તે સઘળું પોતાના ધરમાં રાખતા કબુલ થયો. વળી કાંઈ શંકા થવાથી તેણે મહાદેવને પ્રશ્ન કર્યો : મહાદેવ ? હાલ તો એ સઘળું મારા ધરમાં રાખીશ ! પણ પાછળથી આપણે તેનું શું કરીશું ? ”

“ તેનો મેં રસ્તામાંજ વિચાર કરી લીધો છે, તમે જુઓ તો ખરા ! એ ચોરીનું તહેામત આપણે સુન્દરરાય ઉપરજ ઢોળી પાડ્યું છે ! ”

“ પણ એ કેમ બને, એ તો બહુ મુશ્કેલ છે ! ”

“ અરે ! મુશ્કેલ કાંઈ નથી ! સુંદરરાયની સાથે તમારે સારી ઓળખાણ છે કરાંચીમાં આવ્યા પછી તમે એક ખીજને મળેલાજ નથી. એટલે તેને મળવાને બહાને જવું અને મેસમેરીઝમના પ્રયોગથી તેને મેશુદ્ધ બનાવી સઘળી મિલકત તેનાજ ખીસામાં સેરવી દેવી. પણ એ સઘળું આપણે લાચાર બનીએ ત્યારે કરવાનું છે. તે પહેલાં એક ખીજો રસ્તો મને સુજ્યો છે તે એ કે જેવી રીતે સુંદરરાયના પર મેસમેરીઝમ કરી કામ લેવાનું કહું છું તેવીજ રીતે પ્રથમ પેલા કાળીદાસને ફસાવવો અને તેનીજ મારફત એ નોટો વટાવવી એમ કરતાં તે નોટ પકડાય તો કાળીદાસ પર શક જાય. અને આપણે બચીજ નજીએ. હાં, પણ રતિલાલ ? તે પહેલાં ખીજ એક બાબત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે ! એમ કહી મહાદેવે ધીમેથી રતિલાલના કાનમાં કાંઈક કહ્યું. શું કહ્યું તે અમારા સાંભળમાં આવ્યું નહિ. પરંતુ રતિલાલને તે રૂચ્યું હોય, એમ જણાયું તે બોલ્યો ” “ વાર એ પણ ફીક છે. ”

• “ ત્યારે હવે લ્યો ! આ ચાવી અને સામે પડેલા કબાટમાંથી સઘળું કાઢી લાઈ તમારી પાસેજ રહેવા દો ! ફક્ત પોતાના પોલકાના ખીસામાંથી ચાવી કાઢીને રતિલાલના હાથમાં આપતાં કહ્યું.

રતિલાલે કબાટ ખોલી તેમાંથી નોટો અને ગીનીઓથી ભરેલી થેલી કાઢી પોતાની હેન્ડ બેગમાં છુપાવી દીધી. આ પછી ફેટલીક, આડી બવળી વાતો કરી આ ચંડાળ ચોકડી જુદી પડી.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કાળીદાસ પણ કાવત્રાનો ભોગ થયો.

ચપળાએ રતિલાલને કુચ્છદમાંથી છોડાવવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ સઘળો નિષ્ફળ ગયો રફતે રફતે કાળીદાસના જાણવામાં આવી ગયું કે કેસર રતિલાલની પાસેજ છે. પરંતુ રતિલાલ જેવાના હાથથી તેને છોડાવવી એ ઘણું મુશ્કેલ હતું, વળી હાલમાં તેને પૈસાની પણ તંગી હતી. એટલે કેસરનું લખણુટ ખરચ પણ તેનાથી પુરું પડે તેમ નહોતું. રતિલાલને ત્યાં નોકર રહ્યા પછી તેને નવી આશાને જન્મ આપ્યો હતો કેસર કરતાં ચપળા કાંઈ ઉતરે તેમ નહોતી. હવે તેને ચપળાનેજ હાથ કરવાનો યત્ન કરવા માંડ્યો. યુવાવસ્થામાં આવેલી અને પિતાના કરપીણ કૃત્યો નિહાળતી, ચપળા જો કે ચપળ હતી, તો પણ કાળીદાસ તેની સેંકડો સ્ત્રીઓને ફસાવી ચુકેલો તેના કરતાં પણ વધારે ચપળ હતો, તેણે ધીમે ધીમે પોતાની પ્રપંચ જાળ પાથરવા માંડી એકાંત જુરી છે. રતિલાલ તો ભાગ્યેજ ઘેર આવતો હતો, અને આવતો તો તે પોતાની ડિસ્પેન્સરીનું કામ ખલાસ થયા પછી આવ્યો જતો હતો ખાવું પીવું સુવું ખેસવું કેસરને ત્યાંજ હતું. આવો અમુલ્ય સમય કાળીદાસ જેવાના હાથમાં આવે તે કેમ ગુમાવે ! ચપળાની કાંઈક આશા મોતીલાલમાં હતી, પરંતુ જ્યારથી તેણે ગત પ્રકરણમાં જણાવ્યા મુજબ જવાબ આપ્યો ત્યારથી તેણી દિલગીર રહેતી હતી. જો કે મોતીલાલને મેળવી આપવા માટે રતિલાલે લાંબી આજ્ઞા આપી હતી અને તેણીને ખાત્રી

હતી કે રતિલાલ તેમ કરી શકશે, છતાં પણ તે આશા મૃગજળવત હતી, એમ તેણી માનતી હતી. કાળીદાસ સાથે તે હસીને વાત કરતી અને ક્રોધ ક્રોધ વખતે નિર્લજ્જ ચેષ્ટાઓ પણ કરતી હુંક સમયમાંજ કાળીદાસે તેને એવી તો વશ કરી લીધી કે તેણીને કાળીદાસ વગર એક ઘડી પણ છુટા રહેવું ગમતું નહિ પરંતુ તેણીના સારા ભાગ્યે અઘાપિ તેનું કુમારીત્વ નષ્ટ થયું નહોતું કારણ કે તેના પ્રસંગ હજી પ્રાપ્ત થયો નહોતો. તેના પ્રસંગ લાવવાની તેની ઇચ્છા પણ નહોતી એક દિવસે જ્યારે તે બન્ને કામકાજથી પરવારી બેઠાં હતાં તે વખતે કાળીદાસે અપળાને ઉદ્દેશીને કહ્યું. “ અપળા ? તમારા પીતા તો એશઆરામમાં રહી તમારા સુખનું સત્યાનાશ વાળે છે. તમારાં લગ્ન સખંધી તેઓ કાંઈ પણ તજવીજ કરતા નથી. તમારી ખીલતી જીવાની આ રીતે કરમાય એ તમારાથી કેમ સહન થાય છે? તમારા પર મને ઘણીજ દયા આવે છે. તમારા ગુણો મારી નજર પાસેથી ખસતાજ નથી. અને દૈવ્યરે તમારામાં એવી ખુબીઓ મુકી છે કે જેથી માફ મન તમને મારા પોતાનાં કરવા લલચાય છે. પરંતુ...” હજી તો તે આગળ બોલવા જતો હતો પરંતુ તેને અટકાવીને અપળાએ વચ્ચેમાંજ કહ્યું.

“ કાળીદાસ ? તમે આવી જાતની માગણી કરી બેશક મને માન આપો છો, તો પણ મારે કહેવું જોઈએ કે હું માફ દીલ ક્યારનું ખીજાને આપી ચુકી છું-હું પરાધીન છું? ”

“ મને ચિત આપી ચુક્યા છો ? ”

“ મોતીલાલને ? ”

“ મોતીલાલ ? આશુદલાલના ભાઈ, એજ મોતીલાલ ! અરે ? થેલી ચપળા તારી ભુલ થાય છે એતો મુકતા સાથે જોડાઈ ગયો છે એ તારા ધ્યાનમાં નહિ હોય એથી એમ કહે છે ? ”

“ હા, કાળીદાસ ? એ સઘળું મારા જાણવામાં છે. તો પણ કાંઈક આશા મને મળી છે. અને એથીજ હું કાંઈ પણ કહી શકતી નથી ! ”

“ તમારી એ આશા મૃગજળવત છે ? ”

“ એ તો હું પણ સમજું છું જો કદાચ એ આશામાં હું નિષ્ફળ થઈ તો હું તમોને વચન આપું છું કે.....

“ બસ ચપળા ? તારા એટલા શબ્દોજ બસ છે હું એજ ઇચ્છું છું લુચ્ચાઈ કરવાની મારી બિલકુલ ઇચ્છાજ નથી !

વાત અહીંજ અટકી કારણ કે એટલામાં કોઈએ બારણું ઠોક્યાં. ચપળા બારણા ઉઘાડવા દોડી અને કાળીદાસ ડિસ્પેન્સરીમાં કામે વળગ્યો. બારણું ઉઘડતાંજ રતિલાલ અંદર દાખલ થયો. અને સીધો પોતાના ગ્રાઇવેટ રૂમમાં ગયો. ચપળા પણ તેની પાછળ ગઈ.

રતિલાલે ચપળાને એક કાગળનું બંડલ અને એક નાની થેલી આપ્યાં. તે ચપળાએ પોતાની ખાનગી તીજોરીમાં સંભાળથી મુક્યા. સૂઝ વાંચકો સમજી ગયા હશે કે તે સુંદરરાય પાસેથી કેસરે મેળવેલી મિલકત હતી પિતા પુત્રી વચ્ચે કેટલીક વાતચીત થઈ શું વાતચીત થઈ તે કાંઈ સમજાયું નહિ “ પરંતુ તેનો બદોબસ્ત હું કરીશ. ” એવા શબ્દો વાતને અંતે ચપળાના મુખમાંથી નીકળ્યા તે કાંઈ ખુશી થએલી જણાઈ પૈસાને ઠોકણે પાડ્યા પછી તેણી કાળીદાસ પાસે ડિસ્પેન્સરીમાં ગઈ અને પોતાને કામે વળગી.

આ બધો વખત કાળીદાસ પોતાનો હિસાબ લખવામાં રોકાયો હતો તે વેળા એકએક નીચેના શબ્દો તેના કાને પડ્યા.

“ મહાદેવ ! તારે તારા શબ્દો માટે પસ્તાવું પડશે, તારી ઇર્ષ્યા તૃપ્ત કરવા માટે જો તું આવા નીચ ઉપાયો કામે લગાડીશ ? તો યાદ રાખજે કે તારે ઝેરના ધુંટડા પીવાનો વખત આવશે ? ”

“ સાહેબ, ! એ હું તમારી લાંબી ટુંકી કાંઈ ન સમજું અને તો રૂપિયા પાંચસો આપો એટલે બસ !

“ નીચ ? આ વખતે તો હું તને પાંચસો રૂપિયા આપું છું. ? પરંતુ ફરીને જો મારા મકાન પર પગ દીધા તો યાદ રાખજે કે મારા જેવો કોઈ લુચ્ચો નથી ? હવે એ તારી રાંડની પશુ શી વલે કરે ? હું તે પશુ તું જોજે ? ”

“ અરે, ? તમે શું કરવાના હતા ? તમારા જેવા તો કદાચ એ હાથણીના પગ તજે ચગદાઈ ગયા છે. તમે તે તેના શું હિસાબમાં છો ?

“ મ્યુપ કર બદમાશ ? તારી કેસરના કેસ પકડીને ભર બજારમાં ન ધસકું તો માઈ નામ રતિલાલ નહિ. ? ”

“ અને તમારી પશુ તેવીજ સ્થિતિ ન કરે તો માઈ નામ મહાદેવ નહિ ? ભલે તમારાથી થાથ તે કરજો ? પહેલાં મને પાંચશો રૂપિયા આપી દો ? ”

“ આપું છું ! પાપી. એ તો શું કરે કે ફસાઈ ગયો ! નહિ તો અત્યારેજ તારી શી દશા થઈ હોત તે તું પશુ જાણત ? ચપળા ? ”
ચતિલાલે ચપળાને જીમ પાડી.

ચપળા જે ડીરપેન્સરીમાં કામ કરતી હતી અને જેણે પહેલાં-
થીજ એવી વડી રાખી હતી, તે એકઠમ અંદર દોડી ગઇ, કાળીદાસ
તો આ વાતો સાંભળીને ચકિતજ પડ્યો. તેણે મહાદેવનો અવાજ
બરાબર ઓળખ્યો, પરંતુ તે ક્યારે અને કેવી રીતે અંદર દાખલ થયો
એ બાણી શક્યો નહિ. ચાલેલી વાતો પરથી તે સમજ્યો કે આજે
કાંઇ તેઓ વચ્ચે જબરી તકરાર થયેલી છે. કસરે રતિલાલને કસાવ્યો
છે પણ ખરૂં કારણ તો જુદુંજ હતું. મહાદેવની ચુકિતનુંજ એ પરિ-
ણામ હતું.

આપણે આગળ વાંચી ગયા તેમ પેલી નોટો કાળીદાસને હાથે
વટાવવાના હેતુથીજ મહાદેવે પાંચસો રૂપિયાની માગણી કરી હતી.

કેટલીક વારે ચપળા કાળીદાસ પાસે આવી અને બોલી કાળીદાસ!
જે તમારી પાસે રૂપિયા પાંચસો હોય તો લાવી આપોને? પેલા નીચ
મહાદેવને આપવાના છે. આજે કાંઇક જબરી તકરાર થઇ હોય એમ
જણાય છે. પણ એ સબંધી આપણે પ્રસંગ આવતાં વાત કરીશું,
હાલ તો એ પાપીઆને અહીંથી કાઢવાની જરૂર છે. મારી પાસે પૈસા
તો છે પણ હજારની નોટ છે. અને જે તે મારા પિતાને આપું છું
તો તે લુચ્ચો મહાદેવ હજારને ગળે પડે તેવો છે. માટે જો તમારી પાસે
હોય તો લાવી આપો પાછળથી હું તમોને તરતમાંજ આપું છું બની
શકે તો સો સોનીજ નોટો લાવજો. કારણ મારો વિચાર તેને પુરૂં પાંચસો
આપવાનો નથી. આ સંબંધે ચપળાએ એવા કટાક્ષમાં કહ્યું કે કાળીદાસ
તો બિચારો પાણી પાણી થઇ ગયો. પણ તેને કાંઇ વિચાર આવતાં
તે બોલ્યો. ‘ મારી પાસે રૂપિયા તો છે, પણ તે બેકમાં છે? ’

“ શું પાંચસો રૂપીઆ પણ પાસે રાખતા નથી કે ? ”

“ સખર હું તપાસ કરું ઘરમાં હોય તેટલા લાવી આપું પણ બધી નોટો સો સોની ન હોય અને થોડી દશ દશની હશે તો ચાલશે ના ? ”

“ અરે ! હા હા. બધુંએ ચાલશે, તમો જલદી લાવોની ! ”

કાળીદાસ ગયો. અને થોડીજ વારમાં તે પાછો આવ્યો અને તેણે પાંચસો રૂપીઆ ચપળાના હાથમાં આપ્યા. ચપળા તે લઈને અંદર ચાલી ગઈ કેટલીકવારે મહાદેવ બહાર નીકળ્યો. આ વખતે કાળીદાસ એકલોજ હતો તેથી તેણે કાળીદાસને ઇશારત કરી પાસે બોલાવ્યો અને કહ્યું કે “ આજે તમે મને ફાટક પાસે પાંચ વાગે મળજો. મારે તમારું કામ છે ” કાળીદાસ તો ખુશી ખુશી થઈ ગયો. ગએલો શિકાર ફરી હાથ આવવાની આશામાં તે એકનું બીજું કરી ગયો. દવાને બદલે પાણીથી બાટણા ભરી મુક્યા. જે દવાનું તે મિશ્રણ કરતો હતો તેનાથી પોષકનની શીશી દુર પડેલી હતી. નહિ તો મિશ્રણમાં પોષકન નાંખી દેત. મહાદેવ ચાલ્યો ગયો અને ચપળા બહાર આવી. તેના એક હાથમાં નોટોનું બડલ હતું અને બીજા હાથમાં એક પોકેટ બુક હતી તેણી કાળીદાસ પાસે ગઈ અને નોટોનું બડલ કાળીદાસને આપ્યું. એટલામાં રતિલાલ ડીરપેન્સરીમાં આવ્યો અને કાળીદાસને સલામ કર્યો. “ કેમ કાળીદાસ ? તમારા પૈસા મળી ગયા. ? ”

“ જી હા, હમણાંજ ચપળાએ મને આપ્યા ? શું કાંઈ ઉતાવળ હતી ? ”

“ ના, ઉતાવળ તો નહિ પરંતુ જ્યારે નોટ વટાવી તો પછી શામાટે રાખવા ? વારૂ હવે સંભાળજો હું બહાર બહુ પેલો નીચ

મહાદેવ આવે તો લાત મારીને બહાર કાઢજો, ” એમ કહેતાં રતિલાલ બહાર નીકળ્યો. ખરું જોતાં તે બહાર ગયો નહિ ફરીને પાછળને બાર-જોથી તે ઘરમાં દાખલ થયો અને કાળીદાસની નજર ન પડે એવી રીતે ઉભો રહી તેના સામું એકી ટસે જોઈ રહ્યો. થોડીજ વારમાં કાળીદાસની આંખો ઘેરાવા લાગી. તે બેશુદ્ધ બની ગયો. ચપળા તેની પાસે ગઈ, બરાબર તપાસ્યો તે બેશુદ્ધ જણાયો. તરતજ તેણે તેના ખીસામાંથી પેલું નોટોનું બંડલ કાઢી તેને બદલે તેવુંજ બીજું બંડલ સેરવી દીધું જે વખતે કાળીદાસ શુધ્ધિમાં આવ્યો તે વખતે ચપળા દરદીઓને તપાસતી હતી. પોતાને અચાનક નિદ્રા આવી ગઈ તેથી તે શરમાયો. “ કેમ ! કાળીદાસ ! રાત્રિના નિદ્રા કાંઈ ઓછી કરો છો કે ? ” ચપળાએ મજાક કરતાં કહ્યું.

કાળીદાસ ચુપ રહ્યો. દરદીઓને દવા આપવા વિગેરેનું કામ કાળીદાસના હાથથીજ થતું હતું તેથી જ્યાં સુધી ડીસ્પેન્સરીનો ટાઇમ હોય ત્યાં સુધી તેનાથી બહાર જઈ શકાતું નહિ. તેણે પોતાના ખીસાં તપાસ્યાં, નોટોનું બંડલ હજી જેમનું તેમ, પડેલું હતું, ટાઇમ ખલાસ થયા પછી કાળીદાસ ઘેર ગયો બીજે દિવસે સવારમાં તે જ્યારે ઉઠ્યો ત્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે પાડોશીના ઘરમાંથી રાત્રે કાંઈ બે હજારનો માલ ચોરી ગયું છે. આથી કાળીદાસને લય લાગ્યો. અને તેની પાસે જે કાંઈ પૈસા હતા તે સઘળા બેંકમાં રાખી આવવાનો નિશ્ચય કર્યો અને બેંકમાં ગયો. પરંતુ અફસોસ ? જેવી તેણે સઘળી નોટા કેશીયરના હાથમાં આપી તેવીજ કેશીયરે પોલીસને જુમ પાડી. પોલીસ આવ્યો તેને કાળીદાસ સામે આંગળી બતાવીને કહ્યું કે આશુંદલાલ શેઠની નોટોનો ચોર આ રહ્યો ! પોલીસે તરતજ તેના હાથમાં હાથકડી નાંખી

દીધી. અને નોટોનાં બંડસ સાથે કાળીદાસને તે પોલીસઝેટ પર લખ
ગયો. આ સઘળું કેમ બન્યું ! તે એના સમજવામાં આવ્યું નહિ.

આણંદલાલની નોટો પકડાઈ છે, અને મુદ્દામાલ સાથે એક
માણસને પણ પોલીસ પકડ્યો છે. એવું હરિસિંહના જાણવામાં આવતાં
તે પણ ત્યાં આવ્યો. નોટોનાં નંબર તેણે મેળવી જોયાં. હરિસિંહે તેને
ઉલટ પાલટ ઘણા સવાલો પુછ્યા પરંતુ તે બિચારો શું જવાબ આપે.
તેને તો માત્ર એટલું જ કહ્યું કે આ નોટો મારી પાસે શી રીતે અને
ક્યાંથી આવી એ હું બિલકુલ જાણતો નથી. હરિસિંહે તેના ધરની
જડતી લીધી. પરંતુ કાંઈ મળ્યું નહિ. હરિસિંહ મુઝાયો તે અનેક વિચાર
તરંગોમાં ડુબી ગયો. તેને કાંઈ પુખ્ત વિચાર કરી તપાસ ચાલે ત્યાં
સુધી કાળીદાસને પરહેજ કરવાનો હુકમ આપ્યો. અને પોતે તેને લગતી
બીજી તપાસ માટે ચાલ્યો ગયો. કાળીદાસને બિચારાને જોલ જત્રા કરવા
જવું પડ્યું. આ બાબતની રતિલાલને ખબર પડતાં હવે પછી કયો
રસ્તો લેવો તેનો તેણે પોતાના મનમાં જ નિશ્ચય કરી લીધો.

પ્રકરણ ૧૭મું.

રતિલાલનો પ્રપંચ.

આજે શિવરાત્રીનો મહોત્સવ છે. શહેરમાં અતિથય ધામધુમ
મચી રહી છે. હવાબંદર પર આવેલા રતેશ્વર મહાદેવના દિવ્ય દેવાલયમાં
આજે મેળો ભરાય છે. કેટલકે ભાવિક લકતો તો આમલાજ દિવસથી

ત્યાં રાતવાસો રહે છે. પ્રાતઃકાળમાં તો સમુદ્રના કિનારા પર અસંખ્ય માણસોની કુટુંબી રહે છે. પ્રાતઃકાળથીજ પવિત્ર જનો સમુદ્ર સ્થાન કરી શુધ્ધ થઇ અપવાસના વૃત્તને આરભ કરવા લાગે છે. આપપાસ વાટે ઘાટે બિલીપત્રના ગાંસડા લઇ ભીલ લોકો વિક્રય કરવા મંડી ગયા છે. શંકરના પુજારીઓ ભસ્મ દ્રાક્ષની માળાઓ ચંદનનું લલાટને વિષે વિશાળ ત્રિપુંડ હસ્તને વિશે ગઉમુખી છત્યાદિ ધારણ કરી પંચ ધુન્યમાં સ્નિન્ન થઇ ગયા છે. વાડવગણો દ્રમ મહાત્મ્યમાં દ્રિયો કરવા સાવધ થઇ બેઠેલા છે. ભાવિક જનોથી મંદિર ભરાઇ ગયું છે, રસ્તાઓ પણ સેંકડો ગાડીઓ અને વટેમાગુંઓથી ચિકાર ભરાઇ ગયા છે. પોલીસના માણસો ઘોડેસ્વારો વગેરે દંગો ફિસાદ અટકાવવા આમ તેમ ફર્યા કરે છે. આવા સમયે એક વિક્ટોરીયા ત્યાં આવી ઉભી રહી તેમાંથી એક પુરૂષ અને એક બાળિકા ઉતરી હજી તો તે બહુ દુર ગયાં નહિ એટલામાં એક બીજો પુરૂષ તેની સામે મળ્યો. તે આ બન્ને પુરૂષ અને બાળિકાને જોતાંજ બોલી ઉઠ્યો. “ અહો કાણુ રતિલાલ ? ”

“ અરે, ? આ કાણુ, સુંદરરાય ? ” એમ કહેતાં તે બન્ને બેટી પડ્યા રતિલાલની સાથે આવેલી પેલી બાળિકા તો આ બનાવથી આભિજ નની ગઇ.

વાંચક બંધુને જણાવવાની જરૂર નથી કે તે બાળિકા તે ચપળાજ હતી!

“ ચપળા ! હું તને કહેતો હતો તેજ આ સુંદરરાય કાકા ? ”
રતિલાલે પોતાની પુત્રીને હિંદશીને કહ્યું.

“ એમ કે ? મને તો સુંદરરાય કાકા ક્યાંથી ઓળખે ? ”

“ કેમ ન ઝોળખું, બહેન ! તું મને ભુલે પણ હું તને કેમ ભુલું ? જે વખતે આપણે અહીં આવ્યા ત્યારે તું બાળક હતી. તે સમયનું કદાચ તને સ્મરણ નહિ હોય ! ”

“ સ્મરણ કેમ ન હોય ? કાકા ? મારા પિતા તમારી હમેશાં યાદ આપતા અને કહેતાં કે આપણે જે સુખી અંદગી ભોગવતા હોઈએ તો તે સુંદરરાય કાકાનોજ પ્રતાપ છે ? ”

“ નહિં બહેન ? એ તો તમે મને બનાવો છો. ? ”

“ કેમ, સુંદરરાય ? એમાં શું ખોટું છે તમારી કૃપા વડે હું સુખી થયો છું જે તમે મને તમારી સાથે અહીં ન લાવ્યા હોત તો ભાનવગરમાં મારી કંગાળ કરતાં પણ નબળી સ્થિતિ હોત ? ”

નહિં રતિલાલ ? તમારી ભુલ થાય છે. તમારું ભાવિજ તમને અહીં લાવ્યું અને પરમાત્માએ તમને સુખી કર્યા, હું પામર તે શું કરી શકું ? ”

“ એ તો તમે લાયક છો તેથી એમ કહો છો ખરેખરો ઉપકાર તો તમારોજ છે. જે હું ભાવનગરમાં ખેસી રહ્યો હોત, તો પ્રારબ્ધ શું કરવાનું હતું ? ”

“ એ તો પ્રારબ્ધ અને પુરૂષાર્થ બંને સાથે હોય ત્યારેજ તેનાં મારાં ફળ મેળવી શકાય ? ”

“ પણ એ પુરૂષાર્થ કરવાનો રસ્તો બતાવનાર કોણ ? તમેજ કાઢ બીજું. ? ”

“ ના તમારા પ્રારબ્ધની પ્રેરણા ? ખેર એ વાતને જવા દો આપણે અહીં રસ્તામાં ઉભેલા છીએ, એથી પોલીસો આપણને સત્યાવશે.

માટે ચાલો મારું ઘર અહીં પાસેજ છે. ત્યાં બેસી નિરાંતે વાતો કરીશું. કાંઈક દિવસ તો આ સેવકનું ઘર પાવન કરો ? ”

“ આજે એજ વિચારથી આ તરફ નીકળ્યા હતાં અને અચાનક આપનો મેળાપ થઈ ગયો. ”

“ મોટો ઉપકાર થયો ચાલો. ”

સુંદરરાયનું ઘર ત્યાંથી બહુ દુર નહોતું તેઓ ત્યાં જઈ પહોંચ્યાં સુંદરરાય તેને સ્નેહપૂર્વક પોતાના ઓરડામાં લઈ ગયો અને સઘળો સામાન બતાવ્યો અને પછી દિવાનખામાં બેઠાં થોડી વાર શાંતિ પ્રસરી રહી.

“ કાકા ! આણંદલાલ તમને શું પગાર આપે છે ? ” આખરે ચપળાએ શાંતિનો ભંગ કરતાં કહ્યું.

“ બહેન ? મને જોઈએ તેટલું આણંદલાલ આપે છે. વળી તેમની મારા પર પૂર્ણ કૃપા છે, અહીં રહ્યા પછી મને બીજો પણ કેટલોક અનુભવ થયો છે વિષ બનાવવાની કૃતિઓ પણ હું જાણું છું ”

“ એમ કે ? એ વિષ બનાવવાના પ્રયોગો તો આણંદલાલેજ તમને બતાવ્યા હશે ? ”

“ નહિ ? મેં છુપી રીતે સઘળું જાણી લીધું છે. આણંદલાલના રસાયનવાળા ઓરડામાં જવાનો એક છુપો રસ્તો છે. તેમાંથી હું તે ઓરડામાં દાખલ થતો અને આણંદલાલની એરહાજરીમાં તેમના પુસ્તકો વાંચતો ”—

“ આણંદલાલના ઓરડામાં દાખલ થવાનો છુપો રસ્તો તમે જાણો છો ? રતિલાલે કાંઈક આશ્ચર્યચકિત ભાવે પ્રશ્ન કર્યો.

હા, અને મારી મુક્તા પણ એ રસ્તા સારી રીતે જાણે છે? ”

“ હે! મુક્તા. એ રસ્તાઓ જાણે છે; ? તેના જાણવામાં એ ક્યાંથી આવ્યું? ”

“મુક્તા બાળક હતી. ત્યારે તે ઘણું ખર્ચ આણંદલાલની પાસેજ રહેતી. આણંદલાલને એકાંતવાસ પ્રસંદ હોવા છતાં, તે મુક્તાને બાળક જાણી પોતાની સાથેજ રાખના. ગુપ્ત સ્થળોમાં તે નિર્ભયતાથી મુક્તા ને પણ સાથે લઇ જતા વિષ બનાવતી વખતે પણ મુક્તા તેની સાથેજ રહેતી, મુક્તા બાલ્યાવસ્થાથીજ ચપલ છે; એટલે તેણીએ આણંદલાલ ની સાથે રહીને ઘણાજ સારો અનુભવ મેળવ્યો છે. મારાં કરતાં પણ તે કાંઈક વધારે જાણે છે. અરે? કહેવા દોને કે, આણંદલાલે બનાવેલાં તમામ વિષનો ઉપયોગ કેમ થાય છે? અને તેનું વારણ શુ? તે મુદ્દાં પણ મુક્તા જાણે છે? ”

“અહો? એ કાંઈ થોડું ન કહેવાય? મુક્તા હજી પણ આણંદલાલ ની” સાથેજ રહેછે કે? ”

“ના, તે બ્યારથી સ્ફુલ્લમાં જવા લાગી, ત્યારથી મારી સાથે રહે છે નો પણ આણંદલાલનો સ્નેહ તેણીના પર જોવો ને તેવોજ છે? ”

“તે તો હોવોજ જોઈએ ! સુંદરરાય ? તમે અહીં રહીને ઘણાજ સારો અનુભવ મેળવ્યો છે હો ? મુક્તાની પણ યાદશક્તિ કાંઈ ઓછી ન કહેવાય? ”

હા, મુક્તા ચપલ છે, બાલ્યાવસ્થાની યાદ હજી તેના હૃદયમાં તાજી જ છે. ”

“ સુંદરરાય ? આણુંદલાલ તો હમણાં ધરમાંજ હશે ? રતિલાલે વાતનું સ્વરૂપ બદલી નાખ્યું.”

“ ના ; રતેશ્વર મહાદેવના મંદીરમાં ગયા છે. છેક પાછલી રાત્રે તેઓ ઘેરઆવશે.” રતિલાલ ? ખરું પુછો, તો આણુંદલાલના જેવો બલો માણસ, આખા કરાંચી શહેરમાં નથી ? હું તો તેનો નોકર છું છતાં તેનો મારા પર લાતુવત્ સ્નેહ છે ! ”

“ હશેજ ? એમાં નવાઇ પણ શું છે ? તમે તેનું કામ પણ તેવુંજ કરો છો ના ? ”

“ અરે ? એવું તે અહીં શું કામ છે ? આખો દિવસ ધરમાંજ બેસી રહું છું ? ”

“ ઘેર બેસી રહીને પણ તેનુંજ કામ કરો છો ના ? અરે ! હા. એક વાત તો હું તમને પુછતાંજ ભુલી ગયો ? સુંદરરાય ? મેં સાંભળ્યું છે કે તમે કોઇ બદમાશોના હાથે ફસાયા છો ? રતિલાલે પોતાના મત-લબની વાત કાઢી.

“ હા, રતિલાલ ? એ ખરું છે પણ તેનો ભેદ કાંઇ બુદ્ધોજ છે ? ” સુંદરરાય શરમાઇ ગયો ચુપ રહ્યો.

“ કેમ અટકી ગયા, મને જણાવવામાં કાંઇ હરકત છે ? ” રતિલાલે સઘળું જણાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

“ નહિ ભાઇ ? તમારાથી છુપાવવા જેવું કાંઇ નથી. તમે મારા મિત્ર છો ? હું તમને મુરી કર્મ કથા જરૂર સંભળાવીશ. રતિલાલ ? શું કહું ? હું કોઇ વખતે કુચ્છંદ પડ્યો નહોતો. મારી શુદ્ધિ ફરી ગઇ

અને એક વખતે એક સ્ત્રીના ફંદામાં હું ફસી ગયો જો કે પાપમાં પડતો તો બચી ગયો છું ? તો પણ તેની પ્રપંચ જાળમાં તો ફસાઈ ગયો છું ? બદમાશોના હાથે ફસાઈ જવાનું તો માત્ર જાનુંજ છે ? ખરી રીતે તો એક રાંડેજ મને દગો દીધો છે ? હું તમને મારાથી થએલી મુર્ખાઈ સવિસ્તર જણાવુ છું. એમ કહી તેણે પોતાના પર વીતેલી અથથી ઇતિ સુધી કહી સાંભળાવી.

રતિલાલ ? એ સાંભળી ઘણોજ ખિન્ન થયો હોય એવો ભાવ કરી બોલ્યો; “ અહા ? એ રાંડે તો ઘણીજ કુરતા કરી છે ? પણ સુંદરરાય ! એ તમને શું સુઝયું ? મને તો તમારી હકીકત સાંભળી હસવું આવે છે ? ” કેમ ?

“ કેમ શું ? તમે મને ભાવનગરમાં શિખામણ આપતા હતા ? અને તમેજ અહીં આવીને તેવી કુલટાના ખોટા પ્યારમાં ફસાયા ? ” રતિલાલે પોતાની મતભ્રમ સાધવાના હેતુથી મજાક કરતાં કહ્યું.

સુંદરરાય પર ધારેલી અસર થઈ, તે શરમાઈ ગયો અને નીચું જોઈ રહ્યો. રતિલાલ એવાજ સમયની રાહ જોતો હતો. તરતજ તેણે સુંદરરાયના તરફ ટીકી ટીકીને જોવા માંડ્યું, ઘેડીજવારમાં સુંદરરાય ની આંખો ઘેરાવા માંડી અને એ ચાર મીનીટમાં તો તે એશુદ્ધ થઈ જમીન પર પડી પડ્યો. ચપળાએ આસપાસ તપાસ કરીધી. સઘળું શાંત હતું તે રતિલાલ પાસે ગઈ, અને બોલી; અહીં આપણને કાંઈ ભય નેપું નથી. પણ જુઓ ? પહેલાં આપણે આણુંદલાસના ગુપ્ત સ્થળે જાણી લેવાની ઘણી જરૂર છે સુંદરરાયની આવી સ્થિતિમાં

ને આપણે તે જોઈ શકીએ તેમ હોય તો પહેલાં તે જોઈ લઈએ ફરી તે એ સ્થળો જોવા માટે આવો સમય પ્રાપ્ત નહિ થાય ? પછી તમારી મરજી ?

ચપળા ? ઠીક યાદ કર્યું ? તારું કહેવું ખરું છે ફરીને આવો સમય મળવો મુશ્કેલ છે. આવી સ્થિતિમાં પણ તેને તે સ્થળો બતાવવા માટે આપણી સાથે લઈ શકીશું. પહેલું તેજ કામ કરીએ અને પછી આપણે જે કામ માટે આવેલાં છીએ તે કરીશું”, એમ કહી તે સુંદરરાય પાસે ગયો અને બોલ્યો ; કેમ સુંદરરાય ? મને આણુંદલાલનું મકાન અને તેના ગુપ્ત સ્થળો બતાવી શકશો ?

‘ હા બાણીજ ખુશીથી ? ચાલો ? ’ એમ કહી તેનામાં ઉડવાની બિલકુલ શક્તિ નહિ છતાં એકદમ ઊભો થયો અને આગળ ચાલ્યો રતિલાલ અને ચપળા પણ તેની પાછળ ચાલ્યાં, સુંદરરાય આણુંદલાલના મકાનમાં સઘળાં ગુપ્ત સ્થળોમાં ફર્યો. રતિલાલ અને ચપળા પણ તેની સાથે રહીને સઘળું અવલોકન કરતાં હતાં. જ્યારે સઘળું ફરી રહ્યું ત્યારે સુંદરરાય ત્યાંથી તેવીજ સ્થિતિમાં પાછો વળ્યો. અને જે રસ્તેથી પોતે આવ્યો હતો તેજ રસ્તે પાછો પોતાના ઓરડામાં દાખલ થયો. શરીરમાં બિલકુલ ચેતન્ય હતું ૧.૩ એથી તે ઘરમાં દાખલ થતાંજ પછડાઈ પડ્યો.

સારા ભાગ્યે મુક્તા ઘરમાં નહોતી. રતિલાલે અગાઉથીજ તૈયારીઓ કરી રાખી હતી. ગુલાબને પૈસાની લાલચ આપી મુક્તાને ચોકસું સ્થળમાં લઈ જવાની લલામણુ કરી હતી અને ચપળાએ એવી ગોઠવણુ કરી હતી કે મુક્તા ત્યાંથી પાછી ફરેજ નહિ. ગુલાબ મુક્તાને

ફરવા જવાને બહાને રતિલાલે બતાવેલાં સ્થળમાં લઈ ગઈ હતી, અને તેની રતિલાલને પણ ખબર મળી હતી. એટલે મુક્તાની તો તેને બીલકુલ ધાસ્તીજ નહોતી. આશુદલાલ પણ મંદિરમાં હતા. જે કે આશુદલાલનાં ગુપ્ત સ્થળો જોવાનો પ્રસંગ આમ અચાનક પ્રાપ્ત થશે, એમ રતિલાલે બિલકુલ ધાર્યું નહોતું પણ જ્યારે અચાનક આ સમય પ્રાપ્ત થયો ત્યારે તેને જનો કરે તેવો રતિલાલ મુર્ખ નહોતો ? એ સ્થળો જોવાની તેને ઘણા દિવસથી ઇચ્છા હતી. પણ પોતાના સ્વાર્થને અંગે વિચારાઈ ગઈ હતી. તે આજે પાર પડી. તેથી રતિલાલ ઘણોજ ખુશી થયો. ચપળાના આનંદનું તો પુછવુંજ શું ? તેણીએ તો પોતાની આશા ફળીભુત થએલી માની લીધી. જે મુક્તા તેને કંટક સમાન ખુંચતી હતી. અને મોતીલાલના ખ્યારમાં આડે આવતી હતી, તે તો ક્યારની સ્વધામ પહોંચી ગઈ હશે અને તેની શોધ કરનાર સુંદરરાય પણ અમારા જવા પછી નાશી જશે, યા આત્મઘાત કરશે, એટલે મોતીલાલ મારોજ છે ? એવા માનસિક વિચાર કરતી ચપળા મનમાંજ મલકાવા લાગી પરંતુ તેણીને ક્યાં ખબર હતી કે મારનાર કરતાં બચાવનાર હજાર હાથવાળો સમર્થ છે ?

સુંદરરાયના મકાનમાં આવ્યા પછી રતિલાલે તીજોરીની ચાવીની તપાસ કરવા માંડી, સુંદરરાયના ખીસામાંથીજ તે મળી આવી તીજોરી ખોલી તેમાં પેસું ચોરાએસું નોટોનું બંડલ સેરવી દીધું અને પાછી તીજોરી બંધ કરી ચાવી જે ખીસામાં હતી. તેમાંજ રાખી દીધી અને બંને બાપ દીકરી પણ ઉંઘવાનો આડંબર કરી પાસેના કાચ પર પડી રહ્યાં થોડી વારે સુંદરરાય શુધ્ધિમાં આવ્યો. આસપાસ નજર ફેરવી રતિલાલ અને ચપળાને પણ ભર નિંદ્રામાં પડેલાં દીકાં, અચાનક આ શું થયું ? એવા વિચારમાં તે ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. કેટલીક

વારે રતિલાલ અને ચપળા પણ જાગન થયાં સુંદરરાય સામેજ ઉભેલો હતો. રતિલાલ જાણે ઘણોજ શરમાનો હોય, તેવો ચહેરો કરી બોલ્યો; “માફ કરજો સુંદરરાય ! ગઇ કાલે નાટકમાં ગયો હતો. એટલે રાત્રીના ઉત્તમગરાને લીધે જરા આંખ મળી ગઇ.”

“રતિલાલ હું પણ હમણાંજ ઉઠ્યો; મને પણ તમારી માફક નિંદ્રા આવી ગઇ હતી ?”

“એમ કે ? ત્યારે તો તમારા મકાનની ખુલ્લી હવાને લીધે એમ થયું ! વાર ? ત્યારે હવે અમે રગ્ન લાઇશું. સમય ઘણોજ થઇ ગયો છે. મુક્તા બહેન તો હજી આગ્યાં નહિ !”

“જરાવાર ખેસોને ? તે હમણાંજ આવશે ? હું ધારું છું કે તેઓ વખતે મેળો જોવા ગયાં હશે નહિ તો આટલી વાર લાગે નહિ ?”

“એમજ થયું હોવું જોઇએ ! કાંઇ નહિ, વળી ખીજી વખત મળીશું ?”

“હીક છે ત્યારે તમારા જેવા ધંધાર્થીને વધારે વખત રોકવા એ પણ વ્યાજખી નથી ? ઘણું કરીને હુંજ મુક્તા સાથે તમારા ઘેર આવી જઇશ.”

“ઓહો ! એમ થાય તો મોટી કૃપા ?”

“પણ કાકા મને તો નથી લાગતું કે તમે અમારે ઘેર આવી શકો ?” ચપળાએ મર્મમાંજ કહ્યું.

“એમ કેમ ? હું જરૂર આવીશ.” સુંદરરાયે જવાબ આપ્યો.

“જોઈશું ?” ચપળાએ ફરી પણ તેવાજ ભાવથી કહ્યું.

રતિલાલ ચપળા સાથે બહાર નીકળ્યો. અને બહાર ઉભેલી પોતાની ગાડીમાં ખેસી થોડીજ વારમાં ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

“ મુક્તા મરણના મુખમાં ”

ગુલાબને જેમ રતિલાલે લાલચ આપી ફેડી હતી, તેમ ચપળાએ પણ તેવીજ લાલચથી તેણીને હાથ કરી હતી. ચપળા જાણતી હતી કે જ્યાં સુધી મુક્તા જીવતી છે ત્યાં સુધી મોતીલાલને વશ કરવાની આશા વ્યર્થ છે. એથી તેણે મુક્તારૂપ કંટકને પોતાના રસ્તામાંથી દુર કરવા બીજો પ્રયત્ન રચ્યો હતો. જે સ્થળમાં મુક્તાને લઇ જવા માટે રતિલાલે ગુલાબને સમજાવ્યું હતું; તેજ સ્થળમાં મહાદેવને મોકલી મુક્તાનું કાસળ કાઢી નાંખવાનો ચપળાએ નિશ્ચય કર્યો હતો. અને તે મુજબ તેણી ગોઠવણ પણ કરી ચુકી હતી. સુંદરરાય નાશી જશે, મુક્તા મરણના મુખમાં છે, એ વિચારોએ ચપળાના હૃદયમાં નવી આશાએ જન્મ લીધો હતો. “ બસ ? હવે મોતીલાલ મારો થશે ! હવે હું પૈસાવાળાના ઘરની માલીક થઇશ ? ભાગ્યને કાણ ફેરવી શકે છે ? આણુંદલાલનો વૈભવ ભોગવવાનું મારા ભાગ્યમાં હતું, ત્યારેજ આવો સમય અચાનક પ્રાપ્ત થઇ ગયો ? ચાલો ઠીકજ થયું હવે મોતીલાલને વશ કરવામાં વધારે મહેનત નહિ પડે ? ” આવા માનસિક વિચારો કરતી ચપળા આશા તરંગોમાં ડોલતી હતી.

આશા ? પાપીણી આશા ? શામાટે બિચારી ચપળાને તારી પ્રયત્ન જાણમાં સપડાવી વિચાર વમળમાં ગોથાં ખવડાવે છે ? તારી પ્રયત્ન જાણમાં સપડાયાથી મનુષ્ય અપાર-અનંત દુઃખી થાય છે ? એમ

કોણ નહિ કહેશે ? તું મનુષ્યને એક વખત તારા મસ્તક પર ચઢાવી પછી તેને નિરાશાના સમુદ્રમાં ગળડાવી દઇ દુઃખી કરે છે. ! આશા ? આશા ? મનુષ્ય હૃદયમાં હવાઈ કિલ્લા બનાવવા તેના હૃદયમાં સંમ્પતિવાન કુબેર ભંડારી જેવી કલ્પનાઓ ઉડાવવી, અને અવ્યય લાભની ઇચ્છા કરાવવી. એજ તારું કામ છે કે ? આશા ? તારી જીવનામાંથી કોઈ બંધી શક્યું નથી તો બિચારી ચપળાનો શું દોષ ? પણ મનુષ્ય બિચારાં જાણતાં નથી કે, 'આશાયાં પરમમ્ દુઃખમ્ નિરાશાયાં પરમમ્ સુખમ્' આશામાંને આશામાં પાપમાં પ્રવર્ત થવું તે કરતાં નિરાશામાં રહી મજેલું હોય તેમાંજ સંતોષ માનવો એજ આ સંસારમાં મનુષ્યોને માટે ઉત્તમ ફળદાયક છે. આ સંસારમાં કેટલાં માણસો એવાં છે કે જેમની આશા પુર્ણ થાય છે ? મનુષ્યની આશા પ્રમાણેજ ફળી જાય તો પછી ખીજું શું જોઈએ ? પછી આ સંસારમાં કોઈ દુઃખી, ભુખી, કંગાળ અને રંકજન રહે નહિ ? પરંતુ ઇશ્વર તારી અદ્ભુત લીલા ? અકળ મહાત્મ્ય ? કોણ જાણી શકે છે ?

ચપળા વિચારમાંને વિચારમાં પોતાના પિતા સાથે ચાલી જતી હતી, એ તો પોતાની આશા ફળીભુત થએલી માનતી હતી. હવે આપણે જોઈએ કે તેની કલ્પના કેટલે અંશે સત્ય હતી.

“ જ્યારે કોઈ મનુષ્ય કોઈ સ્ત્રીનું સર્વનાશ કરવા ઇચ્છા કરે છે, અને તેને જ્યારે કોઈ સ્ત્રીની મદદ મળે છે, ત્યારે પછી તે કામ સિદ્ધ થવામાં વિઘ્ન લાગતો નથી. પછી તે ધારવા મુજબ કે તેથી ઉલટું ? એ તો ઇશ્વરના હાથમાં રહે છે. પરંતુ તેઓના પ્રયત્ન કેટલેક અંશે સફળ થાય છે, એ તો નિર્વાવાદ છે ? ગુલામ જેવા આણંદલાલના

ધરની વિશ્વાસુ અને મુક્તાની સહી ચપળાના હાથમાં હતી; એટલે તેનું કાર્ય તેની ઇચ્છા મુજબ થાય, તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નહોતું. મુક્તા ગુલાબની સાથે વારંવાર ફરવા જતી, અને રત્નેશ્વર મહાદેવના મંદિર પાસે મેળો ભરાતો તે સ્થળ વળી પોતાના બંગલાથી બહુ દુર નહોતું એટલે ગુલાબની સલાહથી તેણી મેળામાં ફરવા માટે ગઈ હતી. ગુલાબ તેને ફરતાં ફરતાં છેક સમુદ્રના કિનારા પર લઈ ગઈ. આ દિવસે જેમ મંદિર આગળ મેળો ભરાય છે, તેવીજ રીતે સમુદ્રના કિનારા ઉપર પણ માણસોની ભીડ રહે છે. ગુલાબ મુક્તાને તે માણસોની ભીડથી ધણે દુર લઈ ગઈ.

મુક્તા સમુદ્રના ઉજ્જગતાં મહાન મોગ્ગઓ અને તેની આસપાસનો રમ્ય દેખાવ જોવામાં એટલી બધી ચિન્ન થઈ ગઈ હતી ! કે તેના પાસામાં ઉભેલી ગુલાબ અત્યારે શું કરી રહી હતી તેનું પણ તેને ભાન નહોતું ! અરે ! જો તેણીએ તે વખતે ધ્યાન પુર્વક જોયું હોત તો જણાઈ આવત કે તેણી તેને સમુદ્રમાં ફેંકી દેવાની વેતરણ કરી રહી હતી ? અરે ? પણ તેણીનો ગુલાબ પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો, એટલે તેને એવો વિચારજ કેમ આવે ? તે તો સ્વસ્થ ચિત્તે સંઘળું જોયા કરતી હતી. જ્યારે ગુલાબ તેના મરણની ઘડીઓ ગણી આસપાસ જોઈ રહી હતી. તે કાંઈની આવવાની રાહ જોતી હોય એમ જણાતું હતું. દુરથી એક સ્ત્રી શ્વાસ ભેર દોડતી આવતી તેની નજરે પડી; ગુલાબે તેને ઝાળખી લીધી. તેના તરફ મુક્તાનું ધ્યાન ન ખેંચાય એવા હેતુથી તેણીએ મુક્તાને રામઝરૂઓ અને તેની આસપાસની રમ્ય રચના જોવામાં ચિન્ન કરી દીધી થોડીજ વારમાં તે સ્ત્રી ત્યાં આવી પહોંચી,

અને મુક્તાને પાછળથી એવા જોરથી ધક્કા માર્યો કે તેણી યાહોમ દરિયાના ધોંધાટ કરતા પાણીમાં ગળડી પડી મુક્તાએ ગુલાબનો હાથ પકડેલો હોવાથી તે પણ તેની સાથેજ મમુદ્રમાં જઈ પડી. પરંતુ તેને તરતાં આવડતું હોવાથી તે થોડીજ વારમાં બહાર આવી આવનાર સ્ત્રી તો પોતાનું કાર્ય કરી ત્યાંથી ક્યારની અદ્રસ્ય થઈ ગઈ હતી. ખરેજ ! આ વખતનો દેખાવ ધણેજ કશ્ચારસિક હતો. મુક્તાએ એક ઝીણી ચીસ પાડી અને પોતાના બંને હાથ મદદ માટે ઉંચા કર્યા, પણ બીજીજ પળે તેણી પાણીની તલેટીમાં જઈ પહોંચી ગુલાબ બીના કપડાંભેર કિનારા પર ઉભી રહી બચાવ માટે જુમો પાડવા લાગી. ખરી રીતે તો તેણી મુક્તાને મરેલી જોવાજ ખુશી હતી. પરંતુ ન કરે નારાયણ અને મુક્તા તેમાંથી બચવા પામે, તો પોતે નિર્દોષ છે એમ બતાવવાને ઠીક પડે, એવો કાંઈ વિચાર કરીને તે બચાવ માટે જુમો પાડવા લાગી. ગુલાબ સારી રીતે જાણતી હતી કે માણસો તેનાથી ધણેજ દુર છે. અને તેઓ અહીં સુધી દોડીને આવશે એટલા વખતમાં તો મુક્તાના રામ રમી જશે ?

અહા ? કેવી નિષ્ઠુર હૃદયની સ્ત્રી ? જે મુક્તાએ તેણીની સર્વ આશાઓ પુર્ણ કરી હતી, જેના તરફથી તેને અન્ન મળતું હતું, તેનોજ પ્રાણ લેવાને તૈયાર થઈ ? શ્રીમંત લોકોએ પોતાના ઘરમાં આવાં હલકાં માણસોને નોકર રાખવા પહેલાં વિચાર કરવો જોઈએ છે ? જે ઘરમાં આવા હલકા નોકરો હોય છે તે ઘરમાં મુક્તા જેવી સ્ત્રીને કેવું દુઃખ ભોગવવું પડે છે ! તેનો ખ્યાલ સહેજ આ પરથી જણાઈ આવશે.

ગુલાબે મોટેથી જુમો પાડવા છતાં કાંઈ ત્યાં આવ્યું નહિ. શું ? ત્યારે ખરેજ મુક્તાને બચાવવાને ત્યાં કાંઈ હાજર નહોતું ? શું તેણી

દરિયાના પાણીની સાથે બાથ ભીડતી પછડાઇ ગઇ ? અને શું તેણીને આત્મા તે પરમાત્માને તેના કરતુકાનો જવાબ આપવા સદાને માટે ચાલ્યો ગયો; નહિ નહિ, વાંચક ? તને મુક્તાથી એટલા બધા જલદી જુદા પાડવા માટે કદાચ તું મારા પર ગુસ્સે થાય ? તેણીના પર આવી તો અનેક આફતો હતી આવવાની બાકી છે, તો પણ તેણી આ વાર્તાના અંત સુધી દુઃખના વમળમાં વિઢાએલી તારી સાથેજ રહેશે ? તેણીને કાળના મુષ્કમાંથી બચાવવાને ઇશ્વરે એક દુતને ત્યાં મોકલ્યો. મુક્તાની કારમી ચીચીઆરી સાંભળી એક પુરુષ ત્યાં શ્વાસ ભેર દોડતો આવ્યો, અને એકદમ સમુદ્રમાં ઝંપલાવ્યું. ત્રીજી અને છેલ્લી ડુબકીના અણીના વખતે તેણે તે બાળાને કમરમાંથી ઝાલી. અને સહીસલામત કિનારા પર લેઇ આવ્યો.

આ સઘળો બનાવ લખતાં આટલો લાંબો વખત થાય છે; પણ તે ફક્ત બે મિનીટની અંદર થઇ ગયો. તેણે મુક્તાને એક પથ્થર પર સુવાડી તેણી તદ્દન બેભાન અવસ્થામાં હતી, આંખના ડોળા ચડી ગયા હતા અને શરીર તદ્દન થંડું પડી ગયું હતું. પરંતુ સારા ભાગ્યે તેમાં હતુ ધીમે શ્વાસ ચાલતો હતો, આથી તે બચાવનાર ખુશી થયો તે પુરુષે તેણીની ઘણીજ વખાણવા લાયક સેવા કરી તેણે તેને સુકામળ શરીરને આમ તેમ ફેરવ્યું કમરમાંથી પકડીને ઉંચે નીચે કરી તેણીએ પીધેલું પાણી બહાર કાઢી નાખ્યું ધીમે ધીમે તેણી શુદ્ધિમાં આવી. અને પોતાની આંખો ઉઘાડી પણ પાછી તરતજ બંધ કરી દીધી, બીજા આ કલાકના અરસામાં તેણી પુરે પુરી શુદ્ધિમાં આવી અને જમીન પર ઉભી થઇ ગઇ પોતાની આંખો ચોળી આસપાસ જોવા માંડ્યું પાસે કાંઈ પુરુષને ઉભેલો જોઇ ચમકી. તેણી જુમ પાડવાનો પ્રયત્ન

કરતી હતી. પરંતુ તેણીને રોકીને તે પુરૂષે કહ્યું. “ ગલરાસો નહિ હું તમારો દુશ્મન નથી ? કાંઈ સ્ત્રી તમને અને તમારી સખીને પાણીમાં નાંખી ચાલી ગઈ હતી. પરંતુ પરમાત્માની કૃપાથી તમે બચવા પામ્યા છો. હું તમોને તમારે ઘેર પહોંચાડીશ. પણ હજી તમોને થોડો આરામ આપવાની જરૂર છે. અહીં બેસીને થોડો આરામ લ્યો ? ”

મુકતાનો ભય કાંઈક ઓછો થયો, તે નીચે બેસી ગઈ અને તે પુરૂષના સામું જોવા લાગી પોતાનો જીવ બચાવનાર દુતનો આભાર માનવા. પોતાની જગ્યાન ખોલી. “ મારા કમોતના કટોકટના બચાવ માટેહું આપની અતિથય આભારી થઈ છું. ”

“ કાંઈ નહિ બાઈ ? એમાં ઉપકાર શાનો મારા કર્મમાં લલાઈ લેવાની હતી. તો ઇશ્વરે મને અહીં મોકલ્યો ? મારા કરતાં તમે ઇશ્વરના વધારે આભારી થયા છો ? પણ પહેલાં મને કહો કે તમે કાણુ છો ? ”

“ હું ડોક્ટર આણુંદલાલના નોકરની પુત્રી છું ? ”

“ ત્યારે શું તમે સુંદરરાયની પુત્રી મુકતા ? ”

“ હા, અને તમે ? ”

“ હું પોલીસનો માણસ છું મારા પહેરાનો ટાઇમ ખલાસ થતાં આં તરફ ફરવા નીકળ્યો હતો, તમો બંને કુદરતી રચના જોવામાં લિન્ન થએલી હતી. અને પાછળથી એક સ્ત્રીએ દોડતાં આવી. તમોને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધાં એ હું દુરથી જોઈ રહ્યો હતો; અને બ્યારે તમને સમુદ્રમાં પડતાં મેં જોયા ત્યારે હું દોડતો આવી તમારી પાછળજ કુદી પડ્યો, અને મારી મહેનત સફળ થઈ. તમને જીવતા બહાર કાઢી શક્યો ?

“ અરરર ! એ રાંડનું તે અમોએ શું બગાડ્યું હતું ? કે તેણે અમારી આ સ્થિતિ કરી? લાઈ? જો તમે ન આવ્યા હોત તો આ મારા બાઈની શું સ્થિતિ થાત? અરે! મારા શેઠને હું શું જવાબ આપત ? ” ગુલામે આંખમાં આંસુ લાવી પોતાનું નિર્દોષપણ જાહેર કરવા ચાલાકી કરવા માંડી.

“ રડો. નહિ બહેન ? એ રાંડનો હું કાંઈ પણ રીતે પતો મેળવી લઈશ. મેં તેને અહીંથી જવા પણ દીધી નહોત. પરંતુ તેને પકડવા કરતાં મુક્તા બહેનનો જીવ બચાવવાની પહેલી જરૂર હતી ? એથી મેં તેણીને જાણી જોઈને જવા દીધી છે ? તમો અહીં ધ્યાનમાં ઉભેલા હતાં ત્યારે તેણી તમારી પાછળ ઘણાજ જોરથી દોડી આવતી હતી. હું તે સઘળું સામેથી જોયા કરતો હતો. હું સમજ્યો કે તે તમારી સખી હશે. પરંતુ જ્યારે તેણીનું આ દુષ્કૃત્ય મેં દુરથી જોયું ત્યારે તે તમારી દુશ્મન હતી એમ મેં જાણી લીધું ? જો કે હું ધારત તો તેણીને ત્યાંજ અટકાવી શકત ? પરંતુ એમ કરનાં મને થોડો સમય લાગી જત ? અને મુક્તા બહેનને જીવતા મેળવવામાં હું કદાચ નિરાશ થાત ? એ નાશી ગઈ તો શું થયું ? દુરથી પણ મેં તેણીનો ચહેરો બરાબર જોયો છે. ને મારા હાથમાંથી ક્યાં છટકી જવાની છે. ? કાંઈ પણ રીતે હું તેનો પતો મેળવીશ ? અને પુરતી સગ્ગએ પહોંચાડીશ ? હમણાં તો ચાલો હું તમોને તમારે ઘેર પહોંચતાં કરું ? ”

“ નહિ, હવે તમારે ત્યાં સુધી તકલીફ લેવાની કાંઈ જરૂર નથી; અમો આસ્તે આસ્તે ચાલ્યા જઈશું ? ”

“ મને ભય લાગે છે કે તે રંડા તમને રસ્તામાં રંજડે ? માટે મને તમારી સાથે આવવા દો ? વળી અંધારું થઈ ગયું છે . એટલે તમને એકલા જવા દેવા એ મને વ્યાજબી લાગતું નથી ! ”

મુકતાને તે પોલીસનું કહેવું ખરું લાગ્યું અંધારામાં એકલું ઘેર જવું એ ડીક નથી, એમ ધારી તેને સાથે લીધો અને ત્રણે જણા ત્યાંથી આસ્તે આસ્તે ચાલવા લાગ્યાં.

પોલીસ અમલદાર ધારતો હતો તેમ આ દૃષ્ટ્ય કરનારી સ્ત્રી નાસી ગઈ નહોતી પરંતુ એક રેતીના ઢગજાની પાછળ છુપાઈ સઘળું સાંભળ્યા કરતી. પોલીસના બોલે બોલે તેણીને ભય ઉત્પન્ન કરાવતો રાહતા, તેણી હવે આ કૃત્યથી પસ્તાવા લાગી મુકતાને મારવાનો પ્રયત્ન કરનાર તરીકે પોલીસે તેણીને જોઈ છે એટલે જરૂર તે હેરાન કરશે, એવો તેણીને ભય લાગ્યો ભયમાં તે ધુજવા લાગી અને જ્યાં સુધી પેલા ત્રણ જણા તેની નજરે પડ્યાં ત્યાં સુધી તે ત્યાંજ છુપાઈ રહી.

પ્રિય વાંચક! આ સ્ત્રી કાણ છે? એ શું તમારા જાણવામાં છે? જો તે સ્ત્રીને તમે ન. ઓળખી હોય તો આવો હું તેની ઓળખાણ કરાવું ? આ સ્ત્રી તે કોઈ બીજી નહિં ? પરંતુ કેસરજી હતી ? કેસરને અહીં જોતાં મારા સુસ્ત વાંચકોને આશ્ચર્ય લાગશે કે તે અહીં ક્યાંથી ? ચપ-ળાએ તે મહાદેવને એ કાર્ય સોંપેલું હતું પણ તેમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ નથી ? કેસરનો કહ્યાગરો પતિ પોતાની છતી પત્નિ આગળ કાંઈ છુપું રાખે તેવો નહોતો ? તેણે પોતાની સ્ત્રીને સઘળી હકીકત સચિસ્તર જણાવી હતી. અને જે કામ પોતાને સોંપાયું હતું તે કામ તેણીને સોંપ્યું હતું ? કેસરે તે ઘણીજ ખુશીથી કબુલ્યું હતું જો કે

કેસરે પોતાનાં કાર્યમાં કાંઈ પણ ક્યાસ રાખી નહોતી તો પણ જેને ઈશ્વર સાનુકુલ છે નેનો વાંઢો વાળ કરવાની બીચારી કેસરમાં શક્તિ ક્યાંથી હોય ? પોલીસ અમલદારની મદદથી મુક્તા બચી ગઈ અને પોતે ખુલી પડી ગઈ એટલું જ નહીં પરંતુ તેણીને એ કૃત્ય કરતાં તે જોઈ ગયો, એથી તેને પોતાના કૃત્યનો પસ્તાવો થવા લાગ્યો. રતિલાલ અને મહાદેવ બંને પર તેણીને તિરસ્કાર છુટ્યો. ઉમેદમલ્લ યાદ આવ્યો. તેણીનું રક્ષણ ત્યાંજ થઈ શકશે એમ તેને લાગ્યું. પોલીસ અને તેનાથી રક્ષાએલી મુક્તા ઘણે દુર નીકળી જવા પછી તે ત્યાંથી ઉડી, અને બીજે રસ્તેથી પસાર થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

“ મુંદરરાય નાશી ગયો ”

રતિલાલના જવા પછી મુંદરરાયનું હૃદય ખિન્ન થઈ ગયું. પછી લાંબી મુદતે મળેલા સ્નેહીઓનો વિયોગ થયો તેથી કે પછી ગમે તેમ હોય ? પરંતુ તેના હૃદયમાં અકસ્માત જખમ પડ્યો. શુદ્ધાત્મા આવી પડનાર આપત્તિને પ્રથમથીજ નિરખી શકે છે, તેમ તેના હૃદયમાં વિશેષ વિપત્તીનું ચિન્હ જણાઈ ગયું. મુંદરરાયે અવિચારથી ગમે એટલું સાહસ કરેલું છતાં તેનું હૃદય શુદ્ધ હતું પોતે કરેલા કાર્ય માટે તેનું હૃદય ડાખતું હતું વિશેષ તો તેણે પોતાના માલિક પાસે બુકું કહ્યું એ

હુઃખ તેને બહુ સાલતું હતું. વચ્ચે લાંબી મુદત પસાર થઇ ગએલી હોવાથી જો કે તે વિસરાઇ ગયું હતું, તો પણ રતિલાલની મુલાકાત પછી પાછું તે તાબું થયું હતું. તેમાં વળી તેને જે વાત આણંદલાલ પાસે છુપાવી હતી તે પોતાના ભોળપણમાં રતિલાલ પાસે ખુલી કરી “ એ જખરું સાહસ કર્યું છે. ” એમ તેને જણાવ્યું તે મનમાં જ બળડ્યો : “ અહાહા ? મેં કેટલી ભુલ ખાધી ? રતિલાલ પાસે ખુલાસો કરવામાં

કેટલું સાહસ કર્યું ? અરેરે ? જે વાત મારા મુખમાં ન રહી શકી તે રતિલાલના હૃદયમાં કેમ રહી શકશે ? હરિ ? હરિ ? આણંદલાલ પાસે એ વાત આવે તો તે શું ધારે ? સુંદરરાય ? સાહસિક સુંદરરાય ? તારો દિવસ ફરી ગયો છે ? નકી તારું મરણ નજીક છે ? નહિં તો તારાથી વારંવાર આવું સાહસ ન થાય ? હજી પણ તારી સલામતી ચાહતો હોય ? તારા માલિકનું ભણું ઇચ્છતો હોય ? તો આણંદલાલ પાસે સંબળો ખુલાસો કરી દે ? એમ કરવાથી કદાચ ગુમાએલી રકમ તું પાછી મેળવી શકીશ. કુલદાનાં કાવત્રાથી બચી શકાશે ? કાળીદાસની સ્થિતિ તરફ જો તે પણ એ કુલદાનોજ ભોગ થયો હોય એમ જણાય છે તે કુલદાના છેલ્લા શબ્દો યાદ કર ? તારી પણ કાળીદાસના જેવીજ સ્થિતિ ન થાય તેનો ખ્યાલ કર ? હવે વિશેષ લખાવવામાં સાર નથી ? શરમના શેવાળમાં લક્ષ્મી જવામાં માલ નથી ? બસ આજેજ આણંદલાલ આવે એટલે સંબળુ શરમ છોડીને કહી દઉં મારા પર તેમનો વિશ્વાસ છે. પ્રિતિ છે, જરૂર તે મારા કૃત્ય માટે મને માફી આપશે. વળી મારે કયાં જીકું કહેવું છે. અરે ? અસંત્ય વદવાનું તો આ પરિણામ છે ? કાળીદાસ પણ ભોગ થયો છે હજી પણ એ કુલદા કદાચ જાણે કેટલાને ફસાવશે ? તે કાળીદાસની હકીકત પરથી

(૧૪૫)

જણાય છે કે, તે કુલટા હજી અહીંજ છે. સમય પણ ઠીક છે બમ
એજ નિશ્ચય આજે ને આજેજ સઘળો ભેદ ખુલો કરી દઉં એટલે
પત્યું ભયમાંથી પણ બચું. આવા માનસિક વિચારો કરતો સુંદરરાય
આણંદલાલની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરતો આરામ ચેર પર પડ્યો પણ તે
બિચારાને ક્યાં બબર હતી કે ભયના ભયંકર દુતો તેની આસ-
પાસ તેને ઘેરીનેજ ઉભા હતા ? એકાએક તેની નજર એક કાગળ
પર પડી. તે ઉઠ્યો અને ધ્રુજતે હાથે તેણે તે જમીન પરથી ઉપાડી
લીધો. ઉખેડ્યો. વાંચ્યો. વાંચતાજ તે ચમક્યો. કંપ્યો, ભયભિત થયો
અક્ષરો જાણીતા નહતા, છતાં ભય અતાવનારા હતા, તેમાં નીચે પ્રમાણે
લખ્યું હતું.

સુંદરરાય. ?

તું તારી નિકોંપતા જાહેર કરવા માટે ગમે તેટલું કરે પરંતુ
તે સઘળું ફેકટ છે ? ફેટલીક તપાસ પછી મેં જાણી લીધું છે કે ખરો
ચોર હુંજ છે ? બદમાશોના હાથે ફસાવાનું તો માત્ર ખાનુજ છે ?
નિમકહરામ ? માલીકને અવળું સમજાવી કાળીદાસને ફરેબથી ફસાવી
તું સલામત છટકી જવા માગે છે. કેમ ? હવે તું પુરેપુરો ફસાયો છે,
ચોરાચેલી નોટા મેં તારી તીજેરીમાંજ જોયેલી છે શું કરું ? આણંદલાલ
મારા કાર્યમાં આડે આવે છે નહિં તો ક્યારનો તને પરહેજ કાઢો
હોત ? આ ચીડીથી તને ચેતવણી આપું છું કે જો તારી આબરૂ
તને વહાલી હોય ? મુક્તા પર કિંચિત માત્ર પણ પ્રેમ હોય ? તો
તારે એકદમ આ દેશ છોડી નાશી જવું. મુક્તાનું રક્ષણ કરવાનું

આણુંદલાલે સ્વિકાર્યું છે. માટે મુકતાના મિથ્યા મોહમાં ન પડતાં તારી આખર બચાવવા તેણીને આણુંદલાલના આશ્રય પર છોડી નાશી જા ? આવતી કાલે હું આવીશ, અને જો તને જોઈશ; તો પછી આણુંદલાલની શરમ ન્યાયમાં આડે આવી શકશે નહિ ? જો કે આણુંદલાલનું તેં ધણુંજ ભુરું કર્યું છે, તો પણ તે ઉદાર અહસ્થ તને જાણી જોઈને નાશી જવાનો અવકાશ આપે છે. ? જો તેનો લાલ ન લઈશ તો પસ્તાઈશ. ?

લી. હરિસિંહ.

કાગળ વંચાઈ રહ્યો સુંદરરાયનો ચહેરો નિસ્તેજ બની ગયો. તેને આ સુંદર મકાન સ્મશાન જેવું લાસવા લાગ્યું તેના પર જાણે વિજળીનો આઘાત થયો હોય, તેમ લાગ્યું તેણે ભયભિત ચહેરે ઓરડામાં આસપાસ નજર ફેરવી સઘળે સ્થળે તેને ભયજ દ્રષ્ટિગોચર થવા લાગ્યો. ધડી પહેલાં કરેલા સઘળા વિચારો તેના હૃદયમાંજ સમાઈ ગયા ચીઠીમાં લખેલી હકીકત સત્ય હતી, ગુમાએલી નોટો તીજેરીમાંજ પડી હતી. “ હાય હવે મારું શું થશે ? હવે આ શ્યામ મુખ આણુંદલાલને બતાવી શું કરું ? હવે મારી એક પણ વાત તેમના માનવામાં આવે ખરી કે ? અરેરે ? જો પહેલાંથીજ આણુંદલાલ પાસે સઘળું સાચું સાચું કંઈ દીધું હોત ? અરે ! તેમ નહિ તો હરિસિંહ પાસે પણ ખુલાસો કર્યો હોત ? તો મારી આ દશા થાત નહિ ? પણ હવે શું થાય ? બાજી બગડી ગઈ ? કુલટાએ પુરે પુરે ફસાવ્યો ? હવે તો નાશી ગયા શિવાય છુટકાજ નથી ; એના શિવાય ખીજો રસ્તો નથી ? હાય ? પણ પછી મારી મુકતાનું.....તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ. મનના અવર્ણનિય સંકેતોએ તેને ભયભિત બનાવી દીધો. અમિત વાયુથી

સમાએલા મગજ પર વિચારનો બોળો વધી પડ્યો. દરેક પ્રિયદ વસ્તુના
 સ્નેહને તે ભુલી શક્યો ! પરંતુ તેની દ્રષ્ટિ સન્મુખ ટાંગેલી મુકતાની
 છબી તરફ દ્રષ્ટિ કરી તે ખુબ રોયો. હૃદયનો ભાર કાંઠક ઓછો થયો.
 તેણે તે છબી ત્યાંથી ઉપાડી લીધી; અને જાણે પોતે મુકતાની સાથે
 વાતો કરતો હોય, તેમ બકવા લાગ્યો. “ મારી વહાલી પુત્રી ? હું તને
 તજી જઈ છું ? એક પિતા તરીકેના ધર્મથી વિહિન થાઉં છું ? મને
 ક્ષમા કરજે પ્રભુ તને સંભાળશે ? તારૂં પ્રારબ્ધ તારે હાથ છે ? તું
 ગભરાઈ જશે તો ઇશ્વરને યાદ કરશે એવી તારામાં શક્તિ છે ? સંકટ
 સંઘેવાનું તને બાળપણથીજ શીખવ્યું છે. આણંદલાલની આજ્ઞામાં
 રહેજે ? પિતા યાદ આવે તો જરા રડી રહેજે ? પ્રભુ ? તું મારી બાળ
 પુત્રીનું રક્ષણ કરજે ? હવે એ નિરાધાર બાળકીને સહાય કરજે. તેની
 આશા પુર્ણ કરજે ? જઈ છું ? મારી બાળક પુત્રી ! મારી લાકુલી ?
 તને તજીને જઈ છું ? મારૂં પત્થર જેવું હૃદય હવે તારી તરફ જરા
 પણ દયાની નજરથી જોતું નથી ? છેલી આશીષ ? આ શબ્દો બોલતાંજ
 તેનાથી રડી જવાયું તેનો કંઈ રૂંધાઈ ગયો. બેલાન જેવી હાલતે
 આરામ ચેર પર પડ્યો. ત્યાં પણ તેને શાન્તિ વળી નહિ ત્યાંથી ઉડ્યો.
 મુકતા ? વહાલી પુત્રી તું ક્યાં છે ? હાય છેલી ધડી જે તું મને મળી
 હોત તો આનંદથી તારૂં મુખ જોત ? પણ તું અત્યારે અહીં નથી
 એ પણ ઠીકજ થયું છે હાલ તો હું તારૂં છેલ્લું.....છેલ્લું” આ
 છબીદ્વારાજ મુખ જોઈ લઈ છું ? સુખી હોઈશ, જીવતો હોઈશ તો
 આવીશ મળીશ યાતો તને બોલાવીશ ? નહિ તો અરેરે ? જો મેં તને
 પરણાવી હોત તો મને આટલું દુઃખ થાત નહિ ? મારી ગેરહાજરીનું
 દુઃખ તને જણાત નહિ ? હાય ? અભાગી સુંદરરાય ? તેં તે બિચારીનું

શું ભણું ક્યું ? શું કરું ? ક્યાં ખચર હતી કે અચાનક આવા કાવત્રાનો ભોગ થવું પડશે ? હશે, જેવા મુકતાનાં પ્રારબ્ધ ? મારો ધર્મ એજ છે કે. તેણીને કોઈના આશ્રયે મુકરી. આણંદલાલ કરનાં વધુ આશ્રય આપનાર તને બીજું કોણ ? તેણે તારું રક્ષણ કરવાનું સ્વિકાર્યું છે ? તેની પાસે તું સુખી થઈશ ? તને હૈયામાં રાખશે ? મારા કરતાં પણ તે તને વધારે આનંદ આપશે ? યોગ્ય સ્થળે તારો સર્ગવંશ કરશે ? અહા ? મુકતા ? હું ઇચ્છું છું કે તને પણ સાથે લઈ જઈ ? પણ મારે ક્યાં જવું, ? શું કરવું ? એજ મેં નિશ્ચય કર્યો નથી. મારું ચિત્ત સ્થિર નથી. એટલે તને સાથે લઈ જવામાં ગુમાવી દઉં તો હું પુત્રી વિનાનો થઈ જઈ ? આવા વિચારથી અહીં આણંદલાલના આશ્રય પર છોડી જઈ છું મને માફ કરજો હું જઈ છું ? મારા કાર્યનો પસ્તાવો કરવા જઈ છું ? દીધાર્યુ થા ? નિરોગી રહે ? સુંદરરાય રડતાં રડતાં પોતાની પુત્રીને મળ્યા વગર તેની છબીનેજ છેલ્લી ઘડીએ હર્ષ ચુગ્ગન કરી મકાન છોડી ચાલી નીકળ્યો. પરંતુ વળી કાંઈ વિચાર આવતા તે પાછો ફર્યો ખાનામાંથી કાગળ પેનસીલ બહાર કાઢ્યાં. અને તેમાં કાંઈ લખ્યું પછી તે કાગળ એક કંવરમાં બીડી, તીજેરી ખોલી ચોકસ સ્થળમાં રાખી દીધો. બીજો એક કાગળ ટેબલ પર ખુલોજ પડી રહેવા દીધો. અને ખિન્ન વદને મુકતાની છબી પર છેલ્લી દ્રષ્ટિ કરી ત્યાંથી ચાલ્યો તેના ચાલી જવા પછી ફૂટલીક વારે મુકતાને સાથે લઈ પેલા પોલીસનાં માણસે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓ હવે સલામત સ્થળમાં છે; એમ સમજી તે મુકતાની રંગ લઈ બારોબારથી ચાલ્યો ગયો. મુકતાએ, ઓરડામાં જઈ કપડાં બદલાવ્યાં, અને ગુલાબને પણ કપડાં બદલી લાવવા માટે કહ્યું. ગુલાબ પણ આંત્ર મળતાં ત્યાંથી ચાલી ગઈ

કપડાં બદલી રહ્યા પછી મુકતા સુંદરરાય ઘરમાં છે કે નહિ. તે જાણવા માટે આખો ઝોરડો ફરી વળી. પરંતુ સુંદરરાય હોય ત્યારે મળેના ? એકાએક તેની નજર ટેંગલ પર ખુલી પડેલી. એક ચીડી પર પડી, તે વાંચી, સુંદરરાયે આણંદલાલ પર ટુંકામાં માત્ર એટલુંજ લખ્યું હતું કે:—“ હરિસિંહની ચીડી મળી, આપની મારા પરની અપુર્વ લાગણી માટે ઉપકાર માનું છું. હું નિર્દોષ, હોવા છતાં મારી પાસે બચાવના કાંઈ પણ સાધનો ન હોવાથી. હરિસિંહની સલાહને માન આપી, સદાને માટે ચાલ્યો જઈ છું. મારી મુકતા તમનેજ સોંપું છું તેનું રક્ષણ.” લી. સુંદરરાય.

હરિસિંહની ચીડી પણ તેના પાસામાંજ પડેલી હતી. તે પણ મુકતાએ વાંચી. વાંચતાંજ એક જખરી ચીચીઆરી પાડી. જમીન પર ઢળી પડી. કેટલીક વારે તે શુદ્ધિમાં આવી અને કહેવા લાગી “ હાય ? હાય ? મારું સર્વ નાશ થયું ? અરે ? હું સમુદ્રમાં કુળી જતી શા માટે બચી ? સમુદ્રે મારો ભોગ કેમ ન લીધો ? પિતા ? ઓ પિતા ? તમે ક્યાં ગયા ? અરે ? મને અહીં એકલી મુકી ક્યાં ચાલ્યા ગયા ? હાય ! પિતા ? તમે આવા નિર્દય કેમ થયા ? તમને આ તમારી નિરાધાર બાળકીની જરા પણ દયા ન આવી ? મને પણ તમારી સાથે કેમ લેતા ન ગયા ? હાય ? હવે હું શું કરું ! ક્યાં શોધું ? એ મને ક્યાં મળશે ? પિતા ? શું હવે હું તમને નહિં મળી શકું ? ” તે મોટેથી રંડત લાગી ગુલાબ બાણના ખંડમાંજ લુગડાં બદલાવતી હતી. તે મુકતાને રડવાનો અવાજ સાંભળી તરતજ દોડી આવી. “ શું છે ? મુકતા બહેન ? વળી શું છે ? શા માટે રડો છો ? ”

“ ગુલાબ ? મારી પ્રિય સખી ગુલાબ ? શું કહું મને મરતી તેં શા માટે બચાવી અરે ! મને મરવા કેમ ન દીધી ? પિતાનો વિયોગ મારાથી કેમ સહન થશે. ? ”

“ શું પિતાજી નથી ? ક્યાં ગયા ? ”

“ હાય ? તે તો સદાને માટે મને તજી ચાલ્યા ગયા ? હવે મારું શું થશે ? પિતા ? પિતા ? તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ. તે બેશુધ્ધ થઇ ધરણી પર ઢળી પડી. ગુલાબ . દિગમુંદ જેવી ત્યાંજ ઉભી રહી. એટલામાં આણુંદલાસને મુક્તા સમુદ્રમાંથી બચી ગઇ છે અને તે હમણાંજ ઘેર ગઇ એવી ખબર મળતાં તે પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. મુક્તાની આ સ્થિતિ જોઇ તેણીને એવીજ હાલતમાં અહીં લાવવામાં આવી હશે. એમ ધારી તેણે ગુલાબને પુછ્યું; “ગુલાબ? મુક્તા સમુદ્ર માં કેમ કરતાં પડી ગઇ? મને કેમ ખબર આપી નહીં? મુક્તાની આવી હાલત છતાં તું અહીંજ ઉભી છે? શું તને શરમ નથી? મેં તેના રક્ષણ માટે તને અહીં રાખી છે ? મને ખબર આપવાનું તારું કામ હતું ? મને જો પેલા પોલીસના માણસે ખબર નહિ આપી હોત તો મુક્તા આવીજ સ્થિતિમાં મરણ પામત અને તે તું ઉભી ઉભી જોયા કરત એમજ કેતી ? આણુંદલાસે થર થરતા અવાજે તુટક શબ્દો માં એ મુજબ હપકા આપતાં ગુલાબને કહ્યું,

“બાપુ? ગુલાબ, આણુંદલાસને બાપુ કહીનેજ બોલાવતી હતી;” તેમાં મારો કાંઇ પણ દોષ નથી ? સમુદ્રમાંથી તો સહી સલામત બચાવી, એ પરોપકારી પુરૂષે અમને અહીં સારી હાલતમાં પહોંચતાં ક્યાં હતાં. મુક્તા બહેન પોતાના બીનાં કપડાં બદલતાં હતાં, અને મને પણ બદલી

લાવવાને કંઈ હતું. તેની આજ્ઞા મળ્યા પછીજ હું તેનાથી જુદી પડી હતી. હજુ તો હું કપડાં બદલીને તૈયાર થઈ નહિ? એટલામાં મુક્તા બહેનની ચીચીઆરી સાંભળી. અને તે સાંભળતાંજ હું અહીં આવી; અને મુક્તા બહેન તરફથી ખબર મળ્યા કે સુંદરરાય નાશી ગયા છે. અને તેને લીધેજ તેનાથી કારમી ચીસ પડાઈ ગઈ હતી મેં તેમને શાન્ત કરવા બહુ પ્રયાસ કર્યો; પરંતુ આખરે તેની આ સ્થિતિ થઈ, કહો? હવે તેને આવી સ્થિતિમાં અહીં છોડી તમારી પાસે કેવી રીતે આવી શકું?”

આણંદલાલ આશ્ચર્ય પામ્યો. “આ વળી નવી આફત? શું સુંદરરાય ઘરમાં નથી? તમે બધે તપાસ કરી?”

“હું તે નથી જાણતી. પરંતુ મુક્તા બહેનના કહેવા મુજબ તેઓએ બરાબર તપાસ કરી છે?”

“વારું તું જા? એકદમ દોડતી જઈ મારા શયનગારમાંથી ટેબલ પર દ્રાક્ષન વોટરની શીશી પડી છે તે લઈ આવ પહેલાં મુક્તાને શુદ્ધિમાં લાવવાની જરૂર છે? પછી આપણે સુંદરરાયની તપાસ કરીએ છીએ. અરે? હા. બીજી પણ એક શીશી તેના પાસામાંજ પડેલી હશે. તે પણ લેતી આવજો? એક પળનો પણ સમય ગુમાવ્યા શિવાય ગુલાબ, ત્યાંથી દોડી ગઈ. આણંદલાલનો અવાજ સાંભળતાંજ, મુક્તા બેઠી થઈ, અને આણંદલાલને વળગી પડી રડવા લાગી. “ઓ! મારા પાળક પિતા? હવે મારું શું થશે? મારા પિતા મને ક્યાં મળશે?”

“પણ મુક્તા? તે કેમ જાણ્યું કે નાશી ગયા? નાશી જવાનું કાંઈ કારણ?”

‘ અરે ? કારણનું પુછો છો ? જાણવા છતાં અજાણ થાઓ છો ? ’

“ અરે ! અરે ! મુક્તા ! આ તું શું કરે છે ? ચુંદરરાય નારી ગયા તે હું ક્યાંથી જાણું ? અને જાણતો હોઉં તો પછી તને પુછું શું કામ ? ”

“ શું ? ત્યારે તમે કાંઈ જાણતાજ નથી ? હાય ! ત્યારે કામ બદમાશોએ, મારા પિતાને ફસાવ્યા ! અરેરે ! હવે હું તેને ક્યાં શોધું ? ”

“ શાન્ત થા મુક્તા ! ગભરા નહિ હમણાજ આપણે તેને શોધી કાઢીશું. પણ પહેલાં મને કહે કે તને આવી ખબર આપી કાણે ? ”

“ ખબર કોણ આપશે ! આ રહી મારા પિતાની ચીડી જુઓની ! તેમાં તેણે શું લખ્યું છે ? અને આ બીજી ચીડી હરિસિંહની છે તે પણ જુઓ ! ”

આણુંદલાલે તે બંને ચીડી લીધી વાંચી, તે અજળ થયો, આ સઘળું કેમ બનવા પામ્યું ! હરિસિંહે આ ચીડી શામાટે લખી ! વગેરે અનેક વિચારોમાં લિન્ન થઈ ગયો, પણ હાલ તરત તે સઘળું તપાસવા સમય નહોતો કારણ કે મુક્તા ગભરાયેલી હતી, તેને શાંત કરવાની પહેલી જરૂર હતી. કેટલોક સમય વિચાર કર્યા પછી તેણે મુક્તાને કહ્યું. “ મને તો આમાં તરકટ લાગે છે ”

“ નહિ ! નહિ ! તરકટ નહિ પણ સત્ય છે ! મારા પિતાના અક્ષરો હું બરાબર ઓળખું છું ! મારા પિતા કરાંચીમાં નથી. એ સત્ય છે ! મારો ત્યાગ કરી ચાલી ગયા છે. અરેરે ! તેમને મારી જરા પણ દયા ન આવી ! હાય ! હવે મારું શું થશે ! મારા પિતા મને ક્યાં મળશે ? ” મુક્તા પુનઃ પણ એજ બકવા લાગી.

“ મળશે ? મુક્તા ? ગભરા નહિ શાંત થા ચાલ હમણું મારી સાથે ” ચાલ પછી આપણે સઘળી તળવીજ કરીશું ? ”

“ નહિ મને તો મારા પિતા પાસેજ લઇ જાઓ ? શું મને નહિ કહો કે મારા પિતા ક્યાં છે ? ”

“ મુક્તા ? મુક્તા ! એટા..... આણંદલાલથી બોલી શકાય નહિ મુક્તાની આ દ્રવ્યદ્ સ્થિતિ તેનાથી જોઇ શકાઇ નહિ. તેનો કંઈ રૂંધાઇ ગયો, તેનાં તેજામાંથી પણ અશ્રુ બિંદુઓ ટપકવા લાગ્યાં. પરંતુ મુક્તાને એથી વધારે ગભરામણુ થશે, એમ ધારી તેણે તે લુછી નાખ્યાં. અને બોલ્યો; મુક્તા ? તારા પિતા ક્યાં છે ? એ હું બિલકુલ જાણતોજ નથી ! ”

“ નહિ તમે જુદું કહો છો ? મને નાહક દુઃખી કરો છો ? હું તમને નહિ છોડું ? મને ખાતરી છે કે મારા પિતા ક્યાં છે. તે તમને જાણો છો ? હમણાંને હમણાં મને મારા પિતા પાસે લઇ જાઓ ? તમે ના કહેશો, તો લગારે પાછાશ નહિ. અને પિતા પાછાજ ઝુરી ઝુરીને મરીશ. ? પિતા ! ઓ પાગક પિતા ? જે આ તમારી બાળક પુત્રી પર દયા આવતી હોય તો મને મારા પિતા બતાવો ? અરેરે ? મારા પિતા ક્યાં હશે ? અહા ? પિતા વિનાની કેવી દશા ! હવે હું શું વિદ્વાપ કરું ! મને એકલી મુકી જતાં પિતાને જરા પણ દયા ન આવી ! અરે ! તમે પણ આવા નિર્દય કેમ થાઓ છો ? બતાવો ! બતાવો ! મારા પિતા ક્યા છે ? પિતા...પિ...તા...પિ...તા...તમે ...ક્યાં છો ! મુક્તા, મુક્તિ થઇ ગઇ. તેણીને શુદ્ધિમાં લાવવા

આણુંદલાલે અનેક ઉપચારો કર્યા; પરંતુ તે શુદ્ધિમાં આવી નહિ, આખરે આણુંદલાલે તેણીને ગુલાબની મદદથી બિછાના પર સુવાડી ઉપચારો ચાલુ થયા. આણુંદલાલે એક શીશીમાંથી કાંઈક દવા કાઢી તેણીના કપાળ પર ઘસવાને ગુલાબને આપી. ગુલાબ તે દવા તેણીના કપાળ પર ઘસવા લાગી. દવાએ કાંઈક અસર કરી, મુકતાએ પડખું ફેરવ્યું આણુંદલાલને આથી આનંદ થયો અને તેણી શુદ્ધિમાં આવે ત્યાં સુધી પા, પા, કલાકે એ દવા તેણીના કપાળ પર ઘસવાની ગુલાબ ને સુચના કરી, પોતે હરિસિંહની સહીવાળી ચીઠી ધ્યાન પુર્વક વાંચવા લાગ્યો. તે ત્યાંથી ઉઠ્યો, અને મુકતા શુદ્ધિમાં આવે ત્યાં સુધીમાં બીજી કેટલીક તપાસ કરવામાં ગુંથાયો.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

“આણુંદલાલની ઉદારતા”

હરિસિંહની સહીવાળી ચીઠી વાંચ્યા પછી આણુંદલાલને કાંઈ વિચાર આવતાં, તેણે ટેલિફોન કીધો; હરિસિંહને પોતાની પાસે બોલાવ્યો થોડીજવારમાં તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને બાબુના ઓરડામાં લઈ જઈ પેલી ચીઠી બતાવતાં પુછ્યું.

“હરિસિંહ ! શું આ ચીઠી તમારી લખેલી છે?”

“હરિસિંહે તે ચીડી વાંચી અક્ષરો ખુબ ખારીકીથી તપાસ્યા તે પણ આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો ;

“નહિ : આણંદલાલ આ મારા અક્ષરો નથી.”

ત્યારે આ ‘કમ બન્યું’? આ ચીડીના લયથી બિચારો સુંદરરાય નાશી ગયો !

હેં ! શું? સુંદરરાય નાશી ગયો ? આખરે હું વારતો હતો તેમજ થયું.”

“એટલે ? શું તમે સુંદરરાયનાપરજ શક લઇ જાઓ છો ?

હા, મને તેના પર પહેલાંથીજ શક હતો આ બનાવથી તે મજ ખુત થયો છે ?”

નહિ ? તમારી લયકર ભુલ થાય છે ? સુંદરરાય એવું કદી કરેજ નહીં ? મને તેના પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે !

• “એવા વિશ્વાસનું તો આ પરિણામ છે ? મને તો આ ચીડી પણ સુંદરરાયના હાથનીજ લખાએલી હોય એમ જણાય છે ?”

“નહિ, સુંદરરાયના અક્ષરો હું બરાબર ઓળખું છું જુઓ ? આ તેના હાથની લખાએલી ચીડી ? એમ કરી જે ચીડી સુંદરરાયે આણંદલાલના ઉપર લખેલી હતી. તે હરિસિંહના હાથમાં આવી.

હરિસિંહ થોડી વાર તો વિચારમાં પડી ગયો. પણ પછી બોલ્યો : આણંદલાલ ! બદમાસો બહુ ચાલાક હોય છે ? સુંદરરાયજ ખરેખરો ગુન્હેગાર છે ? આ મારી સહીવાળી ચીડી તેણે કાઢ બીજા પાસે લખા વેલી છે. અને એ પરથી સાબીત થાય છે કે, સુંદરરાયના કામમાં બીજો પણ કાઢ મદદગાર છે. ?

“હું એ કોઈ કાળે ન માનું? સુંદરરાયને હું સારી રીતે ઓળખું છું તમારી કલ્પના ખોટી છે.. છતાં પણ ઘડીભર એમ માની લઈએ કે એ સુંદરરાયનું જ કામ છે. તો પણ તેને આ પ્રમાણે કરવાની શું જરૂર? મારા પૈસા બધા તેની પાસેજ રહેતા હતા, મારી પાસે કેટલી સિલક છે તેની મને પોતાને પણ ખબર નથી. સઘળા લેવડ દેવડ તેના હાથેજ થતી હતી. એટલે તે ધારત તો ચોરાએલી રકમ કોઈ પણ એવાજ ખરચમાં તે ઉધાર બતાવી શકત? પણ તેવું કાંઈ કરેલું નથી વળી આજ સુધી એક પાઈ સરખી પણ વ્યર્થ ખરચાઈ નથી, અને તે ધારે તો સારી જેવી રકમ ઉચાપત કરી શકે તેમ હતું છતાં તેણે તેમ ક્યું નથી એ મને ખાત્રી છે. અને એથીજ હું તમારા વિચારને મળતો થઈ શકતો નથી?”

ખેર! એ વાતને હમણાં જવાદો? પહેલાં આપણે ચોરાએલી નોટો તીજેરીમાં છે કે નહીં તે તપાસી લઈએ? પછી એ સખંધી આપણે વિચાર કરીશું?”

આશુદલાલે તરતજ તીજેરી ખોલી. નોટોનું બંડલ નીચેના ખાનામાંજ પડેલું હતું તે આશુદલાલે બહાર કાઢ્યું અને હરિસિંહના હાથમાં આપ્યું, હરિસિંહે પોતાના ખીસામાંથી એક પોકેટ બુક બહાર કાઢી તેમાં ચોરાએલી નોટોના નંબર લખેલા હતા. તેની સાથે તે નોટોના નંબર મેળવવાને નોટોનું બંડલ ખોલ્યું. ખોલતાંજ તેમાંથી એક બીજી ચીઠી મળી આવી. તેના પર આશુદલાલના નામનું એડ્રેસ કરેલું હતું. તેથી હરિસિંહે તે આશુદલાલના હાથમાં આપતાં કહ્યું; આ પણ સુંદરરાયનાજ અક્ષરો હોય એમ જણાય છે. ? વાંચો તો તેમાં શું લખ્યું છે? એ વાંચવાથી વખતે કાંઈ અજવાળું પડશે ?

આણુંદલાલે તે ફેડી. સુંદરરાયના સ્વહસ્તે લખાએલા અક્ષરો ઓળખ્યા. તેમાં સુંદરરાયે પોતાના પર વીતેલી સઘળી હકીકત સવિસ્તર જણાવી હતી. અને પોતે શરમતે લીધે વાત છુપાવી તેના માટે માફી માગી. મુકતાની લલામણુ કરી હતી. આણુંદલાલે તે ચીંટી હરિસિંહને આપી. હરિસિંહે ધ્યાન પુર્વક વાંચી અને બોલ્યો ; “કેમ આણુંદલાલ ? હવે તો તમારી ખાત્રી થઈ ના ? સુંદરરાય કેટલો નીચ હતો એ તમારા જાણવામાં આવ્યુંના ?”

“ નહિ હરિસિંહ ! એ નિર્દોષને નીચ ન કહો ! એ કુદરતીએ કોણ જાણે કેવું કરેલી કૃત્ય કયું” હશે ! ”

“ અરે ! શું કૃત્ય કરશે ! જુઓની ! આ પત્રજ સાબીતી આપે છે કે સુંદરરાયે જાણી જોઈને તેમ થવા દીધું છે ! ”

“ હરિસિંહ ! કદાચ તેમ હોય તો પણ શું થયું ! સ્ત્રીના કટાક્ષથી કાણ બચ્યું છે ? મને લાગે છે કે આ વાતને હવે વિશેષ લંબાવવામાં સાર નથી. મારી આ શિવાયની ગુમાએલી રકમની દરકાર નથી આ કેસને અહીંજ પુરો કરી દો ? અને આ ભેદને અહીંજ દાટી દો ! ”

“ અહાહા ? આણુંદલાલ તમે કેટલા ભોળા છો ? આવા નિમકહરામ નોકરોને જતા કરવા એ તેના કૃત્યને ઉત્તેજન આપવા બરાબર છે. એ તમે કેમ ભુલી જાઓ છો ?

“ નહિ હરિસિંહ ? તમારી ભુલ થાય છે ! સુંદરરાય નિમકહરામ નહોતો. તમને તેનો અનુભવ નથી તેથીજ આમ બોલો છો. અરે સુંદરરાય જેવા નોકરો તો કોઈ સુભાગીનેજ મળી શકે ! ”

“ તમને તેનો કડવો અનુભવ મળ્યા છતાં આમ ખોલો છો એ તો આશ્ચર્ય ? ”

“ કડવો અનુભવ ! કદી નહિ ? તમે એને કડવો અનુભવ કહેતા હો તો તમારી ભુલ થાય છે ? ”

“ હું તો ધારું છું કે તમારીજ ભુલ થાય છે ! જ્યારે તે તમારા તરફ વફાદાર હતો ત્યારે જાણી જોઈને આવડી મોટી રકમ શામાટે જતી કરી ? વળી કદાચ તમે ધારો છો તેમ ‘ મોહપાશનું ’ પરિણામ હોય તો પાછળથી તેણે છુપાવ્યું શામાટે ? ”

શરમને લીધે ! હરિસિંહ ? તેની જગાએ કદાચ હું હોઉં તો પણ એમજ કરું !

“ ત્યારે શું તમારું એમ કહેવું છે કે સુંદરરાયનો આમાં કાંઈ પણ દોષ નથી ? ”

“ ના, સુંદરરાયનો તેમાં કાંઈ પણ દોષ નથી ! અને એથીજ હું એ નિર્દોષને કલંકિત કરવા માગતો નથી ! તેના કુટુંબને વિશેષ દુઃખી કરવા મારી ઈચ્છા નથી ! મુકતાની નિરાધાર સ્થિતિ જોતાં મને, તેના પર ધણીજ દયા આવે છે. મારે હવે કાંઈ પણ વિશેષ તપાસ કરવીજ નથી ! ”

“ પણ તપાસને શામાટે અટકાવો છો ? સુંદરરાયને નહિ તો એ કુલદાને નશિયત આપવા દો ? ”

“ નહિ, તેમ પણ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી ? ”

“ કારણ ? ”

“કારણ શું? જીએની? આ તપાસ ચાલુ થયા પછી તે કુલટાએ ગિયારા કાળીદામને ફસાવ્યો. એટલાથી પણ તેણીને સંનોષ ન થયો અને આખરે સુંદરરાયને પણ નસાડ્યો. હજુ પણ જો તપાસ ચાલુ રહે તો કાણ જાણે એ કુલટા કેટલાને ફસાવે? સુંદરરાયને વિશેષ દુઃખી કરવા મારી ઇચ્છાજ નથી?”

“ખરેખર! આજુઘલાજી તમે સુંદરરાય જેવા એક વિષયાંધને વિશેષ ઉત્તેજન મળે એવું પગલું ભરો છો!”

“નાહિ સુંદરરાય વિષયાંધ નહોતો તે એક પત્નિવ્રત હતો!”

“ત્યારે આ કેમ બન્યું?”

“ભાવિ સમજી લેજાવે છે! તો પણ સુંદરરાય પાપમાં પડતો બચી ગયો છે; એ તેની ચીડી પરથી સામીત થાય છે. સુંદરરાયના સ્વભાવને હું બરાબર જાણું છું તેના કુટુંબને પણ મુળથીજ પીઠાણું છું અને એથી સુંદરરાયની સ્વર્ણ જેવી કિર્તિને કલંક લાગે તેવું પગલું ભરવા મારી ઇચ્છાજ નથી! તમારી ચાલાકી હું સારી રીતે જાણું છું. તમે જરૂર તે કુલટાનો પતો મેળવી શકશો. પરંતુ હરિસિંહ! તેમાં મને તો માત્ર મારી ગુમ થએલી રકમ સિવાય બીજો કંઈ પણ ફાયદો નથી થવાનો! ગિયારા સુંદરરાયનું સર્વ નાશ થશે? તેની કિર્તિને કલંક લાગશે! એમ કરી હું મારી મુક્તાની લાગણી દુઃખાવા માગતો નથી. તપાસ બંધ પડશે, એટલે તે કુલટા પણ શાંત રહેશે. હજુ પણ સુંદરરાયને જીવતો મેળવી શકીશ અને કદાચ તેમ ન થયું તો મુક્તાને હું મારી પુત્રીજ ગણીશ! મારે ક્યાં કંઈ રડનાર કુટુંબ છે? પર-માત્માની કૃપાથી મારી પાસે પૈસા છે. તો પછી એક નજીવી રકમ માટે નાહક હેરાન કરું તેમાં મને શો લાભ?”

“ અહાહા ? ધન્ય છે. ? આણુંદલાલ ? તમારી હદાર વૃત્તિને ? તમારા જેવા શેઠીયાઓજ નોકરોની કદર જુઝી શકે છે. ? સુંદરરાય દોષિત છતાં તેને નિર્દોષ નજરથી જુઓ છો, એ તમારા જેવા લાયક અદસ્થ શિવાય બીજાથી બની શકેજ નહિ ? ”

“ તમારી નજરમાં સુંદરરાય ભલે દોષિત હોય, ? પણ હું તો એને નિર્દોષજ માનું છું ? તેણે મારી નોકરી નિમક હલાવીથીજ કરી છે મારે તેનો બદલો તેવોજ આપવો છે. સુંદરરાય ભલે હમણાં નથી પણ તેની પુત્રી મુક્તા અહીંજ છે ? સુંદરરાયની પુત્રી તે મારી પણ પુત્રીજ છે ? મારી મિલકતની અરધી હિસ્સેદાર છે ? મોતીલાલના જેટલીજ તે હકદાર છે ? ”

હરિસિંહ આશ્ચર્ય પામ્યો. આણુંદલાલની સુંદરરાય પર આટલી બધી પ્રિતિ જોઈ તે મનમાંજ ખુશી થયો. સુંદરરાયપરનો શક સદંતર તેના હૃદયમાંથી નાશ પામ્યો. સુંદરરાયના સદગુણોજ તેની નજર આગળ તરવા લાગ્યા. જે ા માલિક પોતે આટલી બધી પ્રસંશા કરે છે, તે કાંઈ કાળે દોષિત હોઈ શકેજ નહિ, એમ તેને માની લીધું તો પણ સુંદરરાયને ફસાવનાર કુલટાને કેદ કરવાની તેની ઇચ્છા નાબુદ થઈ શકી નહિ તે બોલ્યો.

“ આણુંદલાલ ? કદાચ સુંદરરાયને ઝાંખ ન લાગે એવી યુક્તિથી તપાસ ચાલુ રાખીએ તો કાંઈ હરકત છે ? ”

“ નહિ તેમ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી ? જુઓ ? હું તમને એક વાત કહેતાં ચુકી ગયો ? જેમ સુંદરરાયને ફસાવનાર એક સ્ત્રી હતી તેમ તેની પુત્રીને સમુદ્રમાં કુપાડનાર પણ એક સ્ત્રીજ હતી ? સારા

ભાગ્યે પોલીસની મદદથી મુક્તા બચવા પામી નહિં તો તે પણ આજે સમુદ્રનો ભોગ થઇ પડી હોત ? ”

“ હેં ? એ વળી નવું કૌતક ? શું મુક્તા આજે સમુદ્રમાં ડુબી ગઇ હતી ? અને તે પણ એક સ્ત્રીએ તેને ડુબાવી દીધી ? ”

“ હા, હરિસિંહ ? એટલા માટેજ હું તપાસને આગળ લંબાવવા નથી ઇચ્છતો ? હું ધારૂં છું કે સુંદરરાયને ફસાવનાર સ્ત્રીએજ મુક્તાને મારી નાખવી ધારી હોય ? ”

“ ત્યારે તો કૃપા કરી મને એ કુલદાનો પતો મેળવવા દો ? તેણીને સજ્જન પહેંચાડવા દો ? ”

“ નહિ હરિસિંહ ? તેમ કરતાં વળી બિચારી મુક્તાને આફત આવી પડશે ? સુંદરરાયની શત્રુ તેની પણ શત્રુ બની જશે ? ”

“ ખેર તમારી એવી મરજી છે તો હું લાચાર છું. પણ તમારે તમારા દાવા પરથી હાથ ઉઠાવી લેવો પડશે ? ”

“ તેનો હું આવતી કાલે બંદોબસ્ત કરીશ ? ”

“ વારૂ ત્યારે હવે મને રજા છે ? ”

“ હા, પણ પેલા બિચારા કાળીદાસને છુટો કરવાનું ચુકતા નહિ ? ”

“ અહીંથી ગયા પછી પહેલું એજ કામ કરીશ બીજું કાંઇ હુકમ છે ? ”

“ બંસ એજ હ્યો આ મારા તરફથી થોડી ભેટ સ્વિકારો ? ” એમ કહી આશ્ચર્યલાલે તીબેરીમાંથી કેટલીક ગીનીઓ બહાર કાઢી

હરિસિંહને આપવા માંડી. હરિસિંહે તે ન લેવા માટે ઘણું કયું; પરંતુ આણુંદલાલના અત્યાગ્રહ આગળ તેનું કશું ચાલ્યું નહિ લાચારી સાથે તેણે આણુંદલાલની ભેટ સ્વિકારી અને રળ લઇ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

હરિસિંહના જવા પછી કેટલીકવારે મુકતા શુદ્ધિમાં આવી, તેનું પ્રકૃલતું કમળ વદન શોકથી સુકાઇને કશું બની ગયું હતું. ખીલતું કુમુદ સૂર્યના તાપે સંદિગ્ધ બની ગયું હતું. આણુંદલાલે તેણીને સઘળી બાબતોથી વાંકેફ કરી ત્યારે તેણે જાણ્યું કે પિતા નિર્દોષ છતાં પોતાને છોડીને ચાલી ગયા છે. ત્યારે તેની ચક્ષુઓમાંથી ફરીને પણ ભાદ્રપદ માસના ગર્જનિક વર્ષાદની સમાન અશ્રુધારા સરિતાના ઉછળતા વેગ પ્રમાણે ભૂમી પટ પર ચાલવા માંડી આણુંદલાલે તેણીનું શાંતવન કર્યું મુકતા બાહ્યાવસ્થાથીજ આણુંદલાલના હાથમાં ઉછરી હતી. સુંદરરાયના કરતાં પણ તેણી આણુંદલાલના વધારે મહવાસમાં આવી હતી. આણુંદલાલનો સ્વભાવ તે બરાબર જાણતી હતી. કંઈક લાલચથી, અને કંઈક આણુંદલાલના અપુર્વ સ્નેહથી, પણ આખરે મુકતા શાંત થઇ. તેણીએ પોતે બાળક અને નિરાધાર છતાં એવા મનસ્વિ તરંગો લડાવીને પોતાના ભવિષ્ય માટે વિચાર કર્યો કે, જો તે દ્રશ્ય કર્યા હોય તો અજાયબી પેદા થાય, ખરેખર ? શુદ્ધ કેળવણી પામેલાં બાળક એવાં ચંચળ હોય તેમાં નવાઇ ગણાયજ નહિ ? પિતાના ચાલી જવા પછી તુરત વેળા તેણીને સંતાપ થયો પણ બાહ્ય ખ્યાલથી તે બહુ વાર ટક્યો નહિ. આણુંદલાલ પણ તેણીને ઓછું ન લાગે અને સુંદરરાયની ગેરહાજરી ન જણાય, એવી રીતે તેણીની સઘળી આશા પુર્ણ કરતો થોડા દિવસ તો મુકતાને પોતાની સાથે રાખી; પરંતુ પાછળથી તેણે મુકતાને સમજાવી પોતાના એકાંત વાસમાં બસલ ન પડે એટલા માટે

તેણીને રામસ્વામી ગાડીખાતામાં ગુલાબના રક્ષણ તળે પોતાનીજ જગામાં રાખી. થોડા દિવસ તો મુકતાને ત્યાં ગમ્યું નહિ પરંતુ પછીથી જ્યારે તેને પડોશીઓ સાથે ઓળખાણ થઇ ત્યારે તેણીને ત્યાં આનંદ થવા લાગ્યો. આણંદલાલ આ વખતે એક નવું વિષ બનાવવાની ખટખટમાં હતા. એટલે તેના એ કામમાં ખસલ ન પડે એટલા માટે મુકતા માત્ર એક વખત આણંદલાલ પાસે જતી હતી; તો પણ મળતાવડા સ્વભાવની મુકતાએ ટુંક સમયમાંજ આણંદલાલનો સ્નેહ સંપાદન કરી લીધો અને તે એટલે હદ સુધી કે આણંદલાલના ઘરમાં મુકતા કરે તેજ થતું.

ખીજે દિવસે આણંદલાલે પોતાના કેસનું રાજીનામું આપ્યું. નિર્દોષ કાળીદાસ છુટા થયો. તેણે રતિલાલની નોકરી છોડી દીધી, અને ખોડી બગીચા પાસે પોતાનું દવાખાનું ખોલ્યું. તેમાં આણંદલાલે તેને સારી મદદ કરી.

પેલો પરોપકારી પોલીસ કે જેના હાથથી મુકતાનો બચાવ થયો હતો, તેને પણ આણંદલાલે સારી જેવી રકમ આપી ખુશી કર્યો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

કેસરની કુટીલતા.

ચોરના ચિત્તને ભય યોગદમથી અદ્ધરનિશ ખિલવડાવે છે. તેનું ચિત્ત કદાપિ પણ સ્થિર રહી શકતું નથી! જાણે હમણાં પકડાઈશ, એવા ભયથી ચોરથી એક સ્થાને પણ ટકી શકાતું નથી. તે ગમે તેટલો સાવધ રહેવા છતાં અસ્થિરજ હોય છે, એક પ્રમય પણ જેનો દેહ પાપથી કલુષિત થયો તેને જન્મ પર્યંત પછી શાન્તિ ક્યાંથી ? ભલે તે ચોર ગમે તેવો વિદ્વાન હોય બુદ્ધિમાન હોય કે ત્રિચીક્ષણ હોય, યા તેની ચોરીમાં એવી સફાઈ હોય કે તે પકડાઈ જાય નહિ ! ગમે તેમ હોય ? તો પણ તેના હૃદયમાં નિવાસ કરે તો ધર્મદ્રિષ્ટા જે હમેશાં તેને જુએ છે તે તેને દિન રાત્રી ટોક્યાજ કરે છે. અને તેથી ખાતાં, પીતાં, સુતાં, ખેસતાં તેને એન પડતું નથી; વારંવાર એમ ત્રાસ થાય છે કે એક વાર પાપનો ઘડો પુટશે, અને સપડાવુંજ પડશે. છતાં પાપી હૃદય પ્રાક્ટું ઉછળે છે ને વિકારને વશ થાય છે, અને પરિણામે તેના ફળ પણ ભોગવવાં પડે છે. કેસર જે કે સામાન્ય સ્ત્રી નહોતી, તેણી અનેક પાપાચરણો કરી ચુકી હતી, તદ્દપિ કેમ પણ વખતે તેના મનમાં પાપના ભયનો ખ્યાલ પણ આવ્યો. નહોતો, તો પણ આ ગુન્હો કાંઈ જેવો તેવો નહોતો. વળી તેનું એ કરખીણ કામ પોલીસનો એક અમલદાર જોઈ ગયો હતો ત્યારથી તેના હૃદયમાં ભય પેઠો હતો આ એક પાપ પ્રગટ થતાં. તેણીને પોતાનાં બીજાં પાપો પણ પ્રગટ થવાની ધારતી હતી

સુંદરરાય પાસેથી સારી જેવી રકમ ઉચાપત કરવામાં કાંઈ તેણીએ ઓછું ક્યું નહોતું ? ઓછામાં પુરૂં કાળીદાસ પણ એજ કેસમાં પકડાયો હતો, તપાસ હજી ચાલુજ હતી, એટલે જો તે પકડાય તો જાંદગી સુધી કેદખાનામાં સડવાનું હતું, ડગલે અને પગલે તેણીનો ભય વધવા લાગ્યો ન કરે નારાયણ અને પોતેજ પકડાઈ જાય તો મહાદેવ કે રતિલાલ તેણીને કરી પણ મદદ કરી શકે નહિ, એ તેણી સારી રીતે જાણતી હતી. કારણ કે તેમ થતાં તે બન્નેને પણ તેની સાથે દોરાવું પડે રતિલાલ પરજ સઘળું દોળી પાડવાનો તેણીને એકવાર વિચાર થયો. પરંતુ બીજીજ પળે તે બદલાઈ ગયો કારણ કે તેમ કરવામાં આખરે તેણીનેજ ફસાવું પડે તેમ હતું કાંઈ પણ જાતની સાખીતી તો તેણીની પાસે હતી નહિ. હવે શું કરવું ? એ વિચારે તેણીને દિવાની બનાવી દીધી, એકાએક તેને કાંઈ વિચાર આવતાં તે ઉતાવળે પગલે ચાલવા લાગી. અને ફાટક પાસે આવી પહોંચી. આ વખતે સાંજના સાડા સાત વાગી ગયા હતા; મેળામાંથી ટોળાબંધ માણસો પાછા ફરતા હતાં ગાડીઓ અને માણસોથી રસ્તો ચીકરિ ભરાઈ ગયો હતો. એટલામાં તે જોનું ચિત્તવન કરતી હતી. તેજ તે માણસોની ભીડમાંથી તેને મળી ગયો તે બીજો કાંઈ નહિ પણ ઉમેદમત્રજ હતો. કેસરે ધાયું કે તેણીનું રક્ષણ ત્યાંજ થશે. ઉમેદમત્રે તેણીને પોતાની કરવા માટે ઘણો પૈસો ખરાબ કર્યો હતો. પરંતુ કુલદા કેસરે તેને આશાની અધર હવઠમાંજ ઉડાડ્યો હતો. એ પણ એક સમય હતો ! અને અત્યારે એજ કુલદા બેની પાસે પોતાનું રક્ષણ કરવા માટે વિનવવા આવી હતી. એ પણ સમય છે ! જો કે તેની સાથે રહેવાની આશા તો નિર્મુળ થઈ હતી. કારણ કે ઉમેદમત્રે હવે પોતાની સ્ત્રીને સાથે રાખી હતી. તો પણ

તેણી ધારતી હતી કે ઉમેદમલ તેને ધણોજ ચાહે છે. એથી તેણે ઉમેદમલ સાથે એવી દબથી વાત કરી કે ઉમેદમલે પોતેજ તેણીને પોતાની સાથે હૈદરાબાદ આવવાનો આગ્રહ કર્યો, કેસરને તો એટલુંજ જોઈતું હતું. તો પણ કાંઈ એક્સ ઠરાવથી ત્યાં જવાય નો ફિક એમ ધારી તેણીએ ઉમેદમલને કહ્યું.

“ તમે મને હવે ત્યાં લઈ જઈ શું કરશો ? તમારી સ્ત્રી તો હવે તમારી સાથેજ રહે છે ! ”

“ હા એ ખરું છે. તો પણ તને હું મારી સાથે લઈ જવા માગું છું ! ”

“ પછી તમારી સ્ત્રી સાથે મારાથી કેમ રહી શકાય ? એથી તો ઉલટો ઘરમાં કંકાસ થાય ! ”

“ તારે ક્યાં તેની સાથે રહેવું છે ! હું તને એલાયદા મકાનમાં રાખીશ ! ”

“ એ પણ કંકાસનું બીજ રોપાવા જેવુંજ થયું ના ? ”

“ અરે ! તું તો ગાંડી છે ! મારી સ્ત્રીને એ આગતની ખબર પડે ત્યારે એમ થાય ના ?

“ એ કાંઈ છાનું રહેશે કે ? ”

“ છાનું નહિ રહે તો મારે ક્યાં કાંઈની દરકાર છે ! વિશેષ જો તો હું તારે ખાતર તેને પણ તજી દઈશ ! આટલા દિવસ હું તેને ક્યાં બોલાવતો હતો ! ”

“ ના એમ કરવાથી ઉલટું મને દુઃખ થાય અને તે બિચારીની

જાંદગી પણ એજે જાય ! એમ થાય તો મારે ત્યાં આવવાની કાંઈ જરૂર નથી ! ”

“ અરે ! ઘેલી, એતો એમ કહેવાય. કાંઈ એમ થાય છે ? ”

“ ત્યારે આ તો તમારો મારા પર કેટલો રોહ છે. એમ પતાવતા હશે ? ”

“ એ તું ગમે તેમ સમજે તો પણ એ તો ખરું કે હું તારે ખાતર એટલું સાહસ કરતાં હું તો નહિજ ! ”

“ એ તો હમણાં બોલાય છે ! પણ જ્યારે સ્ત્રીને મળશે ત્યારે સધળું ભુલી જવાશે ! ”

“ અરે ! તને તે ભુલાય ! ફરર ! તારા માટે મેં કેટલું વેઠ્યું છે. એ શું તું નથી જાણતી ? ”

“ એ તો હું જાણું છું ! તો પણ મારે મારા ભવિષ્ય માટે તો વિચાર કરવો જોઈએ ના ? ”

• “ હા હવે હું સમજ્યો ! તું જો એમ ધારતી હોય કે હું તને છોડી દઈશ તો તે તારી ભુલ થાય છે. છતાં પણ તને મારે વિશ્વાસ ન હોય તો તને દુઃખ ન થાય અને પાછળથી તને કોઈની દરકાર ન રહે, એટલા માટે હું સારી જેવી રકમ તારા નામે પોસ્ટ ઓફીસ અથવા એવાંજ કોઈ બીજાં ખાતામાં જમા કરાવીશ અરે ! તું કહીશ તો મારી તીજેરીની ચાવી તનેજ સોંપી દઈશ પછી છે કાંઈ ? ”

“ નહિ, ઉમેદમણ ? એટલું બધું કરવાની કાંઈ જરૂર નથી મને તમારા વચન પર વિશ્વાસ છે તમે જ્યારે કહેશો ત્યારે તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું ! ”

“ આજેજ હું જવાનો છું તારે પણ આજેજ મારી સાથે આવવું પડશે ! કારણ કે હું ત્યાં ત્રણ ચાર માસ રોકાવાનો છું. એટલે ફરીને તને મળવાનો પ્રસંગ નહિ મળે ! ”

“ બલે, હું તો અત્યારેજ તમારી સાથે આવવા તૈયાર છું ! પણ ઉમેદમલ ! જો હું ન મળી હોત તો તમે તો મને મન્યા વગરજ ચાલ્યા જાત કે ? ”

“ ના હું અહીંથી તારે ઘેરજ આવવાનો હતો ! અને મારો ઇસદો તને કાંઈ પણ રીતે આજે મારી સાથે લઈજ જવાનો હતો ! તારો મેળાપ અહીં થઈ ગયો એ પણ કીકજ થયું. હવે તું રાત્રિના દશ વાગે બરાબર તૈયાર રહેજે મારી ગાડી તારા ઘર આગળ એ ટાઇમે આવીને ઉભી રહેશે ! ”

“ વાઈ, પણ ઉમેદમલ ! હું ધાઈ છું કે ગાડી દશ વાગ્યા પહેલાં આવે તો સાઈ કારણ કે દશ વાગે તો રતિલાલને આવવાનો ટાઇમ છે, અને મારે તેનાથી છુપી રીતે તમારી સાથે ચાલવાનું છે. જો રતિલાલની હાજરી હશે તો મારાથી નીકળી શકાશે નહિ ! ”

“ વાઈ ત્યારે નવ વાગે ગાડી મોકલાવીશ પણ તું તે વખતે તૈયારજ રહેજે ! ”

“ હું તો હમણાંજ અહીંથી જઈને સઘળી તૈયારી કરી રાખીશ પણ ગાડી સાથે તમે આવો તો કાંઈ હરકત છે ? ”

“ કેમ વળી મારું ત્યાં શું કામ છે ? ”

(૧૬૯)

કેસરે તેના કાનમાં કાંઈક કહ્યું ઉમેદમત્ત અજબ થયો. ફેટલીકવાર સુધી તેણીના મોઢા સામું જોઈ રહ્યો; અને પછી બોલ્યો; હીક છે. હું પોતેજ ત્યાં આવીશ અને મારી સાથે બીજાં પણ બે ચાર માણસોને લેતો આવીશ ! એમ કહી ઉમેદમત્ત તેણીનાથી જુદો પડ્યો. અને કેસર પણ પોતાના ઘર ભણી ગઈ.

થોડાં આગળ પછી કેસરે સઘળી તૈયારી કરવા માંડી. એક ટુંકમાં પોતાનાં કપડાં અને દાગીના રાખ્યા; પોતાની કમાઈથી મેળવેલી રકમ તેને કમરે બાંધી લીધી. ડાહને પણ પોતાની સાથે લઈ જવી. એમ તેને વિચાર આવતાં તેણીએ ડાહને પણ ટુંકામાં સમજાવી દીધું ડાહ તો તૈયારજ હતી. કેસર પોતાનો સામાન હીકકાક કરવામાં રોકાએલી હતી. એટલામાં મહાદેવ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. અને કેસરને આમ તૈયારી કરતી જોઈ બોલ્યો; “ કેમ કેસર ! આજે આ બધી શાની તૈયારી થઈ રહી છે ! ”

• મહાદેવના આ પ્રશ્નથી કેસર ચમકી, કંપી, ભયભિત થઈ ગઈ થોડીવાર તો તેને શું જવાબ આપવો એ પણ સુઝયું નહિ. ફેટલીકવારે તે કાંઈક વિચાર કરીને બોલી; “ મહાદેવ ! હીક થયું કે તમે પણ સમય પર આવી પહોંચ્યા ! ચાલો તમે પણ મારી સાથે તૈયાર થઈ જાઓ ! ”

“ પણ ક્યાં ? ”

“ કોઈ નિર્ભય સ્થાનમાં ! ”

“ કેમ અહીં શું ભય છે ? ”

“ અરે ! હજી પણ લયનું પુછો છો ! મહાદેવ ! હવે આપણા માટે સર્વ સ્થળે લયજ છે ! ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ મુક્તાના ખુનનો આરોપ આપણા પરજ આવવાનો ! જે વખતે હું મુક્તાને ધંકા મારી સમુદ્રમાં ફેંકવા ગયો તેજ વખતે એક પોલીસના માણસે તેને સહીસલામત બચાવી લીધી; અને મને તે કર-પીણ કામ કરતાં જોઈ ગયો ! ”

“ પણ તેથી થયું શું ? ”

તમને તો કાંઈ નથી ! પણ આ કેસરનો તેના હાથથી બચાવ નો એકે રસ્તો નથી ! ”

“ અરે ! ઘેલી છે ! આ તારો મિથ્યા ભય છે ! ”

“ હા હું તો ઘેલીજ છું ના ! તમારા વતી કરપીણ કામો કરવાનું સાહસ કરનાર ઘેલી નહિ તો બીજું શું ! ”

“ કેસર ! આજે તને કોઈએ લમાવી છે ! સમજ કે પોલીસ તને એ કામ કરતાં જોઈ ગયો તો પણ શું થયું ? આપણે સઘળું રતિલાલ પરજ દેળી પાડીશું ! ”

“ અરે ! રતિલાલને ફસાવવા જતાં તો આપણે પોતેજ ફસી જઈશું ! ”

“ તારી ભુલ થાય છે ! રતિલાલ પર દેળી પાડવાથી આપણે બચી જઈશું ! તું જાણે છે કે રતિલાલનો તારા પર કેટલો રોષ છે વળી તે એવો ભયંકર માણસ છે કે કોઈના ફંદામાં ફસાયજ નહિ તેને ખુલ્લો પાડવાનો આપણે ભય બતાવીએ તો તે ડરી જઈને આપણો બચાવ કરે તેવો છે ! ”

“અરે ! મહાદેવ ! તમે તો ભોળા છો રતિલાલ એમ તમારો ડરાવ્યો ડરી જાય તેવો નથી ! એ તો પોતાનું વાદળ તમારા પર ફેંકી દે તેવો છે ! તેને આંખની પાણી શરમ ક્યાં છે ?”

“એ તારી કલ્પના ભુલ ભરેલી છે ! રતિલાલ આપણાં સખં ધમાં એવું કરેજ નહિ !”

“અરે ! શું ન કરે ! સુંદરરાયનો રતિલાલ પર શું થોડો ઉપકાર હતો ? અરે ! જો વિચાર કરીએ તો રતિલાલ અત્યારે જ સુખી હાંદગી ભોગવે છે તે એ સુંદરરાયનોજ પ્રતાપ છે ! પહેલાં રતિલાલની કેવી નબળી રિચ્છિ હતી એ તમે જાણો છો ?”

“હા. હું જાણું છું !”

“તો પછી તેણે સુંદરરાય પર આટલી બધી કુરતા કેમ કરી ? અરે ! તેની તો હાંદગી ધુળ કરી પરંતુ બિચારી નિર્દોષ મુક્તાને પણ મારતાં એ પાપી ન ડર્યો ! કહો એવો નીચ તમારું શું ભલું કરવાનો હતો ?”

“કેસર એમ કરવામાં રતિલાલનો હેતુ કાંઈ જુદોજ હતો !”

“અરે ! ગમે તેવો હેતુ હોય તો પણ શું ? કરેલો ઉપકાર ભુલી જવાય. કે ? મહાદેવ ! તમે તો ભોળા છો માણસના પર જુવારે આફત આવે છે, ત્યારે સઘળા ઉપકારો ભુલી જાય છે ! તમે મને સમજાવવા માટે રતિલાલનું અત્યારે ગમે તેટલું સાઈં બોલો પરંતુ તેની મને બિલકુલ અસર થતાર નથી ! હું તો આજેજ અહીંથી નીકળી જવાની !”

“પણ એથી તો તું ઉલટો મને સપડાવશે !”

“ ત્યારે તમે પણ મારીસાથેચાલો ! ”

“ એ કેમ બને ? ”

“ ત્યારે તમારું તમે ભોગવો ! ”

“ કેસર ? તને આજે કોઈએ લખાવી છે ? ”

“ તે ગમે તેમ હોય એ પુછવાનો તમને અધિકાર નથી ! ”

“ એટલે હું તારો પતિ છું ! મારો તારા પર અધિકાર છે ! ”

“ હા, એક એવો સમય હતો. પણ તે હવે નથી ! ”

“ એ ક્યારથી ? ”

“ તમે મને અન્યના અધિકારમાં સોંપી ત્યારથી ! ”

“ એમ કે ? ”

“ એમ નહિ તો બીજું શું ! ”

“ કેસર તને છુટ આપવાનું આજ પરિણામ કે ? ”

“ એમાં નવાઇ પણ શું છે ! જ્યારે એમ હતું ત્યારે પહેલાં-થીજ વિચાર કરવો હતો ના ! ”

“ અરે ! તારા ચાલી જવા પછી રતિલાલ મને કેવી અધમ સ્થિતિમાં લાવી મુકશે એ તું જાણે છે ? ”

“ હા, હું જાણું છું ! તમારા જેવા બાયલા અને પોતાનીજ સ્ત્રીને પર પુરુષ સાથે વિહાર કરતી નજરે જોનાર પાપીઆઓની એવી અધમ સ્થિતિ થવીજ જોઈએ ! અરે ! ઓ ! નીચ કૃત્ય કરનાર નારકી ! તેં પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં કેવાં કેવાં દુષ્ટ કૃત્યો કર્યાં છે તેનો ખ્યાલ છે ? મુંદરરાયને ફસાવવામાં પણ તારોજ હાથ છે ! બિચારી નિર્દોષ મુકતાનો પ્રાણ લેવા હું તારા કહેવાથીજ ગઇ હતી ! અફસોસ ! આજ

સુધી મારી પાસે નીચ ફૂલો કરાવ્યાં ! તેં નજરે જોયા ! અરે ?
અનેકતા લોહીમાં તેં તારા હાથ ધોયા ! તદ્દપિ તારી સ્થિતિ જોવીને
તેવીજ રહી ! અનીતિથી ઉત્પન્ન કરેલો પૈસો તે અનીતિમાંજ ગુમાવ્યો !
મારી જીંદગી પણ ધુળ કરી ! ખરેખર ! મારાં માળાપે તારા જેવા
પાયલા સાથે મને પરણાવવામાં લુલ્લ કરી ! જે રતિલાલને તું તારો
મિત્ર ગણે છે તેજ રતિલાલ તારો દુશ્મન થશે ! તારા ખુરા હાલ
કરશે ! અને આખરે તારે પણ મારી માફકજ નાસવું પડશે ! ખીજને
નસાડવાનો પ્રયત્ન કરનારની તો એવીજ દશા થવી જોઈએ ! ખીજનો
પ્રાણ લેવાનો ધરાદો કરનારનું તો અકાળ મૃત્યુ થવુંજ જોઈએ ! મહા-
દેવ ! તારે માટે પણ એક સમય એવોજ આવશે ! ”

કેસરના આ શબ્દો સાંભળી મહાદેવનો મિત્રજ હાથથી ગયો
તે સંકોધ ડોળા ધુરકાવતો કેસર તરફ ફરીને બોલ્યો : “ ચુપ કર ચડાળણી !
એક પણ શબ્દ આગળ બોલી તો જનથી ગંધ સમજ ! ”

• “ અહો ! જ્યારે આટલું બધું શૂંચ્યું હતું ! ત્યારે મારી કમાઈ
ઉપરજ નિર્વાહ કેમ ચલાવતા હતા !

“ કેસર ! તારે તારા શબ્દો માટે પસ્તાવું પડશે ! ”

“ તેની મને દરકાર નથી ! ”

“ ત્યારે શું તું તારો નિશ્ચય નહિજ ફેરવે ? ”

“ નહિ ! ”

“ એમ છે ? ત્યારે હવે હું જોઉં છું કે તું કેવી રીતે બહાર
જઈ શકે છે ! ”

“ અને હું પણ જોઉં છું કે મને જતાં કાણુ રોકે છે ! હું તો આ ચાલી એમ કહી કેસરે ટૂંક અને પોટલી ઉપાડવાની ડાઘને પ્રશારત કરી, ડાઘએ તેમ કયું અને બંને જણી તૈયાર થઇ ગઇ, પણ મહાદેવે ડાઘના હાથમાંથી ટૂંક અને પોટલી ઝુટાવી લઇ, કેસરને એક લાત મારી ઘરમાં પાછી ધકેલી દીધી. કેસર જમીન ઉપર પછ-ડાઇ પડી મહાદેવ તેની છાતી ઉપર ચડી બેઠો. રાંડ.....તેનાથી આગળ બોલી શકાયું નહિ કારણ કે તેને પાછળથી કોઇએ એવા તો નેરથી ધટો માર્યો કે તે બેશુદ્ધ થઇ ઘરણી પર ઢળી પડ્યો. અને કેસર આવનાર માણસો સાથે પસાર થઇ ગઇ.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

નવો પ્રપંચ.

કેટલીક વારે રતિલાલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. ઘરમાં થએલી વિથલ પાથલ, અને મહાદેવની દયાજનક સ્થિતિ, આ સઘળું જોતાં તે આશ્ચર્ય પામ્યો. મહાદેવને શુદ્ધિમાં લાવવા માટે તેણે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ સર્વ નિષ્ફળ ! કેસરને બે ચાર બુમો પાડી પરંતુ કેસર હતી ક્યાં કે તેની પાસે આવે ! આખા મકાનમાં તે ફરી ચલ્યો. પરંતુ કેસર કે ડાઘ બેમાંથી કોઇનો પણ પંતો ન લાગ્યો જરૂર કાંઇ અનિષ્ટ થયું છે, એમ તેને લાગ્યું. ફરીને પણ તેણે મહાદેવને શુદ્ધિમાં લાવવા માટે પ્રયાસ કરવા માંડ્યો, કેટલીક વારે મહાદેવ શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેને રતિલાલે પુછ્યું; મહાદેવ ? તારી આ દશા કાણુ કરી ? કેસર ઘરમાં કેમ જણાતી નથી ?

“રતિલાલ! સાઈં થયું; તમે પણ ઠીક સમય પર આવી પહોંચ્યા!
આ રાંડ તો અહીંથી નાશી, જવાની તજવીજ કરી રહી છે. કેસર
હજી ઘરમાં છે. એમ સમજી મહાદેવે રતિલાલને કહ્યું.

કાણુ ? કેસર નાશી જવાની તજવીજ કરે છે ? ત્યારે આ સઘળી
ઉથત પાથત તેણેજ કરેલી જણાય છે ? રતિલાલે અસ્થવ્યસ્થ પડેલી
વસ્તુઓ તરફ આંગળી બતાવતાં કહ્યું.

મહાદેવની તે પર નજર પડતાંજ તે બોલી ઉઠ્યો; “ ગઈ ?
આખરે રાંડ નાશી ગઈ ? એ નીચ કુલટાએ આખરે પોતાનું ધાયું કયું ? ”

“ અરે ! પણ છે શું ? ક્યાં ગઈ, શામાટે તેણે એમ કયું ? ”

તેણી નો કહેતી હતી કે મુકતાને સમુદ્રમાં ફેંકતાં એક પોલીસ
તેણીને જોઈ ગયો છે ?

“ હેં ! મુકતાને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધી ? અને તે પણ કેસરે ?
આલો એ પણ ઠીકજ થયું, આજે હું એ મુકતાનીજ ગોડવણ માટે અહીં
આવ્યો હતો. ? ”

“ અરે ! સાહેબ ? મુકતા કાંઈ મરી ગઈ નથી. પણ બચી
ગઈ છે. ? ”

“ અરરર ? એ તો ઘણુંજ ખોટું થયું. કેસરે એવું કાચું કામ
કેમ કયું ? ”

“ કેસરે તો પોતાનું કામ પુરું કયું હતું. પણ એક પોલીસના
માણસે તેને બચાવી લીધી અને એજ પોલીસનો માણસ કેસરને એ
કૃત્ય કરતાં જોઈ ગયો. એટલે તેના ભયથી કેસર નાશી ગઈ અને
મારી આ દશા કરતી ગઈ ?

“ પણ કાની સાથે ? ”

“ એ તો હું પણ જાણતો નથી! પણ મને પેલા ઉમેદમંદ ઉપર શકે જાય છે. વખતે એજ હશે ? ”

હા, ખરેખર એમજ હોવું જોઈએ ? હવે એ લુચ્ચાને હું જાણ લઈશ ? પણ મહોદેવ ? જો આ કાર્યમાં તારો હાથ હશે તો તારો પણ જાન લઈશ ?

“ નહિ, આમાં મારો જરા પણ હાથ નથી હું ગિલકુલ નિર્દોષ છું ? ”

“ હું એ માનું છું, તો પણ પાછળથી કાંઈ દગો જણાશે તો જાનથી ગયો સમજજો ? ”

“ હું દગો કરું એ તમારે સ્વપ્ને પણ સમજવું નહીં, હવે તો મહોદેવ પણ તેનાજ લોહીનો તરસ્યો છે. ગમે ત્યાંથી એ રાંડનો પતો મેળવીશ. ? તેનું લોહી પીશ ? ત્યારેજ જ પીશ. ? ”

“ મારી પણ એજ પ્રતિજ્ઞા છે પણ મહોદેવ ? મુક્તાનો જીવ લેવાનું કેસરને ક્યાંથી સુઝયું ? ”

“ ચપળા બહેને મને તેમ કરવા સુચયું હતું, અને મેં તેણીને તે કામ સોંપ્યું હતું ? ”

“ કેટલી મુર્ખાઈ, ? ચપળાએ જો પહેલાંજ મને કહ્યું હોત; તો મેં કાંઈ બીજો બદોબસ્ત કર્યો હોત. ખેર હજી પણ ક્યાં બગડી ગયું છે ? કહે, મને સહાયતા કરશે ? ”

“ ખરા જાગરથી ? ”

“ આપણે આ બધું શા માટે કરીએ છીએ એ તું જાણે છે ? ”

(૧૭૭)

“ હા ઘણીજ સારી રીતે ચપળા બહેનના મોતીલાલ સાથે લગ્ન કરવાં એ તમારો મુખ્ય ઉપદેશ છે ? ”

“ પણ મુક્તા જીવતી છે. ત્યાં સુધી એ બનવું મુશ્કેલ છે. કેમ ખરું કે નહિં મહાદેવ ? ”

હા મુક્તાની દૈયાતીજ આપણા કાર્યને હરકત કરતા છે ? જો તમારી ઇચ્છા હોય તો મારો એક મિત્ર કે જે મોતીલાલના ચહેરાને આબેહુય મળતો છે તેની મારફત મુક્તાનું—

હા, ઠીક છે એ લુચ્ચાનો પીર આ કામ બરાબર કરી શકશે ? જા તું તેને મારી પાસે તેડી લાવ !

રતિલાલની આજ્ઞા મળતાંજ મહાદેવ ચાલ્યો ગયો. રતિલાલની ગાડી બહાર ઉભેલીજ હતી. તેમાં એસી થોડીજ વારમાં તે પોતાના મિત્ર સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેને સાથે લઇ અસ્થગ્યસ્થ પડેલી વસ્તુઓને યથા સ્થાને ગોડવવાની મહાદેવને લજામણ કરી રતિલાલ પોતાના ઘર તરફ વળ્યો.

મહાદેવના એ મિત્રનું નામ સકારામ હતું લુચ્ચા અને બદમાશ માણસ તરીકે તે આખા કરાંચી શહેરમાં પ્રખ્યાત હતો. તે ખુનીઓમંત્રી ખુની હતો. તે પૈસાની નીચ લાલચ ખાતર કોઈના ગંગાં રેંસી નાખવાને પણ ચુકતો નહિં ગાડી કેટલેક દુર જવા પછી રતિલાલે સકારામને ઉદ્દેશીને કહ્યું : મી. સકારામ ? મારા કાર્યમાં એક માણસ આડે આવે છે એટલે તેનું નડતર દુર કરવા માટે તમારી મદદની જરૂર છે ?

આપને કવી જાતની મદદ જોઈએ છીએ ? શું તે માણસને જાન— તે કાંઈ પણ આગળ બોલે તે પહેલાંજ રતિલાલ બોલી ઉઠ્યો :
 “ હા, હા, તેમજ છે ! પહેલાં તમે મારું સઘળું સાંભળી લો હું તમને તમારી આ મદદ માટે પહેલાંથીજ આ પાંચસોની નોટો આપું છું ! એમ કહી રતિલાલે પાંચસોની નોટો સકારામના હાથમાં સરકાવી દીધી અને હું આશા રાખું છું કે તમે મારું કામ સંપૂર્ણ રીતે બર બાવશે ! ”

“ ઘણીજ ખુશી સાથે સાહેબ ! હવે તમે મને સર્વ યથાસ્થિત સર્વ બીના સમજાવો, હું તમારું ગમે તેવું કઠીન કામ ઘણીજ સહેલાઈથી કરી આપીશ ! એમ કહી લાલચુ-પાપી-ખુનીએ તે પાંચસોની નોટ પોતાના ગળવામાં સેરવી દીધી. અહા ! નીચ પાપી પૈસા ! તું શું શું નથી કરી બતાવતો ? ”

“ સાંભળો ત્યારે મી. સકારામ ! તમે ડોક્ટર આણુંદલાલને તો સારી રીતે જાણખતાજ હશે તેને ત્યાં મુક્તા નામની એક છોકરી છે, એજ મારા કાર્યમાં કંટક રૂપ છે ! મારી પુત્રી ચપળાનું હું જેની સાથે લગ્ન કરવા ધારું છું તે યુવક તેજ મુક્તાના પ્યારમાં પડેલો છે, અને જ્યાં સુધી મુક્તા જીવતી છે. ત્યાં સુધી મારી પુત્રી સાથે પરણવાનો ઇન્કાર કરે છે. મારી પુત્રીએ તેનેજ પરણવાનું પણ લીધું છે. એટલે એ મુક્તા અમારા માર્ગમાં કંટક રૂપ થઈ પડી છે. તેને દુર કરવી. ” અર્થાત બસ સાહેબ હું તમારી બધી મતલબ સમજી ગયો છું ! સકારામે વચ્ચાંજ કહ્યું.

“ ત્યારે લો આ કટાર ! અને એજ કટારથી જ્યારે તમને લાગ આવે ત્યારે તેને ઠાર કરી, મારા રસ્તામાંથી દુર કરો ! અરે ! હા,

એક મુદ્દાની વાત તો હું તમને કહેતાં ચુકીજ નહિં છું ! ” એમ કહી રતિલાલે ધીમે ધીમે તેની સાથે કેટલીક વાત કરી, જે અમારા સાંભળવામાં આવી નથી. તો પણ તેની એ વાતો સાંભળી પેલો પાપી ખરા હૃદયથી કંપ્યો તેના શરીરમાં એક થંડી ઢુન્જરી થઇ આવી; પણ પેલી પાંચસોની નોટો તેને યાદ આવી અને પ.છો અસહના સ્વભાવ પ્રમાણે ધાનકી ખુનીમાં અદ્વાજ ગયો, તેણે રતિલાલની તમામ સરતો કબુલ કરી.

આ રીતે રતિલાલ મુકતાના ખુન માટે સકારામ સાથે મસલત કરી રહ્યો હતો ત્યારે બીજી બાજુ ચપળા કાંઈ ઉંડા પાણીમાં રમતી હતી. કાળીદાસ કેદમાંથી છુટયા પછી તેણીની પાસે વારંવાર આવતો હતો અને પ્રેમની ભાગણી કર્યા કરતો હતો ચપળા તેને પુર્વવત્ આશાઓ આપ્યેજ નતી. આમ કરવામાં તેણીનો હેતુ એ હતો કે કાળીદાસની મારફત મુકતાનું ખુન કરાવવું જે કે હજી સુધી તેણીએ કાળીદાસને એક અક્ષર પણ કહ્યો નહોતો, તો પણ પોતાના લગ્ન માટેની લંબાતી જતી મુદતનો જેમ અને તેમ છેડો લાવવો એવા ઇરાદાથી તેણીએ આજ કાળીદાસને એજ કામ માટે બોલાવ્યો હતો. આ રીતે પિતા પુત્રી બંનેના વિચાર તરંગો પ્રથક પ્રથક રસ્તાઓ તરફ દોરાએલા હતા.

કેટલીક વારે રતિલાલ સકારામ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો ચમળા સકારામને જેતાંજ રતિલાલ સામે જોઇ રહી. તેના નેત્રો નાજી એમ સુચવતાં હોય કે આ મોનીલાલ છે ! રતિલાલ તેણીનો ભાવ સમજી ગયો. તે બોલ્યો “ ચપળા ! આ શખ્શને તું ઓળખે છે ? એ મહાદેવનો મિત્ર સકારામ છે ? ”

એ સાંભળી ચપળા તો આભિજ્ઞ બની ગઇ તેનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ. તે સ્થિર નેત્રે સકારામની સામે જોઇ રહી તેના હૃદયમાંથી એજ અવાજ આવતો હતો કે; “ આતે સકારામ છે કે મોતીલાલ ? ” રતિલાલે તેણીને સંતોષ મળે એવી રીતે ઓળખાણ આપી ન હોત તો તેણીના એ માનસિક વિચારોનો કાણ જાણે ક્યારે અંત આવત ?

ચપળા ? આપણે કેટલીક અગત્યની વાતચિત કરવાની છે અને તે તારાજ સ્વાર્થની છે. માટે ચાલો આપણે ખાનગી ઓરડામાં જઇએ ? રતિલાલે કહ્યું.

રતિલાલે ખાનગી વાતો કરવાને જે ઓરડો રાખેલો હતો તેમાં સકારામ સાથે પિતા પુત્રીએ પ્રવેશ કર્યો યથાસ્થાને બેસી જવા પછી રતિલાલે ચપળાને ઉદ્દેશીને કહ્યું; “ ચપળા ? હું તો તારા માટે ધણું કરું છું પણ તું ઉતાવળમાં કેવું સાહસ કરી નાખે છે. તેનો તને કાંઇ ખ્યાલ આવતો નથી ? મારા સધળા કાર્ય તારાજ સાહસથી નિષ્ફળ જાય છે ? ”

“ એમ કેમ પિતાજી ? ” ચપળાએ કાંઇક આશ્ચર્ય પામતાં કહ્યું તેણીને ભય લાગ્યો કે મારી ગોડવણ પિતાના જાણીવામાં આવી ગઇ છે કે શું ?

“ કેસર પાસે મુક્તાનું ખુન કરાવવાની કોશિષમાં તેં કેટલું સાહસ ક્યું છે ! ”

ચપળા ચુપ રહી. તેનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ તેણી શરમાઇ ગઇ નીચું જોઇ રહી.

“ઝેટલું છતાં પણ હું તારા માટે મારાથી બનતું કરીશ પણ તારે મારી એક શરત કબુલ કરવી પડશે ?”

“તમારી શી શરત છે ?” ચપળાએ કહ્યું.

“પણ તે તારાથી બનશે ?”

“હા શા માટે નહિ બને ?”

“બહુ બચકર કામ છે ? છતાં તેમાં તારોજ સ્વાર્થ છે ?”

“ગમે તેવું બચકર હશે તો પણ હું કરીશ ?”

“વાડ ત્યારે માંભળ” એમ કહી દુરાતમા રતિલાલે ધીમે રહી ચપળાના કાનમાં કાંઈક વાતો કરી. ચપળા ચમકી, કંપિ, ભયભિત થઇ ગઇ. તેણી રતિલાલની સામે એકી દસે જોઈ રહી. તેણીની આ સ્થિતિ જોઇ રતિલાલે કહ્યું: “કેમ ચપળા? કાંઈ ભય લાગે છે ?”

“ભય ? રતિલાલની પુત્રીને વળી ભય કેનો હોય ? પણ પછી મુકતાનું” —

“એ માટે પણ જોડવણ થઇ ગઇ છે. ગુલાબને અગાઉથી સમજતી દીધેલી હોવાથી તેણી ચોક્કસ કામનું બહાનું કાઢી મુકતા પાસેથી રજા લઇ પોતાને ઘેર બેઠી છે. એટલે મુકતા આજે એકલીજ હશે અને આ સકારામ કે જોનો ચહેરો તું જુએ છે તેમ મોતીલાલને બિલકુલ મળતોજ છે; તેજ આજે રાતના મુકતાનું કાટલું કાઢી નાખશે મારી વહાલી પુત્રીના કાર્યમાં આડે આવતા કંટકને સદાને માટે દુર કરશે ? તેના એ કાર્ય બહલ મેં તેને આજે પાંચસો રૂપિયા પણ આપેલા છે ?

રતિલાલનું આ ભાષણ સાંભળીને ચપળા તો આભિજ્ઞ બની ગઇ, જે કામ પોતે કાળીદાસ પાસે કરાવવા માગતી હતી તે કામની ગોઠવણ તો રતિલાલે અગાઉથીજ કરેલી છે. હજુ તે સખધી એક શબ્દ પણ કાળીદાસને કહેલો નથી એ ડીકજ થયું છે, નહિ તો સાહમ વૃત્તિનું પરિણામ મારાજ જેર લાલમાં આવત એવો માનસિક ઉદ્ગાર ચપળાના હૃદયમાંથી નીકળી ગયો પરંતુ તેણીને ક્યાં ખબર હતી, કે પિતા પુત્રી વચ્ચે ચાલતી વાતચિત કાળીદાસ ક્યારનો સાંભળી રહ્યો હતો ! તેણીએ કાળીદાસને જે ટાઇમપર બોલાવ્યો હતો. તેજ ટાઇમ પર તે આવીને હાજર થયો હતો. પરંતુ રતિલાલની હાજરીમાં નહિ આવવાનું ચપળાએ કરેલું સુચન કાળીદાસના સ્મરણમાં હતું એથી તે રતિલાલની બહાર જવાની રાહ જોતો બાળુના ઓરડામાં બેઠો હતો; અને તે આ પિશાચોના ધ્યાનમાં નહોતું. પિતા પુત્રી વચ્ચે થયેલી વાતચીત તેણે બરાબર સાંભળી હતી રતિલાલ આવો નીચ છે એ તેણે આજેજ જણ્યું હવે તેઓ કેવા નિશ્ચય પર આવે છે તે જાણવાની અભિલાષાથી આતુરતા પુર્વક સાંભળવા લાગ્યો.

“ વારૂ ત્યારે સકારામ ! હવે તું જા, પણ યાદ રાખજે જો સમય ચુક્યો તો ફરીને તેવી સગવડ મળવી મુશ્કેલ છે ! કેટલીકવારે રતિલાલે સકારામને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“ અરે ! જતમે જુઓ તો ખરા આજ રાત્રે તો મુક્તતા હતી નહતી થઇ જશે ! સકારામે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું.

“ હા, પણ સકારામ ! તારે ત્યાં કેવી રીતે વર્તવું એ નો તારા ધ્યાનમાં છે ના ! રતિલાલે કેટલીકવારે કાંઇ વિચાર આવતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“હા સાહેબ ! તમોએ મને રસ્તામાં સમજાવ્યું હતું જે હજી મારા સ્મરણમાં છે !

“વાર લે, આ મોતીલાલનાં કપડાં છે તે પહેરી લે ! અને પેલી કટાર:—

“હા તે મારી પાસેજ છે પણ સાહેબ ! એ કપડાં પહેરવાથી લાલ શું ?”

“લાલ એજ કે: મુક્તા તને મોતીલાલ તરીકેજ ઓળખે અને તારે પણ તેવુંજ વર્તન રાખવું !

“પણ એવો સમય શામાટે આવવા દષ્ટિ ! નિંદ્રાવસ્થામાંજ તેનું ખુન નહિ કરું ?

એ તો હું પણ સમજું છું પણ સમજ કે તેમ કરવામાં તું નિષ્ફળ થયો અને મુક્તા જાગી જાય તો તું શું કરે ?

‘તો હું શું કરું ? અરે એમ થાય તો પણ હું તેનું ખુન કરીનેજ પાછો ફરું !’

‘અરે ! તેમ થવામાં પણ નિષ્ફળતા મંળી તો ?’

‘પણ એ બનેજ કેમ ?’

‘મુક્તા ભયથી ભ્રમ પાડે અને અચાનક તેણીને કોઇની મદદ મળે તો તું શું કરે ?’

‘એટલે તમારું કહેવું એમ છે કે એવા સમયમાં આ કપડાં મારે બચાવ કરે ?’

‘હા અને એટલા માટેજ તને તે પહેરવા માટે કહું છું !’

‘છટ ! શું તમે સકારામતે બાંધેલો સમજો છો ? એક અબળાથી કરે તેવો નિર્બળ માનો છો ?’

‘ નહિ સકારામ? મારું એમ માનવું નથી. પણ મારો હેતુ કાંઈ જુદોજ છે. જે સાંભળ તારો ચહેરો આમેલુજ મોતીલાલને મળતોજ છે. અને આ કપડાં પણ મોતીલાલનાંજ છે, આ કપડામાં સજ થએલો હોપશ તો મુકતા તને મોતીલાલ તરીકેજ ઓળખશે. અને એમ થશે એટલે તું તેણીના પર ગમે તેટલો જીલ્લમ કરીશ તોપણ તેણી કાંઈપણ કરશે નહીં, જીમ પાડશે નહીં. કાંઈકે તેનો મોતીલાલ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રેમ છે. તેણી પોતાનો પ્રાણ આપવાનું કબુલ કરશે. પણ મોતીલાલને ખુલો પાડવાનું કદી સાહસ નહીં કરશે એ મને ખાતરી છે પણ એક વાર એમ પણ સમજ કે તેણીએ ભયથી જીમ પાડી અને મદદ પણ મળી તોપણ તું સલામત બચી શકશે. મુકતા તો પોતાના ખુની તરીકે મોતીલાલનુંજ નામ આપશે કારણકે તેણી તને મોતીલાલ તરીકેજ ઓળખશે? ’

“હા હવે હું તમારી મતલબ સમજ્યો. પણ જે તે જાગી જાય અને વાતચીતનો પ્રસંગ આવે તો મારે શું કરવું; તે પણ બેળાબેળું સમજાવી દોને?”

‘તે હું તને સમજાવું છું’ એમ કહી ગુલાબ મારફતે સાંભળેલી મુકતા અને મોતીલાલની પ્રથમ મુલાકાત તેમાં થયેલા ફાલ કરાર વિગેરે ટુંકામાં સમજાવી દીધું. અને તેનેજ અનુપરીતે વાનો કરવાનું સમજાવી દીધું.

‘ પણ ખુન શામાટે કરે છે: એમ તેણી પુછે તો મારે શું જવાબ આપવો? ’

પૈસા માટે આણંદલાલે પોતાની મિલકતનું વીસ મુકતાના નામનું કરેલું છે. તો તું એ કારણ આપીશ એટલે તે ખર્ચે માનશે. અને ત્યાં સુધી તો તેણીને સુતીજ મારી નાખવી. પરંતુ તેમ કરવામાં નિષ્ફળતા થાય ત્યારેજ આ સઘળી આગતોનો ઉપયોગ કરવો. ”

“ અને ત્યાં સુધી તો એમજ કરીશ, તોપણ એ સઘળું જાણી લેવું સાફ. ”

‘એટલા માટે તો મેં તને કહ્યું ના? વાડ હવે જ, અને કાર્ય સફળ કર ?’

સકારામ ઉડ્યો તેની પાછળ ચપળા મહાદેવ અને રતિલાલ પણ ચાલ્યાં અને ખારણા સુધી સકારામને મુકવા ગયાં ત્યાં પણ રતિલાલે સકારામને કેટલીક અગત્યની સુચના કરી. સકારામના ચાલી જવા પછી પિતા પુત્રી પોતાના રૂમમાં ગયાં. કુળીદાસ તો તે પિશાચોની વાતને અંતે, સંપૂર્ણ જાણીતા થયા પછી તેઓની પહેલાં પાછડે ખારણેથી પસાર થઇ ગયો હતો.

પ્રિય વાંચક ? આ કળીયુગના જમાનામાં આપણે શું જોઇએ છીએ. એજ કે, લુચ્ચાઇથી પૈસા મેળવતા બદમાસો, કંઇકનાં જીવાં ફાંસતા કમાઇઓ, મોટી હવેલી કે બંગાલાની અંદર શાન્તિથી ઘોરે છે અને તેઓ દુનિયામાં પુખ્ત છે ! જ્યારે ઇશ્વર ભજનમાં લિનન થયેલા દુનિયાના મોહ ફાંદને તજનારા કમનસીબ વિરલાઓ જંગલે

જંગલ રખડે છે ? અને ઉજડ રાનમાં સુઈ પોતાનો વખત પસાર કરે છે ? એ પણ કળાયુગના કૌતક નહિ તો બીજું શું ! પણ એનો નિશ્ચય છે. કે વહેલે કે મોડે “ધર્મનો જયજ થવાનો.”

પ્રકરણ ૨૩ મું.

જરા દરવાજો ખોલોની?

પ્રિય વાંચક ! હવે આપણે સુંદરરાય તરફ વળીએ ઘેરથી નીકળ્યા પછી સુંદરરાયે પ્રથમ આત્મઘાત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ બીજા પળે તેનો એ વિચાર “પદલાઈ ગયો આત્મઘાત જેવું મહાપાપ કરવા કરતાં બ્રિનારાયણ અથવા એવાજ કોઈ પવિત્ર સ્થળમાં શાન્તિથી જીવન ગાળવું” એ સર્વ કરતાં ઉત્તમ છે. એવા પવિત્ર વિચારે તેના હૃદયમાં ઘર કર્યું બ્રિનારાયણ જવું; એ નિશ્ચય થયો તે સીધો કેન્ટોન્મેન્ટ સ્ટેશન પર ગયો. તપાસ કરતાં બ્રિનારાયણ પહોંચી શકે તેટલા પૈસા તેની પાસે નહોતા, તો પણ તે હિમ્મત હાર્યો નહિ. “જે પરમાત્માએ મને એ રસ્તો બતાવ્યો છે. એજ મને ત્યાં પહોંચાડશે” એવા વિચારથી તેણે હૈદ્રાબાદની ટીકીક લીધી. બરાબર રાતના નવ વાગે કેન્ટોન્મેન્ટ સ્ટેશનથી ગાડી ઉપડી અને રાત્રિના સાડાબાર વાગે હૈદ્રાબાદ જઈ પહોંચ્યો, રાત્રિ તો સુંદરરાયે સ્ટેશન પરજ ગાળી જો કે હૈદ્રાબાદમાં તેના ઓળખીતા ઘણા હતા. પરંતુ તેને ત્યાં જવાને સુંદરરાયનો બિલકુલ વિચાર નહોતો, તે પરબારો પુલેલી પર ગયો અને તેના કિનારા

પર આવેલા રામઘાટમાં ઉતારો લીધો. અત્યારે આપણે તેને ત્યાંજ ઉભેલો જોઈએ છીએ. તેનો ચહેરો ચિંતાતુર દેખાય છે, પોતે શા કારણથી અને કયા સંયોગો વચ્ચે અહીં આવ્યો છે તેનું જ્યારે તેને જ્ઞાન થયું, ત્યારે અવકાશ પામેલા મગજમાં પાછા દુર્ધ વિચારોએ પ્રવેશ કર્યો. ‘હવે માફ શું થશે ? હું કયાં જઈશ ? શું કરીશ ? જ્ઞાને મળીશ ?’ એવા પ્રશ્નો તેના મનમાં થવા લાગ્યા. અને હજી તેની કલ્પના તેનો ઉતર દે, તે પહેલાં તેનું ચિત્ત એક નવા વ્યાપારમાં ગુંથાયું, તેનું ચિત્ત એક સુંદર વિક્ટોરિયા તરફ ખેંચાયું. આ વિક્ટોરિયામાં બેસનારી માત્ર એક સ્ત્રીજ હતી; જ્યારે તેના રક્ષકો બે હતા. એક હાંકવા બેઠો હતો, અને બીજો પાછળ ઉભો રહી, બાબુ ? બાબુ ? કરતો લોકોને દુર ખસેડવા ધુમ મારતો હતો. ત્યાં ઉભેલા સર્વ મહાનુ એક સરખું ધ્યાન આ નવી ગાડી તરફ ખેંચાયું. અહા કવું રૂપ ? ખરેખર કોઈ ભાગ્યશાળીના ઘરને શોભાવનારી પુતળી ? અરે ? એ તો વેશ્યા છે વેશ્યા ? આવા અનેક શબ્દોચ્ચારથી લિન્ન લિન્ન મન • આપનારાઓની નજર તે સુંદરીના સૌંદર્ય ઉપરજ ખેંચાઈ રહી હતી.

આ કોઈ ગ્રહસ્થના ઘરની સ્ત્રી નહિ, પણ એક નાયકણ હતી. એમ જ્યારે સુંદરરાયે જાણ્યું ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. આવા સ્ત્રી રત્નો આવા નીચ ધંધામાં ? શું સુંદરતાનો સર્વ આવોજ ઉપયોગ કરે છે ? ખરેખર ? પ્રભુ તારી વિચિત્ર સૃષ્ટિમાં આ પણ એક વિચિત્ર લીલા ?

ગાડી છેક નજીક આવી પહોંચી; અને વિક્ટોરીયા એક ઝાડના થડ સાથે અથડાઇ ધમલુના ચુરા થવા સાથે ગાડીમાં બેસનારાઓ જમીન દોસ્ત થયાં આ અકસ્માત તરફ સુંદરરાયનું ધ્યાન ખેંચાયું અને ખેંચાતાની સાથેજ તે દોડ્યો, અને ઉલટાઇ પડતી એક યુવાન અબળાની બહારે ધાવામાં તેનો ઉત્સાહ સફળ થયો. તે અબળાને અદ્ધરથી પોતાના હાથના બળે પડત પહેલાં થોભાવી જેમ એક ઉંચેથી ચીલકું પડતાં ચુરેચુરા થઇ જવાની અણી પર હાંચ, અને તેને માણસ અધરથી ઉપાડી સુરક્ષીત રાખી શકે; તેમ આ અબળાને સુંદરરાયે જળવી અને બચાવી તો પણ તેના અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભયે તેને બેશુદ્ધ બનાવી દીધી; તેવી બેશુદ્ધિમાંજ તે સુંદરરાયના હાથમાં પુતળાની માફક પડી રહી થોડી વારે તે શુદ્ધિમાં આવી ત્યારે તેને પોતાના જીવ બચાવનારનો આભાર માન્યો. ભાંગી ગયેલી ગાડીને હાંકનારે તે અબળાની સુચના મુજબ તબેજામાં લઇ ગયો અને પોતે એક ભાડાની વિક્ટોરીયા કરી તેમાં બેસી સુંદરરાય તરફ દ્રષ્ટિ દ્રષ્ટિથી બોલી; “ આપ મારા ઘર સુધી મને પહોંચતી કરી શકશો ? ” “ ઘણીજ ખુશીથી ? ” એમ કહેતો સુંદરરાય ગાડીમાં ચઢી બેઠો.

“ કઇ બાબુ હાંકવી છે બાબ સાહેબ ? ગાડીવાળાએ પુછ્યું. તે સ્ત્રી તરફથી ઉતર મળતાં પુરપાટ વિક્ટોરીયા દોડવા લાગી, કેટલેક દુર ગયા પછી કાણુ જાણુ કેવી લાગણીઓ તે અબળાના હૃદયમાં સ્ફુરવા લાગી કે તેનાથી પુછી જવાયું કે. “ હું જે ગ્રહસ્થની મદદથી બચવા પામી છું તેનું નામ જાણવાને હકદાર થઇશ ? ”

“ માફ નામ સુંદરરાય છે ? આપ મારી મદદથી નહિં પરંતુ પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાથીજ આયુષ્યમાન રહેવા પામ્યાં છો. ? ”

“ પણ જો આપની વખતસર મદદ મળી નહોત ? તો હું અત્યારે જીંદગીજ સ્થિતિમાં હોત ? અને કદાચ મારો આત્મા આ ખોળીયાને છોડી પણ ગયો હોત ? મારી આયુષ્યની દોરી તમારાથીજ ટકી છે ? અને તે ઉપકારનો બદલો વાળવા મારી સમૃદ્ધિ કાંઈ વિસ્તારમાં નથી ? ”

“ તે તમારી કાયકાત બોલાવે છે. હું તો ફક્ત નિમિત્ત માત્ર ગણાઉં. ”

“ જતાં આપે કરેલા ઉપકારનો બદલો મારે કાંઈ આપવો જોઈએ ? ”

“ માફ કરજો બાપ ! સુંદરરાય કાંઈક ” તિરસ્કાર યુક્ત બોલ્યો :
“ મેં કાંઈ જનનનો ઉપકાર કર્યો નથી. જતાં મનુષ્યની નજરમાં તે ઉપકાર ગણાતો હોય તો પણ હું. તે કાંઈ બદલો લઈ વેચવા માંગતો નથી ? ”

બદલો શબ્દ વાપરવામાં તે અબળાએ કેટલું બધું સાહસ કર્યું તેનું તેને જ્ઞાન થતાં, તેનું હૃદય પોતાની મુર્ખતા હૃદયમાંજ કબુલી શરમાયું. કાંઈક શબ્દો બોલી પોતાની થયેલી ભુલ સ્વિકારવાની સાગણીને અવકાશ ન મળ્યો. અને સમુરના અવાજે ગાડી ત્યાંજ થોભી,

અંદરથી બન્ને જણા ઉતર્યા અને બંગલામાં પગ મુકતાંજ સુંદરરાયની મનોવૃત્તિઓ જાગ્રત થઈ, પોતે પણ આવાજ બંગલાનો

સહવાસી છતાં, અત્યારે છેકજ દીન અવસ્થામાં આવી પડ્યો છે. મુકતાને રઝગતી કરી છે તેનો વિચાર થતાં તેની આંખમાંથી મોતી રૂપે બે ચાર બિંદુઓ બહાર પડ્યાં.

“ હવે મને રગ્ન છે, બાઈ ? ”

“ કેમ આપને કાંઈ ઉતાવળ જોવું છે ? ”

“ ઉતાવળ તો નથી પરંતુ હું રસ્તાનો અગ્નણ છું, ખતીનો વખત થયો છે અને બહુ દુર જવું છે. રાત્રિને વખતે ઉતારો શોધવો મુશ્કેલ થઈ પડશે, તેથીજ આપની રગ્ન આહું છું. ”

“ તમારી મુશ્કેલીઓ દુર કરવા માટે માણસ મોકલીશ પછી કાંઈ ? ”

“ પણ હવે જ્યારે આપ આપના મકાનમાં નિર્ભય છો; ત્યારે મને ખોટી કરવામાં તમારો શો સ્વાર્થ સમાજેલો છે ? ”

“ થોડી વાર બેસશો તો આપ જાણી શકશો ! હું ફક્ત બે મીનીટ આપને છોડી જવા માટે માશી માગું છું. જરા મહેરબાની કરી બેસજો; હું હમણાજ આવું છું ! એમ કહી તે બજુના ઓરડામાં ચાલી ગઈ થોડીજ વારમાં પાછી તે જ ઓરડામાં સુદરરાયને બેસાડ્યો હતો ત્યાં આવી. આ વખતે તેણીએ સર્વે અત્રંકારો તથા ફક્ત સફેત સાણુ કાંનમાં ઓરીંગ અને હાથમાં બે હિરા જડિત સ્વર્ણની બંગડીઓજ ધારણ કરી હતી. પણ તેથી તેના રૂપમાં અંગાઉના અત્રંકારાદિક વસ્ત્રો કરતાં વધારો થયો હતો, સફેત પોશાકમાં તે એક દેવાંગના અથવા આકાશમાંથી ઉતરી આવેલી અખસરાનું ભાન કરાવતી હતી. ”

“ ત્યારે તમે આ શહેરના અગ્નિપ્રસ્થ છો કે ? તે સ્ત્રીએ ઓરડામાં દાખલ થઈ ખુરશી પર બેસતાં પુછ્યું. ”

જી હા; સુંદરરાયે સમ્યક્તાથી જવાબ આપ્યો.

“ ઓહો ? ત્યારે તો પરમાત્માએજ મારા રક્ષણ માટે આપને મોકલ્યા ? ”

“ સંસાર એમ માને ખરો ? ”

“ ત્યારે તમે શું સંસાર બહાર છો કે ? ”

“ હજી સંસારીજ છું ! પણ હવે તે મને થણોજ દુર્ધટ લાસે છે ! ”

“ ત્યારે વૈરાગ્ય ધારણ કરવાના હશે ! ”

“ જે કાળે જે નિર્માણ થવું હશે તે થયાજ કરશે ? ”

“ આપણી ઇચ્છા ન હોય તો પણ ? ”

• “ આપણી ઇચ્છા શા કામની ? મનુષ્યની ગમે તેવી ઇચ્છા હોય તો પણ જગ નિયંતાની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ કાંઈ પણ કરી શકાતું નથી ! ”

“ ખરું છે; સુંદરરાય ! ” પરમાત્માની ઇચ્છા હોય તેમજ થાય છે ! તે સ્ત્રીએ નિશ્વાસ નાંખતાં કહ્યું.

કેમ નિશ્વાસ નાંખો છો ! તમને તો પરમાત્માએ સર્વ સાક્ષી આપી છે. સર્વ વાતે સુખી જણાઓ છો ? ”

“ હા એ ખરું છે. પણ જો પૈસાથીજ સુખી થવાતું હોત, તો પૈસાવાળાને દુઃખનાં દર્શન પણ ન થાત ! સુંદરરાય ! ખરું પુછો તો સઘળો વૈભવ મને સ્મશાન જેવો લાગે છે ! ”

“ એમ કેમ ! ”

“ હું જો કે વૈભવશાળી પતિની પત્નિ છું પરંતુ તે વૈભવ મને ”.....

“ શું તમારા પતિનો તમારા પર અભાવ છે ? ”

“ ના તેવું તો કાંઈ નથી, પરંતુ કેટલાક દિવસથી એક સ્ત્રી કરાંચીથી અહીં આવેલ છે, તેના મોહપાશમાં તે સપડાયા છે. આખો દિવસ ત્યાંજ પડી રહે છે સાંભળવા પ્રમાણે તે સ્ત્રી સાથે તેઓના કરાંચીથીજ કાંઈ સંબંધ થયેલો છે. સુંદરરાય? શું કહું? હું જન્મની દુઃખી છું માતા પિતા આલ્યાવસ્થામાંજ ગુજરી ગયા, મારા કાકાએ મને સુખી કરવાના ઇરાદાથી આવા સમૃદ્ધિવાળા ઘરમાં આપી, પરંતુ મારાજ કરમે પતિ બલિયારી મળ્યો શું કરું? કોને કહું? જો કોઈ વખતે પતિ અહીં આવે છે, અને તેને કહું છું તો બે ચાર ગાળો અને વખતે માર પણુ પાવો પડે છે. પતિની ગેરહાજરીને લીધે લોકો મને કુલટા વેશ્યા કે એવાજ અનેક અલંકારોથી અલંકૃત કરે છે; પરંતુ તે હું મુંગે મોઢે સહન કરું છું! પરમાત્માની એવીજ ઇચ્છા હશે એમ મનવાળી બેસી રહું છું! ”

“ હોય બહેન ! પતિ ગમે તેવો બસતી, બલિયારી કે એવાજ બીજા અનેક દુર્ગુણોથી ભરેલો હોય છતાં તેનાં છિદ્રો ખુલ્લાં ન કરવાં એ સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે ! કારણ કે તેમ કરવાથી પતિની પ્રિતી મેળવવાને બદલે ઉલટું તિરસ્કારનેજ પાત્ર થવાય છે ! ઠોકર વાગશે એટલે પોતાની મેળે ઠોકાણે આવશે ! ”

“ હવે એ ઠેકાણે આવી રહ્યા ! મને તો લાગે છે કે જો લાંબો સમય આમ ચાલશે તો સર્વ સંપત્તિનો પણ નાશ કરશે ! ”

“ શું તેઓ ઘેર આવતાજ નથી ? ”

“ આવે છે, માત્ર અર્ધો પોણો કલાક ઘરમાં રહે છે ખાવા પીવાનું તે કુલદાને ત્યાંજ રાખેલું છે ! ”

હરિ ! હરિ ! કેવો જમાનો ? જ્યાં જુઓ ત્યાં આવાંજ દ્રશ્ય દ્રવિંદ્રિયે પડે છે !

“ હશે ખરેખર ! હવે એ વાતને જવા દો ! તમારા પતિની પિછાણ થશે તો પ્રસંગ આવતાં હુંજ તેને સમજાવીશ ! ” સુંદરરાયે વાતને ટુંકી કરવાના ધરાદાથીજ એમ કહ્યું હતું. પણ તેમ કરતાં તો ઉલટી “ મસ્જદ કોટે વળગી તે સ્ત્રીએ તેના એ શબ્દને પકડી લીધો. અને બોલી; ” ત્યારે કૃપા કરી જેમ મને મરતાં બચાવી છે તેમ આજેજ મારા પતિને સમજાવી; મારા સુખનું નાશ કરનારી કુલદાથી છોડાવોને ? તેઓ હમણાંજ આવશે ! ”

“ પણ હજુ મારો તેની સાથે બિલકુલ પરિચય નથી; તે પહેલાં મારાથી તેને શું કહી શકાય ? સુંદરરાયે પુનઃ પોતાનો બચાવ કર્યો. ”

“ હું ઓળખાણ કરાવી આપીશ ! મારા પ્રાણુદાતા પર તે પણ પ્રસન્ન થશે. અને એ વાતનો પ્રસંગ પણ હુંજ પ્રાપ્ત કરાવી આપીશ ! ” તે સ્ત્રી સુંદરરાયને આજે નહિ જવા દેવાના નિશ્ચયમાં દ્રઢ રહી.

“ તો પણ મારું હૃદય તેમ કરવા ના પાડે છે ! તમે એકલા છો એટલું જતાં અત્યારે હું અહીં બેઠો છું એ પણ મને ઠીક નથી લાગતું ! હવે મને રજા આપો, તો હું જઈ વળી કોઈ અન્ય પ્રસંગે તમને મળીશ ! ”

“ નહિ, એમ ન કરો આજની રાત તો અહીં રહીજ જાઓ ! મને ખાત્રી છે કે તમે મારા સ્વામીને સારી રીતે સમજાવી શકશો ! સુંદરરાય ! જેમ મારા પ્રાણનું રક્ષણ કર્યું તેમ મારા સૌભાગ્ય રક્ષકો પણ સુધારો ! તેને વ્યભિચારના ઊંડા ગારમાં કુપતા બચાવો ! એ પણ એક પરમાર્થજ છે ! ”

સુંદરરાય વિચારમાં પડ્યો. હવે શું કરવું આવીજ સુંદર સ્ત્રીમાં પોતે એક વખત લુપ્ત થયો હતો, અને એ સુંદરતાની સુંદરી એજ તેનું સર્વ નાશ કર્યું હતું. એ વિચાર તેના હૃદયમાંથી એકવાર પસાર થઈ ગયો પરંતુ ખીજી પળે તેને એક ખીજે વિચાર આવ્યો, તે વિચારવા લાગ્યો કે હજી તો તે મને ઓળખતી પણ નથી. હું કોણ છું ? શા કારણથી અહીં આવ્યો છું ! એ તેને ખબર પણ નથી; જતાં માત્ર થોડા પરિચયના પ્રસંગેજ, કેટલી સમ્યક્તા ? આટલી બધી લક્ષ્મી અને વૈભવ હોવા છતાં, કેવું નત્રપાણું ? ખરેખર લોકો આ બિચારીના સંબંધમાં ખોટી અફવાઓ ફેલાવી નાહક તેણીને વધારે દુઃખી કરે છે. અને હલકી પાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે ! સુંદરરાયની આ કલ્પના કેવળ ખોટીજ હતી. જે સ્ત્રીને સંબોધીને તે આવા

વિચારે લઇ ગયો હતો તે ફક્ત પોતાની પ્રત્યેના વર્તનથીજ હતા. ? ખરી રીતે તો તે સ્ત્રીએ સુંદરરાય સાથે આટલી સમ્યક્તા જાળવવામાં પોતાની પ્રકૃતિ વિરૂદ્ધ કાર્ય કર્યું હતું, અને તેમ સાથી થયું હોવું જોઇએ, તેની કદપનાજ જે માત્ર સુંદરરાયને થઇ હોત તો તે કાઇ જુદોજ માર્ગ ગ્રહણ કરત ? તે તો બિચારે એમજ સમજ્યો કે જ્યારે તેણી બહુ કાલાવાસ કરે છે અને તેનો પતિ હમણાંજ આવવાનો છે તો તેને એ શિખામણના શબ્દો કહેવામાં મને શું હરકત છે ? એમ ધારી તેણે તે સ્ત્રીની એ ઇચ્છાને સ્વિકારી, અને ત્યાંજ રહ્યો છેક રાત્રિના દશ વાગી ગયા પણ તે સ્ત્રીનો પતિ ઘેર આવ્યો નહિં આથી સુંદરરાયને ગ્રિતા થઇ, અને પોતે અહીં સ્ત્રીની સાથે એકલા રહેવામાં સાહસ કર્યું છે તેના માટે પસ્તાવો થવા લાગ્યો. પરંતુ કરે શું ? અત્યારે તે ક્યાં જાય ? હૈદ્રાબાદ તેણે કાંઈ દહાડો જોયેલું નહિ, વળી રાત્રિના દશ વાગી ગયા હતા. રાત્રિ અંધારી હતી. એટલે ઉતારો શોધવો મુશ્કેલ થઇ પડે તેમ હતું. એટલુંજ નહિં, પરંતુ જ્યાં ઉતારો રાખ્યો હતો તેઓ આટલી મોડી રાત્રે ઉંધાડશે કે નહિ, એ પણ તેને શંકા હતી. વળી. તે ઘણે દુર હતો એટલે લાચારી સાથે તેણે ત્યાંજ સુવાનો ઠાવ કર્યો, અને તે સ્ત્રીને કહ્યું કે “ હજુ સુધી તમારા સ્વામી તો આવ્યા નહિ ? નાહક આજે તમે મને રોક્યો ? ”

“ હવે તો તે હમણાં આવવા જોઇએ ? છતાં પણ જે તમોને નિંદ્રા આવતી હોય; તો બાજુના ઓરડામાં મેં તમારા માટે બિછાનું તૈયાર રાખ્યું છે; તેમાં જઈ શયન કરો ? તેઓ આવશે એટલે હું તમોને જગાડીશ. ? એમ કહી સુંદરરાયને સુવાની જગા બતાવી પોતે પણ પોતાના ઓરડામાં ગઇ.

સુંદરરાય સાથેના પરિચય પછી આ સ્ત્રીની તીવ્ર લાગણીઓ હળવે હળવે સ્પુરવા લાગી હતી. અને કંઈક નિશ્ચયે મનમાં કર્યા છતાં કાણુ જાણે કેવી લાગણીઓ તેની મરજી ઉપરાંત પોતાનું કાર્ય કર્યે જતી હતી.

પ્રિય વાંચક ? આ સ્ત્રી આપણા પરિચિત ઉમેદમલની સ્ત્રી હતી. તેનું નામ શાન્તા હતું. ઉમેદમલનું લગ્ન ચાર વર્ષ પુર્વે થયેલું હતું. કેટલાક કારણોને લઈને તેના પોતાની સ્ત્રી પર અભાવ હતો. એથી તે તેણીને પોતાની સાથે રાખતો નહિ. અને પોતે ઘણું ખર્ચ કરાચીમાંજ રહેતો જો કે તેની સ્ત્રીમાં બીજા કોઈ પણ જાતના અપલક્ષણો નહિં હતાં, તે દેખાવમાં પણ ઘણીજ સુંદર હતી પરંતુ બિચારી ફેશનમાં કાંઈક પછાત હતી. ગરીબ કુટુંબમાં ઉછરેલી હોવાથી તેણીને સાદામમાં રહેવુંજ ગમતું હતું. તે પણ તેણી નવી ફેશનના પોલકાં માડી વગેરે પહેરી પોતાના પતિને રીઝવવા પોતાનાથી બનતું કરતી પરંતુ તેથી ઉમેદમલ ખુશ થતો નહિ તે તો તેણીને પોતાની સાથે નાટકમાં અથવા બાગ બગીચે ફરવા લઈ જવ માટેજ વારંવાર આમ્રહ કરતો; તે બિચારી શાન્તાને રૂચતું નહિ. આવા નજીવા કારણોને લઈને બન્ને વચ્ચે અસંતોષનું બીજ રોપાયું હતું. ઉમેદમલ કરાચીમાંજ રહેતો હતો અને શાન્તા બિચારી પોતાના કાકાને ઘેર દુઃખમાં દિવસો નિર્ગમતી હતી શાન્તાએ જ્યારે પોતાના શિયળનું રક્ષણ કર્યું હતું, ત્યારે ઉમેદમલે ફેશનની શીશીઆરીમાં પોતાનું એક પતિન વૃત્ત ગુમાવ્યું હતું. કરાચીમાં ખરાબ દોસ્તોની સોબતથી તેણે વ્યભિચાર આદિમાં કેટલોક પૈસો ખરાબ કર્યો હતો. ઉમેદમલનાં માબાપ બાલ્યાવસ્થાથીજ ગુજરી ગયાં હતાં સાસરામાં પણ કોઈ હતું નહિ.

શાંતા જેના આશ્રયે રહેતી તે તો બિચારો ગરીબ હતો એટલે ઉમેદ-
મલને અવળે રસ્તે જતો અટકાવનાર કાંઈ નહતું. તેને કાંઈના ભય
રહ્યો ન હતો. કરાચી, હૈદરાબાદ વગેરે સ્થળોમાં તેની જગાઓ હતી
તેમાંથી મલિને દહાડે બારસો પંદરસો રૂપિયા લાડું આવતું હતું.
એટલે પૈસા સળધી પણ ઉમેદમલને કાંઈની દરકાર નહોતી. કરાચીમાં
તો આવા પૈસે પુર. અને અકલના અધુરા નરોત્તી શોધ કરતા મહાદેવ
જેવા બદમાશો ફરતાજ હોય છે ? માત્ર લાગ મળવાનીજ રાહ જુઓ છે ?

ઉમેદમલ અવળે રસ્તે ઉતરેલો છે એમ જ્યારે મહાદેવના
જાણુવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે પોતાની પ્રપંચ જાળો પાથરવા માંડી.
જ્યારથી તે ઉમેદમલના મકાનમાં કેસર સાથે રહેવા આવ્યો, ત્યારથીજ
તેણે ઉમેદમલ સાથે પોતાની કાંઈ પણ પિછાન નહિ છતાં તેની વારંવાર
મુલાકાત લેવા માંડી. રફતે રફતે મહાદેવના જાણુવામાં આવી ગયું કે
ઉમેદમલને તેની સ્ત્રી પર અભાવ છે; અને એ અભાવનું કારણ માત્ર
તેણી ફેશનને આલતી નથી એજ છે; ત્યારે તેણે એક વખત લાગ સાધી
તેનો કેસર સાથે મેળાપ કરાવી દીધો પ્રથમ પ્રસંગેજ કેસરે ઉમેદમલને
એવો તો ઘેલો બનાવી દીધો કે તેને એમ લાગ્યું કે કેસર ધણીજ
પ્રવિણ છે, અને એથી જે સુખ શાંતાથી નથી મળી શક્યું, તે સુખ
કેસરથી મળી શકશે ? મહાદેવનો ધરાદો પણ ઉમેદમલના હૃદયમાં એજ
ભાવ ઉત્પન્ન કરાવવાનો હતો એક વખત ઉમેદમલે કેસરને પોતાની
સાથે પુનર્જન કરવા માટે કહ્યું હતું પરંતુ તેમાં પૈસાની ખરાબી
શિવલ કાંઈ પણ પરિણામ આવ્યું નહોતું. કેસર તેને વારંવાર આશા
લેવા જવાબોથી લલચાવતી હતી. અને ઉમેદમલ તેણીની સાથે પુન

લઈ જઈ કરવાની ઉમેદમાં પૈસાનો વ્યર્થ ખર્ચ કર્યો જતો હતો એ અરસામાં
 શાંતા જેના આશ્રય તળે રહેતી હતી તેનું મૃત્યુ થયું અને શાંતા
 નિરાધાર બની ગઈ. એટલું જતાં પણ ઉમેદમલે જ્યારે તેણીની કાંઈ
 પણ દરકાર કરી નહિ. ત્યારે શાંતા બિચારી કરાંચી આવી અને
 કાલાવાલા કરી હૈદ્રાબાદ તેડી ગઈ શાંતાએ પતિનો ચાલ મેળવવા માટે
 ધણું કર્યું; પરંતુ તેમાં તે સફળ થઈ નહિ; કેસરના ખ્યારમાં લુબ્ધ
 થયેલો ઉમેદમલ દર રવિવારે કરાંચી જતો, અને કેસરનીજ મુલાકાત
 લેતો. જે કે શાંતાને પોતાની સાથે રાખ્યા પછી કેસરની સાથે પુન
 લઈ જઈ કરવાનો વિચાર તો ઉમેદમલે માંડીજ વાળ્યો હતો, તો પણ તેણીને
 એક રખાત તરીકે રાખવાનો વિચાર તેના હૃદયમાંથી ભુંસાયો નહોતો
 કેટલીક મુદતે તેની એ ઇચ્છા સફળ થઈ પણ તે કેવા સંયોગો વચ્ચે
 તે આપણે આગળ વાંચી ગયા છીએ. એટલે આ સ્થળે તેનું પુનરાવર્તન
 કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી. કેસરના હૈદ્રાબાદ આવવા પછી બિચારી
 શાંતાની પાછી હતી તેવીજ સ્થિતિ થઈ ગઈ પતિ સુખથી વિમુખ
 બની ગઈ; ઉમેદમલે કેસરને પોતાનીજ એક જગા રહેવા માટે કાઢી
 આપી હતી; અને પોતે પણ આખો દિવસ ત્યાંજ રહેતો હતો, ફક્ત
 કાંઈ કાંઈ વખતે અરધો પોણો કલાક શાંતા પાસે જતો હતો. આ
 થી પતિથી વિમુખ થએલી શાંતાને કેટલાક અજ્ઞાની લોકો વેશ્યા અને
 એવાજ બીજા અલંકારોથી અલંકૃત કરતા હતા તે મુજે મોટે સહન
 કર્યું જતી હતી અથવાપિ તેણે પોતાના શિયળનું સંરક્ષણ કરેલું હતું.
 સુંદરરાયની પાસે તેણીએ કહેલી સર્વ હકીકત સત્યજ હતી. પરંતુ
 સુંદરરાય મારફત ઉમેદમલને સમજાવવાનું તો માત્ર બાનુંજ હતું.
 તેણીની ઇચ્છા તો કાંઈ બુદ્ધિજ હતી.

સુંદરરાયને સુતાને દોઢેક કલાક થયો હશે એટલામાં કોઈ ધીમે અવાજે બારણું ઠોકતું હોય એવો ધ્વનિ થયો સુંદરરાય આ ઓચિંતા ધ્વનિથી બે બાકજો ઉઠ્યો, અને થયેલો ધ્વનિ ખ્યાલિ છે, કે ખરો? તેના વિચારમાં હતો એટલામાં ફરીને પણ “ જરા દરવાજો ખોલોની ? ” એવો ઉચ્ચાર કાને પડ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

“ મદખોધ ”

મધ્ય રત્નિએ ઓચિંતો આવો પ્રસંગ જોઈ, નિર્વાકાર હૃદયના સુંદરરાયના મગજમાં ઉક્ત બનાવથી જે કલ્પના થઈ, તે માત્ર એટલીજ કે, ઉમેદમલ્લ ઘરમાં આવેલો હશે, અને તેથી મને ઉઠાડવા પ્રયત્ન થાય છે. પરમાર્થિક વૃત્તિવાળા સુંદરરાયના મસ્તકમાં આ વિચારો સ્ફુરતાં, તેણે દાર ઉઘાડ્યું અને શાંતા અંદર દાખલ થઈ.

સુંદરરાયના શયનનું નિર્માણ એક અતિ શુશોભિત અને લગ્ન દેખાવના શયન ગ્રહમાં થયું હતું. જેમાં કોચ, ખુરશીઓ. પલ્લવ હાંડી, ખુમર છત્યાદિ અનેક વસ્તુઓથી દીપી રહેલા આ ઓરડામાં સુંદરરાય ભર નિદ્રામાં પડ્યો હતો ત્યાંથી ઉઠ્યો.

“ કેમ તમારા સ્વામી આવ્યા કે ? ” શાંતાના દાખલ થવા સાથેજ સુંદરરાયે પ્રશ્ન કર્યો,

નિરૂત્તર.

“ તમારૂં હૃદય કેમ ધડકતું દેખાય છે ? ” જવાબ એવ.

“ તમે બોલતાં કેમ નથી ? ”

“ મારાથી બોલી શકતું નથી ! ” મહા મહેનતે વ્યગ્રચિતની શાંતા બોલી.

“ શું કંઈ માફો બનાવ બન્યો છે ? ”

“ ના ”

“ ત્યારે તમે ગભરાએલાં કેમ દેખાઓ છો ? ”

“ એક કારણથી ? ”

“ અને તે કારણ મને કહી શકાય તેવું નથી ? ”

“ તમને કહી શકાય; કિંવા ન કહી શકાય તો પણ કહ્યા સિવાય છુટકોજ નથી ! ”

“ તમારું ગુણ સંભાષણ છોડી દઈ ખુલાસાથી વાત કરો ! ”

“ શું તમે સાંભળશો ? ”

“ શામટિ નહિ ? ”

“ અને સાંભળ્યા પછી મદદ કરશો ? ”

“ ખરા અતઃકરણથી ! ”

“ કરો જોઈ અભિયા ? ”

“ હું ધમરના સોગન ખાધને કહું છું કે, તમારા દુઃખમાં હું મદદ કરીશ ! ”

“ જો જો હું ! ”

“ એમાં જોવાનું શું હતું ! ”

“હ્યો ! ત્યારે, આ માફ દુઃખ !” એમ કહી સુંદરરાય જે પલંગ પર ખેડો હોતો, ત્યાં આવી શાન્તાએ પોતાના બે હાથો સુંદરરાયના ગળાની આમ્રપાસ વીંટાળી દીધા.

સુંદરરાય પલંગ પરથી ડેકી જઈ, એક બાજુ ઉભો રહ્યો. પોતે આ શું બુએ છે. તેનું જ્ઞાન થતાં તે બોલ્યો; “શાન્તા ? આ શો ગજબ ?”

“સુંદરરાય ! જ્યારથી તમારો મનમોહક ચહેરો મારા જોવામાં આવ્યો છે, ત્યારથી મારા અંતઃકરણના મર્મ ભાગમાં તમારી સુંદર મુર્તિ આજેખાઈ રહી છે ! માફ વય અત્યારે વીસ વર્ષનું થયું છે પતિનું સુખ લેવા હું ભાગ્યશાળી થઈ જ નથી ! અત્યાર સુધી વિષય સુખ શું છે ! તેનો મને અનુભવ થયોજ નથી ! અને ખીજ પાપાચરણોમાં પડવાનો વિચાર સરખો પણ કર્યોજ નથી ! પરંતુ સુંદરરાય ! તારા મેળાપ પછી હું માફ મન વશ કરી શકતી નથી ! મેં મારા મનને અનેક રીતે સમજવું, પણ છેવટ સુધી નજ સમજ્યું ! મારા હૃદયમાં અત્યાર સુધીમાં જે જે વિચારો પ્રસરી રહ્યા છે તેનું જ્ઞાન કરવાને સમર્થ કવિની કલમ પણ અશક્ત છે ! પ્રિય મુર્તિ ! મારા ચિત્તને ચોરનાર ! હવે વધુ વાર મને ન તણસાવ ! તારા મનોભાવ તારા મનમાંથી છેદી બેઝી નાંખ અને આ એક પતિથી વિમુખ થએલી અળગાને સદાય થવા આશિષન દે ! શાન્તાએ પલંગમાંજ બેઠાં બેઠાં સુંદરરાય તરફ દ્રષ્ટિ કરી કહ્યું.

“શાન્તા ! તમારી ઇચ્છાની તૃપ્તિ મારાથી થઈ શકે તેમ નથી !”

“ સુંદરરાય ! મારી અત્યારની દીન અવસ્થાનો વિચાર કર ! ”

“ જે વિચાર મારા પવિત્ર અંતઃકરણને ભેદી નાંખે છે ! ”

“ સુંદરરાય ! જેટલો તમારો દયાળુ ચહેરો બહારથી જોનાર જોઈ શકે છે, તેનો સંપૂર્ણ ભોગ આપવા સિવાય અત્યારે તમારો છુટકાજ નથી ! ”

સુંદરરાયના હૃદયમાં શાન્તાના સબંધે જે ઉત્તમ વિચારો ઉદભવ્યા હતા, તે તેમનાં આ વર્તનથી નાશ પામ્યા, તેણે વિચાર્યું કે, બળથી છટકવાનો પ્રયત્ન કરતાં ઉલટો આ સ્ત્રી મને ફસાવશે—કાંઈ વિપરિત પરિણામ લાવશે ! “ કામા તુરાણાં ન ભયં ન લજ્જા ” તેમ આ સ્ત્રી પણ લજ્જાનો ત્યાગ કરી નાહક મને હેરાન કરશે ! માટે તેને યુક્તિ પુર્વક સમજાવી, તેના હૃદયમાં ઉદભવેલા અનીતિના આગેવાનને અટકાવવા પ્રયત્ન કરવો એજ ઉત્તમ છે અને તેમ કરતાં પણ જો તે ન સમજે તો પછી કાંઈ બીજો રસ્તો લેવો એમ વિચારી તે શાન્તા તરફ ફરીને શાન્તિથી બોલ્યો.

“ અત્યારે તમે જ્યાંથી. આવ્યાં છો ત્યાં પાછાં જાઓ ! જે તમારું છે તેમાજ લુપ્ત બનેા ! તમારા પતિનેજ આ ભવમાં સુખી કરી સુખી બનેા ! જેવાં તમે રસિક છો તેવાજ તમારા પતિને કરો ! અને સદૈવ, ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરી. એવું વર્દાન માગો કે ભવોભવ તેવોજ પતિ મળે ! આવા સમયમાંજ સતીની ખરી કસોટી છે ! ગમે તેવો તો પણ ઉમેદમત્ત તમારો પતિ છે ! સૂર્ય ચંદ્રની સમક્ષ તમે તમારું સર્વસ્વ તેને સોંપી ચુક્યા છો ! માટે હવે તેવું અમૃત સરખું સુખ ખોઈ નર્કમાં દ્રષ્ટિ કરો એ તમારા જેવી સૌંદર્યતાની સુંદરીને શાભતું નથી ! ”

“ પણ મન પીટયું ક્યાં સમજે છે ? ”

“ અરે! મન શી ચીજ છે ! જેણે મનને જીત્યું નથી તે માણસજ નથી ! ”

“ સ્ત્રીઓના હૃદયની કીંમત પુરૂષથી સમજી શકાય તેમ નથી ! ”

“ હા એ ખરું છે, કારણ કે પુરૂષના હૃદય સ્ત્રીઓનાં હૃદય જેવાં કઠોર નથી ! પુરૂષ જેટલે અંશે પોતાનું શુદ્ધત્વ જાળવી શકે છે તેને સોમે હિરમે પણ સ્ત્રીથી જાળવી શકાતું નથી ! ”

“ તમે પુરૂષ હોવાથી ભલે તમારી સ્તુતિ કરો પણ સ્ત્રીના જેટલી કામગીતા પુરૂષમાં હોઈ શકેજ નહિ ! પુરૂષોના વિશ્રામનું સ્થાન સ્ત્રીજ છે ! ” ... ..

“ પણ એ પરણેલાં દંપતિ માટે છે ! ”

“ સુંદરરાય ! તમારું આત્મજ્ઞાન, મારું મન જીતવામાં અત્યારે નિષ્ફળજ જશે ! ”

“ જરા ધીરાં થાઓ ! શાન્તિથી વિચાર કરો તમારું અત્યારનું કૃત્ય ભવિષ્યમાં તમને કંટક પેડે સાક્ષશે ! તમારા સુખનો આધાર તમારા પતિવ્રત ઉપરજ છે ! તે નષ્ટ થતાં તમે એક કાઠીની કિંમતનાં થઈ જશો ! અને ” ... ..

“ સુંદરરાય ! તમારી સુંદર આકૃતિએ મારા નિર્મળ મનને એટલું બધું આકર્ષ્યું છે ! કે તમારો હવે પછીનો એક પળનો વિલંબ મને ઉભીને ઉભી વિષ જવાળામાં સળગારી મુકે છે ! એક ક્ષણ પણ હવે મારી ધીરજ રહેતી નથી ! ”

“અરે ભલી બહેન ? એ વિષ જવાબામાંથી બચીને અહીં આવેલો છું ત્યાં વળી તું ક્યાં દૃઢ કરવાને તૈયાર થઈ છે ? તારા જેવી શ્રીતિના પરિણામે તો મારા આ હાલ થયા છે ! સમજ ! કાંઈક પ્રભુનો ડર રાખ ! નહિ તો પસ્તાઈશ ! અરે ! પુરે પુરી દુઃખી થઈશ ! મારા જેવીજ તારી હાલત ન થાય તેનો મને ભય રહે છે !”

“તમારા હજારો દાખલા ! શાસ્ત્રની દલીલો ? યા ગમે તેવા ભાવણોથી આ ધગધમતા હૃદયને કિંચિત્ માત્ર શાન્તિ મળે તેમ નથી ! લોહચુંબક જેમ લોહાનો સ્પર્શ થતાં તેને પોતાના તરફ ખેંચે છે. તેમ તમારા સુંદર ચહેરાએ મને-મારા હૃદયના ગુપ્ત ભાગને ખેંચી લીધા છે ? અને એડીના જકડાએલા મનુષ્યના હાથની માફક મારું સર્વ-સ્વ તમારી સુંદરતાની એડીએ કેદ કર્યું છે !”

“ફક્ત એકજ પળ તે સર્વ તુચ્છ માનો ! એવા ખ્યાલી અને દોષિત પ્રેમને પથરવત્ જણો ! હૃદયમાં પેસી ગયેલા દુષ્ટ વિકારોને વિશુદ્ધ વિચારના પવનથી શાન્ત કરો ! યાતો પાપ રૂપી અગ્નિના સ્પર્શથી બાળીને ભસ્મ કરો ! જેથી તમારો મોભો, તમારી કિર્તિ, સૌ અખંડ રહે !”

“એ તો બધી નાનાં બચ્ચાઓને સમજાવવાની વાતો છે આ દેહ અત્યાર સુધી પવિત્રજ રહ્યો છે. દુનિયાની અનેક લાલચોએ તેને જરા પેચ્યું ડાબ્યું નથી !”

“અને છેવટ સુધી ડાબા નહિ દેવો એમાંજ તમારું ભુવણ છે !”

“એ ભુવણ હું નથી ઇચ્છતી ! હું તો માત્ર ... ..

“બસ દુર રહો ! મારી પવિત્રતા તેમ થવા દેશે નહિ !”

“ પવિત્રતા ! ખરો પ્રેમ પવિત્રતાને દોષિત કરતોજ નથી ! મારો પ્રેમ વિશુદ્ધ છે ! નિષ્કલંક છે ! અખંડ છે ! ખરો અતઃકરણનો છે ! ”

“ પણ તેથી વ્યભિચાર શિવાય એ ઓગળી શકાય નહિ ! ”

“ વ્યભિચાર ! હું વ્યભિચારિણી ! મારો પ્રેમ વ્યભિચાર ભર્યો ? ”

“ એક લાખવાર ! ”

“ ઓ ! મુંદરરાય ! હવે આ હૃદયમાં કંચું નથી કરતું ! તમારો પ્રેમ મેળવવા મારો પ્રાણ પણ આપવા તૈયાર છું ! મારું સર્વસ્વ, આ વૈભવ, આ લક્ષ્મી, આ કિર્તી, સર્વ ફક્ત એક તમારા પ્રેમને ખાતર હું ખોઈ દેવા જરા પણ અચકાતી નથી ! આજથી આ મારા સર્વ વૈભવનાં ભોક્તા તમેજ છો ! ” “ શું લક્ષ્મી તમને પ્રિય નથી ? ”

“ સત્કર્મથી પ્રાપ્ત થએલી લક્ષ્મી મને પ્રિય છે ! પણ ... ..

“ આ લક્ષ્મી કાંઈ કુદૃત્યથી મળતી નથી ! ”

“ જો તમારો સ્વિકાર કરું ! પરમેશ્વરની નજરમાં વ્યભિચારી હું ! પવિત્ર સંસ્કારોને પાપ રૂપી ખાડીમાં હડસેલી મુંકું ! તોજ તમે મને આ વૈભવ આપો ! આહાહા ! આ શું તમે ઓછું અધમ કૃત્ય મણો છો ! ”

“ હું તમારા સવાલોના જવાબો આપવા અશક્ત છું ? તમારી પાસે પ્રથમ પતિષ્ઠા કરાવેલી છે. કે તમે મને મદદ કરશો ? ”

“ અને તેવી હજારો મદદ કરવા ફક્ત ભાષ બહેનના શુદ્ધ ભાવથી, આ દેહ કોઈ પણ વખતે પાછળ હટી શકે તેમ નથી ! ”

“ ત્યારે મારો આટલો બધો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જશે ? ”

“ ખોટો પ્રયત્ન નિષ્ફળ બધ ? ”

‘, નહિ, નહિ, ઓ ? સુંદરરાય ? મારો સ્વિકાર કરો ? મને આશ્વિંધન આપો ? શું મારા આ આંસુડાં કાંઈ પણ દયાનો અંશ નહિજ મેળવી શકે ? ”

“ પ્રેમાળ મુઘ્ધા ? એવી ઝાંઝવાના જળની આગા તૃશાતુરનું મન હુપ્ત શી રીતે કરી શકે ? ”

“ ઓ સુંદરરાય ? દયા. હવે મને કાંઈ પણ આશા હોય તો તમારી દયા ઉપરજ છે. જે દયા આટલા બધા પરિશ્રમ પછી કાંઈ પણ તાત્પર્યને ખેંચી શકતી હોય તો ”...

“ પ્રિય બહેન ? શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા પુરૂષો ખરા પ્રેમના પુજારી હોય છે. જે પ્રેમને માટે અત્યારે હું તમારી સેવામાં દાસ તરીકે ઉભો છું તેજ પ્રેમને ખાતર-ભાઈ બહેનના સ્નેહને ખાતર ઘેર ઘેર બીખી પેટ ભરવું પડે તો પણ આ હૃદય તેમ કરશે ? ”

“ ત્યારે હવે કાંઈ આશા નથી ? ”

“ જરા પણ નહિ. શિવાય કે એક ભાઈ તરીકે હું તમારો મદદને માટે દાસ છું ? ”

ત્યારે હવે હું શું કરું ? ”

“ પતિની પ્રિતિ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરો ! ”

“ તેમાં તો હું નિષ્ફળ થાઉં છું ? ”

“ સાવિત્રીએ પ્રયત્નથી પોતાના સ્વામીનું આયુષ્ય પાછું મેળવ્યું હતું તો આતે શું વિશાતમાં છે ? ”

“ પણ સાવિત્રી તો એક દેવી હતી ! ”

“ તમે પણ દેવી થઇ શકો છો ? ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ પતિ સેવા જે સ્ત્રીઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે, તેનાથી વિમુખ ન થાઓ, તો તમે પણ દેવીજ છો ? ”

“ અહા હા ? સુંદરરાય ? તમે મનુષ્ય રૂપે કોઈ દેવ છો ? મને પાપના કુવામાં ફાળતી બચાવનાર મારા પ્રાણ રક્ષક ? પ્રિય બધું ? હું તમારો કયા શબ્દોમાં ઉપકાર માનું ? ભાઈ! આજે તમે મને ઉગારી છે બળતી બચાવી છે ? અગરે ? મેં પાપિણીએ તમને કેટલા દુઃખી કર્યા ? અરે ! જેને મારા પ્રાણનો બચાવ કર્યો તેનીજ લાગણી દુખાવી • હું કયાં સુખી થઈશ ? સુંદરરાય ? મને માફ કરો આજથી તમે મારા ધર્મના ભાઈ છો ? મારા પતિને કોઈ પણ પ્રયત્ને સીધા રસ્તા પર લાવવાની હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું ? પણ ભાઈ તેમાં તમારી પણ મદદની માગણી કરું છું ? ”

“ મારે તે કબુલ છે. જે કે હું કાંઈ જુદા નિશ્ચયથી અહીં આવેલો છું. તો પણ તારે ખાતર હું મારો નિશ્ચય ફેરવું છું. પણ તે પહેલાં તારી પાસે માગી લઉં છું, કે તારે મારું ખર્ચ નામ જાહેર ન કરવું. મને અહીંથી અન્ય સ્થળે જવા દેવો. હું તારી પાસે હમેશાં આવતો રહીશ, અને તારા કાર્યમાં મારાથી બનતી મદદ કરીશ ”

“ નહિ ? એમ નહિ થવા દઉં ? મારાથી તને વિખુટો નહિ પડવા દઉં ? અહીં મારા મકાનમાંજ હું તને એક કોટડી કાઠી આપીશ તેમાં તું રહેજે, અહીં રહેવાથી મારા પતિ સાથે તારી પિછાણ થશે; અને પિછાણ થતાં તું તેને પ્રમળવી શકશે, ધરમદાસ કરીને એક તેનો મિત્ર છે તે પણ તારા જેવોજ ભલો છે. તે બિચારાએ અને સુધારવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે સફળ થયો નહિ એટલું જતાં પણ તેનો પ્રયત્ન ચાલુજ છે. તારી સહાયતા મળતાં તે સફળ થશે. આવતી કાલેજ હું તેની સાથે ઓળખાણ કરાવી આપીશ. મને ખાતરી છે કે જેવી રીતે આજે મને બચાવી છે તેવી રીતે મારા સ્વામીને પણ એ કુસટાના પાશમાંથી તું છોડાવી શકીશ ? ભાઈ ? વહાલા ભાઈ ? પ્રભુને ખાતર આ તારી રાંકડી બહેન પર દયા કર ? અને અત્યાર સુધી કરેલા ઉપકારમાં એ ઉપકારનો પણ ઉમેરો કર ? ”

“ ઠીક છે, તારી એવીજ ઇચ્છા છે તો હું તેમ કરીશ. પણ માફ ખરૂં નામ જાહેર ન કરીશ એ મારી પ્રાર્થના છે ? ”

“ પણ શા માટે ? ”

“ તે કયા લાંબી છે પ્રસંગ આવતાં હું તને સઘળું કહીશ. હાલ તો રાત્રિ ઘણી ગઈ છે. માટે સુઈ જા અને મને પણ જરા આરામ લેવા દે, સુર્યોદય થતાં હું તને સઘળું સ્વસ્તર કહીશ.

“ ભલે સુખીઓ થા ? ભાઈ આનંદથી નિંદ્રા લે ? ” એટલું કહેતાંજ તે ત્યાંથી ચાલી ગઈ, સુંદરરાય બિછાના પર પડ્યો, અને થોડીજ વારમાં તે નિદ્રાવશ થયો.

અહાહા ? સુંદરરાયે શું ધાર્યું હતું. અને શું થઇ ગયું ?
 અદ્રિનારાયણ જવાનું તો બાબુમાં રહ્યું પરંતુ નકામું વિપદ વાદળ
 આવી પડ્યું ? સુભાગ્યે તેમાંથી તે બચી ગયો તો પણ તેણીને મદદ
 કરવા માટે આપેલા વચનમાં તે ફસી ગયો અને તેને ત્યાંજ રહેવું
 પડ્યું. અદ્રિનારાયણ જવાનું હાલ તરત તો મુક્તતરી રહ્યું. અરેઅર
 મનુષ્યની ઇચ્છા કાંઇ કામ આવતી નથી. ઇશ્વરનું ધાર્યુંજ થાય છે!!!!

પ્રકરણ ૨૫ મું.

“ સુંદરરાયનો ઉદ્યોગ અને સફળતા ”

• શાન્તાના અત્યાગ્રહ છતાં સુંદરરાયે તેણીની સાથે રહેવાનું
 કબુલ કર્યું નહિ, જેથી શાન્તાએ તેને માટે ધરમદાસના મકાનમાં
 રહેવાની ગોઠવણ કરી આપી ધરમદાસ હૈદ્રાબાદમાં એક પ્રતિષ્ઠિત
 ગણાતો હતો. વેપારમાં તેના જેવો બાહોશ હૈદ્રાબાદમાં બીજો કોઇ ન
 હોતો. ઉમેદમસની સાથે તેને સારી મૈત્રી હતી સ્કુલમાં બંને મુઠથેજ
 ભણતા હતા. અને સ્કુલ છોડ્યા પછી ધરમદાસે ઉમેદમસને પણ વેપાર
 માં જોડવા માટે ઘણો પ્રયાસ કર્યો. પરંતુ ઉદ્ધત ઉમેદમસ સમજ્યો
 નહિ અને અવળે રસ્તે ઉતર્યો ફેશનની શીશીયારીમાં. ફસેલા ઉમેદમસે
 બિચારી શાન્તાનો ત્યાગ કર્યો, ધરમદાસ શાન્તાને પોતાની બહેન સમ

જતો; તેની દુઃખી સ્થિતિ પર દયા ખાતો અને તેણીના સુખ માટે પોતાનાથી બનતું કરતો; શાન્તાને પોતાના દુઃખનો ઉલ્લસ ખાલી કરવાનું સ્થાન ધરમદાસજી હતો. ધરમદાસ તેણીનું માન પણ તેવુંજ રાખતો.

ઉમેદમલ કરાંચીમાં રહેતો હતો, ત્યાં સુધી તો ગિચારો ધરમદાસ કાંઈ કરી શકતો નહોતો; પરંતુ જ્યારથી તે હૈદરાબાદ આવ્યો ત્યારથી ધરમદાસ તેની પાસે જતો અને પ્રસંગોપાત શાન્તાના સખધમાં તેને કાંઈ કહેતો. પરંતુ કેસરમાં અંધ બનેલો ઉમેદલાલ તેના કહેવા પર ખીલકુલ લક્ષ આપતો નહિ. તો પણ ધરમદાસે તેના કંઠે મુક્યો નહોતો.

ધરમદાસની સાથે રહેવાથી સુંદરરાયની પણ ઉમેદમલની સાથે સારી ઝાળખાણ થઈ ગઈ, એક દિવસે ધરમદાસે સુંદરરાયની સાથે રહીને ઉમેદમલને કેસરના સખધમાં કાંઈ કહ્યું. પણ આ વખતે ઉમેદમલનો મિળજ હાથથી ગયો અને તેણે ન જાજતી રીતે ધરમદાસનું ઘણુંજ અપમાન કર્યું ધરમદાસને આથી ઘણું માડું લાગ્યું અને હવે પછી કાંઈ પણ વખતે ઉમેદમલને કાંઈ પણ ન કહેવું એવો મનમાં નિશ્ચય કર્યો. શાન્તાને સુખી કરવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફળ થયેલો જાણી સુંદરરાય ઘણો દિલગીર થયો, છતાં તે હિમત હાર્યો નહિ, કાંઈ પણ રીતે ઉમેદમલને ઠેકાણે લાવવોજ એવા નિશ્ચયમાં તે દ્રઢ રહ્યો. તે કુલટા કાણુ છે? ક્યાં રહે છે? એ વગેરેની તપાસ કરવામાં તે ગુંથાયો. કેટલેક દિવસે તેણે કેસરને રહેવાનું મકાન શોધી કાઢ્યું ઉમેદમલ સિવાય એ કુલટા પાસે ખીન પણ અનેક મનુષ્યો આવે છે. એ જાણી લેતા સુંદરરાયને વાર લાગી નહિ. કારણ કે તેના મકાન આગળ ઉમેદમલની ગેરહાજરીની રાહ જોતા અનેક યુવકો આંટાફેરા કરતા માલુમ

પડતા હતા. એ સઘળાઓને સમય આપવાનું કામ એક વૃદ્ધાને સોંપ-
આવ્યું હતું. એક યુવકની સાથે વૃદ્ધાએ જે વાચદો કર્યો તે સુંદરરા-
યના જાણવામાં આવી ગયો, એ યુવક તે કુલટા પાસે આવે તે સમય
પર ઉમેદમલને ત્યાં લઇ જયો અને પ્રત્યક્ષ બતાવવું. એમ કરવાથી
કદાચ તે ઠેકાણે આવશે, એમ ધારી તે ખુશી થતો ધરમદાસને ઘેર
ગયો. પરંતુ ધરમદાસ ધરમાં હતો નહિ. આથી તે વૃદ્ધાએ પેલા યુવ-
કને જે બગીચામાં મળવાનો વાચદો કર્યો હતો ત્યાં ગયો. ધરમદાસ પણ
એજ બગીચામાં એક પેપર વાંચવામાં લિન્ન થયેલો જણાયો. સુંદરરાયે
આસપાસ નજર ફેરવી હતી પેલા યુવક આવેલો જણાયો નહિ. તે સીધો
ધરમદાસ જે સ્થળે બેઠો હતો ત્યાં ગયો. ધરમદાસ પેપર વાંચવામાં
એટલો તો લિન્ન થઇ ગયો હતો કે સુંદરરાય છેક તેની પાસેજ ઉભો
રહ્યો. છતાં તેને બિલકુલ જાન નહોતું કેટલીકવાર સુધી તો સુંદરરાય
ત્યાં ઉભો રહ્યો. પરંતુ જ્યારે ધરમદાસનું ધ્યાન પોતાના તરફ ખેંચા-
યું નહિ ત્યારે તે બોલ્યો.

“ કેમ ભાઈ વાંચવામાં બહુ લિન્ન થઇ ગયા છો ! ”

“ અહો ? કોણ સુંદરરાય ? માફ કરજો મારું ધ્યાન વાંચવામાંજ
હતું ! ” ધરમદાસે શરમાઇ જઇ કહ્યું.

“ કયું પેપર વાંચો છો ? ” સુંદરરાયે તેની બાજુમાં આસન
લેતાં પૂછ્યું.

“ કરાંચીમાં પ્રગટ થતું પારસી સંસાર ? ”

“ અહો ? શું “ પારસી સંસાર ” તમે મંગાવો છો ? ”

“હા; સુંદરરાય ? પ્રથમ તો હું ધારતો હતો કે તે માત્ર પારસી કામને માટેજ હશે ! પરંતુ જ્યારે મને જણાયું કે તે સાર્વજનિક પેપર છે ! ત્યારે મેં મંગાવવું શરૂ કર્યું” સીધ ખાતે પ્રગટ થતાં ખીજાં પેપરો કરતાં આ ઘણુંજ સરસ છે. કેમ સુંદરરાય તમે શું ધારો છો ?”

“તમારું ધારવું કાંઈ ખોટું નથી. સ્થાનિક અને દેશ પરદેશની ખબરો મળવા ઉપરાંત વ્યાપાર સંબંધી કેટલીક માહિતી પણ એ પેપરના વાંચનથી મળી શકે છે; વેપારીઓને તો તે આવકાર દાયકજ છે !”

“ખરું છે, સુંદરરાય ! પેપરમાં આવતા વ્યાપાર સમાચારના વાંચનથી મને તો વ્યાપારમાં સારો લાભ મળ્યો છે !”

“અને એથી તો પેપરનો ફેલાવો પણ સારો છે, વારૂ, ધરમદાસ ! હવે આપણે આપણી મુળ ખાખત પર આવીએ જુઓ આજે હું કેટલીક એવી ખાતમી લાવ્યો છું કે જે ઉમેદમલને ઠેકાણે લાવવા માટે ઘણીજ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે. પણ પહેલાં ઉમેદમલને મળવાની જરૂર છે ?”

“પણ સુંદરરાય ! ઉમેદમલે એક વખત મારું અપમાન કર્યું છે. એટલે તેની પાસે જવું મને ઠીક નથી લાગતું !”

“ઉમેદમલ તો નાદાન છે, નાદાન મિત્રના વેલુથી કાંઈ આપણું અપમાન થયું એમ માનવું ન જોઈએ, કારણ કે આખરે ગમે તોપણ તે તમારો મિત્ર છે અને મિત્રના રનેહને પોતાના બંધુના દેહ કરતાં પણ વધુ ગણાય છે !”

“ નાક વિનાના થઇ તેનો વાંક માફ કરી એવાને ઘેર જવું તેના કરતાં મરવું એ બહેતર છે ! ”

“ જે મિત્રને આપણે પોતાનો પ્રાણ ગણ્યો ત્યાં નાક વિનાની વાત ક્યાં રહી ! પેલી કુલટા કે જેણી ઉમેદમલની ગેરહાજરીમાં સેંકડો પુરૂષોની સાથે વિહાર કરે છે, તેના ફંદામાં આપણો મિત્ર ફસાય અને આપણે બેસીને જોયા કરીએ; તો આપણા જેવા મુર્ખ બીજા કાણ ? તમારી ઇચ્છા ન હોય તો ભલે ના આવતા; પરંતુ હું તો જ્યાં સુધી મારા ઘટમાં પ્રાણ હશે, ત્યાં સુધી ભલે મારું અપમાન થાય તો પણ તેને સુધારવા માટે મારાથી બનતી કાશીય કરીશજ ! પછી તે સુધરે કે ન સુધરે એ તેના પ્રારબ્ધની વાત છે ! શાન્તાને ખાતર હું ગમે તેટલું અપમાન પણ સહન કરીશ ! ”

“ સુંદરરાય ! તમારું કહેવું ખરૂં છે. પણ શિખામણ કોને દેવી ? જેને કાંઈ પણ બીક હોય ! શરમ હોય ! તેને આપણે ઘણી શિખામણ દીધી, કુલટાના ફંદામાંથી છોડાવવા આપણે આપણાથી બનતું કર્યું છે. અને તેનું અપમાન પણ સહ્યું છે ! પણ તેણે તેમાંનું કાંઈ ક્યાં ગણકાર્યું છે ? ઉલટા આપણે ભુંડા થયા, ભુંડાની માફક તેનાં કુડાં વેણ અને ટુંકારા સાંભળ્યા હશે. પણ તે સર્વ ગયું પાણીમાં ? અને તેનું આંગણું પણ તળ્યું અને હજી તમારે તેને ઘેર જવું છે ? ”

“ ભલે ગમે તેમ થયું પણ આજે આપણે નિરાશ નહિં થઇએ. આજે એ કુલટાના કરપીણ કામો ઉમેદમલને નજરે બતાવવાં છે ”

“ એ તમારી મિથ્યા કલ્પના છે ? ”

“ ધરમદાસ ? કદપના નહિં પણ સત્ય છે આ સ્થળેજ હું તમને સંઘળો ચમત્કાર બતાવીશ ? પણ ઉમેદમલની લાજરીની અડી જરૂર છે.

“ તમે શી ગોડવાણુ કરી છે. એ મને જરા જાણાવશો ? ”

“ સમય આવતાં તે તમને આપો આપ સમજાઈ જશે ? પણ ધરમદાસ ? પહેલાં ચાલો આપણે ઉમેદમલને ડ્રાઇ પણ રીતે અડી તેડી લાવીએ, ? ”

“ મારું અંતઃકરણ એ નીચનું મોટું જોવા ના પાડે છે. છતાં તમારા માનને ખાતર, અને બહેન શાન્તાના સુખને ખાતર હું તમારી સાથે આવું છું. ? ”

“ ઉમેદમલ અનેક દોષોથી ભરેલો છે એ હું પણ જાણું છું. પરંતુ ધરમદાસ ? શાન્તાને ખાતર એ સંઘળું ભુલી જવું જોઈએ ”

“ ડીક ભલે ચાલો. એમ કરતાં પણ જો શાન્તાને સુખ થતું હોય તો હું તૈયાર છું ? ”

“ ચાલો ત્યારે નકામો સમય ગુમાવવાથી શો લાભ ? ”

બંને ત્યાંથી ઉઠ્યા. હજુ તો તે વીશેક કદમ આગળ ગયા નહિં હોય, એટલામાંજ ઉમેદમલ સામેથી આવતો જણાયો. તેને જોતાંજ સુંદરરાય બોલી ઉઠ્યો; “ હ્યો ? ભાઈ તો આ તરફ આવતા જણાય છેના શું ? અરે ! પણ એને તો આપણને જોઈને આડો રસ્તો લીધો, ઉમેદમલ ? ઓ ? મી. ઉમેદમલ ? સુંદરરાય ધુમ પાડી ઉમેદમલને પોતાની પાસે બોલાવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

“ કેમ સાહેબ આરોગ્યાર ? શું અમે કાંઈ તમારા દુશ્મન હતા ?”
ઉમેદમદના ત્યાં આવ્યા પછી ધરમદાસે કહ્યું.

“ ના દુશ્મન તો નહિં, પરંતુ તમારી પ્રાઇવેટ વાતમાં ભંગ નહિ નાખવો એવા ધરાદાથી હું પાછો વળ્યો ? ”

“ તમારાથી કાંઈ પણ અમે પ્રાઇવેટ રાખ્યું છે કે તમે આમ બોલો છો ? ” ધરમદાસે કાંઈક ગુસ્સામાં કહ્યું.

“ ના એમ હું ક્યાં કહું છું ? ”

“ ત્યારે તમારા બોલવાનો અર્થ તો એવોજ છે ? ”

“ જો ધરમદાસ માહું ના લગાડતા ? હું તો જેવું હોય તેવું મોટે કહેનારો છું ? ”

“ ભલે કહો ? જે કહેવું હોય તે કહો ? મને જરા પણ માહું નહિ લાગે ? ”

• જુઓ ? હું હમણાં ફેટલાક દિવસથી જેઠું છું કે તમને મારા સુખની અહેખાઇ આવે છે. જેને હું પ્રિય ગણું છું, તેને માટે તમે તે દિવસે મારી પાસે નહિં એવી વાતો કરી પરંતુ તેમાં સત્ય શું હતું એ મેં બરાબર તપાસ્યું તમારી સઘળી વાતો બીન પાયાદાર હતી. એમ ચોકસ જણાયું. અને ત્યારથી મેં બહુ લીધું કે, તમે વિદન સંતોષી છો ? ”

“ નહિ, ઉમેદમદ ? તમારી ભુલ થાય છે ? તમે જેને માટે આટલું માન રાખો છો તે કુલટા એવી તો દુર અને પાપિણી છે, કે બ્યારે તમે તેના માણ પરિણામ નજરે જોશો ત્યારેજ બાણુશો ?

આજે પણ અમે તમારે ત્યાં એટલા માટેજ આવવાના હતા. મેં ઘણી તજવીજ પછી જાણ્યું છે કે તમારી ગેરહાજરીમાં એ કુલટા ઘણાં કરપીણ કામો કરે છે. અને ભવિષ્યમાં તેણીએ તમારે માટે પણ વિચાર કરી રાખ્યો છે ? સુંદરરાયે કહ્યું.

“ સુંદરરાય ! તમારી એવી વાતો સાંભળવાનો મને બિલકુલ અવકાશ નથી ! મારી પ્રિય વસ્તુની વિરૂદ્ધમાં એક શબ્દ પણ સાંભળવા હું ખુશી નથી ! ”

“ પણ આજે તમારે ધ્યાન પુર્વક સાંભળવુંજ પડશે ? અરે ! જો એ કલાક મારી સાથે રહો તો હું તમને સઘળું પ્રત્યક્ષ બતાવીશ કે, એ કુલટા પાછળથી શું કરે છે ? ઉમેદમલની ઇચ્છા નહિ છતાં સુંદરરાયે પોતાનું બોલવું ચાલુજ રાખ્યું.

ઉમેદમલે વિચાર્યું કે, આ લોકો કાંઈ પણ રીતે મને કેસરથી છુટો કરવાજ માગે છે ! મારા સુખની તેને અદેખાઈ આવે છે; આજે તેઓને રોકડો જવાબ નહિ આપું તો તેઓ મારો પિછો છોડશે નહિ. ખરેખર ! સ્વાર્થીને સાહસ કરતાં કાંઈ પણ વિચાર આવતો નથી; વ્યભિચારમાં અંધ બનેલાઓને આંખની શરમ હોતી નથી ? તે બોલ્યો; મિત્રો ! હું બરાબર સમજુ છું ? તમારી અદેખાઈ હું જાણું છું ? પણ અદેખાઈ કરવામાં સાર નથી; તમને ખબર હશે કે અદેખાઈ કરનારને અનેક દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

“ અને તેવીજ રીતે વ્યભિચાર કરનારને પણ રૌ રૌ નર્કના અધિકારી થવું પડે છે ! એ તમારે પણ યાદ રાખવું જોઈએ ! અરે ! ઉમેદમલ ? તમારું ડહાપણ, તમારી બુદ્ધિ, કુલીનપણું, ક્યાં ગયું ! એક

વંચ્યા કરતાં પણ નીચ કુલદાને ધરમાં રાખી; પિતાની ઉજવણ કીર્તિને કલંક લગાડો છો ? ઉમેદમલ ! અનીતિના અધકારમાં ઘેરાઈ જઈ સ્તે-
હીઓનું હિતકર સુખોધરૂપી અમૃતનું પાન જોઓ નથી કરતા તેનું આ-
ખરે વિપરીત પરિણામ આવે છે ?

સુદરરાય ! ખતે લાગે છે કે ... .. ઉમેદમલ કાંઈ
આગળ ખોલવા જતો હતો પરંતુ એટલામાં તેની નજર સામેથી
આવતી એક વૃદ્ધા પર પડી એ વૃદ્ધા ખીજી કોઈ નહિ પરંતુ ડાહજ
હતી ! તેણીને અચાનક આ સ્થળે આવેલી જોઈ તે અવાક બની ગયો
— તે તરફ એકી દ્રષ્ટિએ જોઈ રહ્યો, સુદરરાયનું પણ તે તરફ ધ્યાન
ખેંચાયું તે ખુશીના આ વેશમાં પોકારી ઊઠ્યો; અહા ! પ્રસંગ પણ
ફવો સ્નાનુકુળ છે ? ઉમેદમલ ? વિષયમાં અધ બનેલા ઉમેદમલ ! તારી
આંખો ખોલ અને જો કે સામેથી કાણુ આવે છે ! એ તારી કુલદાની
દાસીને તો તું ઓળખે છે ના ? સુદરરાયે સામે આવતી વૃદ્ધા તરફ
આંગળી બતાવતાં કહ્યું.

ઉમેદમલ ડાહજે અહીં જોતાંજ ચમક્યો આ શું ? આ વૃદ્ધા
અહીં કેમ આવી હશે ! એવા અનેક વિચારોમાં તે સિન્ન થઈ ગયો.

“ કેમ શું વિચાર કરો છો ? તમારી કુલદાનાં કરખીણ કામો
તમારી નજરે જોવાં છે ? તો ચાલો અત્યારે સમય છે ! સુદરરાયે કહ્યું. ”

પાપીનું હૃદય પીગળ્યું. સુદરરાયનું કહેવું તેને સત્ય જાણ્યું.
કેન્દરના પર શંકા થઈ, તે ખોલ્યો; “ હા; મારે નજરે જોવું છે ?

“ પણ નજરે જોયા પછી તમારે એક પ્રતિજ્ઞા કરવી પડશે ! ”

“ એટલે ? ”

“ એટલે એમ કે, એ કુલદાનો સદંતર તમારે ત્યાગ કરવો પડશે ! અને વ્યભિચારના રસ્તાને સદાને માટે વિસરવો પડશે ! ”

“ કબુલ છે ! મારે તે પ્રમાણે કબુલ છે ! ”

“ વાર ત્યારે આવો આપણે લતા મંડપની પાછળ છુપાઈ રહીએ. વૃધ્ધા હમણાંજ આ રસ્તેથી પાછી જશે. તેમના જવા પછી આપણે પણ તેની પાછળ જઈશું. ” ત્રણે જણાં લતા મંડપની પાછળ છુપાઈ ગયા. થોડીજ વારમાં વૃદ્ધા એક માણસને સાથે લઈ ત્યાંથી ઉતાવળી પસાર થતી જણાઈ.

“ જોયો ! આ તમારી કુલદાનો નવો ચાર ! સુંદરરાયે ટોક મારી; અને બોલ્યો; ચાલો હવે આપણે પણ તેની પાછળ જઈએ. ત્યાં હું તમને એ કુલદાનાં કાવત્રાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવીશ. પૈસાનોજ પ્યાર કરનારી કુલદાઓ પોતાનો સ્વાથ સાધવા માટે કેવાં કૃત્યો કરે છે તે હું તમને આજે નજરે બતાવીશ ! અને તમે પણ એ કુલદાના કેવા ભોગ થવાના છે એ પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી સમજાવીશ ! ચાલો હવે આપણે અહીં વધારે વખત વ્યર્થ કાઢવો ઠીક નથી. ત્રણે જણા બહાર આવ્યા ધરમદાસની ગડી બહાર ઉભેલીજ હતી; તેમાં બેસી ઉમેદમલે કેમરને જે મકાનમાં રાખી હતી, ત્યાં જઈ પહોંચ્યા.

આખરે સુંદરરાયનો ઉદ્ધોગ સફળ થયો ખરો ! ! !

પ્રકરણ ૨૬ મું.

“આતે સ્ત્રી ! કે વસ્તીને ડસતી કાળી નાગણ ?”

વૃદ્ધા જે પુરૂષને પોતાની સાથે લઈ જતી હતી, તે એક ઉત્તમ જ્ઞાતિનો પ્લાહણ હતો, કેસરના પર તેની નજર પડી ત્યારથી તે કેસર પાછળ દીવાનો બન્યો હતો. પરંતુ કેસર તો પૈસાદારનેજ માન આપતી હતી, જે કે આ પ્લાહણ લક્ષ્યાધિપતિ તો નહોતોજ તો પણ. તેની પાસે બાપ કમાઈયો પૈસા સારા હતા. વૃદ્ધા મારફતે તેણે કેસરને મેળવવાનો ઇરાદો કર્યો હતો, વૃદ્ધાને ફેડી હતી. વૃદ્ધાએ કેસર પાસે તેનાં સારાં વખાણ કર્યાં હતાં, એવાં સાધારણ શિકાર પણ લાથમાંથી ન જવા દેવો એવા વિચારથી કેસરે વૃદ્ધાને તે પ્લાહણને એક વખત તેડી લાવવા કહ્યું હતું. અને વૃદ્ધાએ તેની સાથે બગીચામાં મળવાનો વીયદો કર્યો હતો. પૈસાની સારી જેવી રકમ સાથે લાવવાની ભલામણ કરી હતી, આજે તેજ મહાત્મા સારા પોશાકમાં સજ થઈ વૃદ્ધાની રાહ જોતા બગીચામાં ફરતા હતા આગત પ્રકરણમાં વાંચી ગયા તેમ વૃદ્ધા તેને પોતાની સાથે તેડી ગઈ, રસ્તામાં વાનગિન પરથી વૃદ્ધાએ બાણી લીધું કે, યુવકના શરીર પરના દાગીના અને રોકડ મળીને આશરે ત્રણેક લગ્નરૂપિયાનો માલ હતો.

વાંચકને આ સ્થળે જણાવવું જોઈએ કે, કેસર આ વૃદ્ધાને પોતાની કમાઈમાંથી એથો હિસ્સો આપતી હતી. જે કે ઉમેદમંદ પાસેથી

મળતી રકમ તો તે પોતે એકલીજ ઉચાપત કરતી હતી. પરંતુ આવી રીતે અચાનક કોઇ શિકાર હાથ આવી જાય તેમાંથી વૃધ્ધાને ચોથો હિસ્સો મળતો. લાલચ જુરી ચીજ છે. લાલચથી આ વૃધ્ધાએ કેસર પાસે અનેક કરપીણ કામો કરાવ્યા હતા પૈસા માટે અનેકનાં લોહી પીધા હતાં ! આ બિચારા બ્રાહ્મણ યુવકની પણ ત્યાં જવા પછી કોણુજાણે કેવી સ્થિતી થશે ? વૃધ્ધાએ મનમાં ને મનમાં અનેક નિશ્ચયો કરી લીધા. જે વખતે તેણી આ બ્રાહ્મણને પોતાની સાથે લઇને જગી ચામાંથી પસાર થઇ, તે વખતે તેની દ્રષ્ટિ ઉમેદમલ પર પડી નહોતી, એક રીતે એ પણ ઠીકજ થયું હતું. જો એ વૃધ્ધાએ ઉમેદમલને અહીં જોયો હોત તો વળી કાંઇ નવી બાજુ રમત અને બિચારા સુંદર રરાયની સઘળી મહેનત ધુળમાં ગળી જત ! ! !

વૃધ્ધા તે બ્રાહ્મણને લઇ મકાનમાં દાખલ થઇ; અને તેના દાખલ થવા પછી થોડી વારે ઉમેદમલની ગાડી પણ ત્યાં જઇ પહોંચી.

ઉમેદમલ તરતમાં પાછો નહિં ફરે એ કેસર સારી રીતે જાણતી હતી, અને તે ખરું હતું કારણ કે ઉમેદમલને આજે કોર્ટમાં સાક્ષી માટે જવું હતું એટલે તે પાંચ વાગ્યાથી આગળ પાછો ફરે તેમ નહોતું. પરંતુ કેસ મુજતવી રહ્યો, અને નહિં ધારેલી રીતે તેને તેના મિત્રોનો મેળાપ થઇ ગયો.

ગાડીને મકાનથી થોડે દુર ઉભી રાખવામાં આવી અંદર દાખલ થએલો શિકાર હાથમાંથી છટકી ન જાય અને આપણે અંદર દાખલ થઇએ તે પહેલાં કુલટા તેને પસાર કરી ન દે, એવી આપણે પ્રથમથીજ ઝાકવણ કરવી જોઇએ, એવી સુચના ગુપ્ત રીતે સુંદરરાયે ધરમદાસને

કરી દીધી, ધરમદાસને તે યોગ્ય લાગ્યું મકાનના દરવાજાને ત્પહારથી બંધ કરી દીધા. અને ત્રણે જણા ગુપ્ત રસ્તેથી મકાનમાં દાખલ થઇ ગયાં. ઉમેદમલે જોયું કે, કેસર એક યુવક પાસે અસ્થવ્યસ્થ હાલતમાં બેઠી હતી. વૃદ્ધા તેની પાસે બેઠી હતી. આ બનાવ જોતાંજ ઉમેદમલને રોમ રોમ ક્રોધ વ્યાપી ગયો ? જો ધરમદાસે તેને અટકાવ્યો ન હોત તો તે કાઠ સાહસ કરી નાંખત, ધરમદાસ તેને ખેંચીને બીજા ઓરડામાં લઇ ગયો, અને તેને સમજાવી બારણાની ફાટમાંથી શું થાય છે તે સમજાવું જોવાને સુચના કરી, ઉમેદમલને આ કુલદાનો સંપુર્ણ અનુભવ કરાવવાની ધરમદાસની ઇચ્છા સફળ થઇ, ઉમેદમલ તેમ કરવા નૈયાર થયો. અને ઘણીજ ચુપકીદીથી તે બારણા પાસે ગયો અને ફાટ માંથી શું બને છે તે જોવા લાગ્યો.

બીજી બાજુ કેસર અને પેલા બ્રાહ્મણ વચ્ચે પ્રેમ પાંજરું શરૂ થયું. સોડાવોટર, લેમન, અને બ્રાન્ડીની કેટલીક બોટલો વૃધ્ધાએ લાવી ત્યાં હાજર કરી. વૃધ્ધાએ અગાઉથીજ કેસરને આ બ્રાહ્મણ માટે શું કરવું છે, એ સમજાવી દીધું હતું અને કેસરે તે વૃધ્ધાનો ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં લઇનેજ આ સમજાવું મંગાવ્યું હતું, બોટલી ઉપર બોટલી ફુટવા માંડી અને બંનેએ વારા ફરતી અત્યંત પ્રેમથી તે બ્રાહ્મણને આપવા માંડી તોણે એક બે પીધી, અને બંનેને પાછા પણ ખરી !

કેટલીક વારે કેસરે તે બ્રાહ્મણને એક બ્રાન્ડીની બોટલ આપી, જે લેમનની બોટલ ધારી તેણે પીવા માંડી, પણ સહજ બ્રાન્ડી મોંમાં જતા તે અચકાયો, અને કેસરને પુછ્યું આ શું છે ?

અરે ? મારા શેણ ? એની હોર તો ઓરજ છે ? જરા પીઓ તો ખરા !, કેસરને બહલે વૃધ્ધાએ જવાબ આપ્યો.

‘પણ એ ગંધાય છે શું?’

‘શેઠ એ ગંધ નથી. પણ સુવાસ છે.’ સુવાસ!’ કેસરે કહ્યું

‘ચોખ્ખું જણાય છે કે એ ખાન્ડીનીજ :મોટા છે? હિંદુ ધર્મની મનાઇ હોવાથી હું તે પીશ નહિ? તમે ખરેખર મને કહ્યો.’

જ્યારે ખાન્ડી પીવાની હિંદુ ધર્મ મનાઇ કરે છે. ત્યારે અમારા જેવીને ઘેર આવવાનું હિંદુ ધર્મ હા કહે છે કે? જો આ બાબત હિંદુ ધર્મ હા પાડી શકતો હોય તો ખાન્ડી પીવાની ના કેમ પાડી શકે! મારા શેઠ! ભગ્નભક્ષા પડિતો અને પુરાણીઓ પોતાને ઘેર યા બહાર ગમે તેમ કરતા હોય પણ મારા જેવીને ત્યાં તો એવી છીટ કરતાજ નથી? તમારા જેવા તો અનેક મારી પાસે આવી ગયા છે. પણ કાંઈએ તમારી માફક ના પાડી નથી!’.

‘પણ હું તો ઉત્તમ જ્ઞાતિનો બ્રાહ્મણ છું. મારાથી તે કેમ લેવાય?’

‘અરે! મહારાજ તમારા જેવા બ્રાહ્મણો પણ મારી પાસે ખાન્ડી નો ઉપયોગ કરી ગયા છે. તમે તો શું મોટા મોટા પડિતો પણ મારા દાવમાં આવી ગયા છે!’

‘તે ભલે ગમે તેમ હોય, બીજાએ પીધી માટે મારે પીવીજ જોઈએ એવો કાંઈ કાનુન નથી?’

‘પણ તમે જે લહેજત માટે અહીં આવ્યા છો. તેનો સંપૂર્ણ અનુભવ આ ચીજ વગર નહિ મળી શકે?’

‘અરે! એ તો એ ચીજના વ્યસનીઓ માટે છે!’

‘અને એ વ્યસન પણ તમારા જેવા શોખીનો માટેજ છે? આ ચીજથી કેટલી સ્ફુરતી આવે છે એ તમે જાણો છો?’

“ એ જાણવાની મને કાંઈ પણ જરૂર નથી ! કૃપા કરી એ માટે મને આગ્રહ ના કરતા ! ”

‘ ના આજે તમારે લેવીજ પડશે ! ’

‘ અને ન લઉં તો તમે શું જળાત્કાર કરશો ? ’

‘ નહિ તમારી ઇચ્છા વિરૂધ્ધ કરવું એ અમારું કામજ નથી ! ’

‘ ત્યારે મારે એ નથી પીવું. ? ’

‘ ભલે તમે હમણાં તો ના કહ્યો છો પણ જ્યારે એની પુરેપુરી ખુબી જાણશો ત્યારે તો આંન્ડી સિવાય ચાલશે પણ નહિ ? જો તમે નારું કહેવું ખોટું માનતા હો તો આજે ફક્ત એટલું પેગ લ્યો પછી જો તે તમને ખરાબ લાગે તો કાંઈ દિવસ નહિ પીતા ? ’

• આજ્ઞાણ ભાઈ તો આ ભાપણ સાલણી થંડાજ પડી ગયા. અને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, એનું કહેવું કાંઈ પણ ખોટું નથી. ભલા ખાનદાનો, શ્રીમંતો અને પડિનો અહીં આવી ગયા છે, છતાં ચાર માણસોમાં એસે ત્યારે મોટી મોટી વાતો કરે છે કે પરસ્પરી સેવવામાં મહા પાપ છે. ત્યારે એ બધું ધર્તીગજ કે નહિ? ખરેખર શાસ્ત્ર રચનાર બધા બગ ભગત છે જો એમનું શાસ્ત્ર ખરું હોય, તો લોકો બધા ગાંડાજ કેની ? તેઓ આવી કુલટાઓનં ઘેર આવેજ શું કરવા ? નહિ નહિ ? શાસ્ત્રોમાં જે જે લખાયેલું છે તે બધું જોતે જોમ ફાવે તેમ કોકા એસાડયું છે. બિચારા આજ્ઞાણના વિચારો હાંદગીમાં પહેલીજ વાર બદલ્યા.

‘કેમ ? શું વિચારમાં પડી ગયા ? હવે તમારા એ બધા વિચારોને જવા દો. અને હ્યો જરા આ પ્લાન્ડીની લહેજત ચાખો ?’

‘તમારું કહેવું ઠીક છે, પણ પ્લાન્ડી માટે મને માફ કરો” વિચાર કાંઈ ફરી જવાથી બ્રહ્મણ ભાઈએ ફેરવી બાંધ્યું.

‘ના. ના, મારા સમ ! આજે તો પીવીજ પડશે ?’ કેસરે કહ્યું.

આખરે કેસરના અત્યાગ્રહથી બ્રાહ્મણભાઈ પત્તળ્યા અને પ્લાન્ડીની લહેજત લેવા લહેરમાં પડ્યા. કેસરે આગ્રહ કરીને આખી બાટલી પીવડાવી દીધી. કેટલીક મીનિટો પસાર થતાં તે આસ્તે આસ્તે ઘેનમાં આવવા લાગ્યો. જેને કાંઈ દિવસ પ્લાન્ડીનું બિંદુ પણ નહિ ચાખેલું, તેને આખી બાટલી પીવડાવતાં ઘેન કેમ ન ચડે ? પ્લાન્ડીની લહેજત લેવડાવ્યા બાદ કેસરે આઈસ્ક્રીમની રકાબીઓ મંગાવી, જેમાંની એક રકાબીમાં કાંઈક મિશ્રણ કરી પેલા બ્રાહ્મણને આપી, તે આનંદ સાથે ખાઈ ગયો. અર્ધા કલાકમાં તો તે બેશુધ્ધ બની ગયો, તેને કાચ પર સુવાડી સઘળા દાગીના અને તેના ખીસામાં રહેલી નોટો વગેરે કેસરે કાઢી લઈ, ઠેકાણે ક્યું અને પછી વૃધ્ધા તરફ ફરીને બોલી; હવે આનું આપણે શું કરીશું ?

‘જેમ બીજાનું થાય છે તેમ એનું પણ થશે’

‘પણ ઉમેદમક્ષના આવવા પહેલાં સઘળી ગોડવણ થઈ જવી જોઈએ’,

‘એમજ થશે. પણ શું આ મરી ગયો’,

‘ના તે મરી ગયો નથી પણ બેશુધ્ધ થયો છે. આઠ દશ કલાકે તે શુધ્ધિમાં આવશે.’

‘ત્યારે તેને પુરોજ કરોની એટલું વળી અધુરું શામાટે રાખો છો?’

‘નહિ આ બ્રાહ્મણ છે ?

‘બ્રાહ્મણ છે તો શું થયું?’

‘બ્રાહ્મણનું ખુન કરવું એ મહા પાપ છે?

‘પણ ત્યારે મારે આને છુપાવવો ક્યાં?’

‘કાકુસની ગટરમાં ફેંકી આવ, શુધ્ધિમાં આવતાં પોતાની મેજે ચાલ્યો જશે?’

‘અને કદાચ ઉમેદમત્ત એ તરફ જશે તો?

‘તો શું થયું તેને સમજાવતા ક્યાં વાર લાગે તેમ છે? કહીશું કે કાઠ દારૂડીઓ ભરાયો હશે?’

‘મને તો એ ડીક નથી લાગતું કેસર આ કરાંચી કે રતિલા-
લનું ઘર નથી ! આ તો હૈદ્રાબાદ છે !’

‘તે બધું મારા જાણવામાં છે વધારે પંચાત નહિ કરતાં હું
કેહું છું તેમ કર !’

‘પછી પરતાશે હો કેસર !’

‘તેની તારે ચિંતા ન કરવી !’

‘ભલે જોવી તારી ઇચ્છા ! એમ કહી તેણે તે બ્રાહ્મણને કાચ
પરથી ઉચકા લીધો અને ઓરડામાંથી બહાર નીકળી.’

અહાહા ! બલિચાર કરનારની કેવી દશા ? અરેરે ! આટલું છતાં
પણ વિષયાંત્ર મનુષ્યો પાપાચરણ કરતાં ક્યાં અટકે છે ? ગમે તેટલું કષ્ટ
પડે ! ગમે તેટલું અપમાન થાય ! તો પણ પાછા ધાંચીના બેલની માફક

જ્યાંના ત્યાંજ ફરે છે ! એકથી નિરાશ થતાં બીજીને પકડે છે અને આખરે આ બ્રાહ્મણની માફક જીવતાં રૌ રૌ નર્કમાં પડે છે ?

વૃક્ષા હજી તો બહુ દુર ગઇ નહિ, એટલામાંજ ઉમેદમલે દોડતા જઇને પકડી લીધી અને બ્રાહ્મણને ગટરમાં પડતો બચાવી લીધો ધરમદાસ અને સુંદરરાય પણ તેની પાછળજ જઇ પહોંચ્યા વૃક્ષા નાસવાનું કરતી હતી, પરંતુ સુંદરરાયે તેણીને પકડી લીધી ધરમદાસ બ્રાહ્મણની સારવાર કરવામાં રોકાયો અને જંજડાએલો ઉમેદમલ વકરાએલા વાઘની પેઠે દોડતો કેસરના ઓરડામાં જઇ પહોંચ્યો. કેસર આ વખતે પોતાનાં કપડાં બદલવામાં રોકાએલી હતી અચાનક ઉમેદમલ આવી ચડશે એવું તેને સ્વપ્ને પણ ધાયું નહોતું ઉમેદમલને જોતાંજ કેસર ચમકી, કંપી, બચલિત થઇ ગઇ તેના ચહેરા પરથી તેને જાણી લીધું કે, પાપનો ઘડો ફટી ગયો છે ! પોતાનું કરપીણ કામ ઉમેદમલ જોઇ ગયો છે ! છતાં પણ તે હિંમત રાખી બોલી; અહો ! તમે આવી પહોંચ્યા ! તમે તો કહેતા હતાની કે આજે પાંચ વાગે આવીશ !

‘ હા, પાપિણી ! તારી કુટીલતા જોવાનું મારા કર્મમાં લખાયું હશે, એથી પરમાત્માએ મને પાછો વાળ્યો ! અને તારી પાસે મોકલ્યો !’

‘ હે ! શું ! મારી કુટીલતા ! ઉમેદમલ ! આ તમે શું બોલો છો ?’

‘ ચુપકર પાપિણી ! મેં, તારું કૃત્ય મારી નજરે જોયું છે !’ એમ કહેતા ઉમેદમલે તેણીને એક લાત મારી જમીન પર પાડી નાંખી આ વેશમાં આવેલા ઉમેદમલે તેણીનું ખુન કરવાના ધરાદાથી પોતાના

ખીસામાંથી ચાકુ બહાર કાઢ્યું. ચાકુ જોતાંજ કેસરનાં હાજીં ગગડી ગયાં. તે ઉમેદમલના ચરણો પકડી રડવા લાગી. દયા ? દયા ? ઉમેદમલ દયા ?

‘ દયા ? તારા જેવી પાપિણી પર દયા. ? નહિ તારા તો પ્રાણુ લઇશ ! ’

‘ નહિ ! નહિ ? મને જીવતી જવા દો ? મારા પાપનો પસ્તાવો કરવ દે ? ’

‘ તને જવા દઉં ? જીવતી જવા દઉં ! નહિ કદી નહિ ! તારા પાપનો પસ્તાવો પરમાત્મા પાસેજ કરજે. ! એમ કહી તેણીને ચાકુ મારવા માટે પોતતો હાથ ઉઠ્યો કર્યો. પરંતુ એટલામાં સુંદરરાયે દોડતાં જઇ તેના હાથમાંથી ચાકુ ઝુટાવી લઇ તેને પકડી દુર લઇ ગયો. સ્ત્રી હત્યાના પાપથી બચાવી લીધો? પણ તેમ કરતાં તેની નજર કેસર પર પડી ગઇ. બંન્નેની દ્રષ્ટિ એક થઇ, કેસર શરમાઇ ગઇ. અને નીચું જોઇ રહી સુંદરરાય તેણીને જોતાંજ ચમક્યો, કંપ્યો, ભયભિત થયો. તેને ખિચારાને ખચર નહિ હતી કે જે સ્ત્રીએ પોતાને ફસાવ્યો હતો તેનુંજ નામ કેસર છે? કેસરની જે વખતે તેને મુલાકાત થઇ હતી તે વખતે તે એમ ધારતો હતો કે તે કોઇ વેસ્ત્રા હશે. પરંતુ જ્યારે તેણીને નજરે જોઇ ત્યારે તેને જણાયું કે જે સ્ત્રીએ તેનું સત્યાનાશ વાળ્યું હતું, તેજ આ સ્ત્રી હતી ! અરે ? આ સ્ત્રી અહીં ક્યાંથી? ઉમેદમલ ? તમે આ કુલદાના ફંદામાં ક્યાંથી ફસાયા ? એજ કુલદાએ મારી આ સ્થિતિ કરી છે ? અરે ? એનાજ માટે મેં મારી વહાલી પુત્રીને તજી છે ? ’

શું ? તમે આ સ્ત્રીને ઓળખો છો ? ઉમેદમત્તે આશ્ચર્ય પામતાં પુછ્યું.

‘ અરે ? ઓળખું છું એટલુંજ નહિ ? પરંતુ મને એ કુલદાનો સંપુર્ણ અનુભવ છે ? ’

‘ ઉમેદમત્તે તો આ જવાબથી આભોજ બની ગયો. સુદરરાય પણ આ રંગોને ઓળખે છે. એ જાણી આશ્ચર્ય પામ્યો તેણે સુદરરાયને ફરીને પુછ્યું શું ? તમે આજ કુલદાના ભોગ થયા હતા કે ? ’

‘ હા, એજ કુલદાએ મારું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. ? ’

‘ કેમ પાપિણી ? આ સુદરરાય ખરું કહે છે ? ’

‘ હા તે અક્ષરે અક્ષર સત્ય કહે છે ! પણ—

‘ પણ બણ હું કાંઈ ન સમજું બસ, હવે તો... ’

‘ ઉમેદમત્તે ફરીને પણ તેને મારવા જતો હતો પરંતુ સુદરરાયે તેને અટકાવ્યો અને બોલ્યો.

લાઇ ? એનો જીવ લઇને તો ઉલટું તમે મને નુકશાન કરશો ” એની હૈયાતીથીજ મારું નિર્દોષપણું જાહેર થશે ? ’

‘ એવું તે શું છે કે તમે તેનો બચાવ કરો છો ? ’

‘ એ કથા લાંબી છે, એ હું તમોને અન્ય પ્રસંગે કહીશ, હાલ તો આ કુલદાને પોલીસનાજ હવાલામાં સોંપો ? ’

‘ દયા ? ઓ ? સુદરરાય ? દયા ? હું બિલકુલ નિર્દોષ છું ? દોષિત કાંઈ બીજુંજ છે ? ’

‘ ગમે તેમ હોય તે જાણવાની મને કાંઈ પણ જરૂર નથી મારી મુન્હેગાર તો તુંજ છે ? ’

આ પ્રમાણે અહીં વાત થાય છે. એટલામાં ધરમદાસ ત્યાં દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો, સુંદરરાય! સર્વ નાશ થયું? બિચારી શાન્તા મરણનાબિચાના પર છે?'

‘હેં? શું કહો છો? શાન્તા બિમાર છે.?? અરે? એકા એક તેને શું થયું?’

‘માણસના કહેવા પરથી નેમોનીયા લાગુ પડ્યો હોય એમ જણાય છે? બિચારી ઉમેદમલને બહુ ઝંખે છે. એમ તે માણસ કહેતો હતો!’

‘હેં? શું શાન્તાં બિમાર છે? ધરમદાસ? ચાલો? ચાલો? મને મારી નિર્દોષ શાંતા પાસે લઈ જાઓ! હાય! શાંતા! મારી સુશીલ શાંતા! તારો ત્યાગ કરી હું પુરેપુરો પસ્તાયો! અરે? આખરે આ સમય આવ્યો? ધરમદાસ? શું હું મારી વહાલી શાંતાને નહીં મળી શકું?’

• ‘મળશો! ધીરજ રાખો? પ્રભુ ક્ષર્વ સારા વાના કરશે? જેમ આ પાપમાંથી પરમાત્માએ તમને બચાવી લીધા છે? તેમ શાંતાને પણ એજ પરમાત્મા બચાવશે?’

‘ચાલો? ત્યારે હવે વિવ્રંજ ન કરો? મારે એ નિર્દોષ પુતળાને મળવું છે? આપણે આવીએ ત્યાં સુધી આ કુત્રટાની મારો ગાડીવાળો કરીમબક્ષ સંભાળ રાખશે. હમણાં આપણે પોલીસની પંચાતીમાં પડીશું તો શાંતાને મળી શકાશે નહિ.?’

ધરમદાસ અને સુંદરરાયને પણ એ રૂચ્યું તરતજ કરીમબક્ષને બોલાવવામાં આવ્યો, અને તેને કેસરની બક્ષામણ કરી ત્રણે જણાં

ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા અને ધરમદાસની ગાડીમાં બેસી શાંતા પાસે જઈ પહોંચ્યા.

શાંતા પાસે જવાની ખટખટમાં પેત્રી વૃદ્ધાને તો તેઓ ભુલી જ ગયા વૃદ્ધાએ પણ લાગ સાધ્યો, તેઓના જવા પછી કેટલીક વારે તે પણ કંરીમબક્ષ ન જાણે તેવી રીતે પસાર થઈ ગઈ અને પેલા પ્રાણી ભાઈ પણ શુદ્ધિમાં આવતાં છપાંચ ગણી ગયા.

પ્રિય વાંચક ? અનેક મનુષ્યો સાથે વિલાર કરતી અનેકને હથેલીમાં ચાંદ બતાવતી અને અનેકના લોહી પીનારી આ સ્ત્રીને આપણે શું કહેવું ? “ કુલટા, વેશ્યા કે વસ્તીને ડસતી કાળી નાગણ ? ”

પ્રકરણ ૨૭ મું.

પલાયન.

ઉમેદમલ વગેરેના ચાલી જતા પછી કેસર અહીંથી છુટવા માટે ક્યા ઇલાજો લેવા તેના વિચારમાં સિન્ન થઈ ગઈ. એકાએક તેને કાંઈ યાદ આવતાં તે ખુશી થએલી જણાઈ. કરીમબક્ષ જુવાન અને અનુભવ હીન હતો, એટલે એ અવશ્ય કુંદામાં આવી જશે એમ કેસરને લાગ્યું. કરીમબક્ષને એકનો એક તેણીએ પોતાની પ્રપંચ જાળ પાથરવા માંડી. તે કરીમબક્ષ પાસે ગઈ અને બોલી; કરીમબક્ષ ? એ લેણા મને તમારા હવાલામાં સોંપી ગયા છે કે ?

‘ હા, અને શાંતા-બિમાર હોવાથી તેઓ ત્યાં ગયા છે ! ’

‘એમ કે, ? કરીમખાન ? વાત છુપાવે તો એક વાત હું તમને કહેવા માગું છું ! ઘણાં દિવસથી એજ વિચાર ઘોળાયા કરે છે પણ એવો સમય મળતો નથી ! આજે તમને એકલા જોઈ, હું તમારી સાથે વાત કરવા માગું છું !’

‘ભલે કહો હું સાંભળવા તૈયાર છું !’

‘કરીમખાન ! તમારો ખુબસુરત ચહેરો જ્યારથી મેં જોયો છે, ત્યારથી હું તમારી પાછળ દીવાની બની ગઈ છું, પણ શું કરું શેકની હાજરીમાં હું તમને શું કહી શકું ?’

‘અરે, ! આ તમે શું બોલો છો, મારા જેવા એક નોકર પર મોહ ? મારી મશ્કરી તો નથી કરતાંના ?’

‘નહિ કરીમખાન ? હું સત્યજ કહું છું !’

‘ત્યારે કેસર ! જો ખરું પુછો તો મને પણ એમજ થયા કરતું હતું ! મારી જીંદગીમાં મેં તમારા જેવી ખુબસુરત ઓરત જોએલીજ નથી ! જ્યારથી તમે અહીં આવ્યા છો ત્યારથી મારા ચિત્તમાં તો ચટ-પટીજ થયા કરે છે. પણ કરું શું ?’

‘ખરું છે પ્રેમ એવીજ વસ્તુ છે. એકના હૃદયમાં પ્રેમની ઉત્પત્તિ થઈ એટલે સામાના હૃદયમાં થવીજ જોઈએ ! પણ કરીમખાન ? તમને આવી નોકરી કેમ પસંદ આવે છે. કાંઈ રોજગાર કેમ કરતા નથી !’

‘રોજગાર માટે પૈસા જોઈએ ! પૈસા વગર દુકાનદારી કેમ થઈ શકે ?’

‘ભલા ઓછામાં ઓછા કેટલા રૂપિયા હોય તો તમે નોકરી છોડી દો ?’

‘ એ ત્રણ હજારની રકમ મળે તો હું મારો ધંધો સુમેથી ચલાવી શકું ? ’

‘ બસ એટલું જ કે ? ’

“ શું એ તમારે મન થોડા છે ? અરે ! અમારા જેવા ગરીબને તો એ એ લાખ રૂપિયાની ગરજ સારે તેવા છે ! પણ કેસર ! આવા સંવાલો પૂછવામાં તમારો હેતુ શું છે તે તો જણાવો ? ”

“ હા તે જણાવું છું ? તમે મારી સાથે બાળુના ઓરડામાં આવી શકશો ! મારે તમારી સાથે કેટલીક વાત કરવાની છે ? ”

“ મને તેમ કરવામાં કશી હરકત નથી; પણ વખતે ઉમેદમંદ, આવી પહોંચે તો પછી આપણું શું થાય ? ”

“ અરે ! એટલી વારમાં એ ક્યાંથી આવવાના હતા ! મને તો લાગે છે કે તે આજે રાત સુધી પણ નહિ આવી શકે ! તે છતાં પણ કોઇના પગલાંનો અવાજ સંભળાય કે તરતજ બહાર નીકળી જશે ! અને મને તેજ ઓરડામાં બંધ કરી દેશે ! ”

“ કરીમબક્ષ શોખીન હતો, અને અત્યારે તો તે ધનચક્ર જેવોજ બની ગયો હતો, કેસરની જાદુ ભરી વાતે તેને પીગળાવી દીધો, તેણે કેસર સાથે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો કેસરે બચ્ચુંજ પ્યારથી તેના હાથમાં હાથ મેળવ્યો કેસરના કામગી હસ્તનો સ્પર્શ થતાંજ કરીમબક્ષ પાણી પાણી થઇ ગયો. તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું. તે વારંવાર ઓરડાના બારણા તરફ જોવા લાગ્યો. તેને ઉમેદમંદનો ધણોજ ભય હતો. કરીમબક્ષને ગભરાટમાં જોઇ કેસરે ધૈર્ય આપવાના ઉદ્દેશથી કહ્યું; “ તમે આમ ગભરાઓ છો શામાટે ? આવો અહીં મારી પાસે બેસો, મારે તમને કેટલીક વાતો કહેવાની છે ! ”

“ તમારા જોડે એસું ! ના એ મારાથી નહિ અને ! તમારે જે કહેવું હોય તે કહો હું ઉભો ઉભો સાંભળ્યા કરીશ. ! ”

“ પ્રભુ ખાતર માફ કહેવું માનો ! વખત નકામો જાય છે. એમ કહી પ્રેમ ભરી દ્રષ્ટિથી તેના તરફ જોવા લાગી, કેસરની અમર્યાદાએ કરીમબક્ષની શરમ છોડાવી દીધી અને અત્યાર સુધી તેના મનમાં જે ભય હતો તે એકદમ નાસી ગયો. અને તે ઉપકાર માનતો કહેવા લાગ્યો:-

“ કેસર ? મારી યોગ્યતા તો તમારી સામે ઉભા રહેવાનીજ છે ! ”

“ નહિ કરીમબક્ષ ! તું બુલે છે. તું એ નથી જાણતો કે તારી અસલી લાયકાત શું છે. ! અને તું કયા દરજ્જાનો યુવક છે ? હું સોગન પુર્વક કહું છું કે તારા જેટલી મારા દિલમાં કાંઈ રાજકુમાર કે શાહબદાની પણ ઇજ્જત નથી ! હું જો કે અત્યારે ઉમેદમલના હાથ નીચે દુઃખી હાલતમાં છું તો પણ મારી પાસે પૈસો પુરતો છે. તમે એક બહાદુર નર છો. જો તમે મને અહીંથી લઈ નાસી જવાની હિંમત કરી શકતા હો, તો હું જીંદગીભર તમારી દાસી થઈ રહેવા ખુશી છું ! મારી પાસે એટલો પૈસો છે કે તમે કાંઈ પણ ધંધો નહિ કરો તો પણ આપણી જીંદગી સુધી નિર્વાહ માટે પુરતો છે ! કેમ બની શકશે ? ”

કરીમબક્ષ આ વખતે કેવી હાલતમાં આવી પડેલો હોવો જોઈએ, તેની કલ્પના વાંચકો પોતેજ કરી શકશે, એક બાબુ મર્યાદા તેમાં મનને રોકતી હતી; જ્યારે બીજી બાબુ વિકાર અને સ્વાર્થ આગળ વધીને આવેલા પ્રસંગેનો લાભ લેવાની સુચના કરતા હતાં, છતાં કરીમબક્ષની હિંમત આલી ન શકવાથી તે મૌન્યજ રહ્યો. પુનઃ કેસર કહેવા લાગી:-

કેમ શો જવાબ ? ઇચ્છા હોય તો કોઈ રસ્તો શોધી કાઢો. અને એવી ભાવના ન હોય તો મને અહીંજ પુરી કરી નાંખો !

“ નહિ કેસર ! એવો તું મને નામદ ના સમજતી ! કબુલ છે ! તમારા ભક્ષા માટે મારાથી બનતું કરીશ ! મારી નોકરી જશે સગ થશે. તો પણ આપની સેવા કરવાથી હું પાછો હકવાનો નથી ! પણ મારાથી તમારી શી સેવા બની શકશે; એ અઘાપિ હું સમજી શક્યો નથી ! તમારા મનમાં જે વાત હોય તે સાફ જણાવી દો ? પડદો રાખવાની કાંઈ જરૂર નથી. હું પૈસા ટકાનો લાલચુ નથી મારા કિસ્મતથી જેટલું મને મળે છે તેટલાથી મને સંતોષ છે. તમારી જે ઇચ્છા હોય તે મને જણાવો ! ”

“ મારી એજ માગણી છે, કે મને આ કસાઈખાનામાંથી નસાડી કોઈ નિર્ભય સ્થાનમાં લઈ જાઓ. તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં હું તમારી સાથે આવીશ ! જે મહેનત અને ઉપકારના બદલામાં રૂપિયા મેળવવાની ઇચ્છા રાખતા હો, તો તે આપવા પણ હું તૈયાર છું ! અને જે મને આખી ઉમરને માટે તમારી દાસી બનાવવા આહતા હો તો આપને મારા શિરતાજ બનાવવાને પણ તૈયાર છું ! હવે જેવી આપની ઇચ્છા ? ” કેસરે પોતાની મતલબ પાર પાડવા માટે કરીમબક્ષને આશા દોરીએ લટકાવવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

“ કેસર ! નાસવામાં કેટલી જાતના ભય સમાવેલા છે એ તમે જાણો છો ? તારા અને રેલ્વે એ બે પોલીસનાં હાથમાં એવા મજબુત બંદુ છે; કે જેની મદદથી ગમે તેવો આશાક નાસનાર પણ જોત જોતામાં પાછો પકડાઈ જાય છે ! ” કરીમબક્ષે ભય બતાવ્યો.

‘કરીમબક્ષ ! મળજીન દીલ આગળ તાર અને રેલ્વેનું કાંઈ પણ ચાલી શકતું નથી ! શું ! તમારામાં એટલી પણ હિંમત નથી ? જો તમે મને ચાહતા હો ! મને તમારી પોતાની કરવા માગતા હો તો કમર કસીને તૈયાર થાઓ !’

રૂપિયા અને રમણીના લોભમાં આવીને કરીમબક્ષ દિવાના જેવો બની ગયો, અને કાંઈ પણ જોખમે ફેસરને બચાવવા તૈયાર થયો. વાર ફેસર ! હું તૈયાર છું આવતી કાલે સઘળો અંદોલન કરીશ !

‘નહિ ! કરીમબક્ષ ! આવતી કાલે નહિ ! આજના કામને કાત્ર પર રાખવું એ અકલમંદોનું કામ નથી ! વળી તમે જાણો છો ? પેલો સુંદરરાય મને ફસાવ્યા વગર રહેશે નહિ ! શાન્તા બિમાર છે અને એ સઘળા તેની ખટપટમાં છે એટલા સમયમાં આપણે અહીંથી નાશી જઈએ. આવતી કાલે તો ફાણુ જાણે ફેરી આફત મારા પર આવી પડશે ! પ્યારા ! હવે વાર નહિ કરો ! એક કલાકમાં તો શુંનું શું થઈ જાય તે વખતે નાશવાનો પ્રસંગ મળે કે ન મળે ? અત્યારેજ એ સઘળા ગોડવણ કરો !’

‘પણ અત્યારે એ ગોડવણ શી રીતે થઈ શકશે ! કરીમબક્ષે વાંધો રજી કર્યો.’

“જો તમે કાશીષ કરશો તો સઘળું બની શકશે ! બોલો શું કહો છો ?” ફેસરે વધારે દબાણ કર્યું.

“ભલે, જ્યારે તમારી એવીજ મરજી છે તો હું તૈયાર છું ! કરીમબક્ષે લાચાર થઈને અનુમતિ દર્શાવી.”

“ ત્યારે થઇ જાઓ તૈયાર ? ”

“ પણ પહેલાં આપણે જશું ક્યાં ! ” કરીમબક્ષે એક નવિન શંકા કાઢી.

“ પહેલાં તો આપણે અહીંથી મલીર જાશું અને ત્યાંથી પગરસ્તે મધરપીર પહોંચીશું ! મધરપીરમાંથી તમે જ્યાં કહેશો ત્યાં આવીશું ? ”

“ હા એ ઠીક છે. મધરપીરમાં રહેવું એ મને સલામતી ભરેલું લાગે છે. વખતે પોલીસ આપણી પુકં પકડે ! તો પણ ત્યાંના કુંગરોમાં એવી તો ગુફાઓ છે કે જ્યાં આપણે સહી સલામત રહી શકીએ !

“ ત્યારે તમે તો એ રસ્તાના ભોમિયા જાણાઓ છો ને શું ?

“ અરે ? એ રસ્તો તો મારો પુરેપુરો જાણીતો છે પણ ફેસર ? અત્યારે તો કાંઈ ગાડી જતી નથી ? ”

“ કેમ જતી નથી ? હજી તો ત્રણ વાગ્યા છે ચાર વાગ્યાની ગાડી ઉપડે છે, તેમાં આપણે પહોંચી શકીશું ? ”

“ હા ! હા ? બરાબર છે. આપણા માટે એજ ગાડી ઠીક પડશે, ત્યારે હવે હું એક વિક્ટોરીયા કરી લાવું છું, એટલા વખતમાં તમે તમારું સઘળું બેળું કરી તૈયાર થઇ રહો હું આ આગ્યો ? ઉમલેમલ કે સુદરરાય આવવા પહેલાં આપણે અહીંથી નીકળી જઈએ.

‘ હા, મને પણ એ ઠીક લાગે છે ? જલદી જાઓ અને આવો પણ એવા જલદી કે જાણે ગયાજ નથી ! એટલા વખતમાં હું બધી તૈયારી કરી રાખું છું.

કરીમબક્ષ બહાર નીકળ્યા અને ફેસરે પોતાની છુપી દોલત અને બીજા સામાનની એક ટ્રંક તૈયાર કરી રાખી થોડીજ વારમાં કરીમબક્ષ આવી પહોંચ્યો, કરીમબક્ષ પાસે તો કાંઈ હતું નહિ કે તે લે. તે તો પોતે પહેરેલાં કપડાં બેર ગાડીમાં બેઠો. ફેસર પણ પોતાની ટ્રંક રાખી તેની બેડમાંજ બેઠી હુકમ મળતાંજ કાચમેને ગાડી દોડાવી મુકી અને થોડીજ વારમાં સ્ટેશન પર જઈ પહોંચી. ગાડી ઉપડવાને થોડીજ વાર હતી. તેથી કરીમબક્ષે ફેસર પાસેથી પૈસા લઈ તાબડોલ મલીરની ટીકીટ કઢાવી લીધી અને બંને ગાડીમાં બેઠા.

પ્રકરણ ૨૮ મું.

શાંન્તાની આંદગી.

સુંદરરાયનો ઉપદેશ શાંન્તાને જરોબર લાગ્યો હતો. તેણી હવે બીજા જગજોથી મુક્ત થઈ. આખો દિવસ પતિનુંજ સ્મરણ કર્યા કરતી હતી. તેણીનું શરીર પતિ વિયોગે દિન પ્રતિદિન સુકાતું જતું હતું, હવે તેણીએ બહાર ફરવા કે દર્શન કરવા જવાનું બિલકુલ છોડી દીધું હતું. આખો દિવસ ઘરમાં એકજ સ્થળે મૌન્ય ધારી નિસ્તબ્ધ થઈને પડી રહેતી હતી! યાત્રો સતી મંડળ કે એવાંજ કાઠ ધર્મના પુસ્તકો વાંચવામાં દિવસો નિર્ગમન કરતી. અહાર પાણી પણ એટલા ઓછા કરી નાખ્યા હતા કે જો હમેશ તે એટલોજ અહાર કરતી રહે અને તેમાં વધારો કરેજ નહિ તો તેનું જીવન પણ વધારે

ટકી શકશે નહીં કે એ શંસય હતો આવી પતિ પરાયણતાનું એ પરિણામ આવ્યું કે એ ચાર દિવસમાં તો તેનું શરીર બિલકુલ નાંખાઈ ગયું અને દિવસે દિવસે તબીયત બગડતી ચાલી. સુંદરરાય તેણીને ઘણું સમજાવતો, ધરમદાસ પણ ઘણું કહેતો, પરંતુ તેણી કોઈનું કહેવું ધ્યાનમાં લેતી નહિ અને જાણે પતિના મેળાપ પછીજ અહાર લેવો એવી પ્રતિજ્ઞા કરી હોય તેમ તેણી કેટલીક વાર તો જમ્યા વગર એમની એમ ભાણુ પરથી ઉડી જતી. તેણીની આવી સ્થિતી જોઈ ધરમદાસ અને સુંદરરાયે ઉમેદમંદને ઠેકાણે લાવવા પુનઃ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. કેટલીક ડોકરો અને અપમાનો સહન કર્યા છતાં સુંદરરાયે પોતાનો પ્રયાસ ચાલુ જ રાખ્યો અને આપણે આગલા પ્રકરણમાં વાંચી ગયા તેમ તેના પ્રયત્નને સફળતા મળી. પરંતુ ઉમેદમંદને કંઈ તેઓ તેણીની પાસે આવે તે પહેલાં એકાએક તે બિમાર થઈ ગઈ. અશક્તિ વધી અને છાતીનો મુંઝારો શરૂ થયો, તેણીની સારવાર કરનાર ડોકરો હતું નહિ પરંતુ જેનું કોઈ નથી તેનો પરમાત્મા છે એ કહેતી અનુમાર ધરમદાસની સ્ત્રી તેજ વખતે તેણીને મળવા આવી. શાંતાની આ સ્થિતિથી તે ભય પામી અને એકદમ પોતાના પતિને ઝીલાવવા એક માણસ મોકલ્યો ધરમદાસ ઉમેદમંદની પાસેજ ગયો છે એમ તે જાણતી હતી એથી તેણીએ માણસને ત્યાંજ જવા કહ્યું હતું અને એ માણસના ખર્ચર આપી જવા પછી કેસરની કરીમબેગમને લલામણુ કરી ત્રણે મિત્રોને આપણે આ તરફ રવાના થએલા જાણી ગયા છીએ.

માણસના જવા પછી ધરમદાસની સ્ત્રી શાંતા પાસે ગઈ. અને પુછ્યું, શાંતા બહેન તમને શું થાય છે ?

“ છાતીમાં મુંઝારો થાય છે ? મારી જીંદગી અત્યારે મને ભયમાં આવી

પટેલી જણાય છે? ધૂપ કરી મારા સ્વામીને ઓઝાવી આપશે ? હું આપનો ઉપકાર જીંદગી સુધી નહિ ભુલું ? શાંતાએ ખરતે આંસુએ કહ્યું,

‘ શાંત થાઓ? બહેન ? ગભરાવ નહિ ? હમણાંજ તમારા ભાઈ અહીં આવશે, અને તેઓ ડોક્ટરને ઓઝાવી લાવશે ! કંઈ ભય જેવું નથી ડરો નહિ! હવે હું તમને જરા શેક કરું હમણાં મુંઝારો મટી જશે ?’

‘ ના બહેન ! શેક કરવાથી મને શાંતિ નહિ થાય મારે તો મારા પતિના દર્શન કરવાં છે !’

‘ તે પણ થશે ! હમણાંજ તમારા ભાઈ આવશે, અને તેને તેડી લાવશે ! ઘણું કરી તેઓ પોતાની સાથેજ તેડતા આવશે !’

‘ હું ? શું ખરું કહો છો ? એ મારા ભાઈની સાથે આવશે ! અંત સમયે મારા પતિને હું જોઈ શકીશ ! બહેન ! મારા ભાઈને કહોને કે તેઓ તેમને જલદી તેડી લાવે !’

• ‘ એમને ઓલાવવા માટે મેં માણ્યને મોકલ્યો છે તે હમણાંજ આવતા હશે !

‘ હાય ! ત્યારે તો હું મારા નાથને નહિ મળી શકું ! બહેન ! તેટલો સમય મારી જીંદગી ટકે અંત મને નથી લાગતું ! અરેરે ! મેં અભાગિણીએ આખી જીંદગીમાં પતિ સુખ તો ન જોયું ? પરંતુ અંત સમયે તેનું સુખ જોવા પણ ન મળ્યું ? હાય ? હતભાગિની ! શાંતા તારી શી ગતિ !’

‘ બહેન ! તમે આમ કહ્યાંત કરી ઉત્તરી ખિમારી વધારો છો ! થોડો વખત મૌન્ય ધારણ કરો, હમણાંજ આરામ થઈ જશે. અને

તમારા પતિનો પણ જરૂર મેળાપ થશે ! ધરમદાસની પત્નિએ તેને બોલતી અટકાવવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. ’

‘ બહેન ! મને તો આશા નથી કે તે અહીં આવે ! અરેરે ! પહેલાં તેમને મારા પર ફેટલો પ્રેમ હતો ! પણ પરસ્ત્રીની ઇચ્છા કરનારનો પ્રેમ પોતાની સ્ત્રી પર ક્યાં સુધી ટકી શકે ? સુખનું સ્વાતું થોડીજવાર રહ્યું ? પ્રિય પતિ ? તમને આવી મતિ ક્યાંથી સુઝી ? મેં તમારો શું અપરાધ કર્યો છે કે, મને છેક તજ દીધી ? હાય ? હાય ? હું નિર્ભાગિણી છું ? તેમાં કાંઈનો દોષ નથી ? મારા કર્મનો છે ! ઇશ્વર મારા પતિને સદ્બુદ્ધિ આપે તે તેમને આવા કુચ્છદમાંથી બચાવે ! હું હવે વિશેષ જીવવાની નથી પણ મરણ સમયે તેમને સુધરેલા જોઉં તો મારો આત્મા સુખી થાય ! તે મને પ્રેમથી એક વખત બોલાવે તો પણ હું સદગતિ પામીશ તે હવે ક્યાંથી બને ! માફ સુખ પણ જોવું તેમને ગમતું નથી ત્યારે મીઠા વચનથી બોલાવે ક્યાંથી ! મારી તેને એક વખત મળવાની ઇચ્છા છે પણ તેને મળી શકું તેટલો કાળ જીવીશ નહિ ! ઇશ્વર તેને જ્યાં હોય ત્યાં સુખી કરજો ! અરેરે ! મારા પતિએ અંતની ઘડીએ પણ સુખ ન આપ્યું ! ઇશ્વર મારી ઇચ્છા અકળ છે ! મને આમ દુઃખી કરવી હતી તો આટલું સુખ શું કરવા આપ્યું ! દુઃખમાં દુઃખ સહન થાત ! તે માફ કહેવું માને નહિ ! નહિતો હું તેને આ પાપી કામ કરતાં અટકાવી શકત ખરી !

બહેન ! હવે તો હદ થાય છે ! કૃપા કરી બોલવાનું બંધ રાખો તો સાફ જીવોની ? તમારા વ્યાધિમાં ફેટલો વધારો થઈ ગયો છે.

‘ દેવી ? મારી જીંદગી કેવી દુઃખમય ગુજરી છે એ તમારાથી અગમ્ય નથી ? કહો બહેન ! આવી સ્થિતિમાં જીવીને મારે શું કરવું ?

હવે તો હું મરવાજ પડી છું પણ ખૂબ અંત સમયે મારા પતિના મુખ દર્શન કરવાની મને ઇચ્છા છે ? શું મારી એ ઇચ્છા સફળ નહિ થાય. ?

‘ થશે ? ખરેખર ! થશે ? તમારા લાઇ હમણાંજ તેને તેડીને અહિં આવશે ? ’

‘ શું તે અહીં આવશે ? હું તેને મળી શકીશ ? ’

તેણીથી વધારે બોલી શકાયું નહિ, છેલ્લા શબ્દો સાથે તેના સ્વર બંધ પડી ગયો અને અસ્વસ્થ હાલતે તે નીચે પડી ગઇ ધરમદાસની પત્નિએ તેને અધરથી ઝીલી લીધી ન હોત, તો તેનાં પ્રાણ તેજ વખતે નીકળી જત. શાન્તાને ત્યાંથી ઉપાડી બિછાના પર સુવાડી, અને સગડી કરી શેક કરવા લાગી. એટલામાં ધરમદાસ અને સુંદરરાય ઉમેદમલને લઇને ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ઉમેદમલને શાન્તાની આ સ્થિતિ જોઇ દયા આવી તેણે વૈદરાજને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું, વૈદરાજ આવ્યા ત્યાં સુધી તે તેની પાસે ઉભો રહ્યો વૈદરાજે શાન્તાનો રોગ અસાધ્ય જોયો, તે નિરાશ થઇ બોલ્યો ‘ મને હવે ભરોસો નથી લાગતો ! એ ઘડીમાં કદાચ એ મૃત્યુ પામશે આપ તેમની સંભાળ રાખજો, આ રોગ તેમને એ ત્રણ વખત આગળ પણ થયેલો હોય એમ જણાય છે. પણ આ સમયે વિશેષ ધેરાઇ ગયો છે. એમની સંભાળ ધણા દિવસ થયા લેવાણી નથી તેથી મારું ઔષધ કાંઇ ફેર પાડી શકશે નહિ તેમના અંતની ઘડી મને સુઝે છે, દૈવની ઇચ્છા બળવાન છે. તેના સામે કાંઇનો ઉપાય ચાલતો નથી. જુઓ તેમનાં અંગનાં અવયવો છુટાં પડતાં જાય

છે ! સાંધા તુટતા જાય છે ! હૃદયનો ધબકારો મંદ પડ્યો છે ! શ્વાસ ધીમો ખેંચાય છે ! ડાબી બાજુએ ખાડો પડેલો છે ! અને તે સર્વ અશુભ ચિન્હો છે ! તમે તેની સંભાળ રાખજો. ડોક્ટરો અને વૈદ્યોમાં નાહક પૈસા ખરાબ ના કરતા ! એમ કહી વૈદ્યરાજ ત્યાંથી ચાલી ગયા.

તેમના જવા પછી શાન્તાએ પાસું ફેરવ્યું તેણી બેસુધ્ધ હતી. છતાં પતિનું જ ચિંતન કરતી હતી.

‘ બસ હવે થઈ ચુક્યું ! જીવદંબા ! અંબ્યા ! અંબ્યા ! મારી મા સ્હાય કર ! હું તારી દીન બાળકી છું ! ઓ ! અંબ્યા ! અંબ્યા ! ’
‘ પતિ ! ઓ પતિ ! છેક આમ નિર્દય ન થાઓ ! છેલ્લી ઘડીએ તો તમારું મુખ બતાવો ! હાય ! શું હું તમને નહિ મળી શકું ? નાથ ! હવે હું તમે જેમ કહેશો તેમ કરીશ ! પણ એક વખત... આ આ દી ઇ ઇ ન અબ્બ બ જાને ’... ..

ઓહો ! કેટલી વિદંબના ? ઉમેદમલ ? સાંભળ શાન્તા શું કહે છે ! અરેરે ! આખરે એ બિચારી તારી વિયોગમાં જ મરે છે ?

સુંદરરાય ? હવે મને વધારે ન શરમાવો હાયા હું કેવો નિર્દય ? શાન્તા જેવી શુદ્ધ હૃદયની સતિનો ત્યાગ કરી કેસર જેવી કુલટાનો અંગિકાર કીધો ? ઉમેદમલ ! તેં તારા પ્રેમને ક્યાં સેરવી દીધો ! મુંઢ આંખ ઉઘાડી જોતો ખરો તેં અબ્બાની શી દશા કરી છે ? તારા પ્રેમમાં જ અથડાતી આ શુદ્ધ સતિનો તિરસ્કાર કર્યો ? ધિક્કાર છે તારા નામને ? શું તને કાંઈ વિચાર ન થયો ! ધાતકી હૃદય તેં મને છેતર્યો નિર્લજ કામ તેં મને જીત્યો ? મારો સરદાર થયો ? પણ અરે ? એતો તેં મને શિખા

મણુ આપી ? હવે હું કદી એ વિષયમાં નહિ ઉતરું પણ અરે! શાન્તાની શી આશા? તે ખીચારી મરણુ પામશે? મેં ધણાં પાપ કર્યાં, અને હજી કરત, શુધ્ધ સતિ તે મને મરતાં મરતાં ઉપદેશ કર્યો ? મને પાપમાંથી મુક્ત કર્યો પણ પહેલાંથી કેમ ન વાર્યો ! ખચિત તારો દોષ નથી ? તું શું કરી શકત ? મેં તારું કહેવું કયારે સાંભળ્યું છે ? સુંદરરાય અને ધર્મદાસ જેવા મિત્રોએ મને તાર્યો છે ? બચાવ્યો છે ! હાય ? પણ હું એવા સમયે તારી પાસે આવ્યો છું કે જે સમયે તું મરણુની ધડીઓ ગણી રહી છે ? હાય ? શાન્તા ? વહાલી શાન્તા ? આ તારા પતિ સાથે—તેનાથી વધારે બોલી શકાયું નહિ તે રડવા લાગ્યો.

‘ ઉમેદમલ ! હવે પસ્તાવો કરવાથી શું વળવાનું હતું ? તેનું અવશાન નજીક છે તેના આત્માને શાન્તિ મળે તેવો ઉપાય લેવાની જરૂર છે. ?

હાય ! સુંદરરાય ! શાન્તા મારા લીધેજ પ્રાણ તજે છે ! મારાથી તેણીનું દુઃખ નથી જોઈ શકાતું ? કોઈ પણ રીતે મારી શાન્તાને બચાવો ?

‘ પણ હવે કાંઈ ઉપાય નથી? જોયું ના વૈદરાજ પણ હમણાં શું કહી ગયા ! ’

‘ હા તે તો મેં પણ સાંભળ્યું છે તો પણ આપણે કોઈ સારા ડોક્ટરને બોલાવીએ, તેની સલાહ લઈએ! અરે! મારો તમામ પૈસો અર્ચર્તા જો મારી શાન્તા બચી શકતી હોય તો તેમ કરતાં પણ ન અચકાઓ ! કોઈ પણ રીતે મારી શાન્તા બચે તેમ કરો. !

‘ સુંદરરાય ભાઈ ? ઉમેદમલ કહે છે તેમ કોઈ ખીજા ડોક્ટરની સલાહ લેવામાં આપણું શું બચે છે? ધરમદાસની પત્નિએ ઉમેદમલના મતને ટેકો આપતાં કહ્યું.

પણ હમણાં આવ્યો હતો, તેના જેવો અનુભવી ડોક્ટર હૈદરાબાદમાં તો કોઈ બીજો નથી ! અને મને ખાત્રી છે કે કરાચીમાં પણ તેવો નહિં હોય ! ધરમદાસે નિરાશા બતાવી.

‘ નહિ ધરમદાસ ! તમારી ભુલ થાય છે. કરાચીમાં તેના કરતાં પણ વધારે અનુભવવાળા પડેલા છે ! સુદરરાયે ધરમદાસના મનનું ખંડન કરીને કહ્યું.

‘ આણુંદલાલના અનુભવ પરથી તમે કહેતા હશો ? ધરમદાસે કહ્યું

‘ ના એકલા આણુંદલાલ માટે નહિ પણ એવા અનેક પડેલા છે !

‘ હશે કદાચ તમારું ધારવું ખરું હોય તો પણ કરાચીમાંથી કોઈ ડોક્ટરને બોલાવીએ અને તે અહીં આવે એટલા વખતમાં તો બિચારી શાંતાની કોણુ જાણે કેવી સ્થિતિ થાય ? અહીંથીજ બને નેટલી તજવીજ કરોની ? ઉમેદમલે અધિરાધથી કહ્યું.

‘ સાંભળવા પ્રમાણે કરાચીથી એક વૈદ્ય ગઘ કાલે અહીં આવેલા છે, અને તે ઘણાજ હુશિયાર છે ? પેલા ચંદીરામને વીશ વરસના ઘર કરી ગયેલા હરમ તેઓએ કાઢ્યા છે. તેનેજ બોલાવી લાવોની ? વખતે તે શાંતાને આરામ કરી શકશે ? ધરમદાસની પત્નીએ કહ્યું.

‘ હા, ઠીક યાદ ક્યું ? પેલા પડધરીવાળા વૈદ્યરાજ હરિલાલ બીમજી માટેજ તું કહેછેના ? ’ ધરમદાસે પુછ્યું.

‘ હાં એજ. !

‘ હેં ! કોણુ ? હરીલાલ બીમજી ? તેઓ અહીં આવેલા છે ? ધરમદાસ ? ત્યારે તો શાંતાને આરામ થયો સમજે ! જાઓ વિલંબ

ન કરો ! જેમ અને તેમ જલદી તેમને તેડી લાવો ! સુંદરરાયે હર્ષ પામતાં કહ્યું,

‘તે ચંદીરામને ત્યાંજ ઉતરેલા છે ના ! ધરમદાસે પોતાની પત્ની તરફ ફરીને પુછ્યું જવાબમાં માત્ર તેણીએ ડોકું ધુણાવ્યું ધરમદાસ બહાર નીકળ્યો. અને ગાડીમાં બેસી. થોડીજ વારમાં ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગયો. અને તે આવી પહોંચે ત્યાં સુધી સુંદરરાય, ઉમેદમલ અને ધરમદાસની પત્નિ શાંતાની સારવાર કરવામાં રોકાયા. ગરમ ઉપચારોએ કાંઈક અસર કરી. અવાચક થએલી શાંતા ફરીને બેઠવા લાગી,

‘નાથ ? નાથ ! હવે આપને વિશેષ વખત નહિ સંતાપું ? મારું જીવન પુરું થઈ રહ્યું છે ? આપને મારું મુખ જોવું નથી ગમતું તો હવે હું કદી નહિ દેખાડું ? મારાથી કાંઈ કઠોર વચન કહેવાયાં હોય, તેની મને ક્ષમા આપજો ! પરમ પ્રભુ હું હવે તારે શરણે આવી છું ? પતિ...પતિ...પ...અ...અ...અ.....તિ.....શાંતાનો શબ્દોચ્ચાર થઈ ગયો. ફરીને તે અચેત થઈ ગઈ.’

‘હાય ! સુંદરરાય ? મારી શાંતા કેટલી દુઃખી થાય છે ! શું તેને સુખી કરવાનો કાંઈ પણ રસ્તો નથી ?’

‘ધીરજ રાખો હમણાંજ ધરમદાસ વૈદ્યરાજને લઇને આવી પહોંચશે. વૈદ્યરાજ હરિલાલ બીમજીને જો કે હું ઓળખતો નથી અને એવીજ રીતે કદાચ તેઓ પણ મને નહિ ઓળખતા હોય, તો પણ તેમનું નામ કરાચીમાં મશહૂર છે એ હું સારી રીતે જાણું છું ? આવા

અનેક કેસોમાં તેને હમેશાં યશજ મળ્યો છે ! અને આ શાન્તાને જીંદગી બક્ષવાનો પણ તેને યશ મળશેજ ?

‘અહો! એમ થાય! અરે મારી શાન્તા, અચી જાય! તો હું એ વૈદ્યરાજને ન્યાસ કરીશ ! જીંદગી સુધી તેનો ઉપકાર નહિ ભુલું !’

ઉમેદમલ અફસોસ અને પશ્ચાતાપમાં ડુબતો શાન્તાની સારવારમાં લપટાયો, પ્રિય શાન્તા ! તેં આજ સુધી મને તારું દુઃખ જણાવ્યું નથી ! દુઃખને તું અંતરમાં દાખી શકી? અહા ! કેટલી સહનશીલતા ! તારા દુઃખનું મુળ કારણ હુંજ થયો ! મેં તને દુઃખી કરી ! હું કંઈ જુદ્યનો થયો ! તારી શુદ્ધ પણ ન લીંચી ! અહા ! તારી મારા પ્રત્યે કેટલી નિર્મળ ભક્તિ ! આવી ભયંકર સ્થિતિમાં પણ માફના નામ જપે છે ! ધન્ય છે ! તારા પતિવ્રતપણાને? હાય ! પણ હું તને જીવતી મેળવી શકીશ ?

‘ ઉમેદમલ છેક આમ છોકરાની માફક શા ચાળા માંડ્યા છે ! પહેલાંથીજ વિચાર કર્યો હોતો તો આ પસ્તાવાનો સમય ન આવત ! હવે તો તમે તેના આત્માને દુઃખી કરો છો ! શાન્તી રાખો ધીરજ ધરો !’ સુંદરરાયે કપકો આપતાં કહ્યું. -

‘ મિત્ર ! હવે મને બહુ પસ્તાવો થાય છે. તમારા જેવા સન્નિમત્રના સહવાસથી આવી સ્થિતિમાં પણ શાન્તાને જોઈ શક્યો છું ! અરે ! જો તમોએ મને એ કુલદાથી ન છોડાવ્યો હોત ! તો આ પાપી હૃદયનો પથ્થર બિચારી શાન્તાનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવા પણ ન આવત ! ખેર સુંદરરાય ! હું તમારો જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો થોડો છે !’

‘ ખરે ઉપકાર તો આ શાન્તાનોજ છે ! તેણીની પતિપરાયણતાએજ અમને પ્રેરણા કરી અને એજ સતિના સત્યથીજ અમો સઘળી બાતમી મેળવી શક્યાં ! અને તમને પ્રત્યક્ષ બતાવી પણ ચુક્યાં. ‘સુંદર રાએ શાન્તાના વખાણ કરતાં કહ્યું.

ઉમેદમત્ત શાન્તાના ગુણ સાંભળીને દિગમુંદ બની ગયો તે સુંદર-રાયને કાંઈ કહેવા જતો હતો પણ એટલામાં ધરમદામ, વૈદરાજ દરિલાલ બીમજી સાથે ત્યાં દાખલ થયો. વૈદરાજે શાન્તાને તપાસી, રોગ અસાધ્ય જણાયો. તદપિ હિમ્મત હાર્યા નહિં. તરતજ તેણે પોતાની પ્રવાસ પેટી ખોલી, તેમાંથી ત્રણ ચાર શીશી બહાર કાઢી, અને શુદ્ધ વનસ્પતિની બનેલી ત્રણ ચાર દવાઓનું મીશ્રણ કરી નાની નાની પડી કીઓ વાળી; જેમાંની એક તો તેજ વખતે મધની માથે આપી દેવામાં આવી છાતી પર લગાડવા માટે એક પ્લાસ્ટર બનાવી તે શાન્તાની છાતી પર લગાડવા માટે ધરમદાસની પત્નિને આપ્યું તેણીએ વૈદરાજના કહેવા મુજબ લગાડ્યું, એટલું કર્યા પછી વૈદરાજે વળી કાંઈ પ્રવાહી જેવું પગની પીંડી પર અને માથા પર ઘસવા માટે આપ્યું, જે રીતે વૈદરાજ કહેતા ગયા તે રીતે ઉપચારો થતા ગયા. લગભગ એ ત્રણ કલાક સુધી વૈદરાજ ત્યાં રહ્યા, અને પોતાની સંભાળ નીચે સઘળી સારવાર કરાવી કેટલીક વારે શાન્તા શુદ્ધિમાં આવી અને કાંઈ બોલવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય એમ જણાયું. ઉમેદમત્તના હર્ષનો તો પાર રહ્યો નહિં તે તો મનમાં ને મનમાંજ વૈદરાજના વખાણ કરતો એકી ટોસે તેના સામું બેઠ રહ્યો. પોતાની દવાએ બરાબર અસર કરી છે એમ જ્યારે વૈદરાજને જણાયું, ત્યારે તેણે જે દવાથી આરામ થયો તેજ દવાની કેટલીક પડીકીઓ વાળી આપી. પ્લાસ્ટર અને

પ્રવાહી પણ તૈયાર કર્યાં અને તેનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ વગેરેની સંપુર્ણ સમજૂતી આપી. પોતે વિદ્યાગીરી માંગી. ઉમેદમતે તેઓને શાંતાને સારી રીતે આરામ થાય ત્યાં સુધી રોકાવા માટે કહ્યું પરંતુ તેઓને ભગંદરના કેસ માટે નગરડકા જવાનું હોવાથી રોકાવાનું બની શકે તેમ નહોતું તો પણ નગરડકાથી પરમારા કરાંચી નહિ જતાં એક વખત અહીં આવી જમ્મશ, એવું તેણે ઉમેદમતને વચન આપ્યું. શાંતાને હવે કાંઈ પણ ભય નેવું નથી મારી આટલી દવા ખાધા પછી તેને આરામ થઈ જશે છતાં પણ જરૂર પડે તો આ કાર્ડમાં લખ્યા એડ્રેસ પર મને તાર કરજો હું તરતજ આવી પહોંચીશ ! એમ કહી પોતાના એડ્રેસનું એક કાર્ડ તેણે ઉમેદમતના હાથમાં આપ્યું.

ઉમેદમતે તે સંભાળ પુર્વક પોતાના ખીસામાં મુક્યું અને સો રૂપિયાની એક નોટ વૈદ્યરાજના હાથમાં સેરવી દીધી. વૈદ્યરાજે તે નહિ લેવા માટે ઘણું કર્યું પરંતુ ઉમેદમતના અત્યાગ્રહ આગળ તેનું કાંઈ આદ્યું નહિ વૈદ્યરાજ ઉડ્યા, ધરમદાસ તેને મુકવા માટે સાથે ગયો.

ફેટલીકવારે શાંતાએ આંખ ખોલી આસપાસ સ્થળે નેવું તેની નજર ઉમેદમત પર ફરી ગઈ. જાણે તે પતિની જમી હૃદયમાં ઉતારતી હોય તેમ તેણીની આંખ મટકું માર્યા સિવાય ઉમેદમતની મુર્તિનું અવલોકન કરવા લાગી. ઉમેદમત તેણીની પાસે ગયો અને બોલ્યો. શાંતા ! તને હવે કેમ છે ! શું તું મને ઓળખતી નથી ?

શાંતાએ પતિનો સ્વર ઓળખ્યો તે બોલી “ તમને ન ઓળખું ? મારા નાથને ન ઓળખું ? ” નાથ ! તમે તો આ કિંકરીના હૃદયમાં બિરાજો છો ! હવે હું તમને નહિ જવા દઉં ! અહીંજ રહો ! હવે એ કુલટા પાસે નથી જવું ! એમ કહી શાંતાએ હાથ લાંબો કરી ઉમેદ-

મલ્લનો હાથ પકડી લીધો.

ઉમેદમલની આંખમાંથી અશ્રુ બિંદુઓ સરવા માંડ્યા શાંન્તાએ તે જોયાં તેણે ઉમેદમલનો હાથ છોડી દીધો.

‘ક્ષમા કરો ! મારી ભુલ થઇ હવે હું એમ નહિ કહું ! નાથ ! તમારી ઇચ્છામાં આવે તેમ કરજો ! હું તમારી વચ્ચે નહિ આવું’ પોતાના બોલવાથી પતિને માહું લાગ્યું છે અને તેથી તે રડે છે ! એમ ધારી શાંન્તાએ કહ્યું.

‘નહિ શાંન્તા ! સુંદરરાયના ઉપદેશથી મેં સર્વ તજી દીધું છે ! હવે તો હું હમેશાં તારી પાસેજ રહેવાનો છું !’

‘હે ! શું ! ખરું કહો છો ? નાથ ? સત્ય કહો છો ?’

‘હા, શાંન્તા ! ઉમેદમલ ખરું કહે છે, તેણે એ કુલદાનો સદ્-તર ત્યાગ કર્યો છે !’

‘ઓ ! ભાઈ ! મારા ધર્મના ભાઈ ! તેં મારા પર બહુ ઉપકાર કર્યો છે ! નાથ ! આ પરોપકારી પુરૂષે એક વખત મારા પ્રાણ બચાવ્યાં છે !’

‘હે ? શું ? ત્યારે આ બીજી વખત તું કાળના મુખમાં સપડાઇ હતી ? સુંદરરાય ? તમે તો મને એ સખંધમાં કાંઈ પણ કહ્યું નહોતું !’

‘બીજા મનુષ્યોની માફક તેનામાં આત્મ શ્લાધા નથી ?’

‘હશે બહેન ? એ વાતને જવાબો ? પ્રસંગ આવતાં હું ઉમેદમલને સમજાવું સમજાવીશ. પણ તમે જરા નિંદ્રા લો ! કારણ કે ડોક્ટરે તમને

વાત નહિ કરવા દેવાની સખ્ત લલામણુ કરી છે ? તમારું દરદર કેટલું ભયંકર હતું એ તમે જાણો છો ! સારા ભાગ્યે એ ડોક્ટર અહીં આવી પુગ્યા અને તેના ઉપચારથી આરામ થયો નહિ તો અમે આશા મુકી દીધી હતી !'

‘ તે ખરું હશે પણ અત્યારે મારા શરીરમાં કાંઈ પણ બિમારી હોય એમ મને જણાતું નથી ! હું સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં છું પહેલાં મને પણ મારી જીંદગી માટે ભય હતો પરંતુ હવે હું જીવીશ એમ મને જણાય છે !’

‘ શાન્તા ! તો પણ તારે નિદ્રાની જરૂર છે ! ઉમેદમલ હવે તારોજ છે ! તે અહીંથી હવે ક્યાંય જવાનો નથી ! તું જરા આરામ કર !

સુંદરરાયે ગમે તેટલું કર્યા છતાં શાન્તાએ માન્યું નહિ. જોકે તેણીની તબીયતમાં ઘણો ફેરફાર થએલો હતો તો પણ હજુ થોડા આરામની જરૂર છે ! એમ સુંદરરાયને જણાતું હતું એથી તેણે ઉમેદમલને ધશારો કરી તેણીની સાથે વાત કરતો અટકાવ્યો. શાન્તા પણ સુંદરરાયનો હેતુ સમજી ગઈ.

થોડીજ વારમાં ધરમદાસ આવ્યો પણ તે કેસરના સમાચાર લાવ્યો. તેણે ઓરડામાં દાખલ થતાંજ સુંદરરાયને એક બાજુ બોલાવી, કેસર કરીમખાનની સાથે નાસી ગઈ એવા ખબર આપ્યા. સુંદરરાયની સર્વ આશા ધુળમાં મળી ગઈ ! કેસરને પકડાવી પોતાનું નિર્દોષપણ જાહેર કરવાની સુંદરરાયે જે ઉમેદ રાખી હતી તે નષ્ટ થઈ ! તેણીને તેજ વખતે નહિ પકડાવવામાં થએલી ભૂલ માટે તેને પસ્તાવો થયો, પણ હવે શું થાય ! તેને પકડાવવાની કાશીષ પણ નકામી જાય કારણ કે

તેઓ અત્યારે ઘણું દુર કોઇ નિર્ભય સ્થાનમાં જઇ પહોંચ્યા હશે
 ઇશ્વરની એવી ઇચ્છાજ હશે ! મને દુનીયાની ખોટી જંગલમાંથી મુક્ત
 કરવાની એ નારાયણની મરજીજ હશે ! નહિ તો આમ કેમ બને !
 એમ મન વાળી સુંદરરાય શાન્ત થયો. ઉમેદમલને ખબર મળતાં તે
 ઘણાજ દિલ્લગીર થયો કુલટા પર તેને ઘણો ક્રોધ ચડ્યો પોલીસમાં
 ખબર આપવાનું તેણે ધાર્યું પરંતુ સુંદરરાયે તેને તેમ કરતાં અટકાવ્યો
 અને પોતાનો બદીનારાયણ તરફ જવાનો વિચાર જણાવ્યો પરંતુ
 શાન્તાને આરામ થયા પછી પાપનું પ્રાયશ્ચિત કરવા પોતે પણ શાન્તા
 સાથે બદીનારાયણ આવશે, એમ કહી ઉમેદમલે સુંદરરાયને રોક્યો.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

નાદાનની દોસ્તીમાં નાકનું નિકંદન

હૈદરાબાદથી નીકળેલા, કરીમબક્ષ અને કેસર રેલ્વે રસ્તે મલીર
 આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંથી ઉંટ લાડે કરી પગરસ્તે મધરપીર ગયાં.
 મધરપીર જેવા મનોહર સ્થળમાં આ વખતે ધર્મશાળા કે એવું વિશ્રામ
 કરવાનું સ્થાન બીજું કાંઈ નહોતું. ખજુરી અને બીજાં વૃક્ષોથી
 શુશોભિત થએલો એક નાનો બગીચોજ માત્ર હતો, તેમાં તેઓએ ઉતારો
 લીધો. એ સ્થળની પાછળ નાના મોટા ડુંગરોની હારે જાણે પોતાના
 અણીદાર શિખરોથી આ અપરાધીઓને બહુ દુરથી નિહાળતાં હસતાં

હોય ! તે પરના પથ્થરો એ દુરાત્માની દુષ્ટ વાંચ્છનાને લીધે કેમ જાણે તેઓ ભય પામતા હોય ! તેમ ખડખડતા હતા. ઝીણાં ધાત્ર ડોલતાં હતાં, અને તે પર ચરતાં નિર્દોષ બકરાંઓ જાણે તેઓના કર્તવ્યનો પસ્તાવો કરાવવા એટલા કરતાં હોય એમ જણાતાં હતાં. વસંત રૂતુએ પ્રાપ્ત કરેલાં નવપલ્લવે શોભીત તરૂંવરોનો બહાર પુર ભપકામાં દેખાતો હતો. મધુરાં, અને નિર્દોષ પક્ષીઓ પોતાના સાદના કામળ કંઠથી જાણે નિર્દોષતા જણાવવા ઇશ્વરી ગાયન કરતા હોય, તેવાં જણાતાં હતાં. તે બગીચાથી થોડે દુર એક ગરમ પાણીની કીસ્તી હતી આસપાસની ઘટનાથી આ બગીચો ઘણોજ સુંદર દેખાતો હતો. પરંતુ કરીમબક્ષ અને કેસર આ શુશોભિત બગીચાનો શો ઉપયોગ કરે ? માત્ર ફળ અને ફુલને સેવીને તેઓએ જળનો આશ્રય લીધો, અને થાકથી અને આ નિર્મળ હવામાં તેઓ નિદ્રાવશ થયાં, પોતાના દુષ્ટ કર્તવ્યનાં સ્વપ્નાં નિહાળતાં, સફળતાની આશામાં તણાવા લાગ્યાં. આત્મા દુઃખી થવા લાગ્યો. આ બંને પાપી પણ પામર પ્રાણી પોતાની નિદ્રાવસ્થામાં કયા પ્રકારનાં સ્વપ્નાં જોતાં હશે ? કેસર જ્યારે કરીમબક્ષને હાથ તાલી આપીને સ્વાર્થ સાધ્ય કરવાનો સંકલ્પ કરતી હતી ! ત્યારે કરીમબક્ષ કેસરને પોતાની પ્રિયતમા કરવાને મિથ્યા પ્રયત્ન કરતો હતો ! અવિચારી મનની દુષ્ટ વાંચ્છના પ્રબળિષ્ટ થતાં આત્મા જ્યારે રોકે છે. ત્યારે વિષયી મન દુરાગ્રહ કરીએ સુચન અમાન્ય કરીને તટસ્થ રહે છે. કરીમબક્ષના વિવેકહિણ તરંગ કેસર પર તરાપ મારવા જતાં તેના આત્માએ અટકાવ્યા. પણ તે ઓળખ વિનાના જનને શું જ્ઞાન હતું કે આત્મા દ્વારા અદ્રશ્ય પ્રબોધ ગ્રહણ કરી અટકી પડે ! નિદ્રામાંથી જાગૃત થઈ કેસરના ગુલાબી ગાલ પર મધુર ચુંબન કરવાની ઇચ્છાએ

કરીમખાનું હૃદયો. કેસરની અનેચ્છાએ સ્વતંત્રતાધીશ સમજી કેસરને શરણાંગત માનીને તેણીને ચુંબન કરવાનો પકિ હરાવ કર્યો. નિર્જન બાગમાં એકલો છતાં, સર્વત્ર રાત્રિના અંધકાર પ્રસરેલો છતાં તે પોતાના કાર્યમાં નિષ્ઠા નિવડ્યો. આત્માએ એ કામાંધને અટકાવ્યો.

બલિયારી સ્ત્રીનો ખવાસ છતાં, અથવા તેવી સ્ત્રી માનવા છતાં, પર પુરૂષ તેને ચુંબન કરવાની ઇચ્છા કરે, અને જો તે સ્ત્રી કુદરતના નિયમને શરણ થએલી હોય या અગ્નિ નિંદ્રામાં હોય તો તે વેળા કુદરત પેલા નીચ જનને દાવવા દેતી નથી. પછી મનુષ્ય પોતાના સ્વ-કર્તવ્યથી તેવું આચરણ આદરે તો બહેતર !

કેસર પોતાને આધિન છે? અપરાધિણી છો! વળી તેણીએ પોતાની સ્ત્રી થવાનું વચન આપ્યું છે? એટલે પોતે જો ઇચ્છાએ વરતશે તે કેસર અવશ્ય કબુલ કરશેજ! આ કરીમખાનું મિથ્યા વિનોદ તેના મનમાંજ રહ્યો. તે નિદ્રા ભોગી કેસરના ગુલામી ગાલ પર ચુંબન કરવા તૈયાર થયો કે અચાનક કેસર મૃત્યુ જાગૃત થઈ.

‘કાણું! કરીમખાનું! આ શું! વગડામાં કેફ ક્યાંથી? આલ દુર થા!’ કેસર નિંદ્રાવસ્થામાંજ બકી કરીમખાનું ઓળખ્યો છતાં, સ્વાર્થની અગ્નિતા દર્શાવવા લગાર અટકાસ્યથી મંહાં મલકાવ્યું.

‘પ્રિય કેસર! તું જાણે છે કે તારા સાથે વગડામાં રખડવાનો બદલો માત્ર તારા શરીર સુખથીજ લેવાનો છે? અનેક ભોગે તને ખચાવવાનો કરેલો પ્રયત્ન તે તારૂં પ્રેમી સુખ છે? મારી જાહોજલાલીથી તે કંગાલીયત સુધી સાથે રહેવાની બીજી શી મતલબ હોય? શું તું મને આહતી નથી?’

‘કેમ નહિ ! તમારાથી આ સ્થળમાં વિશેષ લાભકારક કાણુ ? તમને ન આહું તો અહીં માઈ કાણુ ? મેં તમને એવી ઇચ્છાથી તો સાથે લીધા છે ?’

‘ત્યારે કેમ મારો તિરસ્કાર કરે છે ?’

‘શું આને તમે તિરસ્કાર કહો છો ? કરીમખાન ? સમય તો જોવો જોઈએ કે નહિ ?’

‘ત્યારે શું આ સમય નથી ?’

‘સમય ખરો પણ સ્થળનું કાંઈ ભાન છે ! આવા સ્થળમાં એવી સ્થિતિમાં આપણને કાંઈ જોઈ જાય તો શા હાલ થાય એનું કાંઈ જ્ઞાન છે !’

‘હવે એ જ્ઞાન ભાનની વાત બાળુએ મુક ! કેસર ! મેં ખેડેલા જોખમના બદલામાં તું તારી સરત મુજબ તારો પ્યાર તો મને આપશે કે નહિ ? તું કહે તો હું તને પ્યાર આપવા ક્યાં નારાજ છું ! મેં તો માઈ જીવતર તને અર્પણુ કર્યું છે ?’

‘પણુ તે મેં ક્યાં ના કહી, કે તમે તમાઈ જીવતર મને નથી આપ્યું ! આપ્યું તે મેં કબુલ્યું છે !’

‘ત્યારે હવે તે પ્રમાણે તારે મને કંઈક આશા તો આપવી જોઈએ કે નહિ ?’

‘તે તો મેં તમને પ્રથમથીજ કહેલું છે, કે તમારા પર મારો આહ છે !’

‘પણુ તે મોઢેથી કહીને શું ટળવળાવે છે ! આવની આપણે અરસ પરસ પ્રિત અનુભવીએ ?’

‘તમે જાણો છો કે હજી આપણા નિકાહ થયા નથી, નિકાહ થયા પછી એ સંઘળું થઈ રહેશે? કેસરે કરીમબક્ષના કરથી બચવાની દરજ્જાથી કહ્યું.

‘ત્યારે મારો હવાઈ કિલ્લો કેટલીક તોપે તુટશે?'

‘તેનું આયુષ્ય હશે ત્યાં સુધી તો લાંબાશે?'

‘પણ હું તો તેને હમણાંથીજ દ્રઢ કરવા ચાહું છું?'

‘તારી મુખત્યારીનો તું સરદાર છે? મારી મુખત્યારીની હું હક દાર છું? કેસરે કંઈક મર્મમાં કંચું.

‘હું તારીજ મુખત્યારીએ ચાલનાર છું? મને પ્યાર આપ? કરીમબક્ષે કહ્યું.

‘આખો મળ કર? તને પ્યાર આપવાની ના કહે છે કોણ? જુ આખો ખુશી થા?'

‘મોઢેથીજ કે?'

‘ત્યારે તું ક્યાંથી માગે છે?'

‘હૃદયથી? મનથી? ખુશીથી? જલદીથી?'

‘હિતાવળે આખાં પકાવવા જતાં સડી જશે?'

‘મહેનતનું ફળ અવશ્ય મળી શકે છે?'

‘અન્યમિત પણે કરેલી મહેનત સફળ થવાને બદલે નિષ્ફળ નિવડવાના ઘણા બનાવ બને છે?'

‘એતો વળી તેં ફરીને પીંજણ શરૂં કર્યું ? હવે કહે છે શું ? મને ચુંબન કરવા દે છે કે નહિ ?’ કરીમબક્ષનો મિઝગ ગયો, પણ કેસર તેનાથી ડરે તેવી નહોતી તે બોલી

‘મુખ ચુંબન કરાવવા માટે તો હજી તારી માસુ છોડીને જન્મ આપનાર છે ? કેસરે ચોખ્ખું જણાવી દીધું.

‘એમ કે ? ને સાંભળ ? કેસર ? હું જાનતો પઠાણ છું, ? ખુન કરતાં મને વાર નહિ લાગે ? મને સગીને સત્તામત છટકી જાય એ તું સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન રાખતી ? આઝ આમ આવ ? કેસરને કરીમબક્ષ જોરથી પકડી.

‘ખબરદાર ? કેસરે ડોળા ધુરફાવ્યા, બિચારો કરીમબક્ષ દુઃખસી ગયો.

‘પણ કાં ? હવે એમ કાં કરે છે ? તું હડીલી કાં થાય છે ? હવે તારું અહીં કાણુ છે ?’ કરીમબક્ષે કંઈક શાન્તિથી સમજાવી લેવાના ભાવથી ધીમે સ્વરે કહ્યું.

‘અસ હવે હું તારો એક શબ્દ પણ સાંભળવા ઇચ્છતી નથી ? જા ? ચાલ્યો જા ? અહીંથી એકદમ ચાલ્યો જા ? મેં તને આવો ઘાતકી જાણ્યો હોત તો તારી સાથે આવવાનું સાહસ પણ ન કરત ?’

‘કાણુ ? હું ચાલ્યો જાઉં ? અરે ? કુલટા પાપીણી ? શું મને તું નાશી જવાનું કહે છે ? જોઈ છું કે હવે તું શું કરી શકે છે ? સીધી રીતે નહીં માને તો હું બળાતકાર કરીશ ? સમજ ?

‘અરે બળાતકાર કરનાર તો હજી હવે જન્મશે ? તારા જેવા તો કેક મારા પગ નીચે કચરાઈ ગયા છે ? અમદાઈ ગયા છે ?

‘ પણ તેઓમાંનો આ કરીમખાન ન હોય ! જનના ભોગે પણ આજે હું તને છોડનાર નથી ! કાંઈ પણ પ્રકારે હું મારી ઇચ્છા તૃપ્ત કરીશ !’

‘ અરે ! ઇચ્છા તૃપ્ત કરીશ, તે પહેલાં તું યમ લોકમાં વિમરીશ ! જોઈ છે આ કટાર !’ કેસરે માત્ર દમ આપવાજ આ પહેલ કરી, પણ વાત બધી પડી. વિપરીત વિતાંડા વાદ શરૂ થયો.

‘ અરે ! નીચ ! કુલટા ! મને દમ ભરાવે છે ! તારા જેવી તો હજારો જોઈ છે ! હવે તો હું તારું સર્વ નાશ કરીશ ! તારા પાપી કૃત્યનો ખડ્ડો આજે હું તને પુરેપુરો આપીશ ! પાપિણી ! આમ આવ ! તારી કટાર મને કશું કરી શકવાની નથી ! પણ જો આ મારું હથી-આર અત્યારે ફેટલું ઉપયોગી કામ કરે છે ! તારા જેવી કુલટાને કેવી સગ્ન કરે છે, તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરાવું છું !’ એમ કહી કરીમખાને કેસરનું કાંડું પકડ્યું, અને બીજે હાથે કટાર છીનવી લઈ, પોતાની ખાસે છુપાવી દીધી. કેસર કાંઈ પણ ચીસ પાડે તે પહેલાં ઘણીજ ત્વરાથી તેના મોઢામાં કપડાનો ડુચો મારી દીધો. અને ખીસામાંથી એક રોજર્મ અપ્પુ કાઢી જે પ્રથમથીજ પોતાના હાથમાં પકડી રાખ્યું હતું, તે કેસરને બતાવતાં બોલ્યો, જો કુલટા ! મારા જેવાને દગો દેવાનું કેવું ફળ મળે છે ! તેં અનેક મનુષ્યોને રંજડયા છે ! અનેકોનો પરાજય કર્યો છે ! આજે હું તારો પરાજય કરું છું ! નિર્લજ ! નફ્ટ ! કાળીદામ, રતિલાલ, ઉમેદમત્ત, આદિ અનેક બિચારા ભોળા હૃદયના મનુષ્યોના હાથમાંથી તું વારંવાર છટકી ગઈ છે ! પરંતુ અમારા જેવાના હાથમાંથી તું સહીસલામત છટકી જાય એ કાંઈ પણ રીતે ન બને તેવું છે !

તેં મારું સર્વ નાશ કર્યું છે ! નોકરી, ઘરખાર અને આખરે દૈદ્રાવ્યા-
દનો પણ તારે લીધેજ ત્યાગ કર્યો છે ! ડાઘ પણ સ્થળે ઉભા રહેવા
જેવું રહ્યું નથી ! ચારની માફક સંતાવું પડે એવી સ્થિતિમાં લાવી
મુક્યો છે ! દેશમાં પણ આ કાળુ મુખ બતાવી શકું તેમ નથી ! કુંગ-
રાઓની તળેટીઓજ મારું નિવાસ સ્થાન થવાનું જે ! જંગલે જંગલ
ભટકવાનું મારા કર્મમાં રહ્યું છે, એ સઘળું ડાને લીધે ! પાપિણી !
તારાજ લીધે ! શું ! હું એવી અધમ સ્થિતિમાં રહું ? અને તને સુખી
થવા દઉં ? નહિ ! કદી નહિ ! જો કે તને તો દેસાંતનીજ શિક્ષા કરવી
જોઈએ, પરંતુ હું તેમ કરતો નથી ! તેં મારા સર્વ સુખ અને આશાનો
નાશ કર્યો છે, તેના બદલામાં માત્ર તારી ખુબસુરતીનોજ નાશ કરે છું ;
અને તે એટલા માટે કે તારી બાહ્ય સુંદરતામાં હવે પછી ડાઘ બીજા
અકલના ઓથમીને અટવાઈ ન જાય ! અને તારા હૃદયમાં ભરેલું
હળાહળ વિષનું પાન કરતા બચી જાય ! તને તારી ખુબસુરતીનું અભિ-
માન ન થાય ! એવા હેતુથી તારી સુંદરતાના સુંદર નિશાન નાકનુંજ
નિકંદન કરી, તારી ખુબસુરતીનો નાશ કરે છું ! કરીમબક્ષના દુર
શબ્દોથી કેસર કંપી ઉડી. કરીમબક્ષનું અપમાન કરવામાં જબરૂં સાહસ
થયું છે એ તેણીને હવેજ જણાયું. તેને પસ્તાવો થયો, પરંતુ હવે
પસ્તાવો શું કામનો તેનું મોઢું કપડાના કુચાવતી અગાઉથી બંધ કર-
વામાં આવ્યું હતું. એટલે તેનામાં જો કે બોલવાની શક્તિ નહોતી,
તો પણ તેણીએ કરીમબક્ષને તેમ કરતો અટકાવવા માટે હાથથી અનેક
એષ્ટાઓ કીધી. પરંતુ આવેશમાં આવેલો કરીમબક્ષ તેનું માને તેમ
કયાં હતું ! તે તો પોતાના નિશ્ચયમાં દ્રઢ હતો. એક પળનો પણ સમય
ગુમાવ્યા સિવાય તેણે નાક પર છરી ચલાવી દીધી, અને નાકનો કપા-

એલો ભાગ તથા કેસરની રોકડ મિલકત દાગીના વગેરેની નાની પેટી પોતાની સાથે લઈ, ત્યાંથી દોડતો અદ્રશ્ય થઈ ગયો કેસરના મોઢા-માંથી પેલો લુગડાનો કુચો પણ નીકળી પડ્યો. તે મોટી મોટી બુમો પાડી રડવા લાગી. દોડો ! અરે કાઢ દોડો ! આ પાપીને પકડો ! મને બચાવો ! અવાજ સાંભળી આસપાસથી લોકો એકઠાં થઈ ગયાં. બંતીના પ્રકાશમાં એક સ્ત્રીને પડેલી જોઈ તેઓને કેસરે પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું ' કે કાઢ બદમાશ મારી આ સ્થિતિ કરી મારું રોકડ નાણું, અને દાગીના મળીને આશરે પાંચ છ હજારનો માલ લઈ નાશી ગયો છે ! કાઢ તેને પકડો ! પકડી લાવનારને હું તેની મહેનતનો બદલો આપીશ ! હાય ! મને બહુ વેદના થાય છે ! મારાથી બોલાતું નથી ! નજીકમાં કાઢ હોસ્પિટલ હોય તો મને ત્યાં લઈ જાઓ ! હું તમારો ઉપકાર બુલીશ નહિ ! ' ત્યાં ઉમેશ માણસોને તેણીના પર દયા આવી બે ત્રણ જણાંએ તેણીને એક ડોલીમાં બેસાડી હોસ્પિટલમાં પહોંચતી કરી, અને બીજા-ઓએ બદમાશની તપાસ કરવા માંડી. પરંતુ અંધારી રાત્રિમાં તેનો પતો ક્યાંથી લાગે ? કરીમબક્ષ સલામત નાશી છુટ્યો. અને નાદાનની દોસ્તીમાં બિચારી કેસરનું નાણું અને નાક બંને ગયું.

વાંચક બંધુ ! જોઈ, આ અધમા ચરણીની અધમ દશા ! પતિને પડતો મુકી કાળીદાસને સુતો વહેંચ્યો. રતિલાલ પાસેથી પૈસો મળતો બંધ થયો, એટલે તેને પણ મુક્યો અને આશા દોરીએ લટકી રહેલા ઉમેદમક્કને હાથમાં લીધો. ત્યાં પણ તેણે પૈસા માટે અનેક મનુષ્યોનાં પ્રાણ લીધાં. અને એવાંજ પાપા ચરણોથી પૈસો મેળવ્યો, પણ આખરે એ પાપથી મેળવેલો પૈસો પાપીનાજ હાથમાં ગયો ! અને કરીમબક્ષ જેવા નાદાનની દોસ્તીમાં નાકનું નિકંદન થયું ! તે નફામાં ! ખરેખર !

આવી કુલટાઓની તો આવીજ દશ થવા ગોચર છે ! કારણ કે તેનાં જેવાંજ અધમ કૃત્ય કરનારી કુલટા સ્ત્રીઓ આ કેસરનો દાખલો લઈ તેવાં અધમ કૃત્યો કરતી અટકે. !!!

નવા મકાનો બાંધવાના કોન્ટ્રાક્ટ

ને લગતું તમામ કામ અમો કરીએ છીએ.
એટલે

સુંદર મકાનો બાંધવાની ઇચ્છાવાળા

અને પત્થર મજૂરી લાકડું વગેરે ઇમારત બાંધવાને લગતાં સાધનોની મોંઘવારીને લઈ મનપાનતા નમુનાની બીલ્ડીંગો બાંધવામાં નિષ્ફળ થયેલા શેડીયાઓને પોતાના મકાનનો કોન્ટ્રાક્ટ આપવા પહેલાં અમારી મુલાકાત લેવાની અમો ખાસ લલામણુ કરીએ છીએ.

સીમેન્ટ બ્લોકનું કામ પણ અમો ધણુંજ સફાઈદાર અને સસ્તામાં કરીએ છીએ.

વિશેષ ખુલાસા માટે મળો અથવા લખો:—

ઓપ્રીસ
જુની ફોરબસ ઓપ્રીસ,
બંદર રોડ, કરાચી.

} જેશંકર અંદરજી ત્રિવેદી
જનરલ કંટ્રાક્ટર,
રહેઠાણુ-નાનકવાડા, કરાચી.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે ?

રાત્રિના બરાબર દશ વાગી ગયા છે. આકાશ વાદળથી ઘેરા-
 એલું છે. વારંવાર વીજળીના ભયંકર ચમકારા થાય છે. ગર્જનાનો
 અવાજ પણ થોડી થોડી વારે સંભળાય છે, પવન જરા વારમાં
 શાન્ત તો જરા વારમાં સીસ્કાર કરતો જોરથી વાય છે. સર્વ મનુષ્ય
 પશુ પક્ષી શાન્ત જણાય છે. આવા ભયંકર સમયે પોતાના શરીરની
 કાંઈ પણ દરકાર નહિ કરતાં બીજાએનાં વસ્ત્રો પરિધાન કરેલો એક
 યુવક કાઠ ગાદ વિચારમાં ચાલ્યો જતો હતો. તે મોટા રસ્તા પરથી
 એક સાંકડી શેરીમાં દાખલ થયો અને બાજુ નાના પણ શુશોભિત
 ઘરોની દારો હતી. થોડેક ચાલી એક ઘર પાસે તે અટક્યો. દાર બંધ
 હતું તદ્દપિ તે નિરાશ ન થયો. ત્યાંથી તે પાછો વળ્યો. તે મકાનની
 પાસામાંજ આવેલા એક નાના ખંડિયેરની દિવાલ કુદીને અંદર દાખલ
 થયો. અને ધીમે ધીમે દાદર પર ચડવા લાગ્યો. પહેલા માળનો દરવાજો
 બંધ હતો નજર માત્ર નાંખી તે બીજો દાદર પણ ચડ્યો દાર ખુલુંજ
 હતું તેમાં ઝાંખો કોપરેલ તેલનો દીવો બળતો હતો, તેનાં ઝાંખા પ્રકા-
 શમાં પણ તે એક યુવતીને શાન્તિથી નિદ્રા લેતી જોઈ શક્યો. તેણીનું
 મુખ ચંદ્રના જેવું શુશોભિત અને આકર્ષક હતું. લાલ પ્રદેશ-ચળકતા
 લલાટ પર કાળ વાળની ઉન્મદ લટો પવન સાથે રમતી ઉડી રહી
 હતી. ખીલેલા કમર ખીડાયાં હોય એવાં તેનાં મીચેલાં નેત્રો દેખાતાં
 હતાં. શરીર કૃશ નહિ હતું, તેણીના મુખ પર છવાએલો નિર્દોષ ભાવ

યુવકના અતઃકરણમાં કાંઈ ઓર ભાવ ઉત્પન્ન કરી રહ્યો હતો. તેણે એક નિશ્વાસ નાંખ્યો. કેટલીક વારે તે તેણીનાં પદ્મ પાસે ગયો હતો તે પોતાના વિચારને અમલમાં લાવે તે પહેલાં કાંઈતો ધીમા પગલે દાદર ચડવાનો અવાજ સંભળાયો. યુવક ચમક્યો, અને એક પળનો પણ સમય શુભાગ્યા સિવાય ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઈ ગયો થોડીજ વારમાં એક બીજા પુરૂષે તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. કમલાગ્યે તે પુરૂષનો પગ તે ઓરડામાં વચ્ચે વચ્ચે પડેલા દીનના ડાબાની સાથે અથડાયો અને કડકડ કરતા અવાજે પેલી યુવતીને જાગૃત કરી દીધી. આવનાર ગભરાયો. તે ત્યાંજ સ્થિર થઈ ગયો પેલી યુવતીની તેના પર નજર પડતાજ બોલી ઉઠી ‘કાણુ ?’ મોતીલાલ !

શું જવાબ આપે તોના વિચારમાં કેટલીક વાર સુધી તો તે યુગ્મ રહ્યો, પરંતુ કાંઈક સ્મરણ થતાં ધૈર્ય એકઠું કરીને ચરચરતા અવાજે બોલ્યો. “હા, મોતીલાલ !” આ શબ્દો તે એવા અવાજથી બોલ્યો કે જે તેના કુદરતી અવાજ કરતાં નિરાળાજ હતા.

“બાવી ભયંકર રાત્રે અહીં આવવાનું કાંઈ કારણુ ?”

“કારણુ ? કારણુ વગર કાંઈ આવતું હશે ખરું કે ?”

“પણ આવા વરસતા વરસાદમાં ?”

“હા,”

“મોતીલાલ ! તમે આજે બહુ સાહસ કર્યું છે ?”

“પણ સાહસ કરવામાં મારો હેતુ શું છે એ તું જાણે છે ?”

મુકતા તો એ શબ્દો સાંભળતાંજ ડરી ગઇ. તેનામાં જે નિર્ભયતાના અંકુરો રહેલાં હતા, તે એકાએક ઉડી ગયા. મુકતા જો કે અબળા હતી છતાં તેનામાં દ્રઢતા હતી તે ગળગળિત સ્વરે બોલી. તમારો હેતુ સમજવાની મારામાં એક અબળામાં શું શક્તિ હોઇ શકે ?

‘ તારામાં તે શક્તિ નથી ? ઘણું સાઈ ! તું જાણે છે કે આ કટારમાં શું શક્તિ છે ? ’ તે નર પિશાચે પોતાની ફાટની બાંયમાં છુપાવેલી કટાર બહાર કાઢી બતાવતાં કહ્યું.

કટાર જોતાંજ મુકતાનો આત્મા આશા અને નિરાશાના વાયુમાં ઝાંઝા ખાવા લાગ્યો. મોતીલાલ દુષ્ટ વ્રતિનો છે, એક અબળાનું ખુન કરે તેવો નીચ છે. એવું મુકતાને સ્વપ્ન પણ નહોતું. તે બોલી હા એ કટારમાં શું શક્તિ છે એ હું જાણું છું ? મારા માસ્તરે મને એક વાર સમજાવ્યું હતું કે, દરેક વસ્તુનો ઉપયોગ એ રીતે થઇ શકે છે. જેમકે આપણા હાથ કાઢીને મારવાના કામમાં પણ લાગે છે. અને કાઢીને કાઢી મારતું હોય ત્યારે તેને બચાવવાના કામમાં પણ આવે છે. તેવીજ રીતે એ કટારના પણ એ ઉપયોગ થઇ શકે. એક સારો અને એક ખરાબ. જો કદી તમે એ કટારનો ખરાબ ઉપયોગજ કરવા ધારતા હો તો એક નિર્દોષ પ્રાણીનો જીવ લેવામાં પણ ઉપયોગી થઇ શકે છે. ?

‘ મુકતા ! અને જો એજ કટારથી તારૂં ખુન થાય તો તેનેકવું કામ કહેવાય ? ’

‘ ખુન ! મારૂં ખુન ! મારા પ્રેમી આ તમે શું બોલો છો ? શામાટે મારી હાંસી કરો છો ? મારૂં ખુન શામાટે ? કાણ કરે ! તમારા

અને આણંદલાલના આશ્રયતળે મારું ખુન કરનાર આ દુનિયામાં હું કાઢતે પણ જોતી નથી !’

‘ પણ કદાચ હું પોતેજ તારું ખુન કરવા અહીં આવ્યો હોઉનો ?’

‘ હું તે માનુજ કેમ ! રક્ષક કદાપિ ભક્ષક થાયજ નહિ ?’

“ કદાપિ થાય તો ?”

“ પણ મારું ખુન કરવામાં તમને શો લાભ કે તમે મારું ખુન કરો ?—પ્રાણ લો !”

“ મુક્તા ! તું જાણે છે કે પૈસા કેવી ચીજ છે ?

“ હા, હું જાણું છું !”

“ બસ, તે માટેજ આજે તારે પ્રાણ ખોવો જોઈએ ! અને એટલા માટેજ અરે ! એ પૈસા માટેજ હું તારું ખુન કરવા અહીં આવ્યો છું !”

“ આ તમે શું કહો છો ! મારું ખુન ! અને તે પણ તમેજ કરશો ! શામાટે ?”

“ એવી ઘેલી વાતો છોડી દે ! અંત સમયે જેને યાદ કરવું હોય તેને યાદ કરી લે ! હું તારું ખુન કરવાજ અહીં આવ્યો છું ! અને તે કાર્ય પુર્ણ કર્યા પછીજ અહીંથી જવાનો છું !”

“ હેં ! શું તમે ખરું કહો છો ! તમે તો મારા રક્ષક છો શું ! તમે મારો જીવ લેશો ? તમને કાઢતો ભય નથી ?”

“ ભય માત્ર તારોજ છે ! અને તે નિર્મુખ કરવાને હું અહીં આવ્યો છું ?” તે પુરૂષે નખરુર અમને કહ્યું.

“મારો ભય ? મારો ભય શું હોઈ શકે ? મારા જેવી નિર્દોષ આગા તમને શું ઉપદ્રવ કરે છે, કે તમને જરા પણ ભયભિત થવાનું કારણ હોય ? ભય ઇશ્વરનો રાખો ! અને આવું અધર્માચરણ ન કરતાં સદ્મર્ગે ચાલો !”

‘ઇશ્વરના ભયને હું હમેશાં મારા પગ તળે કચરીને ચાલું છું !’

‘ના બોલો ! મોતીલાલ ! એમ ના બોલો ! તમારા આવા હલકા વિચારો છે એ તો હું આજેજ જાણું છું !’

‘અને ફેરફાર પણ આજનોજ છે ! નહિ તો તારા જેવી પ્રેમની પુતળીના નાશ કરવા અહીં સુધી આજ્યો ન હોત !’

‘પણ ફેરફાર થવાનું કાંઈ કારણ ? શું મારા વિશુદ્ધ પ્રેમમાં કાંઈ વિકાર જણાય છે ?’

• ‘ના, તેવું કાંઈ પણ નથી. છતાં આ જમાનો એવો છે કે પ્યાર કરતાં પૈસો મોટો ગણાય છે !’

‘પણ તે કહેવત આપણા સબંધમાં કાગ્ય પડી શકતી નથી !’

‘શામાટે નહિ ! શું ! મારા મોટા ભાઈની મીલકતની તું વારસ થઈ—’

‘સમજ ! મોતીલાલ ! સમજ ! શું એટલા માટેજ તમે મારૂં ખુન કરવા ધારો છો ! જો એમજ હોય તો તમારી સમજમાં કાંઈ ફેર થયો છે. યા તો તમને કાંઈએ હિલકું સમજાવ્યું છે ! જેમ આણ-દલાલે મને મીલકત સોંપી છે, તેમ મેં તમને મારું સર્વસ્વ અર્પણ

ક્યું છે ! એટલે ખરી રીતે આણંદલાલની મીલકતના તમેજ માલિક થયા છો ! હું તો માત્ર નિમીત્તજ છું ! ’

અહીં તે પિશાચ ગભરાયો, મુક્તાના ફિલસુફી ભર્યા જવાબથી તે દંગજ થઇ ગયો હવે શું જવાબ આપવો એ તેને કાંઈ સુઝયું નહિ, તે સુપ રહ્યો.

‘ કેમ સુપ થઇ ગયા ! મોતીલાલ ! કહો કે આણંદલાલની મીલકત ખરી રીતે કોને મળી છે ? ’

મુક્તાના આ જવાબને લળતોજ જવાબ આપવા માટે તે પિશાચે ઘણાં ફાંફાં માર્યાં પણ નિરાશ થયો. ત્યારે તેણે પટેલના છોકરાનું ગદ્દા પુછ પકડી રાખ્યું અને બોલ્યો; ‘ મુક્તા ! અત્યારે તારી એ ચાલાકી મારી પાસે કાંઈ કામ આવવાની નથી ! બસ તારે મરવુંજ પડશે ! ’

‘ શું ! મારે મરવુંજ પડશે ? કાંઈ પણ રીતે હું બચી શકું તેમ નથી ? મોતીલાલ ! મને ના મારો ! આણંદલાલને કહીને હું તમારા નામ પર વીલ કરાવી આપીશ ! ’

‘ એમ કે ? એમ કરી તું મને ફસાવવા ધારે છે કેમ ! ’

“ નહિ ! મોતીલાલ ! નહિ ! ભલે તમે મને મારી નાખો ! પરંતુ અંતની ધડી સુધી મારા વિચારો તમારા માટે સારાજ રહેશે તમને હરકત પહોંચે તેવું એક પણ પગલું નહિ ભરું ! ”

“ નહિ, એ પણ હું નથી ઇચ્છતો ! આણંદલાલ તેમ કરવાના નથી અને તારા મરણ સિવાય મારું કાર્ય સરવાળું નથી ! ચાલ ત્યારે

થા ! જે બુમ પાડીશ ! તો મોઢામાં હુચો મારીને બુરે મોતે મારીશ ! ”

“ ના મારો ! મને નિર્દોષને ના મારો ! જે તમે ભવિષ્યને માટે મને ભયંકર ધારતા હો ! અને આણુંદલાલ વીણ ફેરવશેજ નહિ એમજ માનતા હો ! તો હું અત્યારથીજ એવું લખત કરી આપવાને તૈયાર છું કે આણુંદલાલની મિલકતમાંથી એક પાંચ સરખી પણ મારે લેવી નહિ ! પછી તમને શું દરકત છે ! છતાં પણ તમને વિશ્વાસ ન હોય તો અહીંથી ચાલી જાઉં તમે કહો તેમ કરું ! શા માટે મને ત્રાસ આપો છો ! દયા કરો ! મારું રક્ષણ કરો ! મને નિર્દોષ અપમાન ન મારો ! ”

“ મુક્તા ! તું અપમાન છે ! પણ નિર્દોષ નથી ! તું ગમે તેવું લખી આપે છતાં મારા ઉપયોગનું નથી ! કારણ કે મોટા ભાઈએ મારા માંભળવા પ્રમાણે તારી મારફતેજ મને ખર્ચ માટે પૈસા મળે એવું લખેલું છે હું સ્ત્રીના હાથથી મેળવીને ખાઈ શકું તેમ નથી ! માટે છલ્લો અને ખરો ઉપાય તો એજ છે કે, તારે તારો પ્રાણ આપ્યા સિવાય ચાલવાનું નથી ! ”

‘શું ! ખીજે ઉપાય નથી ? મારો જીવ લેવાથીજ તમારું હિત થશે ! મોતીલાલ ? જે અમી દ્રષ્ટિથી મને જોતા હતા ! જે જીવ્યાએ મને પોતાની કરવાનું વચન આપ્યું હતું ! અરે ! જીંદગીભર રક્ષણ કરવાનું સ્વીકાર્યું હતું ! અને જે દ્રષ્ટિએ આપણુ બંનેમાં પ્રેમખીજ રોપાયુ હતું ! જે ભાવ પરસ્પરમાં ઉદભવ્યો હતો તેનું તો કાંઈ સ્મરણ કરો ! અરેરે ! શું આપણો પ્રેમ આટલા માટેજ બંધાયો હતો ? બચાવો ! મને નિર્દોષને ન મારો ! જુઓ તે કટારનાં ભયથી મારું શરીર કંપે છે ! તેને દુર કરો ! ’ મુક્તા રડતાં રડતાં મોતીલાલના પગમાં પડી

પરંતુ તે પિશાચને દયા આવે તેમ ક્યાં હતું ! તેણે તરતજ મુકતાને એક લાત મારી દુર ખસેડી દીધી અને બોલ્યો.

‘ શું ! કટારને ફેંકી દઉં ! અરે ! એ કટાર તો તારા સુકોમળ લોહીની પ્યાસી છે ? જે તૃપ્ત થયા પછીજ દુર થશે ! જે તને એક લિખારણી તરીકે બજાવવાને આ કટાર તૈયાર હોત ! તો તે કદી તારી પાસે આવી નહોત ! પરંતુ તું થોડા સમયમાં લાખોપતિ થનારી છે ! વળી મારો હક કુબાવનારી છે ! એમ સમજી આ કટાર અત્યારે પોતાના માલિકનું ભવિષ્યનું શ્રેય કરવા અહીં આવી છે ! માટે હવે વધારે વિલંબ ન કરતાં તૈયાર થા ! ’

‘ અરેરે ! શું ! ત્યારે તમને દયા નહિજ આવે ? તમને આપણા પ્રથમ પ્રેમ દર્શનનું પણ વિસ્મર્ણ થઇ ગયું ? મુકતાએ ડસકાં ભરતાં ભરતાં કહ્યું. ’

‘ ના તે મારા સ્મરણમાં છે ! ’

‘ ત્યારે તે વખતે ઉદભવેલા પ્રેમના અંકુરો—

બસ કર ! એ પ્રેમના અંકુરો પૈસાના પરિતાપે વિલય પામી ગયા છે ! ’

‘ અફસોસ ! મોતીલાલ ! તમારે મોઢે આવા શબ્દો સાંભળવાની સ્વપ્ને પણ આશા રાખી નહોતી ? ’

‘ અને મેં પણ આણુંદલાલ તને સંઘળું સોંપી દેશે એવી કલ્પના પણ કરી નહોતી ! ’

‘ એટલે શું ! તમે આ બાબતથી અચ્છાન હતા એમ તમારે

કહેવું છે ! મોતીલાલ ! જો વખતે વીલ બનાવવામાં આવ્યું તે વખતે મેં તમને સઘળી બાબત નહોતી કહી.—’

‘ કહી હતી પણ—’

‘ પણ શું ? તે વખતે તમે શું કહ્યું હતું ? કેવો હર્ષ બતાવ્યો હતો ! અરે તમે પોતેજ આણંદલાલ ને શું કહેતા હતા ? યાદ કરો ! મોતીલાલ ! એ તમારા શબ્દોને ફરી યાદ કરો ! ’

‘ યાદ છે ! પણ એ સમય જુદો હતો ! એ વખતની મુકતા પણ કોઈ જુદીજ હતી ! અને હવે તો—’

‘ અત્યારે મારામાં એવાં શું ફેરફાર થએલો છે ! મારાથી શું ગુન્હો થયો છે કે તમે છેક નિર્દય થઈ માફ ખુન કરવાના વિચાર પર આવ્યા છો ? ’

‘ હું તારા દરેક સવાલોના જવાબ આપવા માટે અહીં નથી આવ્યો સમજ ? હું તારો પ્રાણ લેવા આવ્યો છું ! હવે તારો એક પણ શબ્દ સાંભળવાની મારી ઇચ્છા નથી ! ત્યાં તૈયાર થઈ જા ! ’

• ‘ ત્યારે શું ! તમે મારો જીવ લેશો ? તમારો નિશ્ચય નહિજ ફેરે ! મુકતાએ ગળગળિત સ્વરે કહ્યું. ’

, નહિ ! તે પિશાચે માત્ર માથુંજ ધુણાવ્યું. ’

‘ બસ થઈ ચુક્યું ! તે બિચારી કટારનો વાંક નથી. જુઓ ? તે કાટથી કાળી થઈ ગઈ છે તેને મારા જેવી નિર્દોષ બાળાતું ખુન કરવું મનતું નથી. પણ ખરું છે ? તમારામાંજ દયા નથી ! અનિચ્છાએ પણ તે તમારા હાથમાં રહી છે ! ’ મુકતાની સઘળી આશાઓ હવે નષ્ટ થઈ ગઈ. બચવાની એક પણ આશા તેના હૃદયમાં રહી

નહતી તે પિશાયના હૃદયમાં દયાના અંકુરોને પ્રકૃલિત કરવાને તેણીએ વચન જળનું કરેલું સિંચન વ્યર્થ ગયું. મરણકાળ સમીપજ આવી રહ્યો છે એમ તે જાણી ચુકી. બચવા માટે પિશાયને વધારે કહેવું વ્યર્થજ હતું અત્યાર સુધીના વિવાદ પરથી મુક્તાએ જાણી લીધું કે તેના હૃદયમાં જરા પણ અસર થાય તેમ નથી વધારે પ્રયાસો કરવા તેણે છોડી દીધા. ગભરામણને તજી દીધી, મરણના ભયને પણ ત્યાગ્યો. પિશાયની દરકાર કરવાનું પણ છોડી દીધું તે આગળ બોલી: મોતીલાલ ! જો કે તમે તો અત્યારે મારા કટા દુઃખન થઈને આવેલા છો ! તો પણ હું તો તમોને મારા પ્રિયજ ગણું છું ! તમે ભલે વચન બ્રષ્ટ થયા છો ! છતાં હું મારા વચનમાં દ્રઢ છું ! અને તમને મારા પતિજ ગણું છું ! એટલે તમારા હાથથી મરીને હું તો સ્વર્ગજ જઈશ ! પણ મોતીલાલ ! તમારું આ વર્તન તમને સાલશે ! જીંદગીભર દુઃખી કરશે ! એજ વિચારથી હું એકવાર ફરીથી પણ પ્રાર્થના કરું છું કે, આવું અધમ કૃત્ય કરતાં અટકો ! સ્ત્રીહત્યાનું મહાન પાપ માથે વહોરી ન લો ! મને નિરાધારને ન મારો ! મારા નાસી ગયેલા પિતાને એકવાર મળવા દો ? અરે ! તેની શોધ કરવા મને અહીંથી જવતી જવા દો ! ફરીને હું અહીં કાંઈ દિવસ નહિ આવું ! મુક્તાનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું તેનાથી આગળ બોલી શકાયું નહિ. કંઈ રૂંધાઈ ગયો પણ એ સમજાવું પથ્થર પર પાણી પિશાય પોતાના નિશ્ચયથી ડગ્યો નહિ.

‘ નહિ, મુક્તા ? તેમ નહિ બનશે ! તારે મરવુંજ પડશે ! ’ તે પિશાયે ડોળા ધુરકાવતાં કહ્યું.

‘ અરેરે ? કાંઈ પણ રીતે જીવતદાન આપો ! મને નિર્દોષને મારી તમે કદી પણ સુખી થવાના નથી ! મારો નિર્દોષનો ખાત કરવાથી કદી

તમારૂં શ્રેય થવાનું નથી ! તમે તમારા નિર્દય હૃદયની સલાહ ન લો !
પરંતુ અનેક મનુષ્યોનું લોહી ચુસીને કાળમુખી થએલી તે કટારને
પુછો ! કે, એકવાર તારા માલિકનું ખુન કરવાને તું તૈયાર નહિ થાય ?

‘ ચુપ રહે પાપિણી ! નથી જાણતી કે મીલકતનો હક મેળવવા
માટે લાઠ લાઠનું ખુન કરી નાંખે છે ! અરે ! પૈસા માટે તો પિતા
પુત્રને રેંશી નાંખે છે ? તો તું તે શું વિશાતમાં ? ’

‘ અરે ! પણ તમે કેમ જાણ્યું કે મારા મરણ પછી અને આ
તમારૂં વાતકી કાર્ય જાહેર થયા પછી આણંદલાલ પોતાની મીલકત
તમનેજ આપશે ? ’

‘ અરે ! નહિ આપશે તો તેની પણ તારા જેવીજ વલે થશે ?
સમજી ! તે પિશાચે પોતાના સ્વપ્નનું ખરેખર દીગ દર્શન કરાવી દીધું.

• ‘ બસ બહુ થયું ! મોતીલાલ ! બહુ થયું ! તમારા પિશાચી
વર્તનમાં જે હવે તેટલુંજ બાકી રહ્યું હોય તો તે પણ કરી લેજો !
અફસોસ ! હું તમોને આવા પિશાચ નહિ ધારતી હતી ! પ્રથમના
દર્શને પ્રેમમાં અંધ બનેલી હું તમને દેવ માનતી હતી ! તમારામાં મેં
ધણી ઉમેદ રાખી હતી ! તમારી બાહ્ય સુંદરતા પર મોહ પામેલી હું
તમારા અંતરની કાળાશ ન જાણી શકી ! અરેરે ! મોતીલાલ ! તમારી
પુનઃ મુલાકાત આવા પ્રકારે થશે, એવું મને સ્વપ્ન પણ નહોતું ! ’

‘ હવે એવા બાહી ખાલો છોડી દે ! તારા ગમે તેવા શબ્દોની
મને કાંઈ પણ અસર થનાર નથી ! ’

‘ અરેરે ! નિર્દયતાની પણ હદ હોય છે ! છેક આમ નરાધમ—

ચુપ કર ! તારી સવારી બંધ કર ! તારા જેવી મારા સુખમાં શુભરૂપ થએલી શંખણીને અને મારા હઠો કુબાડનારા ભાઈને જીવતા રહેવા દેવામાં મને ભવિષ્યમાં કેટલું હેરાન થવું પડે ! તેનું મને વધારે જ્ઞાન છે ! સમજ ! ’

અરેરે ! પૈસા મેળવવાની ક્ષાત્રચ્ચે પ્રેમનો તિરસ્કાર કરી એક વખત પ્રિયાના નામનું સંબોધન કરેલી પ્રેમદાનો પ્રાણ લેવો ! સ્ત્રી હત્યાનું પાપ વહોરી લેવું ! અરે ! એટલાથી પણ તૃપ્ત ન થતાં, પિતા તુલ્ય વડીલ બંધુના લોહીમાં હાથ બોળવા તૈયાર થવું ! ઓહ ! કેટલું અધમ કૃત્ય ! મોતીલાલ ! સમજો ! કાંઈક વિચાર કરો ! આ તમારું અધમ કૃત્ય એકવાર તમનેજ દંખ દેશે ! તમારી નીચતા એકવાર તમારા ઉપરજ બદલો લેશે !

‘ એ સમય જ્યારે આવશે, ત્યારની વાત ત્યારે ! પણ અત્યારે તું તો સ્વધામ પહોંચી જા ! એ શબ્દોની સાથેજ તેણે એક જબરો ધક્કો મારી, મુક્તાને નીચે પાડી નાંખી અને તેની છાતીપર ચઢી બેઠો. ‘અરે ! કોઈ બચાવો ! એવી કારમી ચીજ મુક્તાથી પડાઈ ગઈ. આ પ્વનિનો પડધો તેણીનેજ સંભળાય તે પહેલાં ખબરદાર ! કોણ એ નિર્દોષ બાળાનું ખુન કરે છે ! એ વાક્યોનો પ્રતિધ્વની થયો, પિશાચ પોતાનું કાર્ય પુરું કરે તે પહેલાં પ્રતિધ્વની કરનાર પુરૂષે તે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. ’

અહા ! કેવો સમય ! કેવી વખતસરની મદદ ! ખરું છે ! જેને રામ રાખે તેને કોણ ચાખે !

પ્રકરણ ૩૧ મું.

શંકા સમાધાન

મારા મુક્ત વાંચકોને યાદ હશે કે ચપળા અને ગતિલાલ વચ્ચે થયેલી વાતચિત અને મુક્તાના ખુન માટે કરેલી ગોઠવણ ગુપ્ત રીતે કાળીદાસના જાણવામાં આવી હતી. ગતિલાલને ઘેરથી નીકળ્યા પછી એ નિર્દોષ બાળાને પિશાચના હાથથી બચાવી લેવાના ઇરાદાથી કાળીદાસ પોતાને ઘેર ન જતાં પરબારો મુક્તાના ઘર તરફ ફર્યો હતો. અને રાત્રિ થતાં સુધીનો ટાઇમ તેણે રામસ્વામી ગાડીખાતામાં વસ્તા પોતાના એક મિત્રને ત્યાં જ ગાળ્યો હતો. રાત્રિના દશ વાગે વરસતા વરસાદમાં જે યુવકને આપણે મુક્તાના મકાનમાં પ્રથમ પ્રવેશ કરતાં જોયો હતો તે કાળીદાસજ હતો. મુક્તાને શાન્ત નિદ્રામાં સુતેલી જોઈ, તેની શાન્તિનો ભંગ કરવાનું કાળીદાસને વ્યાજબી ન જણાતાં, તેની ચોકી કરતો કેટલીકવાર સુધી ઓરડામાં આમતેમ ફર્યા કર્યો. બરાબર મધ્ય રાત્રિએ સકારામ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એકદમ તેની સામે થવામાં જોખમ હતો. તો પણ જો, કાંઈ યુક્તિ કરવામાં નહિ આવે તો આ પિશાચ બિચારી શાન્ત નિદ્રામાં સુતેલી મુક્તાનું ખુન કરી ચાલ્યો જશે, અને હું વિકાસતોજ રહીશ માટે મુક્તા જાગી ઉઠે એવી કાંઈ યુક્તિ કરવી જોઈએ. આવો વિચાર કરી કાળીદાસે એક રીતનો ખાતરી ડોઝ ઓરડાની વચ્ચે વચ્ચે મુકી દીધો અને પોતે અદ્રશ્ય થઈ ગયો. પાપીની દ્રષ્ટિ મુક્તા પરજ ઠરેલી હોવાથી તેને તે જોઈ શક્યો નહિ અને બતીના ઝાંખા પ્રકાશમ

તે પિશાચની ગમે તેટલી સાવચેતી છતાં, તેનો પગ ટીનના ડગા સાથે અથડાયો. અને તેના અવાજથી મુક્તા જાગી ઉઠી સકારામનો ચહેરો ખરાબર મોતીલાલને મળતોજ હતો, તેમાં વળી તેણે અત્યારે મોતીલાલનાંજ વસ્ત્રો પરિધાન કરેલાં હતાં પ્રકાશ પણ જાંખોજ હતો એટલે મુક્તાએ તેને મોતીલાલજ માની લીધો. પ્રથમ પ્રેમ દર્શન પછીની આ બીજી મુલાકાત હતી ! મોતીલાલના આગમનથી તેણીને આનંદ થવો જોઈતો હતો પરંતુ તેમ ન થતાં તેણીના હૃદયમાં એક જળરો આ-લાત થયો. આવા અયોગ્ય સમયે તેમના થએલા આગમનથી તેણીને તેના પર તિરસ્કાર છુટ્યો છતાં તે શાંતિની પ્રતિભાએ શાંતિથીજ કામ લીધું. વેશધારી સકારામે પણ પોતાનો પાક પુરેપુરો લખાવ્યો. પોતે મોતીલાલ છે, એવો મુક્તાના હૃદયમાં વિશ્વાસ બેસાડ્યો. અને આખર તેના જન પર આવ્યો. પરંતુ એ પિશાચ પોતાનું કાર્ય પૂરું કરે તે પહેલા કાળીદાસના ગંભિર નાદે તેને ગભરાવી દીધો તેનું શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું. હાથમાંથી કટાર પડી ગઈ ખુલો પડી જવાના લયથી અને ખુનનું તહોમત, માથે આવવાના ડરથી આવનાર માણસ કાણ છે ! તે જોવાની પણ દરકાર કર્યા સિવાય જેમ બને તેમ ઉતાવળે ત્યાંથી ઉઠ્યો, અને નાસવા માંડ્યો. કાળીદાસ પણ તેની પાછળ દોડ્યો. પરંતુ તેને તે પકડી શક્યો નહિ, દરેક રસ્તાનો ભોમીયો સકારામ બહાર નીકળ્યા પછી કાણ જાણે ક્યાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો ! પોલીસ ! પોલીસ ! એવા કાળીદાસના પોકારો વ્યર્થ ગયા ! કારણ કે એક તો વરસાદ વળી પોલીસ પણ ખબરદાર ફરીયાદી કરતાં ગુન્હેગારોની જબરી મદદગાર ! એટલે બિચારા કાળીદાસની પીપુડીનો અવાજ ક્યાંથી સંભળાય ! સકારામ જેવા બદમાશો, કે જેની પાસેથી પોલીસોના ખીસાં તર થાય ! ત્યાં કાળીદાસ જેવા લુખા લાલની મદદ કાણ જાય ?

પ્રિય વાંચક ! આમાં અતિશયોક્તિ જેવું કાંઈજ નથી, કારણ કે આવા પ્રસંગો આપણે ઘણી વખત નજરે જોઈએ છીએ. એક સ્થળે મારામારી થતી હેય તો પોલીસો ખીજી બાજુ દોડતા દ્રષ્ટિએ પડે છે ? અરે ! કેટલીક જગ્યાએ તો એવી બહાદુર પોલીસ છે કે, ગાળાગાળી સુધીની રમતો તે ગમત સાથે જોતી ઉભી રહે છે ! પણ જ્યારે એ ગાળાગાળી મારામારીના સ્વરૂપમાં બદલાતી જણાય છે કે તરત ખુણે ખાંચરે છુપાઈ જાય છે ! પણ એમાં બિચારી પોલીસનો લેશ માત્ર પણ દોષ નથી. કારણ કે અહીંના બદમાસો એવા લુચ્ચા છે કે, પોલીસને પણ મેથીપાક આપવા અચકતા નથી ! તોપણ એટલું તો કહેવું જોઈએ કે, જેના પર શહેરના રક્ષણનો જબરો આધાર છે. અને જેની એજ કાર્ય માટે નીમણૂક થયેલી છે, એવા શહેર રક્ષકો. પોતાની ફરજ ભુલી જઈ પોતાને મજેલી સત્તાનો દુરુપયોગ કરે ? એવા બદમાસોથી ડરે ? અને ન કરવાના ક્યો કરે ? એ ખરેખર શોચનિય ગણાય ? પણ નહિ સઘળાઓ કાંઈ તેવા હોતા નથી. એવા એકાદ એ અપવાદ રૂપ અનેકા દલખલા પરથી આપણે આવા અનુમાન પર જવું એ વ્યાજખી નથી ? જેઓ અજ્ઞાન છે, પોલીસની નોકરીમાં પહેલાં જોડાયા છે પોતાની ફરજ શું છે ? એ સમજવાની જેનામાં શક્તિ નથી ? અથવા તો તેમના ઉપરીઓ તરફથી સમજવવામાં આવતી નથી ? એવાઓનીજ આવી ગંભીર ભુલો થાય છે ? પણ જેઓ પોતાની ફરજ ખરાબર સમજે છે તેઓ તો જનહિતના કાર્યમાંજ નિરંતર મગ્યા રહે છે કે તેના દ્રષ્ટાંત રૂપે અત્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે જીની મારકીટ આદિ સ્થળો કે જ્યાં પુર્વે ગંદી છોડ અને ખીસા કાતરો, અત્યંત ત્રાસ વર્તાવી રહ્યા હતા. ત્યાં નિર્ભયતાથી આજે આપણે ફરી શકીએ છીએ ? એવા બદમાસોનું નામ નિશાન પણ રહ્યું નથી એ પણ એ પોલીસનાજ પ્રતાપ છે ?

‘સકારામ જે રસ્તેથી પસાર થએલો હતો તે રસ્તે કાં તો પોલીસની ગેરહાજરી હોય ? યા તો તરતમાંજ પોલીસની નોકરીમાં જોડાએલા ખીન અનુભવી પોલીસ સાથે તે મળેલો હોય, કે હાથ દાએલો હોય ? ગમે તેમ પણ કાળીદાસને આખરે નિરાશ થવું પડ્યું. પોલીસની મદદ મળી નહિ. બદમાસ હાથમાંથી છટકી ગયો. હવે વધારે પ્રયત્નો છોડી દઇ તે પાછો ફર્યો.

સકારામ અને મુક્તા વચ્ચે થયેલી વાત ચિત્ત તેણે સાંભળી હતી. સકારામનો ચહેરો ગમે તેટલો મોતીલાલને મળતો હતો, છતાં મુક્તા તે પિશાચને મોતીલાલજી માની લેશે એવી કાળીદાસને ખાતરી નહોતી. પણ જ્યારે તેણે જોયું કે તે પિશાચે રતિલાલ મારફતે મેળ બેલી કેટલીક બાતમીના પરિણામે મુક્તાને પોતે મોતીલાલ છે એવો વિશ્વાસ બેસાડ્યો હતો, અને ભોળી મુક્તાએ તે ખરુંજ માન્યું હતું, એટલે તેણીના હૃદયમાંથી મોતીલાલ માટેનો શક દૂર કરવાની પહેલી જરૂર હતી.

એક પળ કાળીદાસને એવો વિચાર આવ્યો કે મુક્તા પાસે રતિલાલનો સંબંધો બેદ ખુલો કરી તેણીના માર્ગમાં આડે આવતાં એ કુકર્મીઓને સજાએ પહોંચાડું ! પણ બીજીજ પળે તેનો એ વિચાર બદલાઇ ગયો, કારણ કે તેમ કરવાથી રતિલાલને કેટલું વેડવું પડશે ! અને તેના પરિણામે ચપળાને કેટલું દુઃખ થશે ! એ તે સારી રીતે જાણતો હતો ! જે કે ચપળાના આ વર્તન પર તિરસ્કાર આવ્યો હતો, છતાં એ સંબંધ તેના પિતાને લઇનેજ છે એમ તે માનતો હતો તેણીના હાવ હાવ અને કટાક્ષયુક્ત વચનોએ કાળીદાસના હૃદયને કારી લીધું.

હતું. ચપળાનાં પ્રેમમાં તે અંધ બન્યો હતો, મોતીલાલને મેળવવા માટે આવા ભગિરથ પ્રયત્નો થાય છે, એવું જાણવા છતાં ચપળાને મેળવવાની તેની આશા હતી નાશુદ થઈ નહોતી ! તેની મુર્તિ તેના હૃદયમાંથી ખસી નહોતી ! કાળીદાસને હવે મોતીલાલ કંટકરૂપ જણાવા લાગ્યો, પરંતુ એ કટક દુર કરવાનો તેણે ઘણાજ ઉત્તમ રસ્તો શોધી કાઢ્યો. અત્યાર સુધીના અનુભવથી જાણી લીધું, કે જ્યાં સુધી મોતીલાલ અને મુક્તા જેવા વિશુદ્ધ પ્રેમીઓનું લગ્ન થયું નથી ત્યાં સુધી એ પિશાચી વર્તનનાં પિતા પુત્રી બિચારી મુક્તા પર આવીજ આક્રમી વરસાવતાં રહેશે. માટે જેમ અને તેમ મુક્તા અને મોતીલાલનાં લગ્ન જલદી કરાવી આપવા એ બંને વિશુદ્ધ પ્રેમીઓના પ્રેમનું દિગ્દર્શન આણંદલાલને કરાવવું અને પછી તેને સમજાવીને તે બંનેને લગ્ન ગાંડથી જોડી દેવાં એ બંનેના લગ્ન થયાં, એટલે એ પિશાચો શાન્ત પડી જશે. અને ચપળા પણ મારી થશે, જરૂર ને પોતાનું વચન પાળશે, પણ જો રતિલાલને ખુલ્લો પાડવાની ધ્રાશીષ કરીશ; તો સઘળી બાજુ બગડી જશે, માટે રતિલાલ ખુલ્લો ન પડી જાય એવી હકિતથી કામ લેવું જોઈએ તેના માટે કેવા ઉપાયો લેવા તેનો નિશ્ચય તેણે મનમાંજ કરી લીધો. અને થોડીજ વારમાં તે મુક્તા પાસે જઈ પહોંચ્યો.

મુક્તા હતી પણ એશુદ્ધિમાં પડી હતી. તેણીને શુદ્ધિમાં લાવવા કાળીદાસે પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, કેટલીક વારે તેણી શુદ્ધિમાં આવી અને ‘ મોતીલાલ ! મને ના મારો - બચાવો -- નિરાધાર- છું - હાય - કોઈ બચાવો ’ એવા અરપપટ શબ્દો બોલવા લાગી.

‘ ગભરા નહિ ! મુક્તા ! હવે તું નિર્ભય છે ! ’ કાળીદાસે આશ્વાસન આપવા માંડ્યું.

‘નિર્ભય એ શબ્દ સાંભળતાંજ મુકતાની આંખ ખુલી ગઇ, તે આસપાસ જોવા લાગી, તેની દ્રષ્ટિ પોતાનો જીવ બચાવનાર પર ફરી ગઇ. કેટલીક વાર સુધી તે તેણીનાથી એક શબ્દ પણ બોલાયો નહિ.

‘બહેન ! ડરો નહિ હું તમારો દુશ્મન નથી, પણ રક્ષક છું ! તમારું ખુન કરનાર તો ક્યારનો નાસી ગયો ! પરમાત્માએ તમને બચાવી લીધાં છે !’

‘હેં ! શું, હું બચી ગઇ ?’ મુકતાનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું આગળ બોલવાનો શ્રમ વ્યર્થ ગયો.

‘હા હવે તમને કશો ભય નથી ! શાન્ત થાઓ !’ કાળીદાસે ધીરજ આપતાં કહ્યું.

કાળીદાસના આશ્વાસનથી મુકતાને ધૈર્યતા તો મળી વિશ્વાસ આવ્યો. પણ પોતાની નિરાધાર દશાની કલ્પના એ ; વિશ્વાસને ટકાવી રાખવા સ્મર્ય થઇ નહિ ! ઝડપમાં ઉપરા ઉપરી ઉભરા આવી ગયાં અને તેના અતાપે તેનાથી રડી જવાયું.

‘બહેન ! આ શું કરો છો ! તમને કાનો ભય છે ? ધીરજ ધરો ! કાળીદાસે આશ્વાસન આપવું ચાલુજ રાખ્યું.’

‘ધીરજ ધર ? અરે ! ભાઇ ! હું ધીરજ શી રીતે ધરું ! તમે ભલે મને નિર્ભય જુઓ છો પણ હું તો મારી આસપાસ હજી પણ ભયના ભયંકર દુતોને ફરતા જોઉં છું !’

‘મુકતા ! એ શું ? હું તમને નિર્ભય સ્થાનમાં પહોંચાડ્યા પછીજ અહીંથી જવાનો છું !’

‘ તમે મને નિર્ભય સ્થાનમાં લઇ જશો ? ક્યા નિર્ભય સ્થાનમાં લઇ જશો ? કરાંચીમાં તો મારા માટે કોઇ નિર્ભય સ્થાન રહ્યું નથી ! ’

‘ એમ કેમ ! આણુદલાલ ડોક્ટરને ઘેર તમને કોનો ભય છે ? ’

‘ ઓ ! નહિ ! નહિ ! મને ત્યાં ના લઇ જતા ! એજ મારા ભયનું સ્થાન છે ! ’ મુક્તાએ ગળગળિત સ્વરે કહ્યું.

‘ મુક્તા ! બેલી મુક્તા ! આ તું શું બોલે છે ? જે આણુદલાલ તારા પર પુત્રીવત્ પ્રેમ રાખે છે ! અરે ! જે તને પોતાની મિલકતની માલિક બનાવી સુખી કરવા ધારે છે ! અને હમેશાં તારું શુભજ આહે છે ! તેનેજ તું ભયનું સ્થાન માને છે ! ખરેખર ! મને તું દિવાની થએલી લાગે છે ! ’

‘ હા ભાઈ, હું દિવાની છું ! ગાંડી છું ! શુદ્ધ વગરની છું ! છતાં હું એ મારા પરાપકારી પાળક પિતાને તો પ્રાણ કરતાં પણ અધિક આહું છું ! અરે ! એ મારા આશ્રયદાતાને તો હું મારા પિતાજી માનું છું ! પણ—’

‘ પણ શું ? બહેન ! ’

‘ શું કહું ! મારા વહાલાભાઈ ? મારા જીવનદાતા ? મારી કર્મ કથા સાંભળી તું શું કરશે ? ’

‘ તારા દુઃખમાં ભાગ લઇશ ! મારાથી ખતતી સહાયતા કરીશ ! છતાં પણ જે તે જણાવવાને કાંઈ હરકત હોય તો મારો એ જણાવવા માટે વિશેષ આગ્રહ નથી ! ’

‘ ના, ભાઈ ! તેને જણાવવામાં કરી હરકત નથી ! હું તને કહીશ ! અવશ્ય કહીશ ! જે સાંભળ. મારા એ પાળક પિતા તરફથી

ભવિષ્યમાં મને મળનારી મિલકત-એજ-એજ મારા લયનું કારણ છે !
એજ મિલકતની મહોકાણમાં આજે માઈ ખુન થતું હતું !' મુક્તા
પુનઃ રડી પડી.

‘ એટલે ! ’

‘ શું કહું. ભાઈ? આણંદલાલે મારા નામનું વીણ કર્યું. અને
મોતીલાલનો હક કુખાડ્યો તેના પરિણામે-તેનાથી વધારે બોલાયું નહિ.
કંઈ રંધાઈ ગયો. આંખમાંથી મોતી પેરે આંસુઓ સરી પડવા લાગ્યાં.

‘ અફસોસ? મુક્તા શું તાઈ ખુન કરનાર મોતીલાલજી હતા.
એમ તું માને છે.?’

‘ હા,? ભાઈ? હા..! એ મોતીલાલજી માઈ ખુન કરવા અહીં
આવ્યા હતા? અને મિલકતની તકરારો લાગ્યા હતા? મુક્તાએ કહ્યું.

અહાહા? મુક્તા? તું કેટલી ભોળી છે. ? મનુષ્યને ઓળખવામાં
કેટલી નબળી છો? શું અહીં આવેલા ખુનીને તું મોતીલાલજી ધારે છે !

‘ હા તે મોતીલાલજી હતા ! ’

‘ મુક્તા ! શું ! તું એમ માને છે કે મોતીલાલ તાઈ ખુન કરે
એવા નીચ છે ? ’

‘ ઓ ! નહિ ! નહિ ! હું તે માનતીજ નથી ! પણ આજ કાંઈ
ખીજની ઉશ્કેરણીથી કે કાણ જાણે સાથી તે માઈ ખુન કરવા આવ્યા
હતા ! ’

‘ શું ! તે ખુનીનો ચહેરો બરાબર નિરખી જોયો હતો ? ’

‘ અરે ! કાળીદાસ ! એ મુર્તિ હજી પણ મારી દ્રષ્ટિ સમીપજ છે ! મારા હૃદયમાં બરાબર કાનરાઈ રહી છે ! હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે મોતીજાલજ હતા ! ’

‘ નહિ, મુક્તા ! તારી ભૂલ થાય છે ! એ મોતીજાલ ન હતો ! પણ કાંઈ અન્યજ હતો ! ’

‘ એ હું ન માનું મોતીજાલના ચહેરાનેજ મળતો બીજો કાણ હોય ? ’

‘ શું ! એકજ ચહેરાના એ મનુષ્યો હોવાનું તેં નથી સાંભળ્યું ? ’

‘ સાંભળ્યું છે ! પણ— ’

‘ પણ શું ! હું ખાત્રીથી કહું છું કે તે મોતીજાલ ન હતો ! ’

‘ અરે ! જો તે કાંઈ બીજોજ હોય તો અમારી ગુપ્ત વાતો શી રીતે જાણી શકે ? ’

‘ તેમાં કાંઈ ભેદ હોવો જોઈએ ! ’

‘ ભેદ ! ભાઈ ! એમાં વળી ભેદ શું હોય ? ’

‘ બહોંતો બહેન ! એ વળી આપણા જાણુવામાં હોય તો આવી શંકાઓને સ્થાન મળે ક્યાંથી ? ’

આ પ્રમાણે બંને વચ્ચે વાતચીત ચાલે છે. એટલામાં એક બીજા પુરૂષે તે ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો. તે એક હિંદુસ્તાની ભૈયા જેવો જણાતો હતો. મુક્તા તેને જોતાંજ ભયભિત થઈ ગઈ. આજુદલાલના

નોકર રામગોપાલને તેણીએ ઝાળખી લીધો. મોતીલાલેજ તે મોકલ્યો હશે, એમ મુક્તાને લાગ્યું. ફરીને પણ ફસાણી એવા લાગી તે દુઃખ લાગી. તુટે એવાજે તેણીએ રામગોપાલને પ્રશ્ન કર્યો: કેમ રામગોપાલ ! તું વળી અહીં શા માટે આવ્યો ? શુ ! મોતીલાલ ન ફાવ્યો એટલે તું જ તેની વતી કાર્ય પુરું કરવા આવ્યો ?

મુક્તાના આ શબ્દો સાંભળતાંજ બિચારો રામગોપાલનો આભોજ ખતી ગયો મુક્તાનું કહેવું તે બિલકુલ સમજી શક્યો નહિ.

‘કેમ ચુપ રહ્યો ! બોલ અહીં શા માટે આવવું થયું છે ! રામગોપાલને ચુપ ઉભેલો જોઈ મુક્તાએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

‘ બહેન ! હું તો તમારું કહેવું બિલકુલ સમજી શકતો નથી ! મોતીલાલનું અધુરું રહેલું કામ એ વળી શું ! મોતીલાલ તમારી પાસે ક્યારે આવ્યા હતા ? ’

‘ હમણાં થોડો વખત પહેલાંજ અહીં આવેલા હતા ! પણ કહે તું શામાટે અહીં આવ્યો છે ! ’

‘ અફસોસ ! મુક્તા ! આજે તમારું મગજ ખસી ગયેલું જણાય છે ! ’

‘ હા, મારું મગજ ખસી ગયું છે ! હું દિવાની થઈ ગઈ છું ! મને વધારે ન સતાવો ! જે કરવાનું હોય તે કરી સત્વર સિધાવો ! ’

‘ રામગોપાલ મુક્તાની આ સ્થિતિ જોઈ ગભરાયો. મુક્તાના હૃદયમાં મોતીલાલ માટે આટલી બધી શંકા થવાનું કારણ બિચારો રામગોપાલ ક્યાંથી જાણી શકે ! તે તો એમજ સમજ્યો કે મુક્તા

દિવ ની થઈ ગઈ છે. આણંદલાલ પણ સીક છે. એટલે આવી સ્થિતિમાં મુકતાને ત્યાં લઈ જવી એ આણંદલાલની તખીયતને વિશેષ હાની પહોં-ચાડવા જેવું હતું. કારણ કે આણંદલાલનો મુકતા પર કેટલો સ્નેહ છે, એ તે સારી રીતે જાણતો હતો. મુકતાની આવી સ્થિતિ જોતાંજ આણંદલાલને દુઃખ થશે. અને પરિણામે તેની તખીયત વધારે બગડી જશે. ત્યારે હવે તેણીને આણંદલાલ પાસે લઈ જવી કે કેમ, એવા વિચારમાં તે કેટલીકવાર સુધી ટિંગમુંડ જેવો ત્યાંજ સ્થંભી ગયો. એકાએક તેની નજર સામે ઉભેલા કાળીદાસ પર પડી. તે અજબ થયો અને બોલ્યો. 'અહો ! કાળીદાસ ! તમે અહીં ક્યાંથી ? મુકતા બહેનને આજે શું થયું છે ?'

'શું કહું ભાઈ ? મુકતા બહેનનું કોઈ બદમાશ અહીં ખુન કરવા આવ્યો હતો, અને તેનો ચહેરો મોતીલાલને બરાબર મળતોજ હતો. ઓછામાં પુરું જ આણંદલાલના વીલની વાત જાણતો હતો. એટલે વીલને માટેજ તેણીનું ખુન કરવામાં આવે છે, અને પોતે મોતીલાલજ છે એમ તે બદમાશે જણાવ્યું હતું, સારા ભાગે હું અહીં મારા મિત્રને મળવા આવ્યો હતો. ખુનના અત્યંત ત્રાસથી મુકતા બહેને પાડેલી છુમ મારા સાંભળવામાં આવતાંજ હું ફોડી આવ્યો, અને મુકતા બહેનને બચાવી લીધાં, પણ બદમાશને પકડવાનો, મારો પ્રયત્ન વ્યર્થ ગયો, હવે મુકતા બહેન એ ખુનીને મોતીલાલજ માની બેઠાં છે. મારી ગંભીરે તેટલી સમજુતી છતાં તેમના ધ્યાનમાં કશું ઉતરતુંજ નથી. કાળીદાસે સંભળું દુકામાં જણાવી દીધું.'

મુકતાના ગલરાટનું કારણ, રામગોપાલથી હવેજ સમગ્રનું. પોતાના માલિક પર આવતું તહેમત તે સાંખી શક્યો નહિ, પણ તેમાં

મુક્તાનો કાંઈ પણ દોષ નહોતો, કારણ કે, ખુનીનો ચહેરો બરાબર મોતીલાલને મળતોજ હતો, વળી ચોક્કસ કારણ માટે ખુન કરવાનો ભય બતાવવામાં આવ્યો હતો, જેથી મુક્તાને એવી શંકા થાય, તેમાં આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ નહોતું. અને પોતાને અચાનક અહીં આવેલો જોઈ તેણીને ભય થાય એ પણ સ્વભાવિકજ હતું, એટલે મુક્તાના હૃદયમાં પેસી ગયેલો શક દુર કરવાના હેતુથી તે મુક્તાના તરફ દૃષ્ટી અને બોલ્યો બહેન! તમારી શંકા ખોટી છે, મારા આગમનનું કારણ જાણ્યા પછી તમને ખાત્રી થશે કે તમારું ખુન કરવા આવનાર મોતીલાલ નહોતો, પણ કાળીદાસ કહે છે તેમ મોતીલાલના ચહેરાને મળતો કાંઈ અન્યજ હતો !

‘હું ઇચ્છું છું, કે તે મોતીલાલ ન હોય ! કહે ભાઈ !નું શામાટે આવ્યો છે !’ મુક્તાએ કહ્યું.

‘શેઠજીની તબીયત જરા બગડેલી છે, એથી મોતીલાલ તમને ત્યાં બોલાવે છે !’

‘શું ! મારા પાળક પિતાની તબીયત બગડેલી છે ! અને મોતીલાલ પણ ત્યાંજ છે ! હાય ! આ હું શું સાંભળું છું ! આખરે તે મદમાશે પોતાનું ધાર્યું ક્યું ! ચાલો ! ચાલો ! ભાઈ ! મને ત્યાં જલદી લઈ જાઓ !’ મુક્તાએ બોખરે અવાજે ડસકાં ભરતાં ભરતાં કહ્યું.

‘હે ! શું ! મોતીલાલ ત્યાં છે ! રામગોપાલ ! મોતીલાલને ત્યાં આવ્યાં કેટલો સમય થયો હશે ?’ કાળીદાસે કાંઈક અજબ થતાં પૂછ્યું.

‘ગઈ કાલે મુક્તા બહેનના જવા પછી તરતજ તેઓ ત્યાં આવેલા છે. શેઠની તબીયત જરા બગડેલી હોવાથી, પાછા તેઓ ઘેર

ગયાજ નથી. રાત્રે પણ તેઓ ત્યાંજ સુતા હતા. આજે આખો દિવસ મુકતા બહેનની રાહ જોઈ, પણ જ્યારે તેઓ નહિજ આવ્યા. ત્યારે મને અહીં બોલાવવા મોકલ્યો. આવવાનો વહેલોજ હતો, પરંતુ ગાડી-વાળો કાંઈ કારણસર આજે આવેલો નહિ હતો એટલે તેને લીધે મોકું થઈ ગયું.’

‘ સાંભળ્યું ! મુકતા ! રામગોપાલ શું કહે છે ? ’ કાળીદાસે મુકતા તરફ ફરીને કહ્યું.

‘ હા સાંભળ્યું ! ભાઈ સાંભળ્યું ! અને પિતાની બિમારીનું કારણ પણ સમજાયું ! ’

‘ હવે તો તારી શંકા દુર થઈ ના ? ’

‘ ભાઈ ! મને જીવતદાન આપનાર વડાલા ભાઈ ! હવે શંકાનું સ્થાનજ ક્યાં રહ્યું છે ! અરે ! જો તું અહીં ન આવ્યો હોત તો આ મુકતા પરમાત્માની હજુરમાં ક્યારની પહોંચી ગઈ હોત ! અને કદાચ પરમાત્માની કૃપાથી જીવતદાન મળત તો પણ જરૂર કાંઈ અનર્થ કરત ! વહેમમાંને વહેમમાં વડાલાના વિયોગમાં સડત ! અરે ! આખરે આપલાત કરીને પણ મરત ! આજે તે મને જીવતદાન આપવા સાથે એ મહા પાપમાંથી પણ બચાવી છે ! ભાઈ ! આજે તે મારા પર ઘણોજ ઉપકાર કર્યો છે, આ ઉપકારનો બદલો હું મારી જીંદગી સુધી વાળી શકું તેમ નથી ! ’

‘ બહેન ! એવો તે મેં તમારા ઉપર શું ઉપકાર કર્યો છે ? જોજો જગત બનાવ્યું છે ! તે સર્વનો રક્ષા કરનાર પહેલાંજ પેદા કરે છે ! માતાના ગર્ભમાં રક્ષા કરનાર બહાર પણ રક્ષા કરે છે ! હું ન

હોત તો આનું શું થાત ? એવો વિચાર કરનાર અધમ અને મુર્ખ છે. એક નહિ તો બીજો સૌને અમુક અમુક રક્ષા કરનાર ઇશ્વર સયોગે મળી રહે છે ! માણસ તો નિર્મીત માત્ર છે ! સત્ય રક્ષા કરનાર તો તે જગતનિચંતા, જગતનો ખેલી, જગતને ચક્રાવમાન કરનાર છે ! હું ને વળી કાણુ માત્ર ! બહેન ! આવો ક્ષુદ્ર વિચાર કદી કરશો નહિ ! જ્યાં જેટલું રણાનુબંધ, ત્યાં તેટલું આવી મળવાનુંજ ! ચાલો, બહેન ! હું પણ તમારી સાથેજ આણંદલાલ પાસે આવું છું !

‘હા ચાલો ભાઈ ! એમ કહી મુક્તા કાળીદાસની સાથે બહાર નીકળી રામગોપાલ પણ તેની પાછળ ચાલ્યો. ગુલાબ આજે કાંઈ કારણસર રંગ લઇ ગયેલી હોવાથી મુક્તાએ ઘરનો ઘરનો બદોબસ કર્યો. અને રામગોપાલ સાથે ગાડીમાં બેસી કાળીદાસને પણ સાથે લીધો. થોડીજવારમાં તેઓ આણંદલાલ પાસે જઈ પહોંચ્યા.

પ્રકરણ ૩૨ મું.

જે થાય તે સારા માટે.

આણંદલાલની મુલાકાત રતિલાલ વારંવાર લેતો હતો. અને પોતાના મેસમેરીઝમના બળે તેને બેશુદ્ધ બનાવી. તેનાં તમામ ત્રિષ બનાવવાની કૃતિ, તેણે અત્યાર સુધીમાં બાણી લીધી હતી. સકારામને મુક્તાનું ખુન કરવા મોકલ્યા પછી રતિલાલ આણંદલાલ પાસે ગયો હતો. અને તેમના મેળાપ પછી તરતજ મોતીલાલનું આવવું થયું હતું.

આણુંદલાલ પર રતિલાલે મેસમેરીઝમ કરેલું હોવાથી, તે બેશુધ્ધ આરામ ચેર પર પડ્યા હતા તેની એવી સ્થિતિથી મોતીલાલ ગભરાયો. રામગોપાલની મદદથી તેણે આણુંદલાલને પલંગપર સુવાડ્યા. હાટ બંધ થવાનુંજ આ પરિણામ છે એમ મોતીલાલે કલ્પ્યું ખરું કારણ. તે બિચારો ક્યાંથી જાણે ? મુક્તા તો આવા પ્રસંગમાં ધણી વખત આવી હતી. બેશુધ્ધનું કારણ અને વારણ બંને જાણતી હતી. પરંતુ મોતીલાલ માટે આ પહેલેજ પ્રસંગ હતો. તેથી તેને જય લાગ્યો. આટલી મોડી રાત્રે ડોક્ટરને પણ કોણ બોલાવા જાય. બિચારા મોતીલાલે ઉજ્જો પચાર ચાલુ કર્યો પરંતુ મેસમેરીઝમની અસર તાજી હોવાથી, તેના ગરમ ઉપચારોએ કાંઈ પણ અસર કરી નહિ. વખતે મુક્તા આતો કાંઈ ઉપાય જાણતી હશે. એવો મોતીલાલને વિચાર આવતાં રામગોપાલને ગાડી બેઠાવી મુક્તાને બોલાવવા દોડાવ્યો.

મુક્તાએ આણુંદલાલની આવી સ્થિતિ ધણીવાર જોયેલી હતી. અને તેના સંબંધમાં આણુંદલાલને સાવચેત રહેવા સુચના પણ કરી હતી. આણુંદલાલની મુલાકાત માટે કોઈ મનુષ્ય આવે છે, એ મુક્તા જાણતી હતી. પણ એવી ગુપ્ત મુલાકાત લેવાનું કારણ એને તે કોણ છે ! ક્યારે આવે છે ! તે જાણતી ન હતી. સર્વ વિદ્યાસ પન્ન રતિલાલ મુક્તાનો પગરવ સાંભળતાંજ ગુપ્ત રહેથી પસાર થઈ જતો મુક્તા એ રસ્તાની જાણતી હતી. આણુંદલાલ તે 'કોઈ પોતાની ગુપ્ત મુલાકાત લેતુંજ નથી.' એમ કહેતો. તેમાં તે જરા પણ જુડો નહોતો. કારણ કે રતિલાલ તેના પર મેસમેરીઝમ કર્યા પછીજ ઓરડામાં દાખલ થતોઅને આણુંદલાલની બેશુધ્ધ સ્થિતિમાંજ પોતાનું કાર્ય કરીને ચાલ્યો જતો હતો.

મુક્તાએ તે માણસને જાણવાને ઘણા પ્રયત્નો કર્યા હતા. પરંતુ રતિલાલની આલાકી પાસે નિષ્ફળ થયા હતા. જ્યારે મુક્તા આણંદલાલને આવી સ્થિતિમાં જોતી ત્યારે તેણી આણંદલાલને એવા ભયંકર માણસના સહવાસમાં નહિ આવવાની ભલામણ કરતી, મુક્તાની વારં વારની સુચનાથી જો કે આણંદલાલ સાવચેત રહેતો હતો છતાં, રતિલાલની ભયંકર શક્તિ આગળ અચેત બની જતો. આણંદલાલની બિમારીના અખર સાંભળી મુક્તા ગભરાઈ ગઈ, પેલા ખુનીએજ પિતને કાંઈ કરેલું હશે. એમ તેણીએ માની લીધું, કારણ કે “ આણંદલાલની પણ તારા જેવીજ દશા કરીશ ” એ ખુનીના છેલ્લા શબ્દો હજુ તેણીના હૃદયમાં તાજાજ હતા બનતી ત્વરાએ તે રામગોપાલ સાથે આણંદલાલ પાસે જવા નીકળી. કાળીદાસ પણ તેઓની સાથેજ હતો, પણ તેઓ ત્યાં જઈ પહોંચે તે પહેલાં આણંદલાલ શુદ્ધિમાં આવ્યા હતા, અને શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી આણંદલાલના શરીરમાં કાંઈ પણ અશક્તિનાં ચિન્હ જણાતાં નહોતાં, એ માત્ર મુક્તાજ જાણતી હતી. શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી આણંદલાલ પોતાના રસાયનવાળા ઓરડામાં પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત થએલો જોતાં મોતીલાલ અજબ થયો હતો, આવી ભયંકર સ્થિતિમાંથી આટલો બધો અજબ ફેરફાર કેમ થઈ ગયો તેના વિચારમાં મોતીલાલ શયનગારવાળા ઓરડામાં બેઠો હતો. આણંદલાલે પોતાના આવતા સુધી; ત્યાં બેસવાને કહેલું હોવાથી; મુક્તાની રાહ જોતો ત્યાંજ બેસી રહ્યો.

આણંદલાલે શુદ્ધિમાં આવ્યા પછી મોતીલાલ સાથે વાતચીત ન કરતાં, રસાયનવાળા ઓરડામાં જવાનું સાહસ કર્યું એથી મારા સુર વાંચકોને કાંઈક આશ્ચર્ય લાગશે. અને મોતીલાલ પર એનો કાંઈ અભાવ છે, એમ જણાશે એટલા માટે આણંદલાલના એ સાહસનો

કાંઈક ખુલાસો આ સ્થળે કરવાની જરૂર છે. આણંદલાલ પોતાને ઉઘી ગયેલો માનતો હતો. તેણે સ્વપ્નામાં પોતાનું તરતનું બનાવેલું, પ્રાણુહારક વિષ કાઢીને ચોરી જતાં જોયો હતો. આવા માણસ સ્વપ્નાથી આણંદલાલે પહેલાં તેની તપાસ કરવાનું વ્યાજખી ધાર્યું. જે કે એવા સ્વપ્નાને તે માને તેવો વહેમી નહોતો. તદાપિ, તેને એ 'પ્રાણુહારક વિષ' જાળવવાની ઘણીજ કાળજી હતી, કારણ કે તેમાં કેટલું જોખમ છે એ તે એકલો જાણતો હતો. અપાત્રના હાથમાં જતાં એ વિષથી અનેકના પ્રાણ જાય તેમ હતું, અને સુપાત્રને હાથ જતાં અનેક રોગીઓના રોગ નાશુદ થાય તેમ હતું. એટલે તે સ્વપ્નને મનતો નહિ છતાં તે તપાસવાનું તેને પોગ્ય ન લાગ્યું. અને જાગ્રત થયા પછી, ઉંતાવળમાં મોતીલાલની સાથે કાંઈ પણ વાતચીત ન કરતાં, પરબારે રસાયનવાળા ઓરડામાં ગયો હતો. મુક્તાને બોલાવવા સમજાવવાને મોકલ્યો છે એ તે જાણતો નહિ હતો. અને કદાચ જાણતો હોત, તો પણ તે અત્યારે એક પણ પણ થોભત નહિ. કારણ કે તેનું ચિત્ત પેલી પોતાની પ્રિય વસ્તુ 'પ્રાણુહારક વિષમાંજ' ચોટ્યું હતું.

આણંદલાલના જવા પછી એકલા પડેલા મોતીલાલનો મનોવેગ મુક્તા તરફ વળ્યો. તેનું ચિત્ત મુક્તામાં ચોટ્યું હતું બગીચામાં એક પળના દર્શનથી અને તેના પરિણામે થએલા સમાગમથી, મોતીલાલે પોતાનું મન પ્રાણુ મુક્તાના હાથમાં સોંપી દીધું હતું. મુક્તાએ પોતાના પ્રેમનું પડીકું મોતીલાલના હૃદયમાં નાખી દીધું હતું. બંને એક બીજાને પોતાનું હૃદય, યૌવન મુર્ચસ્વ સોંપી ચુક્યા હતા. તે સમય પછીની આ બીજીજ મુલાકાત હોવાથી મોતીલાલને જે આનંદ થતો હતો, તેનું વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી.

મોતીલાલના 'સ્વર્ગિય પ્રેમમાં' સડો નજ હોવો જોઈએ, એવું મુક્તા જાણતી હતી, છતાં તેણીને સંયોગ વશાત મોતીલાલ પર સહેજ શક ગયો હતો. જો કે રામગોપાલના ખુલાસા પછી તેણીનો મોતીલાલ પરનો શક દૂર થઈ ગયો હતો. તોપણ " એ વેશધારીના જાણવામાં અમારી મુખત વાર્તા શી રીતે આવી શકી. " એ વિચારે તેણીના હૃદયમાંથી જુઝાયા નહોતા, કદાચ ખુન કરવા આવનાર મોતીલાલ નહિ હોય ? તોપણ તેમાં તેનો હાથ અવશ્ય હોવો જોઈએ, એવા જ વિચારે તેનાં અંતઃકરણમાં ઘોળાયાં કરતા હતા. નિર્દોષ વિચારે મોતીલાલ અનેલી બીનાથી બીલકુલ અજ્ઞાત હતો. લાંબી મુદતે મુક્તાને મળવાની આશામાં તે તો વિચારે 'ઓ આવી !' 'હમણાં આવશે ! એવા વિચારથી વારંવાર બારણા તરફ જોતો હતો. થોડીજવારમાં મુક્તાએ ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યો, તેને જોતાં જ મોતીલાલનું હૃદય પરતંત્ર થયું મુક્તાના રૂપ સાગરમાં તે કુબ્ધો. મોતાનું કર્તવ્ય ચુક્યો. મુક્તાના નેત્ર કટાક્ષથી તે ધાયલ થઈ ગયો !

અહા ! રમણી નેત્ર કટાક્ષ ! તારું અસીમ બળ છે ! તારા જેવું જગતમાં બીજા કોઈનું બળ નથી ! રમણીનાં નેત્ર કટાક્ષમાં અમૃત પણ છે ! વિષ પણ છે ! સાત્ત્વિક સાધનાવાળી રમણીએ નેત્ર કટાક્ષ કરી પુરૂષના હૃદયમાં અમૃત રેડે છે ! તામસી બાવનાવાળી સ્ત્રીએના નેત્ર કટાક્ષથી પુરૂષોના હૃદયમાં વિષમ વિષ રેડાય છે ! તેથી જ કહેવાય છે કે જોના હૃદયમાં એક વખત પ્રેમનો પ્રવેશ થયો છે ! રમણીના કટાક્ષ બાણોથી જોનું હૃદય વિધાયું છે ! તેજ જાણે છે કે એ બાણ કેવું લાયકર છે ! જે મનુષ્યનું હૃદય એ બાણથી વિધાયું છે તે

મનુષ્યની કેવી સ્થિતિ થઇ છે, તે તેનેજ ખબર છે ! મોતીલાલ આજેજ જાણી શક્યો કે રમણીના નેત્ર કટાક્ષથી મનુષ્યની કેવી ગતિ થાય છે !

મોતીલાલે જોયું કે મુક્તાનું કમળ સરખું મુખ મ્હાન દેખાય છે. ખરેખર ! મુખ એજ મનુષ્યના હૃદયનું દર્પણ છે ! હૃદયમાં થતા વિચારોની સાક્ષાત છબી બતાવી આપનાર મુખજ છે ! આજે મુક્તાનું અંતઃકરણ કાંઈક દુઃશ્રિંતાના સમુદ્રમાં કુપ્લું છે. એમ મોતીલાલે તેણીના ચહેરા પરથી જાણી લીધું. તેણીની આ સ્થિતિથી મોતીલાલના હૃદયમાં પણ આઘાત થયો. તેણીના દુઃખનું કારણ જાણી લેવાની મોતીલાલને એકવાર ઇચ્છા થઇ આવી. પરંતુ આણંદલાલ હમણાજ આવશે એવા ભયથી એક શબ્દ પણ બોલવાનું સાહસ કરી શક્યો નહિ. મુક્તાની સામે તે પણ મ્હાન મુખે જોઇ રહ્યો. મુક્તા પણ મોતીલાલનું સુંદર મુખ્યંદ્ર જોઇ નક્કરરૂપ થઇ તેના રૂપસાગરમાં કુળી ગઇ. આણંદલાલ બિમાર છે અને તેની સારવાર કરવાની પોતાની ફરજ છે, એ સંધળું નિસરાઇ જવાયું. આણંદલાલને કેમ છે ! તેઓ ક્યાં છે ? એ ત્રણે પુછવાનું તો મુક્તા ભુલીજ ગઈ ! આણંદલાલના પલંગ પર તેની દ્રષ્ટિ પડીજ નહિ. મોતીલાલના હૃદયમાંથી નીકળતી પ્રેમજ્યોતિના પ્રકાશમાં તે અંજલિ ગઇ ! અહા ! કુળી ગઇ ! તેનો જીવ ઠેકાણે નથી, તે માત્ર મોતીલાલનું મુખ જોયા કરે છે ! તેણીનું મન મોતીલાલના શરીરમાં છિતરી પડ્યું છે ! તેજ પણ ગયું ! અહાહા ! ગયું ! ખરેખર ગયું ! યૌવન, મન, પ્રાણ, પુર્વ પ્રમાણે મોતીલાલના ચરણમાં અર્પણ થયું શંકા સદાતે માટે તેણીનું હૃદય મંદિર છોડી ગઇ ! નહિ ! નહિ ! આ નિર્દોષ મુર્તિ માફ ખુન કરવાની કદી કાશીય કરે નહિ ! એવા વિચારે તેના હૃદયાકાશમાં પ્રત્યાઘાત ઝીંધો, પરંતુ તે ગર્જના રૂપે બહાર સંભ

ળાયો નહિ, ખરૂં છે, એક વખત નજરે નજર મળવાથી વિશુદ્ધ પ્રેમી-
ઓનાં અંતઃકરણ સંધાઈ જાય છે. મુક્તાના સંબંધમાં પણ તેમજ
બંધુ ! પ્રેમનું ખરૂં સ્વરૂપ અહીંજ દેખાયું ! ખુન કરવા આવનાર
વેશધારીજ હતા, એમ તેને સમજાયું ! મોતીલાલ તેણીને શુદ્ધ અંતઃ-
કરણથી ચાહે છે, એમ તેના નિર્દોષ ચહેરા પરથી જણાયું ! તેણીએ
મનમાંજ નિશ્ચય કીધો કે ભલે મોતીલાલ ખુની પણ હોય તદ્દપિ તેજ
મારા હૃદયેશ્વર છે એજ મારા પ્રાણેશ્વર છે !

મુક્તાએ મોતીલાલના ચહેરા સામું જોયા કર્યું જેમ કાંઈ પ્રાણ
ધિક વહાલી વસ્તુને ધણા દિવસોથી જોઈ ન હોય. અને એકાએક
જોવામાં આવતાં તરસી આંખો જેવી રીતે જુએ છે. તે પ્રમાણે મુક્તા
મોતીલાલના સામું આંખના પલ્લકારા માર્યા વગર જોઈ રહી. અમૃત
પાન કરતાં કાણુ ધરાયું છે ? તેમ વહાલી વસ્તુને જોતાં કાણુ ધરાયું
છે ? જેના ઉપર અંતઃકરણનો પ્રેમ છે. તે વસ્તુ અતિશય વહાલી હોય
છે ? એવા પ્રેમમાં સ્વાર્થ નથી ? તેમાં પક્ષપાત નથી ? તેમાં પાપ
નથી ! એવો પ્રેમ ઈશ્વરી પ્રેમ કહેવાય છે' દેવી પ્રેમ કહેવાય છે !
એ પ્રેમ સુખજ આપે છે, તે પુણ્ય આપે છે ! જેના અંતઃકરણમાં
દ્રઢ પ્રેમ છે, જેણે પ્રેમ એ શું વસ્તુ છે, તેને એક વખત બરાબર જાણી
લીધો છે, તેના હૃદયમાંથી પ્રેમનું બંધન ઢીલું થાય, એ કદી પણ બને
નહિ ! અમારા પ્રથમ પ્રેમ દર્શન વખતે જે હસવાનો અવાજ સંભળાયો
હતો. તે એજ નરપિશાયનો હોવો જોઈએ ! અને તેજ વખતે તેણે
ગુપ્ત રહી અમારી સંભળા વાતો સાંભળેલી હોવી જોઈએ, મોતીલાલને
પ્રેમ મારા ઉપર ઓછો થાય એ કદી બનેજ નહિ ! હું તેમની છું
તે મારા છે ! તે મારા હૃદયેશ્વર છે ! હું તેમની પ્રેમલિપ્ત દાસી છું

તેમને મેં મારું યૌવન, જીવન, મન, પ્રાણ આપ્યાં છે જે તેમણે સ્વિકાર્યાં છે ! પરસ્પર થયેલું હૃદયનું પ્રેમબંધન કદી ઢીલું થવાનું નથી ! વળી પ્રેમ દોષ જોતો નથી, તે પ્રેમીના દોષોની ક્ષમા આપ્યા કરે છે, અને પોતાના પ્રેમીને જે રીતે યુગ્મ થાય તેવાંજ કામો કરે છે ! હું પણ તેમજ કરીશ ! મારા પ્રેમીને પૈસાની લાલચ હશે તો હું કાંઈ પણ રીતે મને મળેલી મિશ્કત તેમનેજ અપાવીશ ! પણ સુખી કરીશ ! અને હું પણ તેમના સમાગમથી સુખી થઈશ ! આ રીતે પરસ્પર પ્રેમીઓનું મનોમય વિચાર યુધ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. એટલામાં રામજે પાત્ર અને કાળીદાસ કે જેઓ કાંઈ કારણસર પાછળ રહી ગયા હતા તેઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને તે બંનેના મનોમય વિચાર યુધ્ધ તો પણ અંત આવ્યો કારણ કે 'આણુંદલાલને કેમ છે ! તેઓ ક્યાં છે ! એવા કાળીદાસે મોતીલાલને પુછેલા પ્રશ્નોથી મુક્તા ચમકી અને પોતે અહીં શા માટે આવી છે તેનું જ્ઞાન થયું ! આણુંદલાલનું નામ સાંભળતાંજ મુક્તા રડી પડી, અને તેઓ ક્યાં છે એ જાણવા માગ્યું. મોતીલાલે તેણીને શાન્ત કરી અને સઘળું સવિસ્તર સમજાવ્યું અને વધારામાં જણાવ્યું કે તેઓ રસાયનવાળા એરડામાં કાંઈ કારણસર ગયેલા છે, જે હમણાજ આવતા હશે. આણુંદલાલને બેચેની વિના કાંઈ નહોતું એવું જ્યારે મુક્તાએ જાણ્યું ત્યારેજ તેને શાન્તિ વળી, જો કે એ સમાચારથી તેણી દિલગીર તો થઈ પરંતુ તેણીને જે સખ્ત મિત્રાર હોવાનો જ્ઞાન હતો તે દુર થયો, આણુંદલાલની એવી સ્થિતિ તેણીએ ઘણી વખત જોયેલી હતી, એટલે આ પ્રસંગ તેને કાંઈ નવો લાગ્યો નહિ. તેણીનો શ્વાસ નીચે બેઠો, અને બીજાઓની સાથે તે પણ આણુંદલાલની રાહ જોતી આરામ ચેર પર શાન્તિથી બેઠી. થોડીજવારમાં આણુંદલાલ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેનો ચહેરો નિસ્તેજ

જાણતો હતો. કાંઈ અનિષ્ટ થયું હોય તેમ સુચવતો હતો. તો પણ દુનિયા ખાધેલા આણુંદલાલે પોતાનો એ ભાવ પ્રગટ ન થઈ જાય એવી સાવચેતી રાખી હતી. છતાં મુક્તા તેનાં ચહેરાનો ભાવ જાણી ગઈ હતી. ગમે તે હો પરંતુ આજે પિતાજીના પર કાંઈક આકૃત આવી છે. એમ તેણીએ માની લીધું. તે આણુંદલાલનો સ્વભાવ સારી રીતે જાણતી હતી. એટલે તેના ભયનું કારણ જાણવાનું ઉતાવળે સાહસ ન કરતાં તેને શાન્ત થવાનો સમય જોતી બેઠી, આણુંદલાલે ઓરડામાં પ્રવેશ કરતાં અને કાળીદાસ મુક્તા વિગેરેને જોતાંજ પ્રશ્ન કર્યો.

“ અહો ! કાળીદાસ તમે અત્યારે અહીં ક્યાંથી ? મુક્તા ! આજે તો આ વખતે તું અહીં આવી ! ” આણુંદલાલે પુછ્યું.

“ રામગોપાલ તમારી બિમારીના ખબર લઈ મુક્તા બહેનને ઘેર આવ્યો હતો, અને તે વખતે હું ત્યાં હાજર હતો એટલે વિચાર થયો કે ચાલ હું પણ શેઠને મળતો જઈ ” કાળીદાસે જવાબ આપ્યો.

“ મોટો ઉપકાર થયો ! સહજ એવેની થઈ આવી હતી. હવે તો સારી રીતે આરામ છે. એવી એવેની તો મને વારંવાર થાય છે અને તે મુક્તા જાણે છે પણ બિચારા મોતીલાલે મારી એવી સ્થિતિ જોયેલી નહિ એટલે ગભરાયો હશે. અને રામગોપાલને તમારી પાસે મોકલ્યો હશે. રામગોપાલને મોતીલાલેજ મોકલ્યો હશે એમ જાણીને આણુંદલાલે કહ્યું. ”

‘ પણ કાળીદાસ ! તમે આવખતે મુક્તાને ઘેર ક્યાંથી ! ’ આણુંદલાલને કાંઈ વિચાર આવતાં બીજો પ્રશ્ન કર્યો.

‘ આણંદલાલના એ પ્રશ્નથી મુક્તાથી રડી જવાયું. થોડાં સમય પહેલાં અનેકો બનાવ તેણીની દ્રષ્ટિ સમિપ આવીને ખડો થયો તે દુઃસહ મુકી રડવા લાગી. આણંદલાલ આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો, ‘ મુક્તા ! બેટા શું છે ! આટલો ગભરાય છે કેમ ! શાન્ત થા રડ નહિ ! ’

આણંદલાલના ગમે તેટલા આશ્વાસન છતાં મુક્તા રડતી રહી નહિ ત્યારે આણંદલાલે કાળીદાસના સામું જોયું. કાળીદાસે સર્વ વૃતાંત સાંભળાવ્યો ખુનીનો ચહેરો બરાબર મોતીલાલને મળતોજ હતો અને એથી મુક્તા બહેનનો શક મોતીલાલ પરજ ગયો હતો. પરંતુ રામગોપાલ ના આગમન પછી મોતીલાલ ઘણો સમય થયાં અહીંજ છે એવું જ્યારે તેમના જાણવામાં આવ્યું ત્યારેજ તેઓ શાન્ત થયાં એ વગેરે દુઃકામાં જણવી દીધું પરંતુ ખુન કરાવવામાં રતિલાલ ડોક્ટરનો હાથ છે, એ હકીકત છુપાવી. કાળીદાસે ખરી હકીકત શાં માટે છુપાવી ? એ મારા સુઝ વાંચકાના ધ્યાનમાં છે ! અહા ! ચપળા આવી નિર્દય છે ! એવું જાણવા છતાં કાળીદાસ તેણીને ચહાય એ ખરેખર આશ્ચર્ય જનક છે ! પણ નહિ એમાં આશ્ચર્ય જેવું કશું નથી, પ્રેમ આંધળો છે. બરથરી જેવા મહા સમર્થના કાને પિંગળા ખરાબ હોવાનું ઘણી વખત આવ્યા છતાં તેણે પિંગળાના પ્યારને તજ્યો નહતો ! તો બિચારા કાળીદાસનો શું દોષ ! હવે આપણે જોઈએ છીએ કે ચપળા કાળીદાસની પ્યારી અને હં કે હત્યારી !

મુક્તા પર વિતેલી હકીકત સાંભળી આણંદલાલ બહુ દુઃખી થયો, સુંદરરાયના દુઃખનોએ હજી પણ પીછો છોડ્યો નથી, એ જાણી તે દિલગીર થયો, તેણે મુક્તાને અનેક પ્રકારે સમજાવી શાન્ત કરી, હવે શું કરવું તેના વિચારમાં કેટલીક વાર સુધી તે મૌન્ય રહ્યો, પણ

એટલામાં કાળીદાસે એક પત્ર આણુંદલાલના હાથમાં સેરવી દીધું. આણુંદલાલે તે વાંચ્યો ખુશી થયો. મોતીલાલ અને મુકતાનાં જેમ અને તેમ જલદી લગ્ન કરી દેવાનું કાળીદાસે તેમાં જણાવ્યું હતું અને એ બંને પરસ્પરને આહે છે, એમ ખાત્રી આપી હતી. જ્યાં સુધી મુકતાના લગ્ન મોતીલાલ સાથે નહિ થાય ત્યાં સુધી તેના શત્રુઓ મુકતાને સુખે જ પંખા દેશે નહિ. એવું બનાવટી રીતે પણ આણુંદલાલને વિશ્વાસ આવે એવી દબથી વિસ્તારથી લખ્યું હતું. રામગોપાલ અને કાળીદાસ પાછળ રોકાયા હતા તેનું કારણ પણ એજ હતું.

‘કાળીદાસનો પત્ર વાંચી આણુંદલાલને આનંદ થયો. મુકતા મોતીલાલને આહે છે એ તે જાણતો હતો પરંતુ મોતીલાલ મુકતાને કબુલ કરશે કે નહિ એ તેને શક હતો. મોતીલાલે એક તખ્ત લગ્ન નહિ કરવા માટે આણુંદલાલને જણાવ્યું હતું, પણ તેનું ખરું કારણ શું હતું તે આણુંદલાલથી હવેજ સમજાયું ! તે બંને પ્રેમીઓને પ્રેમ ગાંડથી જેમ અને તેમ જલદી જોડી દેવાનો આણુંદલાલે નિશ્ચય કર્યો. પોતાની જ જાતિના મુનીલાલ નામના પોતાના એક મિત્રની સહાયતા એ કાર્યમાં ઉપયોગી થઇ પડશે એમ તેને લાગ્યું. વળી તે પોલીસ કોર્ટમાં હેડ કલાર્ક હતો, એટલે મુકતા તેના રક્ષણ તળે નિર્ભય રહી શકશે અને તેની સ્ત્રી સવિતાગૌરી મારફત મુકતાનાં લગ્ન મોતીલાલ સાથે કરી શકાશે સવિતાગૌરી સાથે મુકતાને સારી ઓળખાણ છે એટલે તે પોતાની સહી સાથે ખુલા દિલથી વાત કરી શકશે ! અમ્ર એજ ઠીક પડશે ! અને એવી રીતે થયેલાં લગ્ન વ્યવહારિક દ્રષ્ટિએ ઠીક જ લાગશે ! આવો નિશ્ચય કરી આણુંદલાલે લગ્ન થઇ જાય ત્યાં સુધી મુકતાને તેની સાથે રાખવાનું નકી ક્યું અને બીજેજ દિવસે સવારથી મુકતા

ત્યાં રહેવા ગઇ. ગુદાબ પણ તેની સાથે રહી. સવિતાગૌરીને કાંઇ પણ સંતાન ન હોવાથી મુકતાને જોઇને તે ઘણીજ ખુશી થઇ. અને મુકતા પણ તેની સાથે આનંદથી રહેવા લાગી આણંદલાલે યુનીલાલને સર્વ હકીકતથી વાકિફ કર્યા હતા. એટલે એ બંને પતિ પત્નિ મુકતાનાં લગ્ન મોતીલાલ સાથે થાય એવાજ પ્રયાસો કરતાં હતાં. તેઓ બિચારા ક્યાં જાણતાં હતાં કે એ બંનેનાં હૃદય લગ્ન તો ક્યારનાં થઇ ગયાં છે ! માત્ર જગતની દ્રષ્ટિનાંજ લગ્ન થવાં બાકી રહ્યાં છે ! મોતીલાલ પણ વારંવાર ત્યાં આવતો અને મુકતા તેની સાથે ખુબ દિવસથી વાત કરી શકતી. જ્યારે યુનીલાલ અને સવિતાગૌરીના જાણવામાં આવ્યું કે એ બંને પ્રેમીઓ પરસ્પરને ક્યારનાં પ્રેમ આપી ચુક્યાં છે, ત્યારે તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ, તેણે સારું મુહુર્ત જોઇ એક દિવસે આણંદલાલ અને મોતીલાલ બંનેને પોતાને ત્યાં નોતર્યા અને તેજ દિવસે બંનેનો સખંધ જોડી દેવાનું નકી કર્યું. મુકતાના જાણવામાં એ હકીકત આવતાં તેના આનંદનું તો પુછવું શું ! તેણીએ પોતાના પર આવંદો આદત, કાળીદાસે કરેલો બચાવ, આણંદલાલની બિમારીના બબ્બર લઇ રામગોપાલનું આવવું, પ્રેમીનાં પ્રેમ ઝરણાં, યુનીલાલના રક્ષણ તળે રહેવું, એ સર્વનો સરવાળો કરતાં સાર એ કાઢ્યો કે “ જે થાય તે સારા માટે ! ! ! ! ”

પ્રકરણ ૩૩ મું.

“ મુક્તાના લગ્નની ગોઠવણ ”

સવિતાગૌરીએ આજે સઘળી ગોઠવણ કરી છે. ચુનીલાલ પણ આજે અનંત ચતુર્દશી હોવાથી રજા લઈ ઘેર રહેલા છે. આણંદલાલ વગેરેને પોતાને ત્યાં જમવા માટે બોલાવેલા છે, પણ આણંદલાલે કાંઈ અનિવાર્ય કારણસર મોડા આવવાનું કહેવડાવી મોકલ્યું હતું એટલે તેઓ આવી પહોંચે, ત્યાં સુધીમાં બહારનું કેટલુંક કામ પતાવી લેવાના ઇરાદાથી પતિ પત્નિ જુદે જુદે પંથે પડ્યાં હતાં. સવિતાગૌરી મુક્તાને રસોઈની લલામણુ કરી પોતાની સખીઓ અને સબંધીઓને નોતરવા માટે ગઈ હતી, ચુનીલાલ શિવ પુજન માટે શિવાલયમાં ગયા હતા. મકાન માં માત્ર મુક્તા અને ચુનીલાલનો તોફર લઘોએ બેજ હતાં. સવિતાગૌરી ગુલાબને પણ સાથે તેડી ગઈ હતી, એટલે પાણી ભરવા વગેરેનું કામ લઘાપર આવી પડ્યું હતું મુક્તા રસોઈની તૈયારી કરી રહી હતી. અને લઘો પાણી ભરતો હતો એટલામાં મોતીલાલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેને જોતાંજ મુક્તાએ રસોઈનું કામ પડતું મુક્યું, અને મોતીલાલ પાસે આવીને બેઠી. ગુલાબે મુક્તાને એવો વહેમ ભરાવ્યો હતો કે મોતીલાલ ચપળાને ચ્હાય છે. મુક્તાએ જો કે તે માન્યું નહોતું તોપણ આજે ખાત્રી કરવાના ઇરાદાથી આવી એકાંત મળેલી જોઈ તે મોતીલાલ પાસે આવી અને બોલી, કેમ મોતીલાલ ! ચપળા પાસેથીજ આવતા હશે નહિ વાર ?

‘હા કેમ મુક્તા ! આજે એ પ્રશ્ન કરવો પડ્યો ? મોતીલાલે આશ્ચર્ય પામતાં પુછ્યું.

‘સહજ, ચપગાને તમે ઘણાજ ચાહો છો એમ મેં સાંભળ્યું છે, એથીજ એ પ્રશ્ન કરવો પડ્યો ! પણ શું મોતીલાલ ! એ ખરું છે ?

‘હા મુક્તા ! એ ખરું છે. હું ચપગા પાસે ઘણી વખત જાઉં છું તેણીને ચાહું છું ! ખરેખર મુક્તા ! એ ઘણીજ મળતાવડા સ્વભાવની અને આનંદી છે ! મોતીલાલે નિર્દોષ ભાવથી સર્વ સત્યજ કહ્યું.

પણ મુક્તાને એથી માડી અસર થઇ. મોતીલાલના મુખેથી ચપગાની સ્તુતિ સાંભળીને તેણીને કાંઈક શંકા થઇ. પોતાના પ્રિય તરફ પહેલીજ વાર તિરસ્કાર આપ્યો, શું મોતીલાલ ખરું કહે છે ? શું તે ચપગાને ચાહ્ય છે ? અરે ! મોતીલાલ ! તમારા હૃદયમાં શું છે ! એ કાંઈ સમજાતું નથી ! આવા અનેક વિચારો મુક્તાએ મનમાંજ કરી લીધા, તેણીનું મુખ નિસ્તેજ બની ગયું.

“ત્યારે તો તમે ચપગાના બહુ લાંબા સમયના સહવાસી જણાઓ છો ? કેટલીક વારે કાંઈ વિચાર આવતાં તેણીએ પ્રશ્ન કર્યો અને મોતીલાલના ચહેરા સામું એકી દસે જોઇ રહી.

“હા આજે લગભગ એ વરસ થયાં હું તેને ત્યાં જાઉં છું.” મોતીલાલે જવાબ આપ્યો.

‘એમકે ! સમજી ! મોતીલાલ ! સમજી ! તમારો મેળાપ નહિ થવાનું કારણ હવે હું સમજી ! અત્યાર સુધી હું એમ ધારતી હતી

કે તમે આશુદલાલના ભયથી આવતા નથી ! પણ હવે સાફ સમજાય છે કે, તમે મુક્તાને નહિ પણ ચપળાનેજ ચલાવો છો ! ભલે ચાહો ! સુખી થાઓ ! પણ— મુક્તા હજુ પણ આગળ બોલવા જતી હતી પરંતુ તેને અટકાવીને મોતીલાલે કહ્યું બસ કર ! મુક્તા ! તારો હેતુ હું સમજી ગયો ! શું તું મને બે વચની ગણે છે ? નહિ મુક્તા ! તારી ભુલ થાય છે ! તને મળવા માટે મારી નિરંતર ફેટલી આતુરતા રહે છે ! એ તું ક્યાંથી જાણે ? મુક્તા ! હું તનેજ મળવાના ધરાદાથી ઘેરથી નીકળું છું, પરંતુ કાણ જાણે કઈ શક્તિના બળે હું રતિલાલના ઘર તરફ ધસડાઈ જઈું છું ! અને ત્યાં ચપળાના વિનોદી સ્વભાવને વશ થઈ જઈું છું ! તેણીના તરફ મારું આટલું આકર્ષણ થવાનું કારણ શું એ હું પોતે પણ સમજી શકતો નથી ! તેણીની સાથેના લાંબા પરિચયથી હું તેને ચહાઉં છું ખરો ! પણ એક ખેનના પ્યારથી ! નહિ કે તેણીને મારા હૃદયમાં સ્થાન આપવાના વિચારથી ! મારી હૃદયેશ્વરી તો મુક્તાજ છે !

“ મોતીલાલના છેલ્લા શબ્દો સાંભળતાંજ મુક્તાના નેત્રો અશ્રુથી ભરાઈ આવ્યાં, તેણી મોતીલાલને બેટી પડી. પોતાના પ્રિયને નાહક દુઃખી કરવા માટે તેણી પસ્તાઈ, દુઃખી થઈ, થયેલા અપરાધની ક્ષમા માગતાં તે બોલી; મોતીલાલ ! માફ કરજો ! મેં આજે તમને નાહક હેરાન કર્યાં છે ! મારું બોલવું મનમાં ન લાવતાં, સ્ત્રીઓનો એવો સ્વભાવજ હોય છે. એમ સમજી સહજું બૂલી જજો ! ”

“ નહિ, મુક્તા ! મારા હૃદયમાં એવું કંઈ છેજ નહિ ! વળી તે એવું મને શું કહ્યું છે, કે મને દુઃખ લાગે ? ”

‘ તમારા શબ્દોથી મને શાન્તિ થઈ, હવે હું ઘરમાં ગઈ રસો-
ઇની તૈયારી કરવા માંડું કાકીબા હમણાંજ આવી પહોંચશે ! ’ એમ
કહેતી મુક્તા બહાર નીકળી, હજુતો તે બહુ દુર ગઈ નહિ હશે એટ-
લામાંજ સવિતાગૌરી તેને સામે મળી, અને પ્રશ્ન કર્યો; “ કેમ,
મુક્તા ! હજુ રસોઇનું કાંઈ ઠેકાણું નથી ! આણંદલાલ હમણાંજ આવી
પહોંચશે ! ”

“ હા, બા હમણાંજ રસોઇ કરું છું ! આ જરા મોતીલાલ
આવેલા છે, એટલે તેની પાસે બેસી હતી ! ” મુક્તાએ જવાબ આપ્યો.

“ મોતીલાલ આવી પહોંચ્યા છે ! વાડ એ પણ ડીકજ થયું !
આવ, ત્યારે હવે આપણે રસોઇની તૈયારી કરીએ ! ” એમ કહી મુક્તાને
સાથે લઈ તે રસોડામાં ગઈ.

“ મુક્તા તારા કાકા મને હરવખત કહ્યા કરે છે કે મુક્તાને
હવે ક્યાંક ઠેકાણે પાડીએ તો ડીક ! ” ફેટલીક વારે સવિતાગૌરીએ
રસોઇ કરતાં કરતાં મુક્તાનો મનોભાવ જાણી લેવાના ધરાદાથી વાતની
શરૂઆત કરી, મુક્તા શરમાઈ ગઈ, “ જો બહેન આમાં શરમાવાનું
નથી ! તારાં માતા પિતા હોય તો બીજી વાત છે ! ”

મુક્તા નિરૂત્તર રહી.

“ કેમ કાંઈ બોલતી નથી ! મુક્તા ! તારા કાકાની અને આણં-
દલાલની પોતાની પણ એવી ઈચ્છા છે કે મુક્તા પ્રેમ લગ્ન કરે ! ”

“ જ્યારે તમે મારા પરજ સઘળું દોળી પાડ્યું છે, ત્યારે મારે
મારો સુખદ માર્ગ શોધ્યા સિવાય છુટકો છે ? પણ તેમાં તમારી સંમતિ

તો જોઈએજ ના ? ” મુક્તાએ અધિરાધથી સઘળું પોતાના પર ઓઢી લીધું, સવિતાગૌરી તો એથી ખુશીજ થઈ કારણ કે તેણીએ અત્યાર- સુધીના અનુભવથી જાણી લીધું હતું કે મુક્તા અને મોતીલાલ પરસ્પરને શુદ્ધ અંતઃકરણથી ચાહે છે તો પણ રમે તે કાંઈ બીજાને ચાહતી હોય ! એવી સહજ શંકા થતાં તે બોલી; ના બહેન ! હવે તું સમજશી થઈ છે. તું જે કાર્ય કરે તે વિચારીતેજ કરશે, છતાં મારે એક વડીલ તરીકે કહેવું જોઈએ કે, માત્ર સૌંદર્ય અને આર્થિક સુખમાં લોભાઈ ન જતાં ગુણાવ ગુણનું પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ !

‘ બા ! મેં સર્વ બાબતોને તેમજ આસપાસની પરિસ્થિતિનો વિચાર કરી મારા યોગ્ય લાભ શોધી કાઢ્યો છે ! પણ તેમાં તમારી મદદની જરૂર છે ! તમારા વગર મારી ઇચ્છા પાર પડે તેમ નથી ! મારી ખરી માતા તમેજ છો ! ’ મુક્તાની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં

‘ ગભરા નહિ બહેન ! જે હોય તે મને કહે હું તારા માટે મારાથી બનતું કરીશ ! તારા કાર્યમાં કાંઈ પણ આડે નહિ આવે ! સવિતાગૌરીએ શાન્તવત આપતાં કહ્યું. !

“ મારું કહેવું તમને ગાંડું થેલું તો નહિ લાગે ના ? ”

‘ ના બહેન ! એમાં ગાંડું થેલું શાનું ! કહે ! જે હોય તે સ્પષ્ટ કહે ! ’ સવિતાગૌરીએ આતુરતાથી પુછ્યું.

મુક્તાએ નીચું જોયું.

‘ કહેને ! એમાં શરમાય છે શાની ? આવડી મોટીને હવે શરમ તે ક્યાં લગી ? સવિતાગૌરી મુક્તાને સુપ રહેલી જોઈ બોલી. ’

‘ પણ બા ! તમે મારા વિષે કાંઈક વિચાર તો કરી મુક્યો હશે ના ! ’ મુકતાએ સવિતાગૌરીનો વિચાર જાણી લેવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

‘ ના બહેન ! કશોએ નહિ ! અમારું કહેવું તને અનુકુળ આવે કે નહિ તે વિચારથી અમે બધોએ ભાર તારા ઉપરજ મુક્યો છે ! ’

હીક, ત્યારે મારો વિચાર તો મેં ક્યારનો કરી મુક્યો છે ! જો તે વિચાર અમલમાં મુકાય તોજ હું સુખ સાધક બનું ! મુકતા શરમનો ત્યાગ કરી બોલી. ’

‘ જાણ્યું ! બહેન ! જાણ્યું ! મોતીલાલજી કે ? ’ સવિતાગૌરી મુકતાની મનોભાવના સમજી બોલી.

‘ શબ્દોચ્ચાર કરવામાં કાંઈ ફાયદો છે ? ’ મુકતાએ નીચી દ્રષ્ટિ કરી કહ્યું.

‘ ના કંઈજ નહિ, ખરેખર ! મુકતા ! તેં તારી બુદ્ધિની આ પસંદગીમાં કસોટી કરી છે ! તારી એ ઇચ્છા પાર પડશે ! આજેજ જન્મતી વખતે સંઘળું નકી થઈ જશે ! સવિતાગૌરી મુકતાના વિચાર સાથે મળતી થઈ, અને તેને હિંમત આપતાં બોલી. ’

હવે કાંઈ વિશેષ જાણવાનું રહ્યું નહોતું રસોઈ પણ તૈયાર થઈ ગઈ હતી. જન્મવાનો વખત થયો. આણંદલાલ પણ આવી પહોંચ્યા. હવે હું જન્મવાની તૈયારી કરાવું છું એમ કહી સવિતાગૌરી ત્યાંથી ઉઠી આજે તેના આનંદનો પાર નહોતો. તેણી આણંદલાલ વગેરે બેઠા

હતા તે ઝોરડામાં ગઘ થોડીવાર સુધી ગામ ગપાટા ચાલ્યા પછી સૌ જમવા બેઠા. રસોઇની વાહવાલ બોલાઈ, મોતીલાલને તો જમણમાં કાંઈ અનુપમ આનંદ ઉભરાતો હતો. સૌ જમી રહ્યાં અને પાસેના ખંડમાં ગયાં થોડીવાર શાન્તિ પ્રપ્તરી રહી.

‘આણુંદલાલ ભાઈ એક વધામણી છે ! કેટલીક વારે સવિતા-ગૌરીએ શાન્તિનો ભંગ કરતાં કહ્યું.

‘કહો વળી શું છે ? શાની વધામણી છે ?’ આણુંદલાલે તેવાજ આનંદથી કહ્યું.

‘સ્વિકારશે તો ખરાની ?’ સવિતાગૌરી બોલી.

‘હા, એમાં શું ! તમારી વાતનો તે અસ્વિકાર થાય ?’ આણુંદલાલે સામે જવાબ આપ્યો.

‘આણુંદલાલ ! તમે તો જાણોજ છો કે મુક્તાની માતા જન્મથીજ મરી ગઈ છે ! સુંદરરાયે પણ બિચારીની તેવીજ દશા કરી છે ! તમારો આશ્રય જો એ બિચારીને ન હોત ! તો પ્રભુ જાણે તે બિચારીની શું સ્થિતિ થાત ! તેણી તમોને હમેશાં આશિર્વાદ આપે છે. તમે પણ તેણીના પર તેવોજ સ્નેહ રાખો છો ! અને એ સ્નેહ સતત ચાલુ રહે એવા હેતુથી, અને તેવીજ ઇચ્છાથી, અમે આજથી, મુક્તાને મોતીલાલનું અર્ધાંગ સમજીએ છીએ !’ સવિતાગૌરીએ શુભ સમાચાર આપ્યા.

‘અહો ! દેવી ! આ તમો શું વાત કરો છો ! અમારું એવું અહો ભાગ્ય ક્યાંથી કે મુક્તા જેવી વહુ મળે ! મારી પણ ધણી દિવ-

સથી એજ ઇચ્છા હતી. પ્રભુએ એ અવસર અચાનક પ્રાપ્ત કરી દીધો !
ધન્ય ભાગ્ય ! તમારો મોટો ઉપકાર ! આણંદલાલે ઉપકાર માનતાં કહ્યું.

‘ના એમાં અમારો ઉપકાર માનવા જેવું કંઈ નથી ! મોતી-
લાલ અને મુક્તા એ બન્નેના પરસ્પરના પ્રેમનુંજ એ પરિણામ છે !
સવિતાગૌરીએ ખુલાસો કર્યો.’

અહો ! એ તો વળી વિશેષ આનંદની વાત ! મુક્તાનીજ
ઇચ્છા હોય અને મોતીલાલ પણ ખુશી હોય તો મારે કશું છે !
હું નહિ ધારતો હતો કે મારી ઇચ્છા આ રીતે પાર પડશે !

‘ત્યારે હવે લગનનું પણ નક્કી કરી નાખો એટલે પત્યું !
સવિતાગૌરીએ જેમ બને તેમ લગન જલદી થઈ જાય તો હીક એવા
વિચારથી કહ્યું.

‘લલે મારી ક્યાં ના છે ! તમેજ તેની માતા છો ! જેવડાવો
મુહુર્ત અને દિવસ નક્કી કરો ! મુક્તાના લગન થઈ ગયા પછી તેણી
ના પર વારંવાર આવતી આફતનો અતઃ આવશે એમ ધારી આણંદલાલે
અનુમતિ આપી.

‘હીક છે ! ત્યારે કાલે અમે તેનું નક્કી કરી, તમને ખબર
આપીશું ! અમારે કાંઈ છોકરું નથી એટલે એટલો તો લાવો લઈએ !

લલે જેવી તમારી ઇચ્છા ! ફરીને કાલે વળી હું અહીં
આવીશાં એમ કહી આણંદલાલ ઉઠ્યો; તેની સાથે મોતીલાલ પણ આજ્યો
અને બીજા સગાં સંબંધીઓ પણ જમી પરવાર્યા પછી પોત પોતાને
ઘેર ગયાં. મુક્તા સવિતાગૌરી વિગેરે છેક મોડી રાત્રે મુક્તા મુક્તાને

નિંદ્રા આવેજ શાની? તેના અંતઃકરણમાં દર્ષ માતો નહોતો ! તેના હૃદયમાં પ્રેમના ઝરણાં સિવાય અન્ય ઝરણું માટે સ્થાનજ નહતું ! પણ તે બિચારીને ક્યાં ખબર હતી કે તેના દુઃખનો તેના કાર્યમાં વિદ્ન નાખવાને તેની પાછળ પડછાયાની માફક ફરતા હતા ! ! !

પ્રકરણ ૩૪ મું.

“ ભાવિ મિથ્યા થતું નથી. ”

‘ ખીજે દિવસે મુક્તા આણુંદલાસને ઘેર ગઇ તે વખતે આણુંદલાસ ઘરમાં નહોતા રામગોપાળ શયનગારવાળા ઓરડા પાસે એકલો હોકા પીતો એકો હતો. મુક્તાને જ્ઞેતાંજ તે ઉભો થયો અને આવકાર, આપતાં બોલ્યો ‘ આવો બહેન ! શેઠજી તો બહાર ગયા છે ! અને સાંજના આવવાનું કહી ગયા છે ! ’

‘ આ વખતે બહાર ગયા છે ? કોઇ દિવસ નહિ અને આજે ! ’ મુક્તાએ આશ્ચર્ય પામતાં પુછ્યું.

‘ તે તો હું નથી જાણતો ! પણ કાંઇક અગત્યના કારણસર જાઉં છું એમ કહી ગયા છે ! ’

‘ કેટલા વાગે આવશે એ કાંઇ કહ્યું છે ! ’

‘ ન બહેન ! ’

‘વાર ત્યારે આવે તો કહેજે કે મુકતા અહીં આવી હતી !’

‘સારું બહેન કહીશ !’

મુકતા ત્યાંથી ઉડી અને જવા તૈયાર થઇ પણ એટલામાં તેની નજર રસાયનવાળા ઓરડા તરફ પડી તે ખુલ્લો પડેલો હતો.

‘આ શું ? રામગોપાલ ? રસાયનવાળો ઓરડો કાણ ખુલ્લો મુક્યો છે ? ઉતાવળમાં એ બંધ કરવાનું પણ ચુકી ગયા કે શું ?’ મુકતાએ કંઈક ભય અને કંઈક આશ્ચર્ય પામતાં રામગોપાલને પ્રશ્ન કર્યો.

‘રામગોપાલ પણ આશ્ચર્ય પામ્યો હેં ! શું રસાયનવાળો ઓરડો ખુલ્લો છે ? ત્યારે તો શેઠ હજી બહાર ગયેલા નહી હોય ?’

‘ખેર જે હશે તે હમણાં જણાશે ? હું રસાયનવાળા ઓરડામાં જઈ તપાસ કરી લાવું છું ! એમ કહી મુકતા દાદર ચડવા લાગી, અને ધીમે પગલે તે ઓરડામાં દાખલ થઇ. ઓરડો બારીકીથી તપાસ્યો તેમાં કાંઈ જણાયું નહિ. તેણીએ ગુપ્ત બારી તરફ દ્રષ્ટિ કરી તેમાં પણ કાંઈ ફેરફાર થયેલો જણાયો નહિ. આણંદલાલને નહિ જ્ઞેતાં ગભરાએલી મુકતા ત્યાંથી પાછી ફરી એકા એક તેણીની નજર નીચે પડેલી એક ચીઠી પર પડી. તે ઉપાડી વાંચી, વાંચતાંજ તે ભયભિત થઇ ગઇ તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

‘આણંદલાલને માટે જેમ અને તેમ જરૂરી ગોઠવણ કરો’
 ટુંકા શબ્દોમાં પણ ઘણું રહસ્ય સમાવેલું હતું મુકતાનો અહેસાસ નિસ્તેજ બની ગયો, તેણીએ રામગોપાલને ધ્રુમ પાડી રામગોપાલ ઉપર આવ્યો.

“રામગોપાલ ! ગજ્જ થયો ! કાંઈ બદમાશોએ પિતાનો પીછો પકડ્યો છે ! હવે શું થશે ? પિતા ક્યારે આવશે ? ગભરાએલી. હાલતે મુકતાએ રામગોપાલને કહ્યું.

‘ કેમ, બહેન વળી શું થયું છે ? ’

‘ જોતી ? આ ચીડીમાં કાંઈ બદમાશે પોતાના સોબતીને સુચના આપતાં જણાવ્યું છે કે , આણુંદલાલને માટે ગોડવણ કરો ’ મુકતાએ રામ ગોપાલને ચીડી બતાવતાં કહ્યું.

‘ હે ? એ વળી નવું કોતક ? બહેન ? આપણે આ બાબતમાં પોલીસની મદદ માગીએ તો કેમ ? ’

“ નહિ રામગોપાલ ? આ બાબતમાં પોલીસને ખબર આપવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી ? “ આમ થશે ” એ તો માત્ર આપણી કલ્પનાજ છે. ? પોલીસને ખબર આપીએ અને તે ખોટી હરે તો પોલીસને નાહક તકલીફ આપવા માટે આપણે સરકારના ગુન્હેગાર બનીએ ? સમય આવતાં આપણે પોલીસની મદદ ક્યાં નથી લઈ શકતાં ? હાલ તરત તેમ કરવાની કાંઈ પણ જરૂર નથી ? માત્ર મારે અને તારે બંનેએ સાવધ રહેવાની જરૂર છે ? આજે હું પિતાની રજા લઈને રાત્રે અહીંજ રહીશ અને તને પણ અહીંજ રાખે એમ સમજાવીશ. આપણે પિતાના પડછાયાની માફક તેની પાછળજ ફરીશું ? પછી દુશ્મનો જખ મારે છે ? મુકતાએ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવ્યો,

‘ રામગોપાલ મુકતાની યુક્તિથી પ્રસન્ન થયેલો જણાયો, તે પણ મુકતાના વિચારને સમંત થયો પણ તેઓને ક્યાં ખબર હતી કે પાપીઓ તેની એ યુક્તિને પણ પહોંચી વળે તેવા પાકા હતા !!!

પોતાના લગ્ન મોતીલાલ સાથે થશે એવા વિચારમાં મુક્તા ગાંડી થેલી બની ગઈ હતી પરંતુ જ્યારે તેને જાણ્યું કે આણંદલાલ પર આકૃત આવવાની તૈયારી છે. દુશ્મનોએ તેને બરાબર દાંવમાં લીધા છે ત્યારે તેણીના દુઃખની સીમા રહી નહિ. લગ્નની વાતને તે બિલકુલ વિસરી ગઈ આણંદલાલના રક્ષણનીજ ચિંતા થઈ, આણંદલાલના આવવાની રાહ જોતી છેક સાંજ સુધી તે ત્યાં બેઠી પરંતુ આણંદલાલ કોણ જાણે કેવા કાર્યમાં રોકાયેલા હતા કે આવ્યાજ નહિ! આખરે બહુ મોડું થતાં યુનીલાલ અને સવિતાગૌરીને ચિંતા થશે માટે ત્યાં જવું જોઈએ. એવા વિચારથી તેણીએ એક ચીડી લખી તૈયાર કરી અને તે રામગોપાલમા હાથમાં આપી. હું હમણાંજ આવું છું અને જો પિતાજી આવે તો આ ચીડી આપજો મારા આવતાં સુધી તું અહીંજ રહેજો. યુનીલાલ અને સવિતાગૌરીને મળીને હું હમણાંજ આવું છું ? 'વાર પધારો! હું તમારા આવતાં સુધી અહીંજ રહીશ અને તમારી ચીડી પણ શેઠને આપીશ ?' એવો રામગોપાલ તરફથી દિલાસો પળતાં તે ત્યાંથી બહાર નીકળી, અને થોડીજવારમાં યુનીલાલને ઘેર જઈ પહોંચી તેણીએ મંકાનમાં પ્રવેશ કર્યો અંધાર થયાં છતાં હજુ સુધી ઓરડામાં બતી કેમ થયેલી નથી ? એવો પોકાર કરવા છતાં કંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. મુક્તા ગલરાઈ ગઈ પોતાના હાથે બતી સળગાવી મધ્યે શાન્ત હતું ઓરડામાં કોઈ જણાતું નહોતું. આ શું ! આજે ક્યા અભાગીઆતું મુખ જોયું છે કે જ્યાં ત્યાં નિરાશાજ મળે છે ! પ્રભુ જાણે આજે શું થવા બેઠું છે ! નિશ્વાસ નાખતી મુક્તાના મુખમાંથી એકાએક એ હૃદયારો નિકળી પડ્યા તે આરામ ચેર પર પડી અને ગાંભીર વિચારમાં લિન થઈ ગઈ. છેક રાત્રિના આઠ વાગ્યા, નવ વાગ્યા, અને દસની

પણ તૈયારી થઈ, તોપણ હજી સવિતાગૌરી કે ચુનીલાલનો પતો નથી. આ શો ગજબ ! શું તેઓ મારી શોધ કરવા આજુઠ્ઠલાલને ત્યાં તો નહિ ગયાં હોય ? ખચિત ! એમજ હોવું જોઈએ ! નહિ તો આટલો સમય ખીજે ક્યાં પણ રોકાય નહિ ! ત્યારે હું પણ ત્યાં જઈ ! હા, મારે ત્યાં જવું જોઈએ ! કારણ કે પિતા ભયમાં છે ! પણ મારે ઘરની ભલામણ કોને કરવી ? મુકતા ગભરાવા લાગી હવે શું કરવું, એવા વિચારમાં તે બહાર આવી અને આસપાસ જોવા લાગી. સામેથી ગુલાબ આંતની જણાઈ. તે નજીક આવતાંજ મુકતાએ પ્રશ્ન કર્યો, “ ગુલાબ ! સવિતા બહેન ઘરમાં કેમ જણાતાં નથી ? ”

“ બહેન ! ક્યારની હું તમનેજ શોધું છું ! બિચારાં સવિતા ગૌરી અને ચુનીલાલ તમારી ગેરલાજરીથી દુઃખી થતાં અને તમારી શોધ કરતાં આજુઠ્ઠલાલને ત્યાંજ ગયાં છે ! તે બિચારાંઓએ કાંઈ ખાધું પણ નથી ! ” ગુલાબે પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું.

“ અફસોસ ! બિચારાં મારા માટે કેટલાં દુઃખી થાય છે ! ગુલાબ ! ત્યારે હવે તું અહીંજ એસજે, હું ત્યાંજ જઈ છું અને તેઓને બેલાવીને હમણાંજ આવું છું ! એમ કહી મુકતા ગુલાબને મકાનની ભલામણ કરી બહાર નીકળી અને ભાડની ગાડી કરી થોડીજ વારમાં આજુઠ્ઠલાલને ઘેર જઈ પહોંચી. જે વખતે તેણીએ મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો તે વખતે, અગીયાર વાગી ગયા હતા. સર્વ શાન્ત જણાતું હતું. રામગોપાલ પણ ત્યાં ન હોતો તો સવિતાગૌરી કે ચુનીલાલની તો આશાજ શી ? મુકતાની ગભરામણનો પાર રહ્યો નહિ તેણીએ શાન્ત નિસ્તેજ વદને આજુઠ્ઠલાલના શયનગારવાળા એરણમાં પ્રવેશ કર્યો

તેમાં ગાંખી બતી બળતી હતી, તેના ગાંખા પ્રકાશમાં મુક્તાએ આણું દલાવને શય્યવત પડેલા જોયા આ દેખાવથી તેણીને જે દુઃખ થયું તેનું વર્ણન કરવાને આ કલમ અશકત છે.

ફેટલીકવારે તેણી શાન્ત થઇ આણુંદલાવની લાશને તે તપાસવા લાગી બહારના દેખાવ પરથી લુલાવામાં ન પડતાં, આણુંદલાવનું ખુન તેનાજ બનાવેલા પ્રાણહારક વિષથી થયું છે, એમ તેણીએ જાણી લીધું. તે એકદમ રસાયનવાળા ઓરડામાં ગઇ, કપાટ ખોલ્યો, તેમાંથી પ્રાણહારક વિષની શીશીઓ જે બોક્સમાં રાખવામાં આવતી હતી; તે બહાર કાઢ્યું, એ શીશી કમતી થએલી જણાઇ, આણુંદલાવે બનાવેલાં તમામ વિષનું નિવારણ મુક્તા સારી રીતે જાણતી હતી. તેણીએ તે બોક્સ પાછું હતું ત્યાંજ મુક્યું અને બીજો કપાટ ખોલ્યો. અને તેમાંથી કાંઈ બીજું ઔષધ શોધવા લાગી પરંતુ તેની શોધ પુરી થાય, તે પહેલાં કાંઈએ તેણીને બેશુદ્ધ બનાવી દીધી અને તેવાજ સ્થિતિમાં, તેજ ઓરડામાં બંધ કરી, પસાર થઈ ગયા, એ સઘળું આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ અને ત્યાર પછી શું બન્યું તે મારા સુજ વાંચકાથી અજ્ઞાત નથી.

અહા ! મુક્તાને બિચારીને ક્યાં ખચર હતી કે પોતાના લગ્નમાં અચાનક આવું વિધન આવી પડશે ? આણુંદલાવ ક્યાં જાણતા હતા કે મુક્તાને મોતીલાલ સાથે જોડવામાં પોતાનો પ્રાણ ગુમાવવો પડશે ? સુતીલાલ અને સનિતાગૌરીએ કન્યાદાન આપવાનો અમુલ્ય લાભ નહિ મળે! એમ ક્યાં માન્યું હતું ? કાળીદાસ તો મોતીલાલ અને મુક્તાના લગ્ન થઇ જવા પછી ચપળા મારીજ થશે એવી આશાથી આનંદ સાગરમાં ડોલતો હતો ! પરંતુ તેમાં તે નિરાશ થશે એવી કલ્પના પણ

તેણે ક્યાં કરી હતી? સહુ પોત પોતાની ઇચ્છા પુર્ણ થયેલી માનતાં હતાં
પણ ભાવી કાણુ ફેરવી શક્યું છે? ભલે મનુષ્યો ગમે તેટલા પ્રયત્નો
કરે! પરંતુ ભાવિ કાંઈ કાળે મિથ્યા થતું નથી!!!

પ્રિય વાંચક! લગ્નમાં વિદ્વ થયું અને મુક્તાની આશા મનમાંજ
રહી ગઈ, હવે આપણે અહીં સુધીના પુર્વ ક્રમાં પર પડેલા નાખી
આપણી મુળ બાબત તરફ વળીએ.

આણંદલાક્ષના ખુનની તપાસ રસાયનવાળા બંધ ઓરડામાંથી
મુક્તાનું નીકળવું, પોલીસ અમલદારોનો સંબ્રમ, હરિસીંહને મહાદેવ પર
ગયેલો સહુ મહાદેવનો ભય અને પલાયન, હુસેનખાને તેની શોધ માટે
મોકલી હરિસીંહે મુક્તાને તેના મકાન સુધી પહોંચતી કરી ત્યાં સુધીની
હકીકત આપણે આગળ જાણી ગયા છીએ. હવે હુસેનખાન મહાદેવની
શોધ કરવામાં અને હરિસીંહ માથે ઉઠાવેલા સાદસમાં ફટકા ફળીભૂત
થાય છે, એ જાણવું બાકી રહ્યું છે, ને જાણવા માટે હવે આપણે
બીજા ભાગ તરફ વળીએ.

